ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXI.

1884—85.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORIA.

LUND, 1885—86.

FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

Tom. XXI utgifves i 3 Afdelningar: I. Medicin.
II. Philosophi, Språkvetenskap och Historia.
III. Mathematik och Naturvetenskap.

ACTA UNIVERSITATIS LUNDENSIS.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

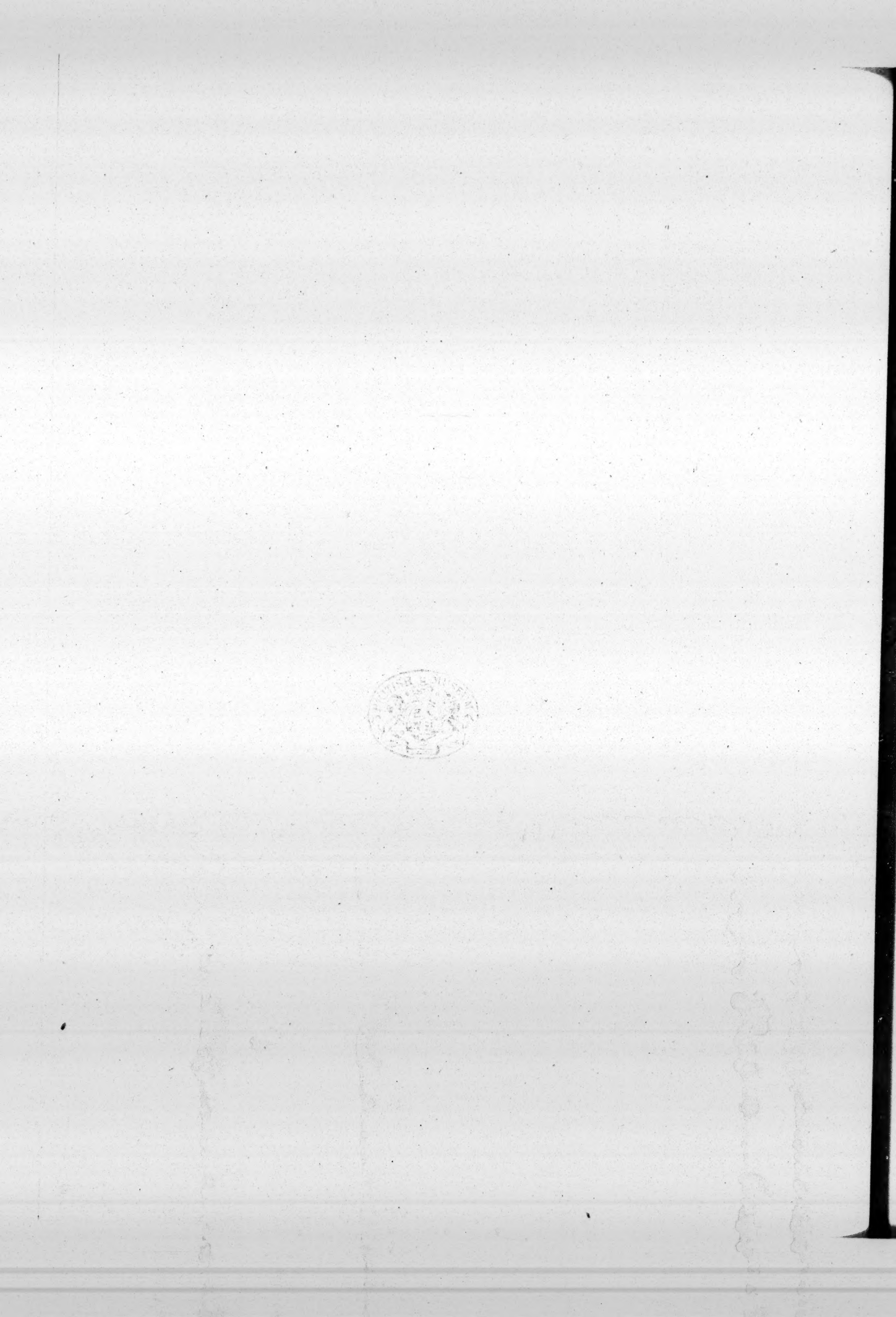
TOM. XXI.

1884—85.

LUND, 1885—86.

FR. BERLINGS BOKTRYCKERI OCH STILGJUTERI.

DISTRIBUERAS GENOM C. W. K. GLEERUPS FÖRLAGSBOKHANDEL I LUND.

LUNDS UNIVERSITETS ÅRS-SKRIFT.

TOM. XXI.

FÖR LÄSÅRET 1884—85.

II.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORIA.

Innehåll:

(Afdelningen för Philosophi, Språkvetenskap och Historia).

Quæstiones criticæ

in

L. Annæi Senecæ Epistulas Morales.

scripsit

S. LINDE.

Ep. 8, 7: Sed iam finis faciendus est, et aliquid, ut institui, pro hac epistula dependendum. id non de meo fiet: adhuc Epicurum complicamus, cujus hanc vocem hodierno die legi: "Philosophiæ servias oportet, ut tibi contingat vera libertas."

Libri inter *dependendum* et *deponendum* (P) variant. Neutra lectio vera mihi videtur. Sententia vero commendat *seponendum* (litteræ *s* et *d* commixtæ sunt) i. e. reservandum, nam proprium et singulare præceptum in hac præcipue epistula se dare velle philosophus noster profitetur, et quidem aliunde sumptum. Quare cum Gloecknero (Quæstion. Annæan. p. 5) *compilamus* pro *complicamus* legendum censeo. Cfr ep. 33, 1: Desideras his quoque epistulis sicut prioribus ascribi aliquas voces nostrorum procerum.

Ep. 9, 4: Vide quam sit se contentus: aliquando sui parte contentus est. si illi manum aut morbus aut hostis exciderit, si quis oculum vel oculos casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient, et erit imminuto corpore et amputato tam lætus quam integro fuit. sed quæ sibi desunt, non desiderat, non deesse mavult.

Sapiens, etsi se ipso contentus est et æque lætus corpore amputato et integro, amicum tamen et vicinum et contubernalem habere malle quam non habere supra dicitur. Falso igitur continuatur sententia, qua idem non ea

desiderare, quæ desunt, affirmatur, cum præsertim mox addatur: non deesse mavult. Particula vero *sed* ad verba *non deesse mavult* cum superioribus connectenda necessario pertinet, nam sola illa sententia contraria poni potest, et sententiæ illi: *quæ sibi desunt non desiderat* concessiva fere vis est tribuenda. Continuationi igitur sententiarum apte ita oratio decurrit: *sed si*, *quæ sibi desunt*, *non desiderat*, *non deesse mavult.* Post particulam *sed* facile excidit *si.*

In § 17 ejusdem epistulæ, ubi est: *quomodo solitudo in odium est* jam in Emendationibus et criticis annotationibus meis (vid. Act. Univers. Lundensis tom. XVIII p. 58) hanc emendationem, quæ codicum scriptura maxime commendari videtur, adhibui: *solitudo in odio est*, quamquam typographico errore ipsum mendum remansit.

Ep. 17, *5*: *"Parare, inquis, unde vivam volo". Simul et parare disce: si quid te vetat bene vivere, bene mori non vetat.*

Post *simul* verbum quoddam excidisse jam per se apparet. Inserendum puto *mori*, quod sequens enuntiatio, ubi vivere et mori inter se opponuntur, probat. Scribo igitur: *Simul mori et parare disce.* Quid sibi velit *mori disce*, ex epistula 26 § 8—10 apparet.

Ep. 24, 3: Numquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quam ut mittaris in exilium, ut ducaris in carcerem?

Aut *quam* ante *ut ducaris* est repetendum, ut infra *quam ut uratur? quam ut pereat* scriptum est, aut cum codicibus Romanis posterius *ut* in *aut* mutandum.

Ep. 29, 8: Vitia ejus etiamsi non excidero, inhibebo. non desinent, si intermittent.

Sententiam in orationis serie non satis apertam: "non desinent, si intermittent" Madvigius ita mutatam vult: *si non desinent*, *intermittent;* qua mutatione eadem sententia, quæ inest in proximis illis: etiamsi non excidero, inhibebo, repetitur. Sed vera est, opinor, lectio vulgata, nam *si* idem atque *etsi*, quod Senecæ non frequentatur, significare potest.

Ep. 30, 6: Tam demens autem est, qui timet, quod non est passurus, quam qui timet, quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentiatur, ea sentiatur?

Plane obscure, ne dicam, sine sensu hæc dicuntur: *ut per quam nihil sentiatur, ea sentiatur.* Neque satisfacit quod Haasius, (in editione Teubneriana) proposuit: *nihil sentiat;* potius omne vitium in duabus illis vocibus *per quam* latet;

has igitur in *postquam* mutandas censeo, scribens: *ut, postquam nihil sentiatur, ea sentiatur?* i. e. ut omni alio sensu sublato sensus tamen mortis maneat?

Ep. 32, 3: Fit hoc, premeris: accelera et evade, perduc te in tutum et subinde considera quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem nihil sibi in possessione beatæ vitæ obpositum, quæ beatior non fit, si longior.

Neque Gronovii conjectura neque ea quæ editores proposuerunt satisfaciunt. Quædam excidisse videntur. Quare orationis ambitum ita continuatum velim: —*deinde exspecta securus reliquam temporis tui partem, (cui) nihil tibi (inest) in possessione beatæ vitæ obpositum, quæ beatior non fit, si longior.* Ad pravam infinitivi formam *exspectare* vocabula *securum, sui, sibi* sunt accommodata. Tenor orationis postulat, ut imperativi forma *exspecta* restituatur.

Ep. 33, 7: "Hoc Zenon dixit": tu quid? "hoc Cleanthes": tu quid? quousque sub alio moveris? impera et dic, quod memoriæ tradatur. aliquid et de tuo profer.

Quid sibi velit *sub alio moveris* (l. *moneris*), vix liquet. Continua autem oratio docet Lucilium hic moneri, ne in cogitando aut dicendo alieno nutu aut arbitrio regatur, sed ut sibi ipse imperet. Satis manifesta est depravatio, nam in verbis illis: *sub alio moveris* sine dubio latet: *sub aliorum eris* et ex forma *impera* (*et* ante *impera* in codice p deest) simile vocabulum est faciendum, a præpositione *sub* pendens. Recta enim et legitima erit sententia, sic conformata: *quousque sub aliorum eris imperio? dic, quod memoriæ tradatur.* Cfr § 4 hujus epistulæ: *non sumus sub rege.*

Ep. 35, 1: Cum te tam valde rogo, ut studeas, meum negotium ago: habere amicum volo, quod contingere mihi, nisi pergis ut coepisti excolere te, non potest.

Contextus orationis prorsus flagitat, ut ponamus: *habere te amicum volo.* Nam de certo homine, non de quovis agitur.

Ep. 40, 2: Itaque oratio illa apud Homerum concitata et sine intermissione in morem nivis superveniens oratori data est: lenis et melle dulcior seni profluit.

Hauptius (op. II, p. 325) locum ita correxit: *in morem nivis superveniens iuveni oratori data est,* Madvigius autem legendum censet (Adv. II p. 475): *in morem nivis uber iuveni oratori data est.* Sed lectio illa *-veniens* omnibus libris probata minime est ejicienda, ac re vera abesse non potest illa verbi forma aut adjectivo, quod est *uber,* suppleri in hac vocum junctura: oratio —

— — sine intermissione in morem nivis — —. Vocabulum vero *iuveni* ob subsimilem formam *veniens* a scriba omissum puto et in *super* adjectivi formam *uberis* latere. Homericæ enim locutiones, quæ sunt: *νιφάδες χιόνος* — — — *θαμειαί* (*M* 277) vel *ἔπεα νιφάδεσσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν* (*Γ* 222) scriptori nostro obversatæ esse videntur. Locum igitur sic restituo: — — *sine intermissione in morem nivis uberis veniens iuveni oratori data est.* — **In § 9 ejusdem epistulæ** legitur: *Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt.* Lenissima mutatione pro *videris* scribendum est *viseris*, nam hortatur Seneca Lucilium, ne ad oratores istos vituperatos discendi vel audiendi causa veniat — quod idem significat varia lectio *audieris*, quæ fortasse glossema est vocis *viseris.*

Ep. 42, 3: Multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia, non minus ausura, cum illis vires suæ placuerint, quam illa quæ iam felicitas aperuit.

Totus orationis contextus plane postulat, ut pro *placuerint* legatur *patuerint* (i. e. cum solutæ liberæque, non impeditæ sint); cujus verbi significatio ad sententias proximas magnopere convenit, ubi de ratione agendi agitur malorum, quibus libera potestas forte est permissa. Ex *patuerint* exstitit *pacuerint*, quod in *placuerint* male correxerunt. — Paulo infra pro librorum optimorum scriptura: *eadem velle subaudis cognosces*, quæ nullo modo ferri potest, fortasse legendum est: *eadem velle, si subsit vis, cognosces: da posse, quantum volunt.*

Ep. 48, 9: Si prius docueris quæ (l. quam) partem eorum levatura sint, quid istorum cupiditates demit (l. demat) quid temperat (l. temperet).

Adhibitis codicum variis scripturis locum manifesto depravatum ita refingendum censeo: *Si prius docueris, quam partem eorum levet natura, scient quid ipsorum cupiditates demat, quid temperet. Natura* enim, quam vocem proxima sententia plane commendat cum verbo decurtato in unam coaluit formam, et *scient* in *sint* corruptum est, ut nonnumquam fit in codicibus.

Ep. 49, 10: Effice, ut ego mortem non fugiam, vita me non effugiat. exhortare adversus difficilia. de æquanimitate adversus inevitabilia.

Vestigia codicum scribi plane jubent: *adde æquanimitatem adversus inevitabilia.* Apertissima sententia corrupta erat pusillo mendo, nam priore littera præpositionis *ad* omissa (propter antecedens *a*), depravatio illa exstitit. Ac si sententiam respicias, ut æquanimitas adversus inevitabilia augeatur, recte monetur. — Præterea in altera enuntiatione consecutiva, ut ad initium redeam, ante

vocabulum, quod est vita, *ut* excidisse videtur, plenior enim fiet sententia, si legeris: *effice, ut ego mortem non fugiam, ut uita me non effugiat.*

Ep. 52, 5: Invenio quicquid fecit (alter) — alterius magna pars et difficilior latet.

In optimis codicibus pronomen *alter* deest, ac pro *invenio* variæ formæ occurrunt. Duo vocabula depravata videntur, quæ hoc modo correcta velim: *In uno* quicquid fecit, *apparet,* alterius magna pars et difficilior latet.

Ep. 53, 7: Nam qui leviter dormit et species secundum quietem capit aliquando dormire se dormiens cogitat: gravis sopor etiam somnia exstinguit animumque altius mergit quam uti nullo intellectu sui est.

Lenissima emendatione optima efficietur sententia, si duabus litteris deletis (*i n*), quas e sequente *intellectu* præoccupavit scriba, auctoritate codicum quorundam *est* in *sit* mutaveris. Scribo igitur: *animumque altius mergit, quam ut ullo intellectu sui sit.* Cfr Plinianum illud: utique (sapor) nullo intellectu sui est (vid. Georges, ausf. lat.-deutsch. Handwörterb. s. v. intellectus. Idem e script. Senecæ affert: nullo intellectu sui esse). — **In § 10 ejusdem epistulæ** hæc narrantur: *Alexander cuidam civitati partem agrorum et dimidium rerum omnium promittenti: "eo, inquit, proposito in Asiam veni, ut non id acciperem, quod dedissetis, sed ut id haberetis, quod reliquissem".* Comparatur deinde cum illo philosophia et idem colentibus respondens fingitur: *Idem philosophia rebus omnibus: "non sum"* cet. Sed prorsus sine sensu est illud *rebus omnibus* itemque Hauptii: *verbis omnibus.* Requiritur enim verbum in depravata voce *rebus* latens — quodque nullum aliud atque *respondet* esse potest. Et rectissime quidem sic decurrit oratio: *Idem philosophia respondet omnibus: "non sum hoc tempus acceptura, quod vobis superfuerit, sed id vos habebitis, quod ipsa erogaro".* — **In sequenti autem paragrapho,** ubi Hauptius conjecit: omnes mortales tute, non multo te di antecedent, rectam et veram esse credo codicum scripturam, quæ est: *omnes mortales vita antecedes, non multo te di antecedent.* Nam codicis p lectio *a vite* magis ad codicis P scripturam *vita* convenit, quam Hauptii conjectura *tute.* Si quid mutandum esset, *virtute* proponerem. Sed vestigium dittographiæ (*ævo* et *uita*) in codicis p scriptura esse videtur, nam codices Romani *ævo* pro *uita* habent. Præterea non adeo obscure aut inaniter *vita* hoc loco legitur, idem enim atque *ævum* (Lebensdauer) significat, cfr exemplum Plinianum (16,43): uita arborum quorundam immensa credi potest. Hanc eandem significationem etiam continua oratio magnopere comprobat. Paulo enim supra est: (*philosophia*) *dat*

tempus, non accipit et infra: *diutius erunt* (*di*), *tantum sapienti sua, quantum deo omnis ætas patet.*

Ep. 58, 26: *Hoc ego, Lucili, facere soleo: ex omni natione, etiamsi a philosophia longissime aversa est, eruere aliquid conor et utile facere.*

Pro *natione*, quæ vox a loco aliena est quam longissime, cum duobus codicibus (*Ga*) *ratione* (i. e. Theorie, System, Wissenschaft) ponendum censeo. — In paragrapho proxima, ubi est: *imbecilli fluvidique intervalla constituimus: ad illa mittamus animum, quæ æterna sunt*, prave et inepte *intervalla* et *æterna* inter se opponuntur. Si ea, quæ mox continuantur: *immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat* et *immortalia tutore non egerent. hæc conservat artifex fragilitatem materiæ vi sua vincens*, consideremus, scribendum esse apparet: *imbecilli fluvidique in materia constitimus.* His scriptis recta et justa fiet exhortatio, quæ sequitur: *ad illa mittamus animum, quæ æterna sunt.*

Ep. 60, 2: *Quamdiu unius mensæ strumentum* (*p* = *mensa estrumentum*) *multa navigia et quidem non ex uno mari subvehent?*

Legendum puto: *Quamdiu unius mensis frumentum multa navigia — subvehent?*

Ep. 65, 15: *Ego quidem peiora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, et me prius scrutor, deinde hunc mundum.*

Codicum lectio *peiora* (*p* = *pejura*) nullo modo defendi ferrive potest, neque forma correcta *priora*, quam editores perhibent, nimis commendatur (cfr Madv. Adv. II p. 483). Prior pars vocabuli veri evanuit, quod *propiora* fuisse credo. Syllaba *pro* omissa e reliquiis *peiora* vel *peiura* exstitit. Lego igitur: *Ego quidem propiora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus*, cet. — *Propiora* mundo vel rebus remotioribus (externis) hic opponi considera.

Ep. 66, 18: *Cum, quod incredibilius est, dicat Epicurus, dulce esse terroris. Et hoc respondeo plurimum interesse inter gaudium et dolorem.*

Pro librorum scriptura *terroris* cum editionibus legendum credo *torqueri*, quod unum convenit ad antecedens illud: "inter tormenta fortissime stantis" et orationem ita continuandam et interpungendam: *cum, quod incredibilius est, dicat Epicurus, dulce esse torqueri, et hoc respondeo: plurimum interesse inter gaudium et dolorem.* Confer similiter dicta in ep. 67,3: Quæris, an omne bonum optabile sit: si bonum est, inquis, fortiter torqueri — — sequitur, — — et § 15 ejusdem epistulæ: torqueri, sed fortiter: bene est. occidor, sed fortiter: bene est. audi Epicurum, dicet: "et dulce est". Cfr Cic. de Fin. V c. 27 § 80: Dixerit hoc idem Epicurus, semper beatum esse sapientem; quod quidem solet

ebullire nonnumquam; quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum: Quam suave est! quam nihil curo!

Ep. 72, 5: Aliquo, inquam, incommodo adflatur maximus is: illud bonum est fixum.

Hæc verba, ut leguntur, vera esse non possunt; legendum censeo: *aliquo, inquam, incommodo adflatur animus, maximum intus bonum est fixum.*

Aliquo incommodo extrinsecus stringi posse animus hic dicitur — quod tamen malum ad interiorem animi partem viam sibi facere non potest, ut ostendunt, quæ deinceps continuantur: extrinsecus aliqua sunt incommoda – nullum in alto malum est.

Ep. 73, 3: Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis, quia incipit semper a fine.

Rectissime Madvigius pro *instabilis insatiabilis* posuit, nam ambitio, ut cupiditas, summa et extrema rerum exspectat, præsentibus et acceptis rebus non contenta, sed ad nova semper properans finem cujusque rei possidere jam ab initio cupit, media ac prima quasi transsiliens.

Ep. 90, 4: Elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines pro maximo est optimum. animo itaque rector eligebatur, ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse melior.

Sententia nulla fere aut satis contorta est, si isto modo locus scribitur et interpungitur. Oratio enim continua plane indicat hic agi debere, quis qualisque sit ille, quem homines rectorem sibi potissimum eligant. Nonne eum, qui animo et sapientia maxime valeat, præferendum putant ei, qui corpore solo excellat? Credo equidem. Quare legendum et interpungendum censeo: *inter homines pro maximo est optimus animo. itaque rector eligebatur ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse melior.*

Ib. § 28: Quid sint di qualesque declarat. quid inferi, quid lares, quid genii, quid in secundam numinum formam animæ perpetitæ, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid velint.

Pro *perpetitæ* legendum censeo *perpetuatæ* i. e. eo usque servatæ, ut secunda numinum forma iis contigerit indui, ut quæ permagnum perfectionis fastigium sint consecutæ. Atque facillime *perpetuatæ* in *perpetitæ* corrumpi potuit.

Ib. § 31: hæc inventa sunt, postquam sapientem invenire desimus.

De prava loci sententia satis disputavit Madvigius (Adv. II p. 495). Sed aliter contextum restituendum puto quam scribendo: *invenire desiisse scimus* — id quod rei et veritati ipsi repugnat. Verbum, quod est *invenire*, duobus vocabulis conflatis, opinor, originem debet. Scribendum enim censeo: *hæc inventa*

sunt, postquam sapientem inventorem habere desivimus i. e. postquam inventorem et sapientem vel philosophum discernere coepimus.

Ep. 91, 12: Ipsius naturæ opera vexantur et ideo æquo animo ferre debemus urbium excidia. Casura exstant. Omnes hic exitus manet.

Antecedens vox *urbium* et sequens *omnes* satis ostendunt *casura* in *casuræ* esse mutandum. Verbum autem, quod est exstant, integrum est relinquendum, nam major vis sententiæ eo additur, quam si *stant* vel *sunt* scribimus: exstant urbes, ut temporis progressu cadant.

Ep. 92, 2: Hæc enim sola (ratio) non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu se virtus servat.

Alienum est hic *virtus* (libri nonnulli *servitus* habent) novi subjecti instar, cum sententia plane postulet, ut *ratio* ad hoc quoque enuntiatum pertineat. Legendum credo: *in quolibet rerum habitu se suis viribus servat.* — *In § 12 ejusdem epistulæ* legimus: *itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio, quia non in re bonum est, sed in electione, quali actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur.*

A singulis exemplis ad universi generis vim constituendam aperte se contulit scriptor in ponendo: *actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur.* Quod si ita est, pessime se habet *quali*, in qua corrupta forma quoniam latere credo. Aptissime enim hoc modo procedent sententiæ: *itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio, quia non in re bonum est, sed in electione, quoniam actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur.*

Ep. 93, 7: Aetas inter externa est; quamdiu sim, alienum est, quamdiu vero ut sim, meum est.

Sic codices meliores. Vocabula *quamdiu* — *ut* corrupta esse, vix est memorandum. Prius enim *quamdiu* sententiæ causa posterius (e priore repetitum) excludit, nam si alienum esse dicitur, *quamdiu sim* (hoc enim fato debetur, cfr supra § 2), idem *meum* esse dici non potest. Alterum igitur membrum exponere debet cujusvis hominis (l. meum) esse, utrum animus sibi bonum suum reddiderit et ad se potestatem sui transtulerit (cfr § 2), necne. Non satisfacit illud *vir*, quod Haasius et Fickertus e deterioribus libris susceperunt, debuit sane esse *vir bonus*, ut infra est: *exemplar boni viri posuit.* Potius credo in vestigiis codicum hæc latere: *qualis vero sim, meum est.* Nam paulo infra legitur: *qualis* quantusque esset, ostendit.

Ep. 95, 46: Illud, ut puto, concedes nihil esse turpius dubio et incerto ac timido pedem referente.

Tres præcipue emendationes ad hunc locum prolatæ sunt. Haasius edidit: — *incerto actu, modo progrediente, modo pedem referente*, Bartschius autem (Rhein. Mus. 24 p. 281): — *ac timide pedem referente*, Aemilius Hermes denique (Quæst. crit. p. 26) proponit: *ac timide pedem proferente.* Ego autem conjicio: *nihil esse turpius dubio et incerto ac timido, modo pedem proferente, modo referente.* Dubii enim et incerti et timidi hominis natura ita aptissime depingitur. Ac revera alterum membrum alteri subsimile facile omitti potuit.

Ep. 100, 8: Sed totum corpus videris quam sit comptum, honestum est.

Duobus vocabulis deletis et *sed* in *si* mutato scribo: *Si totum corpus videris comptum, honestum est.* Hæc enim sententia bene convenit ad superiora illa: non sunt enim humilia illa, sed placida et ad animi tenorem quietum conpositumque formata.

Ep. 103, 4: Non arietant inter se nisui eodem ambulantes quia autem ipsam philosophiam non debebis iactare.

Sic codex Bambergensis. Ad vestigia illa depravata quam proxime locum ita restituo: *Non arietant inter se, nisi eodem ambulantes atque via eadem. Ipsam philosophiam non debebis iactare.* Neque enim cum Madvigio *eodem*, in quo summa sententiæ vis inest, in *eadem* est mutandum. Pugnare enim inter se solent ii, qui ad eundem finem contendunt eademque assequi volunt. — "Primum nihil idem concupiscamus: rixa est inter conpetitores" alio loco (ep. 14, 19) confitetur noster.

Ep. 104, 11: Quicquid te delectat æque vide ut videres, dum vireret uter. Alium alio die casus excutiet.

Ante vel post *videres* vocem quandam excidisse omnes fere consentiunt. Haasius *flores* addidit et *videres* in *virides* mutavit. Madvigius autem scribendum censet: fide ut virenti folio fideres, dum viret, utere. Sed duas voces in formam *videres* conflatas esse credo, legens: *Quicquid te delectat æque vide, ut vides (flo)res, dum virent, utere* (cum Haasio): *alium alio die casus excutiet.* Sequens pronominis forma *alium* vocem substitutam (flores) etiam comprobat.

Ep. 105, 3: Spem improborum vitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam et improbam inritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim etiam pars in notarium sunt sic raro invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaveris, si scieris in sinu gaudere. (Cfr Madv. Adv. II, p. 505).

Plane depravata sunt verba illa: *pars in notarium sunt sic raro* (B), nec tamen prorsus de integris restituendis est desperandum. Ad codicum vestigia

quam proxime scribo: *Concupiscuntur enim etiam parva, si in notitiam venerunt sicut rara. Invidiam effugies* cet.

Ep. 106, 12: Paucis est ad mentem bonam uti literis: sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam.

Aperte scriptor hic agit, non esse necessariam ad bonam mentem, vel ut boni simus, multam et subtilem doctrinam. Queritur enim Seneca, quod in supervacuis subtilitas teritur, et quod intemperantia laboramus. Quæ quum ita sint, necessario forma, quæ est *uti*, falsa statuenda est, uno alterove modo e forma substantivi *usus* orta. Legendum igitur est optima sententia: *Paucis est ad mentem bonam usus literis.*

Ep. 107, 1: Cum Madvigio (Adv. II p. 507) legendum censeo: *Servi occupationes tuas occasionem fugæ putaverunt sibi; amici deceperunt (habeant sane nomen, quod illis noster error imposuit,* sed deinde ita corrigendum puto: *et eo vocentur, quo turpiores nomine sint*); i. e. servi nomine honesto appellentur, ut turpiores nomine (i. e. quam indicat nomen) videantur. Deinceps continua: *omnibus rebus tuis desunt illi,* cet.

Ep. 109, 12: Prodesse autem est animum secundum naturam movere virtute sua ut ejus qui movebitur.

Languet particula *ut,* quam Matthiæus falso in *aut* mutavit, quoniam de virtute et moventis et moti agitur, ut ostendunt verba, quæ statim sequuntur: necesse est enim alienam virtutem exercendo exerceat et suam. Recta igitur et legitima erit oratio *ut* in *et* mutato: *Prodesse autem est animum secundum naturam movere virtute sua et ejus qui movebitur.*

Ib. § 16: *Ajunt homines plus in alieno negotio videre quam in suo. hoc illis evenit, quos amor sui excæcat,* cet.

Etiamsi ipsa illa sententia, qua homines plus in alieno negotio quam in suo solere videre dicuntur, a ratione et consuetudine communi hominum non prorsus abhorret, proxima tamen sententia: *hoc illis evenit, quos amor sui excæcat,* plane demonstrat, superiorem sententiam esse falsam. Quem enim amor sui excæcavit, is non magis in alieno negotio quam in suo videt. Res plane contra se habet. Neque apte cum tali sententia cohærerent illa, quæ mox infra continuantur: *sed nihilominus quædam sunt, quæ etiam sapientes in alio quam in se diligentius vident.* Omnia fere igitur sententiæ lectionis vulgatæ repugnant, et emendatio sane requiritur, qua sententia contraria lectæ efficiatur, quæ quidem hæc sola esse potest: *Ajunt homines plus in alieno negotio videre vitii quam in suo.* Et recte tum continua-

buntur illa: Hoc illis evenit, quos amor sui excæcat. Emendationem nostram codicis Bambergensis scriptura *initio* post *videre* etiam confirmat. Sententia illa: *ajunt homines* cet. contraria superioribus est cogitanda, ac fortasse excidit *at* ante *ajunt*.

Ep. 110, 5: Nemo nostrum, quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id, quo perturbabatur, accedere et naturam ac bonum timoris sui nosse. itaque res falsa et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur.

Quid sibi velit *bonum timoris sui*, haud facile apparet. Mendum igitur inesse suspicari licet, ac *modum* Madvigius substituere voluit, quæ tamen vox non est apta. Desideratur potius vox, qualis est causa vel eadem saltem significatione. *Motum* igitur scriptum velim, cui voci eadem vis atque causa subesse potest, cfr Plin. Ep. 3, 4, 9 et quæ paulo supra sunt: vana sunt ista, quæ nos *movent*.

Ep. 121, 6, vulgo editur: *nemo ægre molitur artus suos, nemo in usu sui hæsit. ad hoc edita protinus faciunt. cum hac scientia prodeunt. instituta nascuntur.*

Postrema sententia cum reliquis non cohæret; excidit vocabulum quoddam ante *instituta*. Conjicio scribendum esse: *inde instituta nascuntur*. Ante inexcidit *ĩn* i. e. *inde*. Pro *hæsit ad* Madvigius *hæsitat* restituit. — In § 20 ejusdem epistulæ legimus: *Quicquid natura tradit et æquale omnibus est et statim*.

Post *statim* lacunam Haasius statuit, sed potius est suspicandum ipsum *statim* esse corruptum, nam conjunctio *et* repetita indicat adjectivum adjectivo, quod est *æquale*, respondens ab initio hic fuisse. Quocirca conjicio pro *statim* hic fuisse *stabile*, quod quidem et ad sententiam et ad vestigia codicum haud male convenit. Scriba enim facile *t* et *b* permiscuit, ut *ile* et *(i)m*; cfr quod in § 23 e contrario ponitur: incertum est et inæquabile, quicquid ars tradit.

Ep. 123, 16 in codice B legitur: *superstitio error insanandus est: amandos timet, quos colit violat.*

Fortasse legendum est: *superstitio error insanabilis est: amandos timet, quos colit violat.* Exitus enim — *andus* e forma *amandos* præoccupatus videtur

Ep. 124, 5: Quid, siquis vellet non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior adhuc acies nulla quam oculorum et intentior daret bonum malumque dinoscere.

Mendosum esse *daret* jam per se apparet. Recte tamen procedet prior orationis pars, si scripseris: *subtilior adhuc acies nulla quam oculorum et in-*

tentior data est (cfr Cic. de orat. II. c. 87, 357 et III, c. 40, 160); sed etiam ad sequentia, ubi negari debet acies oculorum bonum malumque dinoscere posse, propagata est depravatio. Nulla vero emendatio promptior videtur quam hæc: *at bonum malumque nequit dinoscere*, quæ saltem sententiæ satisfacit; prætermissio verbi *nequit* nonnihil etiam excusatur proximo — *mque*.

Emendationes Plutarcheæ.

scripsit

S. LINDE.

De educatione puerorum c. 10 (7 C): *Ἔχω δὲ δι' εἰκόνος παραστῆσαι τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην· ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλὸν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον.*

Posterius comparationis membrum desideratur, ut plena fiat sententia — quod quidem ab initio omissum et in margine scriptum pravo loco postea in contextum, qui vocatur, illatum est. Suspicor enim sententiam infra lectam: *διὸ δεῖ τῆς ἄλλης παιδείας ὥσπερ κεφάλαιον ποιεῖν τὴν φιλοσοφίαν,* quæ illo loco omnino non necessaria est, apodosin fuisse. Scribendum igitur censeo, ut superior illa comparatio absolvatur: *ὥσπερ γὰρ περιπλεῦσαι μὲν πολλὰς πόλεις καλόν, ἐνοικῆσαι δὲ τῇ κρατίστῃ χρήσιμον, οὕτω δεῖ τῆς ἄλλης παιδείας ὥσπερ κεφάλαιον ποιεῖν τὴν φιλοσοφίαν.*

De adulatore et amico c. 8 (53 *B*): *ἂν δὲ βίον ἀλλακτέον ἕτερον εἴπῃς, οἷον εἰς ἀπραγμοσύνην καὶ ἡσυχίαν ἐκ πολιτείας μεταβαλλόμενος, πάλαι γε ἐχρῆν, φησί, θορύβων ἡμᾶς ἀπηλλάχθαι καὶ φθόνων.*

Unumquemque hæc offendunt: *βίον ἀλλακτέον ἕτερον.* Quare aut *ἕτερον* deleas aut, quod malim, *εἰς ἕτερον* scribas, necesse est, ut suadent proxima illa: *οἷον εἰς ἀπραγμοσύνην κτλ.*

Ib. c. 9 (53 *C*): *ὥς που καὶ Πλάτωνος ἀπομιμεῖσθαί φασι τοὺς συνήθεις τὸ ἐπίκυρτον, Ἀριστοτέλους δὲ τὸν τραυλισμὸν, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ βασιλέως τὴν*

ἔγκλισιν τοῦ τραχήλου καὶ τὴν ἐν τῷ διαλέγεσθαι ταχυτῆτα τῆς φωνῆς· τὰ γὰρ πολλὰ λανθάνουσιν ἔνιοι καὶ ἀπὸ τῶν ἠθῶν καὶ ἀπὸ τῶν βίων ἀναλαμβάνοντες.

Plurima in moribus et vita aliorum nonnulli (et veri amici) imitari solere plane inepte hic dicuntur. Continua enim oratio postulat, ut hoc loco de imitatione vitiorum leviorum (*φαυλότητος ἢ πλημμελείας τινός*) mentio fiat. Corruptum sine dubio est illud *τὰ πολλά*, pro quo substitutum velim *τὰ φαῦλα*.

Ib. c. 17 (60 *A*): *Οὕτως δὲ καὶ Πτολεμαίῳ φιλομαθεῖν δοκοῦντι, περὶ γλώττης καὶ στιχιδίου καὶ ἱστορίας μαχόμενοι, μέχρι μεσῶν νυκτῶν ἀπέτεινον· ὠμότητι δὲ χρωμένου καὶ ὕβρει καὶ τυμπανίζοντος καὶ τελοῦντος οὐδεὶς ἐνέστη τῶν τοσούτων.*

Vim satis gravem in verbis, quæ sunt *τυμπανίζοντος* et *τελοῦντος* critici invenire non potuerunt. Hercherus enim pro *τυμπανίζοντος* (tympanum pulsare) confidentius *ἀποτυμπανίζοντος* in ipsum contextum intulit et pro *τελοῦντος* Gutakeri conjecturam *στρεβλοῦντος* adhibuit. Xylander idem fere sensisse videtur *τυμπανίζοντος* his verbis interpretatus: *atrocia supplicia exercens.* Sed continua oratio, quæ Ptolemæum inducit cum amicis (adulatoribus) disserentem de glossa, versiculo, historia, tantum docet illum in his sermonibus impolite et superbe egisse et omnino indecore se gessisse, nullo contradicente. Verbum vero *τελοῦντος* sine dubio falsum est, et lenissima mutatione *γελῶντος* (contumeliose ridere) legendum puto.

Ib. c. 33 (72 *D*): *Οὐ γὰρ μόνον ἀνίησι τοῦ ψόγου τὸ τραχὺ καὶ κελευστικόν, ἀλλὰ καὶ ζῆλον ἐμποιεῖ πρὸς ἑαυτὸν αἰδουμένῳ τὰ αἰσχρὰ τῇ τῶν καλῶν ὑπομνήσει, καὶ παράδειγμα ποιουμένῳ τῶν βελτιόνων ἑαυτόν.*

ΚΕΛευστικόν voci, quæ est *ψόγου*, repugnat et e ***ΚΟΛαστικόν*** corruptum puto, quæ quidem vox sententiæ satisfacit.

De profectibus in virtute c. 3 (76 *C*):

Τὸ γάρ,

εἰ γάρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο,
καὶ θαμὰ τοῦθ' ἔρδοις,

οὐ πρὸς ἀργυρίου μόνον αὔξησιν εἴρηται καλῶς, ἀλλ' εἰς ἅπαντα ποιεῖ, μάλιστα δ' εἰς ἀρετῆς ἐπίδοσιν, πολὺ καὶ τελεσιουργὸν ἔθος τοῦ λόγου προσλαμβάνοντος.

Neque apte in membro altero (*ἀλλ' εἰς ἅπαντα ποιεῖ*) novum ponitur verbum, neque recte *ποιεῖ* legitur. Legendum est: *οὐ πρὸς ἀργυρίου μόνον αὔξησιν εἴρηται καλῶς, ἀλλ' εἰς ἅπαντά πως, κτλ.*

De sanitate præcepta c. *2* (123 *A*):

τὸ δ' ἔξω στρέφοντα μετὰ τῆς θερμότητος ἕλκειν ἐπὶ πάντα καὶ διανέμειν τὴν ὕλην ὑγιεινόν.

Postquam supra dictum est valetudini prodesse exteriores corporis partes calere, nocere autem harum partium refrigerationem, qua calor introrsum (εἰς τὰ μέσα) cogitur, sequi debet, ut e contrario de calore ad exteriores partes excitando mentio fiat. Quod si ita est, integra sententia ita est restituenda: τὸ δ' ἔξω στρέφοντά τι τῶν μέσων θερμότητος ἕλκειν ἐπὶ πάντα καὶ διανέμειν τὴν ὕλην ὑγιεινόν.

Ib. c. *6* (124 *E*): τὸ γὰρ ἡδὺ τῇ φύσει μέχρι ἂν ᾖ μέρος τοῦ τρέφοντος, οἰκεῖόν ἐστι· καὶ δεῖ πεινῶντας ἔτι τῶν ἀναγκαίων ἀπολαύειν ἢ τῶν ἡδέων, ἰδίᾳ δὲ μὴ κινεῖν ἑτέρας ὀρέξεις τῶν κοινῶν ἀπηλλαγμένους.

Mendum in his inesse apparet, quod Wyttenbachius se sustulisse putat particulam ἢ ante τῶν ἡδέων positam delendo, quam e præcedente *N* natam existimat. Multo potius in littera illa *H* pronominis forma *TI* latet. Præterea pravum est etiam ἔτι, præpositio enim necessaria est, unde alter pendeat genitivus — et maxime quidem, si Wyttenbachii lectionem probamus. Facile enim ἔτι et ἐκ commutata sunt. Tota igitur sententia minima mutatione sic in integrum redigi potest: καὶ δεῖ πεινῶντας ἐκ τῶν ἀναγκαίων ἀπολαύειν τι τῶν ἡδέων, ἰδίᾳ δὲ μὴ κινεῖν ἑτέρας ὀρέξεις κτλ.

Ib. c. *9* (126 *E*): Locus ita legendus est: ἔν τε τούτοις γινόμενοι πιεζοῦμεν σφόδρα τὰς ἁμαρτίας ἐναπερειδόμενοι τῇ μνήμῃ, καὶ καθάπερ οἱ πολλοὶ νῦν μὲν ἀέρας, νῦν δὲ χώρας ἐπιμεμφόμενοι νοσώδεις, ἐπιδημίας τινες λέγουσιν, ἐξαιρούμενοι τῆς αἰτίας τὴν ἀκρασίαν καὶ φιληδονίαν.

Ib. c. *10* (127 *C*): Διὸ δεῖ μὴ καθάπερ οἱ ἀγαθοὶ ναύκληροι πολλὰ δι' ἀπληστίαν ἐμβαλόμενοι, τοὐντεῦθεν ἤδη διατελοῦσιν ἀντλοῦντες καὶ ὑπεξαιροῦντες τὴν θάλατταν, κτλ.

Plane alienum est hic adjectivum ἀγαθοί, quod cum cavillatione poni vix suspicari licet. Emendatores κακοί, ἄθεοι, ἀνόητοι proposuerunt, quæ quidem omnes emendationes vulgatæ lectioni facile sunt præferendæ. Neque enim bonis, sed malis vel ignaris nautis accidere consentaneum est, ut navibus majora imponant onera. Facile vero fieri potuit, ut scriba quidam pro ἈΝΑισθητοι archetypi lectione ἈΓΑθοι festinatione legeret.

Ib. c. *11* (128 *B*): — οὕτως ἐν ὑποψίᾳ καὶ προπαθείᾳ σώματος ἀγεννὲς ἡγούμενοι μίαν ἡμέραν ἐν κλίνῃ διάγειν καὶ μὴ παραθέσθαι τράπεζαν, αἴσχιστα

πολλὰς ἡμέρας κεῖνται καθαιρόμενοι καὶ καταπλασσόμενοι καὶ θωπεύοντες ἰατροὺς καὶ θεραπεύοντες, οἶνον αἰτοῦντες ἢ ψυχρὸν ὕδωρ.

Absurde dicuntur morbo affecti medicos curare (ἰατροὺς θεραπεύοντες). Suspicionem etiam movet participium αἰτοῦντες, quo re vera significari debet, qua maxime re molestiæ esse solent ægri — quod tamen hoc loco, quoniam sine particula καί additur, explicandi vice necessario fungitur præcedentis participii θεραπεύοντες. Sed absurda exstat sententia. Coguntur vero ægrotantes blando alloquio a medicis et curatoribus petere, ut hæc vel illa sibi dent. Recta et justa demum fiet sententia, si legeris: αἴσχιστα πολλὰς ἡμέρας κεῖνται καθαιρόμενοι καὶ καταπλασσόμενοι καὶ θωπεύοντες ἰατροὺς καὶ θεράποντας.

Ib. c. 15 (130 *A*), ubi codices aliquantum variant, lege: καὶ γὰρ ἡ περὶ τὰς συνουσίας ἀκρασία, τῷ μάλιστα τὴν δύναμιν ἐκλύειν, ὑφ' ἧς ἡ τροφὴ διαπονεῖται, πλέον περίττωμα ποιεῖ κατὰ πλῆθος. Nam sæpissime καί et κατά sunt permutata.

Ib c. 18 (131 *D*): ἐπὶ δὲ τροφὴν παραγενομένοις, ἂν μὲν ᾖ τι τῶν πρόσθεν ὄφελος λόγων, οἷς τὰς ὀρέξεις ἐκηλοῦμεν καὶ κατεπραΰνομεν, ἄλλο τι χρὴ περαίνειν τῶν ἐφεξῆς.

Legendum fortasse est: ἄλλο τι χρὴ περαίνειν ἐν τοῖς ἐφεξῆς (in reliqua oratione aliud quiddam persequi decet). — *In eodem capite* (132 *A*) legimus: ἐπεὶ δὲ τὸ ἔθος τρόπον τινὰ φύσις οὐ (τοῦ E) παρὰ φύσιν γέγονεν, κτλ.

Sed neque lectio οὐ neque τοῦ vera esse potest; in scriptura illa depravata sine dubio latet pronominis forma τις. Proverbium enim satis tritum (ἦθος ἄλλη φύσις) in his inest: τὸ ἔθος τρόπον τινὰ φύσις τις παρὰ φύσιν γέγονεν (consuetudo quodammodo natura quædam præter (l. juxta) naturam est facta i. e. "consuetudo est quasi altera natura").

Ib. c. 22 (134 *E*): ὡς γὰρ τὰ ὀθόνια ῥύμμασι καὶ χαλαστραίοις πλυνόμενα μᾶλλον ἐκπλύνεται τῶν ὑδατοκλάστων, οὕτως οἱ μετὰ φαρμάκων ἔμετοι λυμαίνονται τῷ σώματι καὶ διαφθείρουσιν.

Posterius comparationis membrum, ubi vomitus medicamentis effecti magis quam qui sine medicamentis fiunt corpori nocere dicuntur, satis indicat in verbo, quod est ἐκπλύνεται, vel in eo, quod est substituendum, vim quandam deterendi vel nocendi inesse debere. Lintea enim saponibus et nitro abluta eodem modo majore damno affici dicuntur, quam ea quæ aqua sola abluuntur. Ac facillime quidem e verbo ἐκτρύχεται factum est ἐκπλύνεται, præsertim cum πλυνόμενα paulo supra esset.

Ib. c. 24 (135 *C*): οὐδὲν γὰρ ἑαυτῷ χρήσαιτο ἄν τις ὑγιαίνοντι κρείττονι πρὸς πολλὰς καὶ φιλανθρώπους πράξεις.

Sine sensu hæc esse unusquisque videt, sed in una littera totum vitium inest, simili enim pronuntiatione ι pro η est positum. Scribe ergo: οὐδὲν γὰρ ἑαυτῷ χρήσαιτο ἄν τις ὑγιαίνοντι κρεῖττον ἢ πρὸς πολλὰς καὶ φιλανθρώπους πράξεις. Pro φιλανθρώπους Xylander mire proposuit ἀφιλανθρώπους. Sed si quid est mutandum, multo potius πολλὰς mutatione est afficienda. Atque πολιτικάς aptissime hic legeretur — quod quidem adjectivum voci, quæ est πρᾶξις etiam alibi tribuitur, e. g. Mor. 789 *A*, 798 *A*. Cfr § 148 *D*: νοῦς ἔνεστι πολιτικὸς καὶ φιλάνθρωπον ἦθος. — De vit. pud. c. 2 (529 *D*): ὡς φιλάνθρωπον καὶ πολιτικὸν καὶ κοινὸν ἔχοντα νοῦν.

Ib. c. 25 (138 *A*): ὀρθῶς οὖν ὁ Πλάτων παρῄνεσε μήτε σῶμα κινεῖν ἄνευ ψυχῆς μήτε ψυχὴν ἄνευ σώματος, ἀλλ' οἷόν τινα συνωρίδος ἰσοῤῥοπίαν διαφυλάττειν, ὅτε μάλιστα τῇ ψυχῇ συνεργεῖ τὸ σῶμα καὶ συγκάμνει, πλείστην ἐπιμέλειαν αὐτῷ καὶ θεραπείαν ἀποδιδόντας καὶ τὴν καλὴν καὶ ἐράσμιον ὑγίειαν ἀποδιδόντας, ὧν δίδωσιν ἀγαθῶν, κάλλιστον ἡγουμένους διδόναι τὸ πρὸς κτῆσιν ἀρετῆς καὶ χρῆσιν ἔν τε λόγοις καὶ πράξεσιν ἀκώλυτον αὐτῶν.

Jam multæ factæ sunt hac in periodo sententiarum emendationes. Reiskius pro ὅτε μάλιστα recte ὅτι μάλιστα proposuit. Wyttenbachius pro ὑγίειαν ἀποδιδόντας commendavit ὑγίειαν ἀπολαβόντας, sed ipsa sententiarum clausula ἀκώλυτον αὐτῶν, sensu carens, neminem offendit, quamquam plane in promptu est αὐτονομίαν in αὐτῶν latere. Addita vero particula δέ ante δίδωσιν, quia forma ἡγουμένους quodammodo præcedentibus participiis opponitur, sententiarum orbem integrum ita perficio: ὀρθῶς οὖν ὁ Πλάτων παρῄνεσε, μήτε σῶμα κινεῖν ἄνευ ψυχῆς μήτε ψυχὴν ἄνευ σώματος, ἀλλ' οἷόν τινα συνωρίδος ἰσοῤῥοπίαν διαφυλάττειν, ὅτι μάλιστα τῇ ψυχῇ συνεργεῖ τὸ σῶμα καὶ συγκάμνει, πλείστην ἐπιμέλειαν αὐτῷ καὶ θεραπείαν ἀποδιδόντας, καὶ τὴν καλὴν καὶ ἐράσμιον ὑγίειαν ἀπολαβόντας, ὧν δὲ δίδωσιν ἀγαθῶν κάλλιστον ἡγουμένους διδόναι τὸ πρὸς κτῆσιν ἀρετῆς καὶ χρῆσιν ἔν τε λόγοις καὶ πράξεσιν ἀκώλυτον αὐτονομίαν.

Conjugalia præcepta c. 4 (138 *F*): ὥσπερ τὸ πῦρ ἐξάπτεται μὲν εὐχερῶς ἐν ἀχύροις καὶ θρυαλλίδι καὶ θριξὶ λαγῴαις, σβέννυται δὲ τάχιον, ἂν μή τινος ἑτέρου δυναμένου στέγειν ἅμα καὶ τρέφειν ἐπιλάβηται,

θρυαλλίδι καὶ in A. Ald. Bas. Xyl. abesse animadvertit Wyttenbachius, uncisque inclusit Duebner. Ac, nisi ejiciendum est θρυαλλίδι, concinnitatis causa in θρυαλλίσι est mutandum.

Ib. c. 25 (141 *E*): τῇ γὰρ αἰσχρᾷ σεμνὸν, εἰ φιλεῖται διὰ τὸ ἦθος, μᾶλλον ἢ τὸ κάλλος.

Comparatio, quæ non est plena, satis indicat aliquid excidisse — id quod κάλλος vocabulum, quod de deformi muliere prædicari non potest, etiam confirmat. Deformis vero et pulchra mulieres hic inter se sunt opponendæ, ut ἦθος et κάλλος. Plena enim fiet sententia paucis additis vocibus: τῇ γὰρ αἰσχρᾷ σεμνὸν, εἰ φιλεῖται διὰ τὸ ἦθος, μᾶλλον ἢ (τῇ καλῇ διὰ) τὸ κάλλος. Honestius est l. major honor est deformi ob mores quam pulchræ ob pulchritudinem diligi, si quidem honestius est ob conciliatam virtutem amari quam propter præstantiam natura ipsa datam. Audacius et haud verisimiliter Wyttenbachius (Animadv. II p. 187) de hoc loco egit, hæc proponens: τῇ γὰρ αἰσχρᾷ σεμνὸν, εἰ φιλεῖται διὰ τὸ ἦθος, τῇ δὲ καλῇ, εἰ διὰ τὸ ἦθος μᾶλλον ἢ τὸ κάλλος.

Septem Sapientum Convivium c. 2 (147 *D*): γεωργοῦ γὰρ ἀκρίδας καὶ ὄρνιθας ἀντὶ πυρῶν καὶ κριθῶν συγκομίζειν ἐθέλοντος, οὐδὲν διαφέρει τύραννος ἀνδραπόδων μᾶλλον ἄρχειν ἢ ἀνδρῶν βουλόμενος.

De integritate librorum lectionis ἀκρίδας καὶ ὄρνιθας omnes fere critici, qui vocantur, dubitarunt, pro animalium nominibus nomina plantarum desiderantes. Wyttenbachius αἴρας καὶ ὀροβάγχας legere vult, Doehnerus ὀνωνίδας pro ὄρνιθας, Bernardakis in vocibus κνίδας καὶ ὀνωνίδας integram scripturam se invenisse putat. Sed plane incredibile est, si plantarum nomina hic ab initio scripta fuissent, scribas animalium nomina in contextum inserturos fuisse. Præterea codicum scriptura ipsi comparationi melius inservit, quam mutationes propositæ. Ut enim locustæ et aves segeti et frumento nocent (et quidem multo magis quam inutiles herbæ), ita mancipia tyranni tributa, quæ soli cives (ἄνδρες) solvunt, absumunt.

Ib. c. 9 (153 *E*): τί ῥᾷστον; τὸ κατὰ φύσιν· ἐπεὶ πρὸς ἡδονάς γε πολλάκις ἀπαγορεύουσιν.

Verbum, quod est ἀπαγορεύουσιν, subjecto caret, quod nemini fuisse offensioni mirum est. Latini interpretes ita verba reddunt: *nam voluptates etiam sunt, quæ sæpenumero respuantur*, quæ tamen interpretatio haud satisfacit. Declarare enim debet causalis illa enuntiatio, quare facillimum sit illud, quod secundum naturam sit; et ad hoc responderi naturam facillime expleri posse vel tale quiddam suspicari licet. Atque manifestum est in verbi forma, quæ est ἀπαγορεύουσιν, duas voces in unam esse conflatas. Quare sententiam evidentissimam et verissimam habebis, si scripseris: τί ῥᾷστον; τὸ κατὰ φύσιν· ἐπεὶ πρὸς

ἡδονάς γε πολλάκις ἀπαγορεύει φύσις i. e. *natura sæpenumero se abstinet a voluptatibus.*

Ib. c. 15 (158 *C*): **Καὶ ὁ Σόλων** ἔφη, τί δὲ τοῦτο ἐκεῖνον ἐρωτᾶν ἔδει; δῆλον γὰρ ἦν, ὅτι τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαθῶν καὶ κρατίστου δεύτερόν ἐστι τὸ δεῖσθαι τροφῆς βραχυτάτης· ἢ εἰ τὸ μέγιστον εὐδοκεῖ, τὸ μηδ' ὅλως τροφῆς δεῖσθαι·

Codicum scriptura ἢ εἰ τὸ μέγιστον εὐδοκεῖ sententiam turbat. Emendationes vero Xylandri: εὖ δοκεῖ et Wyttenbachii: εἴγε τὸ μέγιστόν σοι δοκεῖ et Harl. 1: ἢ τὸ μέγιστον οὐ δοκεῖ sententiæ repugnant, quæ eadem fere esse videtur atque ea, quæ in Memorab. Xenoph. I, 6, 10 legitur: — νομίζω τὸ μὲν μηδενὸς δεῖσθαι θεῖον εἶναι, τὸ δὲ ὡς ἐλαχίστων ἐγγυτάτω τοῦ θείου. Sententia loci igitur reperta ad codicum scripturam quam proxime locum ita corrigendum censeo: εἰ τὸ μέγιστον αὖ δοκεῖ τὸ μηδ' ὅλως τροφῆς δεῖσθαι. Deinceps vero continuandum est: οὐδαμῶς, ὁ **Κλεόδημος**, ἔμοιγε, εἶπεν, εἰ δεῖ τὸ φαινόμενον εἰπεῖν, καὶ μάλιστα παρακειμένης τραπέζης, ἣν ἀναιροῦσιν αἱρομένης τροφῆς φιλίων θεῶν βωμὸν οὖσαν καὶ ξενίων. ὡς δὲ Θάλης λέγει τῆς γῆς ἀναιρεθείσης σύγχυσιν τὸν ὅλον ἕξειν κόσμον, οὕτως οἴκου διάλυσίς ἐστι (ἡ ἀναιρεθεῖσα τροφή). Ob sequens συναιρεῖται vocabula a me addita, quæ oratio continua necessario postulat, sunt omissa. — *Infra in eodem capite* (§ *F*) hæc leguntur: τῷ δὲ σώματι λαβεῖν ἡδονὴν τῆς ἀπὸ τοῦ τρέφεσθαι δικαιοτέραν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν, ὅπερ οὐδένα λέληθεν ἀνθρώπων. ἣν γὰρ ἐν μέσῳ θέμενοι κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις δείπνων καὶ τραπέζης. Quoniam relativum pronomen ἣν quo referatur non habet, conjectura oratio est explananda, ac plane in promptu est excidisse initium vocis, cujus exitus ην fuit, quæque nulla alia atque τροφή, quam vocem jam anonymus et Mezeriacus commendarunt, esse potuit, ut continua oratio docet. Antecedens θρωπ sequens τροφ hausit. Hercherus ταύτην deteriorum codicum lectionem infeliciter recepit.

Ib. c. 16 (159 *B*): πάνυ μὲν οὖν, ἔφη ὁ Σόλων, μὴ καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἀκριτώτεροι φανῶμεν, οἳ τὸν νεκρὸν ἀνατέμνοντες ἔδειξαν τῷ ἡλίῳ, εἶτ' αὐτὰ μὲν εἰς τὸν ποταμὸν κατέβαλον, τοῦ δὲ ἄλλου σώματος ἤδη καθαροῦ γεγονότος ἐπιμέλονται.

Vocibus elapsis totus hic septem sapientum sermo laborat. Post αὐτὰ μέν substantivum excidisse luce clarius est. Una littera deleta et justa voce addita aptissima hæc prodit sententia: εἶτα τὰ μὲν ἔντερα εἰς τὸν ποταμὸν κατέβαλον, κτλ. — *Eodem capite* (159 *E*) mendum quoddam in his quoque inest: ἀλλ' οἴεται δεῖν τροφὴν εἶναι **Κλεόδημος**, ὅπως τράπεζαι καί κρατῆρες ὦσιν, ἃ Δήμητρι καὶ Κόρῃ θύεται ἔτι.

Wyttenbachius legendum putat: *καὶ Δήμητρι καὶ Κόρῃ θύηται ἔτι.* Ita Dübner quoque edidit, *ἔτι* tamen uncis includens. Hercherus autem liberius etiam scripsit: *καὶ Δήμητρι καὶ Κόρῃ θύωμεν.* Sed modum aut personam verbi mutare vix est opus. Nam hic locus eodem modo atque plurimi loci corrupti hujus libelli corrigendus est restitutis litteris quibusdam omissis. Et hic quidem ejusmodi omissio accidit voci in -*α* exeunti, quæ littera etiamnunc in codicibus ante *Δήμητρι* restat. Modo verbi *ὦσιν* exitum *IN* repetas, sententia ita absolvetur: *ὅπως τράπεζαι καὶ κρατῆρες ὦσιν, ἵνα Δήμητρι καὶ Κόρῃ θύεται ἔτι* i. e. ut mensæ et crateres sint, ubi Cereri et Proserpinæ perpetuo sacrificatur. *Paulo infra* (*F*) in libris legimus: *καὶ γὰρ ἡ τροφὴ λιμοῦ φάρμακον προσάγεται, καὶ θεραπεύειν ἑαυτοὺς λέγονται πάντες οἱ τρεφόμενοι δίαιταν, οὐχ ὡς ἡδύ τι καὶ κεχαρισμένον, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον τοῦτο τῇ φύσει πράττοντες.*

In his quoque vox omissa orationem turbat. Reiskius autem, quem Hercherus infeliciter secutus est, vocem delendam putavit et quidem eam, in qua totius fere sententiæ vis vertitur. Delendum enim putavit *δίαιταν*, qua tamen voce deleta quomodo accipienda sint *ἡδύ, κεχαρισμένον, ἀναγκαῖον* vix intelligi potest. Sed lux toti sententiæ affulget, si scripseris: *θεραπεύειν ἑαυτοὺς λέγονται πάντες οἱ τρεφόμενοι κατὰ δίαιταν.*

De mulierum virtutibus (243 *D*): *τὰ μὲν οὖν ἄγαν περιβόητα, καὶ ὅσων οἶμαι σε βεβαίοις βιβλίοις ἐντυχοῦσαν ἱστορίαν ἔχειν καὶ γνῶσιν, ἤδη παρήσω.*

Attributum *βεβαίοις*, quod haud apte voci *βιβλίοις* additur, geminationem esse ejusdem vocis *ΒΙΒΛΙΟΙC* (cfr. *ΒΕΒΑΙΟΙC*) facile suspicari licet. Substitutum velim *παντοίοις*, quod quidem loco et sententiæ melius inservit.

Quæstiones Romanæ c. 19 (268 *C*): *καθόλου μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι φύσει τῶν ἐν κύκλῳ περιφερομένων, οὔτ' ἔσχατον οὔτε πρῶτον, νόμῳ δ' ἄλλην ἄλλοι τοῦ χρόνου λαμβάνουσιν ἀρχήν. ἄριστα δὲ οἱ τὴν μετὰ τροπὰς χειμερινὰς λαμβάνοντες, ὁπηνίκα τοῦ πρόσω βαδίζειν πεπαυμένος ὁ ἥλιος ἐπιστρέφει καὶ ἀνακάμπτει πάλιν πρὸς ἡμᾶς. γίνεται γὰρ αὐτοῖς τρόπον τινὰ καὶ φύσει, τὸν μὲν τοῦ φωτὸς αὔξουσα χρόνον ἡμῖν, μειοῦσα δὲ τὸν τοῦ σκότους, ἐγγυτέρω δὲ ποιοῦσα τὸν κύριον καὶ ἡγεμόνα τῆς ῥευστῆς οὐσίας ἁπάσης.*

Mendum inesse in his: *γίνεται γὰρ αὐτοῖς τρόπον τινὰ καὶ φύσει* unusquisque videt, atque Wyttenbachius locum hoc modo corrigendum censuit: *γίνεται γὰρ αὖθις τρόπον τινὰ ἡ φύσις* — quod nullum fere sensum habet. Sententiæ vero convenienter et ad vestigia codicum quam proxime legas velim: *γίνεται γὰρ αὖθις τροπή τις καὶ φύσει κτλ.* Ad vocem enim, quæ est *τροπή*, quadrant

participia [illegible]uentia *αὔξουσα, μειοῦσα, ποιοῦσα*, et continua oratio eandem vocem comprobat.

Ib. c. 21 (268 *F*): *ἐπιεικῶς γὰρ ἔτι καὶ νῦν τοῖς ὑπωρείοις καὶ δρυμώδεσι τόποις, ὅπου φαίνεται δρυοκολάπτης, ἐκεῖ καὶ λύκος, ὡς Νιγίδιος ἱστορεῖ.*

Interruptus est hic orationis tenor, qui una fere voce mutata orationi reddi potest. Scribo igitur: *ἐπιεικῶς γὰρ ἔτι καὶ νῦν (ἐν) τοῖς ὑπωρείοις καὶ δρυμώδεσι τόποις, ὅπου φαίνεται δρυοκολάπτης, ἔστι καὶ λύκος, ὡς Νιγίδιος ἱστορεῖ.*

Ib. c. 24 (269 *D*): *ὀνομάζουσι δὲ τὸν μὲν ἀφανισμὸν αὐτῆς καὶ κρύψιν Καλάνδας, ὅτι πᾶν τὸ κρύφα καὶ λάθρα κλάμ καὶ κηλᾶρε τὸ λανθάνειν.*

Ad hunc locum Wyttenbachius animadvertit: "dura constructio subaudiendo *ὀνομάζουσιν*. Quod lenius ac facilius subaudiatur *ὅτι* mutato in *ὡς*." Ac re vera, si *ὡς* legeretur, *ὀνομάζουσιν* intelligi posset, sed cum ob similitudinem vocum (*ΚΛΑΜ* et *ΚΑΛοῦσι*) alteram excidisse, ut sæpenumero fieri vidimus, prorsus verisimile sit, non dubito proprium verbum causali enuntiationi vindicare, legens: *ὅτι πᾶν τὸ κρύφα καὶ λάθρα κλὰμ καλοῦσι καὶ κηλᾶρε τὸ λανθάνειν.*

Quæstion. græc. c. 1 (291 *F*): *τίνες οἱ ἐν Ἐπιδαύρῳ κονίποδες καὶ ἄρτυνοι; οἱ μὲν τὸ πολίτευμα *** ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν ἄνδρες ἦσαν· ἐκ δὲ τούτων ᾑροῦντο βουλευτάς, οὓς ἀρτύνους ἐκάλουν.*

"Post *πολίτευμα*", animadvertit Wyttenbachius (Animadv. III p. 45), "*E* habet spatium unius verbi; sane sententia desiderat *ἔχοντες*, vel *νέμοντες*, vel simile". Ac cum similium vocum alterum sæpe omiserint scribæ, conjicio vocem voci, quæ est *πολίτευμα*, subsimilem evanuisse; quare *πολίτευμα πολιτευόμενοι* scribendum censeo, quæ loquendi formula haud raro invenitur, e. gr. Aesch. 1, 86, Dem. 8, 71, Isocr. 7, 78. Cfr. Plut. Vit. 360 b: *πολιτευσάμενος — πολιτείαν,* — ib. 753 e.

De gloria Atheniensium c. 3 (347 *E*):

Καὶ μὴν οἱ συγγράφοντες ἐξάγγελοί τινες εἰσὶ τῶν πράξεων εὔφωνοι καὶ τῷ λόγῳ διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν δύναμιν ἐξικνούμενοι, οἷς εὐαγγέλιον ὀφείλουσιν οἱ πρώτως ἐντυγχάνοντες καὶ ἱστοροῦντες. Ἀμέλει δὲ καὶ ἐγκωμιάζονται μνημονευόμενοι καὶ ἀναγινωσκόμενοι διὰ τοὺς κατορθώσαντας. Οὐ γὰρ οἱ λόγοι ποιοῦσι τὰς πράξεις [**] *καὶ ἀκοῆς ἀξιοῦνται.*

Lacunam ultimæ orationis omnes editores indicarunt, et ipsa enuntiationis forma ostendit adversativam quandam sententiam excidisse. Paucis igitur additis vocibus orbis sententiarum ita conformari debet, ut apta et plena fiat sententia: *οὐ γὰρ οἱ λόγοι ποιοῦσι τὰς πράξεις, [ἀλλὰ κοσμοῦσιν, ἵνα] καὶ ἀκοῆς ἀξιῶνται.*

De Iside et Osiride c. 32 (363 *F*): *ἐν Σάϊ γοῦν ἐν τῷ προπύλῳ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἦν γεγλυμμένον βρέφος, γέρων, καὶ μετὰ τοῦτο ἱέραξ, ἐφεξῆς δ' ἰχθύς, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἵππος ποτάμιος. Ἐδήλου δὲ συμβολικῶς ὦ γινόμενοι καί ἀπογινόμενοι δεο *** γέρων. Ἱέρακι δὲ τὸν θεὸν φράζουσιν, ἰχθύϊ δὲ μῖσος, ὥσπερ εἴρηται, διὰ τὴν θάλατταν· ἵππῳ ποταμίῳ δ' ἀναίδειαν·*

Reiskius et Wyttenbachius orationis contextum valde corruptum existimarunt, quare hic mutilum locum ita supplevit: *ὁ θεὸς μισεῖ τὴν ἀναίδειαν. δηλοῖ γὰρ βρέφος τὴν γένεσιν, τὸν δὲ θάνατον γέρων* aut: *ὁ γὰρ ἄνθρωπος γεννᾶται βρέφος, τελευτᾷ δὲ γέρων*, ille autem proposuit: — *καὶ ἀπογινόμενοι, θεὸς μισεῖ ἀναίδειαν. δηλοῖ γὰρ βρέφος τὸν γινόμενον, τὸν ἀπογινόμενον δὲ ὁ γέρων.* Atque hanc emendationem tueri vult loco Clementis Alexandrini (Strom. V. p. 670 ed. Pott.), ubi legimus: *ἐν Διὸς πόλει τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ καλουμένου πυλῶνος διατετύπωται παιδίον μὲν γενέσεως σύμβολον, φθορᾶς δὲ ὁ γέρων, θεοῦ τε αὖ ὁ ἱέραξ, ὡς ὁ ἰχθὺς μίσους καὶ κατ' ἄλλο πάλιν σημαινόμενον ὁ κροκόδειλος ἀναιδείας. Φαίνεται τοίνυν συντιθέμενον τὸ πᾶν σύμβολον δηλωτικὸν εἶναι τοῦδε· Ὦ γενόμενοι καὶ ἀπογενόμενοι, θεὸς μισεῖ ἀναίδειαν.*

Sed ut Clemens Alexandrinus unamquamque imaginem separatim explicat, postremo autem totius simulacri vim et potestatem commemorat, ita Plutarchum quoque significationem cujusque imaginis exposuisse quæ integra exstant satis ostendunt, at sententiam imaginum summam (*τὸ πᾶν σύμβολον*) interpretari neglexit. Minima igitur mutatione sententia idonea e reliquiis haud valde depravatis sic effici potest: *ἐδήλουν δὲ συμβολικῶς τὸ γινόμενον καὶ ἀπογινόμενον παιδίον καὶ γέρων.*

Ib. c. 47 (370 *B*): *ἄλλους δὲ ποιήσας τέσσαρας καὶ εἴκοσι θεοὺς, εἰς ᾠὸν ἔθηκεν. Οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀρειμανίου γενόμενοι καὶ αὐτοὶ τοσοῦτοι, διατρήσαντες τὸ ᾠὸν γαν **, ὅθεν ἀναμέμικται τὰ κακὰ τοῖς ἀγαθοῖς.*

Reiskius et Wyttenbachius *γανωθέν* præbent, editio Didotiana autem *γαν ὅθεν*. In illo *ΓΑΝ* corrupto sine dubio latet *ΠΑΝ*, et verbi forma *ЄΛΑΘΟΝ* propter sequens *'ΟΘЄΝ* excidit. Optima enim fiet sententia, si scripserimus: *διατρήσαντες τὸ ᾠὸν πᾶν ἔλαθον, ὅθεν ἀναμέμικται τὰ κακὰ τοῖς ἀγαθοῖς.*

De Cupiditate Divitiarum c. 3 (524 *D*): *πενία γὰρ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀπληστία τὸ πάθος αὐτοῦ καὶ φιλοπλουτία, διὰ κρίσιν φαύλην καὶ ἀλόγιστον ἐνοῦσαν, ἣν ἂν μή τις ἐξέληται τῆς ψυχῆς, ὥσπερ ἕλιγμα πλάγιον, οὐ παύσονται δεόμενοι τῶν περιττῶν, τουτέστιν ἐπιθυμοῦντες ὧν οὐ δέονται.*

Ad hunc locum Reiskius animadvertit: "*ἕλιγμα πλάγιον* dudum non intellexi, et quæro adhuc qui me quid sit doceat." Ac sine dubio corruptum est

illud *ἕλιγμα*; quare scribendum judico: *ΚΛΗΜΑ*; e *Κ* (scriptum *IC*) *Є* exstitit, et ex *Η* factum est *ΙΓ*. Immoderata enim divitiarum cupiditas cum palmite obliquo apte confertur.

De sera numinis vindicta c. 6 (551 *D*): *τὸν θεὸν δ' εἰκὸς, ἧς ἂν ἐφάπτηται τῇ δίκῃ ψυχῆς νοσούσης, τά τε πάθη διορᾶν, εἴ πῄ τι καμπτόμενα πρὸς μετάνοιαν ἐνδίδωσι, καὶ χρόνον γε πρὸς ἐπανόρθωσιν, οἷς οὐκ ἄκρατος οὐδ' ἄτρεπτος ἡ κακία πέφυκε, προσιζάνειν.*

Cum *προσιζάνειν* ferri nequeat, multæ prolatæ sunt conjecturæ, quarum et *ὁρίζειν* et *πορίζειν* sententiæ satisfaciunt. Conjecturæ vero Madvigii *προσισιάνειν* et Bernardakis *προσδανείζειν* alieno fuco et colore sunt illitæ, hoc enim verbum alibi non invenitur, illud feneratorem magis redolet, quam deum decet. — *προσιζάνειν* e *προσίζειν* natum videtur, *προσίζειν* vero ex *προσορίζειν*, quod lectum velim, decurtatum.

Ib. c. 15 (559 *A*): *ἓν γάρ τι πρᾶγμα καὶ συνεχὲς ἡ πόλις, ὥσπερ ζῷον οὐκ ἐξιστάμενον αὑτοῦ ταῖς καθ' ἡλικίαν μεταβολαῖς, οὐδ' ἕτερον ἐξ ἑτέρου τῷ χρόνῳ γινόμενον, ἀλλὰ συμπαθὲς ἀεὶ καὶ οἰκεῖον αὑτῷ καὶ πᾶσαν ὧν πράττει κατὰ τὸ κοινὸν, ἢ ἔπραξεν, αἰτίαν καὶ χάριν ἀναδεχόμενον, μέχρι ἂν ἡ ποιοῦσα καὶ συνδέουσα ταῖς ἐπιπλοκαῖς κοινωνία τὴν ἑνότητα διαφυλάττῃ.*

Wyttenbachius ad hunc locum animadvertit: "*ἡ ποιοῦσα* (*ἢ* enim vulgo) sumpsi a Xyl. et Mosc. 1. 2. Corrigendum etiam *ἡ ἐπιοῦσα* vel *ἡ ἑνοποιοῦσα*. Mez. similiter *ἡ ἓν ποιοῦσα*." Sed nihil est addendum, leniter enim corruptum *ποιοῦσα* in *τελοῦσα* (perficiens, absolvens) mutando sententiæ consuli potest.

Ib. c. 22 (565 *B*): *ὡς γὰρ ἐν Πέρσαις τῶν κολαζομένων τὰ ἱμάτια καὶ τὰς τιάρας ἀποτίλλουσι καὶ μαστιγοῦσιν, οἱ δὲ παύσασθαι δακρύοντες ἀντιβολοῦσιν· οὕτως αἱ διὰ χρημάτων καὶ σωμάτων κολάσεις ἁφὴν οὐκ ἔχουσι δριμεῖαν, οὐδ' αὐτῆς ἐπιλαμβάνονται τῆς κακίας, ἀλλὰ πρὸς δόξαν αἱ πολλαὶ καὶ πρὸς αἴσθησιν αὐτήν εἰσιν.*

Ultima hæc sententia vulgo sic editur: *πρὸς δόξαν αἱ πολλαὶ καὶ πρὸς αἴσθησιν αὐτῶν εἰσιν*, in editione autem Didotiana est: *αἴσθησιν αὐτήν*. Wyttenbachius *αὐτῶν* in *ἄλλων* (aliorum hominum) mutatum vult, sed fortasse melius ponitur *αὐτῆς* (sc. *τῆς κακίας*) i. e. pertinent poenæ ad opinionem (horroris plenam) et sensum mali injiciendum. In proxima oratione inserenda est inter *καταφανῆ* et *γυμνόν* particula *καί*.

Paulo infra (*D*) vitium quoddam in his latet: — *τὰς δ' αὖθις εἰς σώματα ζῴων ἐξήνεγκε βιαιότης ἀμαθίας καὶ φιληδονίας εἶδος·* Nam ad vocem, quæ

est *ἀμαθίας*, non quadrat *βιαιότης*, pro quo vocabulo ed. Jun. *βιαιοτάτης* habet — utrumque corruptum puto, nam nihil efficitur vocabulo *εἶδος* in *ἰσχύς* mutato, ut Reiskius voluit. Lenissima mutatione sententia hoc modo restitui potest: — *ἐξήνεγκε βέβαιον τῆς ἀμαθίας καὶ φιληδονίας εἶδος*. Nam quia convenientem habitum affectionemque (*τὴν προσήκουσαν ἕξιν καὶ διάθεσιν*, ut paulo supra est) non adipisci possunt nonnulli ob immutabilem inscitiæ et cupiditatis naturam, in corpora animalium repelluntur. — *Infra* (*D*) hæc leguntur: *ἐξέπνει δὲ* (*τὸ χάσμα*) *μαλακὴν καὶ πραεῖαν αὖραν, ὀσμὰς ἀναφέρουσαν ἡδονῆς τε θαυμασίας καὶ κρᾶσιν, οἷαν ὁ οἶνος τοῖς μεθυσκομένοις, ἐμποιοῦσαν.*

Pro *ἡδονῆς* Turn. V. Bong. Coll. Schott. *ἡδονάς* legunt, sed mutatio illa propter particulam *τε* sine dubio est facta, quam equidem falsam puto; ac si *ἡδονῆς* legitur, prorsus perverse *τε* retinetur, quod e compendio scripturæ facile exstitit. Locum enim ita emendandum puto: *ὀσμὰς ἀναφέρουσαν ἡδονῆς τινος θαυμασίας κτλ.*

De Fato c. 4 (569 *E*): *σχεδὸν μὲν οὖν καὶ τοῦτο δηλοῖ, ὁποῖόν τι τυγχάνει καὶ εἱμαρμένη, πλὴν οὐχ ἥ γε κατὰ μέρος οὐδ' ἡ καθ' ἕκαστα.*

Pro *τυγχάνει καὶ* codex Venetus *τυγχάνει ἡ* præbet. Credo tamen hic ab initio sic scriptum fuisse: *ὁποῖον τι τυγχάνει ὂν ἡ εἱμαρμένη*, sicut inferius exemplum (570 *B*) comprobat: *ὅτι δὲ καὶ ἡ εἱμαρμένη τοιοῦτον τυγχάνει ὄν, ἔκ τε τῆς οὐσίας αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς προσηγορίας δῆλον.*

Infra (570 *A*) mendum quoddam in his inesse videtur: *τὸ μὲν γὰρ ὡρισμένον οἰκεῖον τῇ θείᾳ φρονήσει, ἐν τῷ καθόλου μᾶλλον θεωρεῖται· τοιοῦτος καὶ ὁ θεῖος νόμος, ὁ μέντοι γε πολιτικὸς, τὸ δ'ἄπειρον ἐν τῷ καθ' ἕκαστα*, et Wyttenbachius legendum censet: *τοιοῦτος μέντοι γε ὁ θεῖος νόμος καὶ ὁ πολιτικός.*

Multo tamen minore mutatione sententia integra fieri potest, et quidem scribendo: *τοιοῦτος καὶ ὁ θεῖος νόμος, ᾧ μὲν ἔοικεν ὁ πολιτικός, τὸ δ'ἄπειρον ἐν τῷ καθ' ἕκαστα.* Deinde vero continuandum: *Μετὰ δὲ ταῦτα* (*ὅρα*), *οἷον μέν ἐστι* (*τὸ*) *ἐξ ὑποθέσεως*, cfr exemplum paulo infra lectum: *τοιοῦτον μὲν δὴ τὸ ἐξ ὑποθέσεως.* — *Paulo infra* fortasse est scribendum: *ἀλλά πως ἑτέρῳ τινὶ ὡς ἀληθῶς ὑποτεθὲν, ὃ πᾶσαν ἀκολουθίαν σημαίνει.* *In eodem capite* (570 *C*) scribo: *εἰ μὲν οὖν τοῦτο ἐν τῇ εἱμαρμένῃ πάντα περιέχεσθαι δηλοῖ, συγχωρητέον εἶναι ἀληθές.*

De genio Socratis c. 1 (575 *C*): *τούτου δὴ τοῦ γένους τῶν θεατῶν καὶ ἡμᾶς ὑπολαμβάνων εἶναι, δίελθέ τε τὴν πρᾶξιν ἥτις ἀπ' ἀρχῆς ὡς ἐπράχθη καὶ τοῦ λόγου ** γενέσθαι ** παρόντος, κτλ.*

Lacunam loci alii aliter explere conati sunt, omnes tamen pluribus, quam decet, vocibus insertis; fortasse e codicum vestigiis eliciendum: *καὶ τοῦ λόγου ἐγένετο αἰτία τοῦ παρόντος*. Corruptis enim *ἐΓΕΝΕΤΟ ΑΙ*(*τία*) in *ΓΕΝΕCΘΑΙ* -*τία* et *τοῦ* prorsus evanuerunt.

Ib. c. 4 (577 *B*): *ἐν τούτῳ Φυλλίδας, ὃν οἶσθα, ὦ Ἀρχίδαμε, τότε τοῖς περὶ τὸν Ἀρχίαν πολεμαρχοῦσι γραμματεύων* ** *ἥξειν καὶ τῆς πράξεως μετέχων*.

Una depravata est hoc loco vox et altera omissa. Legendum censeo: *ἐν τούτῳ Φυλλίδας,* — — — *ἧκε, καὶ αὐτὸς τῆς πράξεως μετέχων*. Signum pronominis *αὐτός* propter subsimilem articuli notam scribam effugit.

Ib. c. 5 (577 *F*): Contextum orationis lacuna expleta ita restituo: *εὑρέθη δ'οὖν οὐδὲν σώματος, ψέλιον δὲ χαλκοῦν οὐ μέγα καὶ δύο ἀμφορέες κεράμειοι γῆν ἔχοντες ἐντὸς ὑπὸ χρόνου λελιθωμένην ἤδη καὶ συμπεπηγυῖαν,* (*ὑπὸ δὲ*) *τοῦ μνήματος* (*ἦν*) *πίναξ χάλκεος ἔχων γράμματα πολλὰ θαυμαστὰ ὡς παμπάλαια·*

Ib. c. 11 (581 *A*): *ὡς γὰρ ὁλκὴ μία καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἄγει τὸν ζυγὸν, ἰσοῤῥοποῦντι δὲ βάρει προστιθεμένη κλίνει τὸ σύμπαν ἐφ' ἑαυτήν· οὕτως ἐφαρμόσει κληδὼν, ἤ τι τοιοῦτον σύμβολον* * *καὶ κοῦφον ἐμβριθῆ διάνοιαν ἐπισπάσασθαι πρὸς πρᾶξιν.*

Posterius comparationis membrum aliquot locis est corruptum. Primo enim falsum est *ἐφαρμόσει*, e qua forma Bernardakis (Symb. crit. p. 93) *πταρμὸς ἢ* restituit, sed in initio (*ЄΦ*) ejusdem verbi latere videtur particula *οὐ*. Post *σύμβολον* adjectivum quoddam excidit et post *διάνοιαν* subsimile vocabulum. Totum orationis membrum ita refingo: *οὕτως οὐ πταρμὸς ἢ κληδὼν ἤ τι τοιοῦτον σύμβολον,* (*κενὸν*) *καὶ κοῦφον, ἐμβριθῆ διάνοιαν* (*δύναται*) *ἐπισπάσασθαι πρὸς πρᾶξιν.*

Ib. c. 21 (590 *A*): *ἃ δὲ Τιμάρχου τοῦ Χαιρωνέως ἠκούσαμεν ὑπὲρ τούτου διεξιόντος, οὐκ οἶδα μὴ μύθοις* ** *λογίσονται, σιωπᾶν ἄμεινον.*

Non est dubitandum, quin verba aliquot exciderint et hæc fere fuerit vera orationis forma: *ἃ δὲ Τιμάρχου τοῦ Χαιρωνέως ἠκούσαμεν ὑπὲρ τούτου διεξιόντος, ὅτι οὐκ οἶδα οἵοις μύθοις, ἵνα μὴ ἀλλοιῶνται, σιωπᾶν ἄμεινον.*

De facie in orbe lunæ c. 2 (920 *D*): *ὁρᾷς γὰρ εὐθὺς ὡς ἄτοπος ὁ λέγων τὸ φαινόμενον εἶδος ἐν τῇ σελήνῃ πάθος εἶναι τῆς ὄψεως, ὑπεικούσης τῇ λαμπρότητι δι' ἀσθένειαν ὃ* *** *καλοῦμεν.*

Hebetationem quandam oculorum significasse vocem, quæ post *ὃ* evanuit, plane apparet. Conjectura igitur substituo: *ἀμαύρωμα;* cfr infra: *ἀμυδραὶ καὶ ἀσθενεῖς ὄψεις.* — Paulo infra (920 *E*) legendum censeo: *ἔδει γὰρ, οἶμαι, τοῦ-*

ναντίον, εἴπερ ἡττωμένου πάθος ὄμματος ἐποίει τὴν φαντασίαν, ὅπου τὸ πάσχον ἀσθενέστερον εὐσθενέστερον εἶναι τὸ φαινόμενον. εὐσθενέστερον enim vocem, quæ ob similitudinem vocis antecedentis facillime excidit, ipsa ratio contraria commendat, haud magnopere autem *σαφέστερον*, quod Wyttenbachius proposuit.

Ib. c. 18 (931 *B*): *αἱ γὰρ ἀνακλάσεις γίνονται πρὸς οὐδὲν ἀραιὸν οὐδὲ λεπτομερές. οὐδέ ἐστι φῶς ἀπὸ φωτός, ἢ πῦρ ἀπὸ πυρὸς ἀφαλλόμενον ἢ νοῆσαι ῥᾴδιον.*

Wyttenbachius *ἢ* ante *νοῆσαι* delendum censuit, sed potius credo, cum ferri nequeat particula illa, aliam formam esse substituendam, et aptissime quidem *ὡς* hic legeretur. Minime enim veterrima scribendi ratio prohibet, quominus hæ voces (*ἢ* et *ὡς*) inter se commutari potuerint; vid. Wattenbach, Anl. zur gr. palæogr. p. 9 (sub lit. *H*) et p. 24 (sub lit. *Ω*). Scribendum equidem censeo: *ὡς νοῆσαι ῥᾴδιον.*

Ib. c. 26 (942 *C*): *τῶν τε φαινομένων θεῶν ἔφη χρῆναι καί μοι παρεκελεύετο τιμᾶν διαφερόντως τὴν σελήνην, ὡς τοῦ βίου κυριωτάτην οὖσαν ** ἐχομένην.*

Nulla amplior, ut vulgo fit, ante *ἐχομένην* statuenda est lacuna, nam tribus additis litteris et *ἐχομένην* in *ἔχουσαν* mutato plenam hanc habebis sententiam: *ὡς τοῦ βίου κυριωτάτην ἐξουσίαν ἔχουσαν.*

Ib. c. 29 (944 *C*): *περαιοῦνται γὰρ αἱ ψυχαὶ δι' αὐτῶν, νῦν μὲν εἰς τὰ πρὸς οὐρανὸν τῆς σελήνης, νῦν δὲ πάλιν εἰς τὰ πρὸς γῆν· ὀνομάζεσθαι δὲ τὰ μὲν πρὸς οὐρανὸν τῆς σελήνης Ἠλύσιον πεδίον· τὰ δ' ἐνταῦθα Φερσεφόνης οὐκ ἀντίχθονος.*

Falsum esse *οὐκ* ante *ἀντίχθονος* plurimi editores putarunt et recte quidem. Sed hæc corruptio, ut persæpe fit, ex altera est nata, nam quin *ἐνταῦθα* corruptum sit, dubitari vix potest. Agitur enim hoc loco de nominibus partium lunæ, scilicet coelo obversæ partis (*τὰ πρὸς οὐρανὸν τῆς σελήνης*) et terræ obversæ (*τὰ πρὸς γῆν*). Ac cum coelo obversa pars Elysius dictus sit campus, jam inde sequitur, ut nomen partis alterius ponatur. Vocatur enim altera lunæ pars Persephonæ antichthonis campus. Legendum igitur est: *τὰ δ' ἐναντία* [i. e. terræ opposita (*τὰ πρὸς γῆν*)] *Φερσεφόνης ἀντίχθονος* (sc. *πεδίον*). Corrupto vero *ἐναντία* in *ἐνταῦθα* necessario *οὐκ* ante *ἀντίχθονος* erat addendum.

Ib. c. 30 (945 *C*): *οὐδὲν γὰρ αὕτη* (sc. *ἡ γῆ*) *δίδωσι μετὰ θάνατον, ὅσα λαμβάνει πρὸς γένεσιν.*

"Mutilus locus", animadvertit Wyttenbachius, "ita fere supplendus": *οὐδὲν γὰρ αὕτη δίδωσιν τοῖς ἄλλοις δυσί, ἀλλ' ἀποδίδωσι μετὰ θάνατον, ὅσα λαμβά-*

νει πρὸς γένεσιν". Sed vix adeo corrupta statuenda est orationis series. Una enim voce addita ita absolvitur sententiarum orbis: *οὐδὲν γὰρ αὕτη δίδωσι μετὰ θάνατον, (πλὴν) ὅσα λαμβάνει πρὸς γένεσιν.*

De solertia animalium c. 19 (972 *F*): *ψᾶρες δὲ καὶ κόρακες καὶ ψιττακοὶ μανθάνοντες διαλέγεσθαι, καὶ τὸ τῆς φωνῆς πνεῦμα τοῖς διδάσκουσιν εὔπλαστον οὕτω καὶ μιμηλὸν ἐξαριθμεῖν καὶ ῥυθμίζειν παρέχοντες, ἐμοὶ δοκοῦσι κτλ.*

Sine dubio verbi forma, quæ est *ἐξαριθμεῖν*, corrupta est. Legendum censeo: *τὸ τῆς φωνῆς πνεῦμα τοῖς διδάσκουσιν εὔπλαστον οὕτω καὶ μιμηλὸν ἐν τῷ ἐξαρθροῦν καὶ ῥυθμίζειν παρέχοντες*, confer ea, quæ paulo infra leguntur: *φωνῆς ἐνάρθρου μέτεστιν αὐτοῖς*, et Solin. c. 65: *psittacus articulata verba penitus eloquitur.*

Paulo infra (984 *F*) legimus: *ὄμβρου δέ ποτε πολλοῦ μετὰ χαλάζης ἐπιπεσόντος ὁ μὲν παῖς ἀποῤῥυεὶς ἐξέλιπεν, ὁ δὲ δελφὶν ὑπολαβὼν ἅμα τῷ νεκρῷ συνεξέωσεν αὑτὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ οὐκ ἀπέστη τοῦ σώματος, ἕως ἀπέθανε, δικαιώσας μετασχεῖν ἧς ὡς συναίτιος ἔδοξε γεγονέναι τελευτῆς.*

In vulgata scriptura: *ἧς ὡς συναίτιος* particulam *ὡς* simpliciter delendam censuerunt. Credo tamen in *ὡς*, quod e male lecto compendio scripturæ exstitit, formam *αὐτός* latere, perfectissima enim orationis series ita procedit: *δικαιώσας μετασχεῖν ἧς αὐτὸς συναίτιος ἔδοξε γεγονέναι τελευτῆς.*

De esu carnium orat. II c. 6 (999 *A*): *οὐκ ἴσος δέ τις ὁ ἀγὼν οὗτος τοῖς Στωϊκοῖς ὑπὲρ τῆς σαρκοφαγίας. τίς γὰρ ὁ πολὺς τόνος εἰς τὴν γαστέρα καὶ τὰ ὀπτανεῖα; τί τὴν ἡδονὴν θηλύνοντες καὶ διαβάλλοντες ὡς οὔτ' ἀγαθὸν, οὔτε προηγούμενον οὔτ' οἰκεῖον, οὕτω πρὸς τὰ περιττὰ τῶν ἡδονῶν ἐσπουδάκασι;*

Neque per se hic apte legitur *θηλύνοντες* neque bene cum participio *διαβάλλοντες* ipsum ob sensum conjungitur. Substituenda est participii forma ЄΞЄΛΛΥ*νοντες*, quod quidem verbum bis infra in eodem capite usurpatur: *εἰ μύρον ἐξελαύνουσι καί πέμμα τῶν συμποσίων* et — *τὸ μὴ χρήσιμον μηδ' ἀναγκαῖον ἐν ἡδονῇ πανταχόθεν ἐξελαύνοντες.*

De communibus notitiis c. 14 (1065 *F*): *ὁ δὲ πατρῷος καὶ ὕπατος καὶ θεμίστιος Ζεὺς καὶ ἀριστοτέχνας κατὰ Πίνδαρον οὐ δρᾶμα δήπου μέγα καὶ ποικίλον καὶ πολυμαθὲς δημιουργῶν τὸν κόσμον, ἀλλὰ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἄστυ κοινὸν, κτλ.*

Vocabulum, quod est *πολυμαθές*, dubitationem merito movit. Reiskii autem emendatio *πολυπαθές* non est apta. Multo magis *πολυπενθές* = luctuosum (tragi-

cum) sententiæ loci congruere videtur, quod propono, præsertim cum a codicum scriptura non magnopere abhorreat.

Ib. c. 22 (1068 *F*): *ἡ δὲ πολυτίμητος ὠφέλεια τίς ἐστιν, ἣν ὡς μέγα τι τοῖς σοφοῖς ἐξαίρετον φυλάσσοντες, οὐδ' ὄνομα λείπουσιν αὐτοῖς τοῖς σοφοῖς.*

Mezeriacus scribendum censuit: — *αὐτῆς τοῖς μὴ σοφοῖς.* Lectum velim: *αὐτῆς τοῖς ἀσόφοις.* — *Infra medio fere capite* (1069 *B*) lacuna ab omnibus fere statuta ita explenda est: *ἀλλὰ συρφετόν τινα καὶ λίθους καὶ ξύλα* (fustes) *συναγαγὼν κτλ.* Ob vicinum *ΣΥΝΑ* vox *ΞΥΛΑ* excidit.

Ib. c. 25 (1070 *D*): *γινώσκει δὲ καὶ Χρύσιππος τὴν διαφορὰν ὡς δῆλόν ἐστιν ἐν τῷ τρίτῳ περὶ Ἀγαθῶν, τοῖς γὰρ τέλος ἡγουμένοις τὴν ἐπιστήμην ἀνομολογεῖ καί τίθησιν ** ἔν γε τοῖς περὶ Δικαιοσύνης, εἰ μέν τις ὑπόθοιτο τὴν ἡδονὴν τέλος, οὐκ οἴεται σώζεσθαι τὸ δίκαιον·*

Hic quoque lacunam statuerunt, cum post *τίθησιν* vox omissa videatur. Lacunam vero hoc modo explendam censeo: *καὶ ταὐτὸ τίθησιν ἔν γε τοῖς περὶ Δικαιοσύνης.*

Ib. c. 40 (1081 *B*): *εἰ γὰρ ἡ σφαῖρα τοῦ ἐπιπέδου κατὰ σημεῖον ἅπτεται, δῆλον ὅτι καὶ σύρεται κατὰ σημεῖον διὰ τοῦ ἐπιπέδου· κἂν ᾖ μίλτῳ τὴν ἐπιφάνειαν ἀληλιμμένη, μιλτίνην ἐνομόρξεται τῷ ἐπιπέδῳ γραμμήν. ** πεπυρωμένη πυρώσει τὸ ἐπίπεδον.*

Ante *πεπυρωμένη* lacunam signavit Dübner. Wyttenbachius autem et Reiskius nihil ad locum notarunt. Apparet vero aut *κἂν ᾖ πεπυρωμένη* aut *πεπυρωμένη δὲ* esse legendum.

Ib. c. 42 (1082 *C*): *εἰ γὰρ οὐδέν ἐστιν ἔσχατον μέρος, ἀλλ' ἀεί τι τῷ ζῶντι τοῦ παρόντος εἰς τὸ μέλλον περίεστιν, οὐδέποτε γίνεται ψεῦδος τὸ ζήσεσθαι Σωκράτη, ὁσάκις ἀληθές ** τὸ ζῇ Σωκράτης.*

Post *ἀληθές* in libris lacuna est, quæ tamen satis expletur addita verbi forma *ἐστι*, ut exempla infra frequentata ostendunt: *ἀληθές ἐστιν* — *ἀληθὲς ἔσται*, immo *ὁσάκις ἀληθές ἐστι τὸ πράττεται.*

Ib. c. 49 (1085 *E*): *οὐδὲ γὰρ οὐσίας αὐτῶν ἐπίνοιαν ἀπολελοίπασιν· ἀλλὰ πολλὴν ἔχει ταραχὴν καὶ ἀσάφειαν οὗτος ὁ λόγος λεγόμενος τῆς γῆς ** τινὸς καθ' ἑαυτήν.*

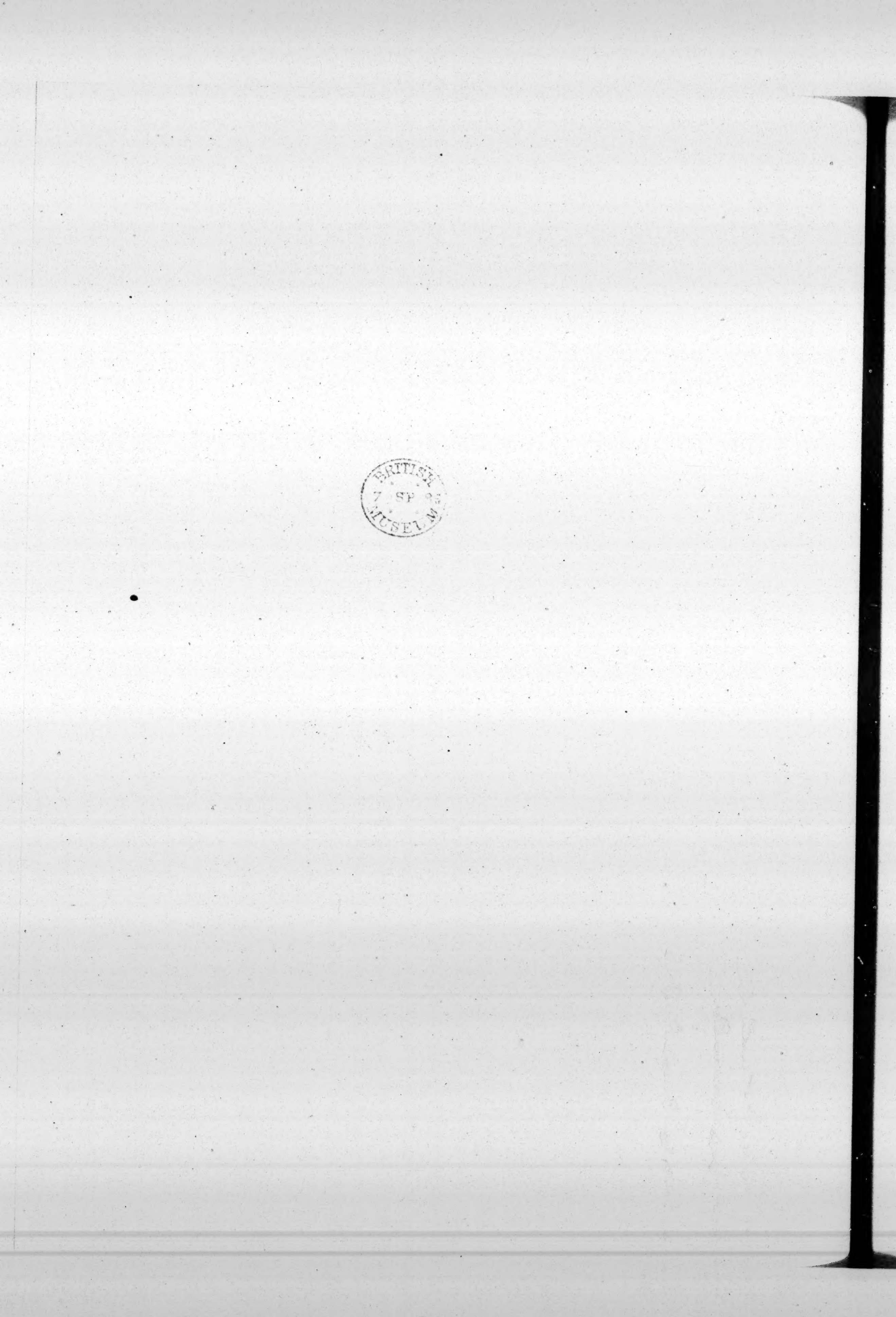
Ad hunc locum Wyttenbachius animadvertit: "Legendum videtur: *τῆς γῆς λόγος, ὡς οὔσης τινὸς καθ' ἑαυτήν.* Sed lacunam statuere hic non est opus, modo participii formam *λεγόμενος* ad vocem, quæ est *γῆς*, retuleris, recte ita

continuabitur oratio: *λεγομένης τῆς γῆς τινος καθ' ἑαυτήν.* — *Paulo infra* aptissime progredietur oratio, sic correcta: *Ἀλλ' οὐκ ἔστι τι γῆ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲ ὕδωρ* i. e. *οὐδέτερον τούτων στοιχεῖον*, ut infra est.

Non posse suaviter vivi secundum Epicurum c. 17 (1099 *B*): *Καὶ γὰρ τῶν μονομάχων ὁρῶ τοὺς μὴ παντάπασι θηριώδεις, ἀλλ' Ἕλληνας, ὅταν εἰσιέναι μέλλωσι, προκειμένων πολλῶν ἐδεσμάτων καὶ πολυτελῶν, ἥδιον ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ τὰ γύναια τοῖς φίλοις παρακατατιθεμένους, καὶ τοὺς οἰκέτας ἐλευθεροῦντας ἢ τῇ γαστρὶ χαριζομένους.*

Male inter se opponuntur *θηριώδεις* et *Ἕλληνας*. Adjectivum vero adjectivo *θηριώδεις* contraria fere significatione vocabulo, quod est *Ἕλληνας*, remotum esse credo; quare ***ΑΜΕΙΝΟΝΑΣ*** substituo. E gladiatoribus enim optimus quisque, in arenam intraturus, cupiditates coercere potest cogitari, multis et pretiosis cibis propositis res graviores præferens. Scribo igitur: *τῶν μονομάχων ὁρῶ τοὺς μὴ παντάπασι θηριώδεις, ἀλλ' ἀμείνονας, ὅταν κτλ.* Ex ***ΑΜΕΙ. ΝΑΣ*** factum est ***ΕΛΛΗΝΑΣ***.

BRITISH
MUSEUM

Studier öfver den isländska juryn
enligt GRÅGÅS.

Af

ARVID KEMPE.

Inledning.

Den vidtomfattande betydelse och användning, som juryn under detta århundrade allt mera fått i den moderna rätten, har öfver detta rättsinstitut framkallat en utomordentligt rik literatur i synnerhet i England, Tyskland och Frankrike. När man från England till fastlandet öfverflyttade juryn i dess moderna gestalt, missuppfattades institutet på flerfaldigt sätt, hvilket bland annat äfven föranledde djupgående undersökningar af dess utvecklingshistoria. Försöken å tysk och fransk sida att inom den egna nationella rätten finna anknytningspunkter och förutsättningar härför motsvaras å engelsk sida af framställningar af den engelska juryns historia, och efter lifliga meningsutbyten och noggranna forskningar har härur öfver detta ämne en rik vetenskaplig literatur framgått, som för juryns förhistoria lemnat vigtiga resultat.

Äfven på den nyare nordiska rättens område har detta institut sökt vinna inträde. Men liksom institutet här hittills fått ringa användning, har det ej heller här framkallat samma rika literära produktion. Man har mottagit det i dess moderna form och föga intresserat sig för de likartade inrättningar, som funnits i den äldre rätten. De bidrag, som af nordiske författare lemnats öfver juryn i den äldre nordiska rätten, äro få och spridda, och ännu saknas häröfver speciella och uttömmande undersökningar, stödda på ett samladt och systematiskt ordnadt material, både hvad beträffar de särskilda rätterna och rättsområdet i dess helhet. Såsom sådana kunna vi ej anse de bidrag, som lem-

nats genom Kolderup—Rosenvinges, Larsens, Stemanns, Sylows med fleres undersökningar öfver den danska rättshistorien, genom Schlyters, Nordströms, Hjärnes och Uppströms framställningar af detta institut i den fornsvenska rätten och genom Michelsens, Maurers med fleres för hela rättsområdet.

Detta institut är emellertid kanske djupare rotadt i de nordiska folkens rättslif än i någon annan forngermanisk rätt och har åtminstone inom ett af deras rättsområden haft en större betydelse, än någonsin varit fallet till och med i det land, som är den moderna juryns hemland.

Det är juryn i den forniländska rätten detta gäller, och den eger äfven af andra skäl ett stort intresse.

Den forniländska rätten eger den betydelsen att hafva uppstått på germanisk grund utan främmande inflytelse och att uteslutande på denna grund hafva utvecklats till en höjdpunkt, som ingen annan forngermanisk rätt uppnått. Dess företräde består framför allt i dess systematiskhet. Särskildt framträder denna i reglerna för processen. De upptaga ej ändlösa uppräkningar af straffbestämmelser, rättsbegreppen hafva fått fasta och koncisa uttryck, ledande principer genomgå det hela, och utpräglade bestämda former framstå som resultat af en förvånande skarpsinnighet och juridisk bildning. De faktorer, som härtill medverkat, äro folkets sjelfstyrelse, som var utmärkande för fristatens alla samfundsinrättningar, de största som de minsta, dess utvecklade rättsmedvetande och dess allmänna rättsbildning. Det är af dessa skäl, som den forniländska juryn erbjuder så stort intresse, och som jag valt den till ämne för min framställning.

En undersökning öfver detta ämne stöter emellertid på flera svårigheter. Den forniländska rätten hann aldrig få en fullständig kodificering. Sådan den finnes i Grågås, är den en uppteckning af ett i utveckling stadt lagarbete, omfattande mer än det sista århundradet af fristatens tillvaro, till hvilket en mängd heterogena beståndsdelar fogats. Det gäller derför vid en sådan undersökning att utsöndra dessa så väl som andra tillsatser, hvilka under förfallets tid vidfogats den egentliga kärnan.

De författare, Arnesen, Repp, B. Einarsson, Dahlmann, Michelsen, Maurer och Hertzberg, hvilka, mer eller mindre ingående i frågans kärnpunkter, förut behandlat den isländska juryn, hafva så långt ifrån uttömmande begagnat materialet, att man med fog kan påstå, att det af dem ännu blott ytligt blifvit vidrördt. Senast har emellertid Finsen i ordboken till sin 1883 utgifna edition af Grågåsen framlagt en del värdefulla resultat af sina undersökningar

öfver den fornisländska rätten och deribland äfven öfver juryn. Som dessa uppgifter meddelas i lexikalisk form, kunna de ej gifva en omfattande och klar öfverblick öfver denna fråga, i det de äro ofullständiga, lemna flera vigtiga frågor obesvarade eller oberörda och öfver hufvud mera tjena till att gifva anvisningar än en systematisk framställning.

Mina studier äro ett försök till en sådan, men jag vill dock erinra, att ämnet af mig behandlats mera ur historisk och språklig synpunkt än ur egentligen rättslig. Hufvuddragen af denna afhandling innehöllos i en uppsats, som inlemnades till filosofiska fakulteten i Lund den 22 nov. 1882.

Första Afdelningen.

Första Kapitlet.

§ 1.

Det isländska uttrycket för jury är *kviðr*, hvilket närmast betecknar juryns utsaga, veredictum, och dessutom juryn sjelf, alla jurymännen. De äldre författarne öfver detta ämne, Schlegel, Dahlmann m. fl., härledde detta ord af *kveðja* och öfversatte *kviðr* med kallade, evocati. Det karaktäristiska, som gifvit den isl. juryn sitt namn, skulle således vara kallandet. Ehuru Maurer till en början anslöt sig till denna tolkning, som redan ur språklig synpunkt var oriktig, framstälde han dock emot densamma, liksom Vigfusson, sedan en annan,[1] som måste anses som den enda riktiga. De härleda nämligen *kviðr* af *kveða* och öfversätta det på ett tillfredsställande sätt med uttalande, utsaga, och utsagan blir sålunda det karaktäristiska för juryn. Denna tolkning passar äfven i rättsligt afseende, i det *kviðr* just är uttrycket för den egendomligt formulerade utsaga, som utmärker juryn, och endast begagnas om densamma, medan *kveðja* deremot begagnas utom om kallande af jurymän äfven om alla slags uppfordringar, kallande af vitnen, tillsättande af domare och värderingsmän o. s. v., och dessa alla kallas *kvaddir* = kallade, men kallade till juryutsaga heter *kviðar kvaddir*. Och det af *kveðja* bildade subst., hvars form är *kvöð*, är just uttryck för kallandet af alla dessa jurymän, vitnen o. s. v. När derför ordet *kvöð* på några enstaka ställen enligt Arnesens[2] och Vigfus-

---

[1] Island s. 381. [2] Isl. Rættergang s. 188.

sons uppgift förekommer i betydelse af jury, är detta både en ovanlig och oriktig användning af ordet. Rimligare är deremot öfvergången i betydelsen af ordet *kviðr* från utsaga till uttryck för juryn, som afgifver denna utsaga, för jurymännen samfäldt, och är analog med öfvergången i betydelsen af ordet *vitni* i den fornnorska rätten från vitnesbörd till personen, som afger det. Den enskilde jurymannen betecknas med uttrycket *kviðmaðr* (till sin bildning analogt med *vitnismaðr*), hvilket dock sällan förekommer, ty vanligen, dock ej i sing., begagnas *búar* = jurymän, der man ej behöfver frukta misstag till följd af dess vidsträckta betydelse. Ännu ett nytt led i begreppsutvecklingen framträder i ordet *kviðburðr*. Detta ord betecknar egentligen framsägandet af juryutsagan, men genom en mindre skarp distinktion af betydelsen har det af rättsupptecknaren på åtskilliga ställen användts som beteckning för juryutsagan, i det *kviðr* så ofta användts som uttryck för juryn, att han här och der liksom glömt dess ursprungliga betydelse och derför i stället användt *kviðburðr*. [1] Analog härmed är bildningen af orden *vættisburðr* och *vitnisburðr*, som synes hafva tillkommit under liknande öfvergångar i betydelsen. Det vanliga och allmänna uttrycket för så väl juryutsagan som juryn är emellertid *kviðr*, men för att undvika förvexling öfversättes städse i det följande *kviðr* i dess första betydelse och behålles i dess andra, der ej det allmänna ordet jury begagnas.

Det gifves i den isl. rätten olika slags *kviðir*, och en kvid kunde ej ge utsaga i mål, som hörde under en annan. Olika namn finnas ock för de olika slagen af kvider, och olika indelningsgrunder gifvas. En indelning, som redan vid en flyktig granskning möter oss i Grågås, är den i *sóknarkviðr* och *varnarkviðr*. En jury kan nämligen kallas af käranden att gifva bevis för anklagelse, *til sóknar*, och kallas då *sóknarkviðr*. Men en jury kan äfven af svaranden kallas att gifva bevis för något, som kan tjena honom till försvar, *til varnar*, och kallas då *varnarkviðr*. Men huru förhålla sig härtill *frumkviðr* och *bjargkviðr?* Finsen gifver följande definition: "*frumkviðr* är den af käranden vid målets anläggning förda kviden i motsats dels till de kvider han sedan under målets gång kallade och dels till svarandens bjargkvid." Mot denna uppfattning talar dock G. I a 66, der det omtalas *frumkviðr* äfven *til varnar*. Lehmann och Carolsfeld [2] hafva också mycket riktigt framhållit, att begreppen kärande och svarande icke få tagas i sträng processuell mening utan sna-

---

[1] I Njála har förf. låtit äfven detta ord beteckna juryn, hvilket naturligtvis blir ett ännu mera oegentligt uttryck (se Vigfusson). [2] Die Njálssage s. 86—7.

rare som angripare och angripen. Fall anföras äfven af dem, då en bjargkvid kallas af käranden att bemöta invändningar, som framstälts af svaranden. Närmast synes emellertid Vigfusson komma den riktiga betydelsen, i det han öfversätter *frumkviðr* med första veredictum. Jag anser, att *frumkviðr* var den första juryutsagan (och äfven juryn, som afgaf densamma), hvilken afgafs i ett mål, vare sig att den förebragtes af kärande eller svarande, i motsats till de utsagor af samma kvid eller af för tillfället tillsatta kvider, som sedan afgåfvos om hvarjehanda biomständigheter under målets gång. Det vanliga är dock, att *frumkviðr* är detsamma som soknarkvid, och bjargkvid är identiskt med varnarkvid; Grågås brukar också ofta dessa uttryck för hvarandra, hvarför i det följande endast soknarkvid och bjargkvid upptagas som benämningar på de af kärande och svarande tillsatta eller begärda kviderna.

Denna indelning är dock mindre lämplig för en systematisk framställning af juryn, och jag väljer derför en annan, som är mera passande. Man kan nämligen skilja mellan två hufvudarter af jury, *búakviðr* och *goðakviðr*, hvartill dessutom komma juryn vid *prestadómr* och *fangakviðr*. De sistnämda hafva dock en helt ringa användning, hvarför den följande undersökningen hufvudsakligen kommer att gälla de begge hufvudarterna. Skilnaden består förnämligast deri, att buakviden tillsättes af någon af parterna sjelfva, medan godakviden tillsättes på partens begäran af goden. Vidare finnas vigtiga olikheter dem emellan i afseende på kompetensvilkor, antal o. s. v. Medan buakviden består af 9 eller 5 jurymän, består godakviden alltid af 12, hvarför den äfven fått namnet *tylftarkviðr*.

För fullständighetens skull må här äfven nämnas, att en missbrukande användning af kviden gjorde den och dess utsaga till en *egningarkviðr*.[1] En falsk utsaga kallades liksom den jury, som afgaf den, för *ljúgkviðr*.

Andra Kapitlet.

§ 2.

Som namnet *búakviðr* antyder, skall denna jury vara sammansatt af grannar, och *búar* är också det allmänna och för korthetens skull mest använda uttrycket för betecknandet af medlemmarne i en sådan jury. Emellertid kan man

---

[1] I a 65. Ordet bör härledas af *agn* = lockbete, deraf *egna* = meta, och deraf åter är *egning* bildadt.

beräkna granskapet efter olika grunder, och detta finna vi också vara fallet i mål af olika slag. Den grundtanken är dock gemensam för alla dessa beräkningar, att jurymän alltid valdes från ett sådant granskap, hvarest man kunde vänta sig att finna de för i fråga varande mål bäst underrättade. I de flesta fall voro grannarne till den anklagade de bäst underrättade om hans skuld eller oskuld, när mot honom riktats en anklagelse. Men hade ett dråp eller en annan våldsgerning skett, var det tydligt, att de bäst underrättade skulle vara att finna just i den trakt, der brottet begåtts, och ej i den anklagades hembygd. Dessa begge uppfattningar äro vexelvis bestämmande allt efter målens olika natur. Det vanligaste var, som sagdt är, att *heimilisbúar*, grannar till svarandens lagliga uppehållsplats, *lögheimili*, blefvo valda. Det andra fallet var, att *vættvangsbúar*, grannar till den plats, der den brottsliga handlingen begåtts, blefvo utsedda. Ordet *vættvangr* skrifves och tolkas olika, men är ännu etymologiskt oförklaradt.[1] Grågås säger visserligen[2]: "det anses för *vættvangr* så långt, som en pil kan skjutas åt fyra sidor från den plats, der första angreppet skedde, om det är ute eller inne," men det är ej en etymologisk öfversättning af ordet. Emellertid synes en jury, sammansatt af *vættvangsbúar*, haft sin ursprungliga användning, som ofvan blifvit antydt, i mål om dråp, slag, sår, pinande och dylika våldsgerningar. G. I a 157 och II 316—317 stadgar detta som regel. Sedan användes den äfven i mål om otukt och våldtägt[3] och om niddikt, framsagd på lagberget.[4] Här öfversättes *vættvangr* derför med en vanlig juridisk term: stället för brottets begående. Samma tanke, att grannar till platsen för brottets begående borde kallas, ligger äfven till grund för deras kallande till jurymän i åtskilliga andra dylika mål, ehuru ej jurymännen uttryckligen kallas *vættvangsbúar* eller platsen, der brottet begicks, *vættvangr*, såsom då någon af ondska ödelägger annans egendom, då *búar* kallas *þaðan fra um þann stað er illverkit var gert*,[5] eller när brand anlägges, då *búar* kallas *fra brennustaðom*,[6] eller då man kallar *buar þaðan fra er söc gerþiz*,[7] eller *buar þeir er næstir ero hræum*,[8] eller *buar þeir er næstir bua fundinom*,[9] hvarvid man egentligen blott omskrifver uttrycken. Men samma grundtanke finner äfven användning på den civila processens område, der det naturligtvis ej kan

---

[1] Mot Finsens förmodan, att det är det ställe, från hvars granskap vitnen, bevis skola framskaffas, kan den invändningen göras, att ordet i sådant fall bort heta *váttvangr* eller *vættisvangr*. [2] I a. 148, II 304. [3] I b. 48, II 177. [4] I b. 184, II 393. [5] I b. 117, II 230. [6] I b. 185, II 378. [7] I b. 146, II 301. [8] I b. 154 men II 350 uttryckl. *vættvangsbúar*. [9] I 659, II 183, 202.

vara fråga om stället för brottets begående, men der det är fråga om stället, der det omtvistade föremålet finnes eller funnits, och i hvilka fall man naturligtvis ansåg, att grannar till en sådan plats skulle vara bättre underrättade än sådana från granskapet af svarandens bostad. Förhållandet finner sin naturliga förklaring deri, att i den isländska rätten liksom i den forngermaniska i allmänhet icke finnes någon skarpt uppdragen gräns mellan civila och kriminella mål. Till följd af bifogade bötesbestämmelser ser det ofta nog ut, som om den förlorande parten i ett civilmål tillika blefve skyldig till en förseelse af kriminell natur. Till följd häraf är behandlingen af målen ej heller mycket olika, om ock civilmål handläggas vid privata domstolar. Vi finna sålunda i G. II *engibúar*, [1] som bo närmast den äng, hvarom mål är väckt. G. I kallar dem *buar þeir er næstir bua engi.* [2] De användas vid *engiðómr*. Vid mål om vissa slags olaga begagnande af skog tillsättes jury bestående af *skógarbúar* [3] eller *buar þeir er næstir ero þvi rioðre er* o. o. v. [4] Vidare förekomma *lanðbúar* i tvist om gränsmärke, [5] eller då jord är försåld, oaktadt kraf hvilar derpå, [6] då *málajörð* blifvit försåld utan tillbud [7], då kvinnas jord blifvit afhänd utan förmyndares tillstånd, [8] då det kontraktsenliga underhållet af omyndig ej blifvit uppfyldt att ge utslag om kontraktet men *heimilisbúar* om underhållet, [9] eller kallas de *buar þeir er næstir ero landi þvi* [10] i mål om inlösning af genom förmyndare från omyndig arfving afhänd jord. Deras kompetens är sålunda vidsträcktare i G. II. än i G. I. Deremot har ej G. uttrycken *rekabúar* och *hafnarbúar* [11] för några slags jurymän. Men granskapet, hvarifrån jurymän för vissa mål skola tagas, beräknas så, att vi få: *búar þeir er næstir búa rekanom* eller *fjöru* i mål om landdrifven hval; [12] *búar fra hofn*, om dråp eller mord begåtts å fartyg; [13] *buar þeir er næstir bua höfnini*, då man begagnat annans fartyg; [14] *búar þeir er næstir ero afrétt* vid *afréttardómr* i mål om begagnande af allmänningen i högbergen; [15] *búar þeir er næstir búa ánni eða veiðstoðinne* i mål om fiske och jagt [16] o. s. v. I vissa fall är det klart, att de begge principerna för beräknandet af granskapet skola kollidera. Antingen söker då Grågås att gifva närmare bestämmelser för sådana fall, såsom då det heter, att vid tvist om råmärke skola *lanðbúar* ge utslag om detta, men *heimilisbúar* om den lagliga åtkomsten till jorden; [17] att i mål om försåt skola

---

[1] II 456. [2] I b. 85. [3] I b. 110, 112, II 474, 477. [4] II 476. [5] I b. 82, II 424. [6] II 418. [7] II 438—9. [8] II 420. [9] II 444. [10] I b. 77, II 414. [11] Såsom Maurer uppräknar Island s. 382. [12] II 519, III 390. [13] II 379, 385. [14] I b. 69. [15] I b. 117, II 490, 493. [16] I b. 123, II 509. [17] I b. 82, II 424.

vættvangsbúar kallas, om anslaget fullbordas, men i annat fall *heimilisbúar;* [1] och att i mål om hor med gift kvinna skola kallas *buar fra vættvangi ef maðr veit enn elligar fra heimili haus.* [2] Eller också ger Grågås valet emellan begge principerna öppet, såsom när tingsman olagligen varit borta från vårtinget, då man antingen får kalla hans *heimilisbúar* eller *buar þeir næstir bua þingvellinom.* [3] Det sistnämda slaget jurymän kallas äfven, då strid uppstått på Altinget, efter det de egentliga tingsförhandlingarna äro afslutade. [4] Uppstår striden förut, tillsättes en *búðakviðr,* [5] som består af 3 personer från hvar af de 3 närmsta bodarna. I begge fallen äro de kallade jurymännen att anse som *vættvangsbúar.*

Fall kunna dock inträffa, då hvarken det ena eller andra betraktelsesättet i afseende på granskapets beräknande kan tillämpas vid kallandet af jurymän, men då likväl grundprincipen för allt kallande af buakvid iakttages. Detta inträffar vid domstol, der mål mot främling anhängiggöres. Då kallas *domstaðarbúar* d. v. s. de som bo närmast intill den plats, der domstolen sättes, [6] eller ock kallas 9 *heimilisbúar* till kärandens gode. [7] Så skall ock vid *féránsdómr* den, som begär densammas tillsättande, dit kalla fem *búar,* som bo närmast den plats, der domstolen skall hållas, och dessa jurymän äro skyldiga att afge alla juryutsagor, som behöfvas, hvem som än begär dem. [8] För att afge juryutsaga i mål, som förekomma vid *skuldadómr,* kallas af den, som anhållit om dess sammankallande, fem *buar þeir er næstir bua þvi er domrinn scal vera.* [9] I mål om olofligt tiggeri kallas *buar fra stefnustöðum.* [10] I tiondemål begagnas äfven *búar frá stefnustöðum,* men då stämningen skall ske *at heimili þess er sóttr er,* så äro de i sjelfva verket *heimilisbúar.* [11]

Sådana synas de grundsatser vara, hvilka varit bestämmande vid beräknandet af det granskap, från hvilket en buakvid skulle tagas, men om ock dessa äro faktiskt genomförda, hafva dock uttrycken derför ej blifvit följdriktigt iakttagna. Om det nu beror på förbiseende af kompilatorerna af G. eller af bristande systematiskhet deri, hvilket vi lemna derhän, så missbrukas i G. uttrycket *heimilisbúar* och användes emellanåt som teknisk term för alla slags *búar* utom *vættvangsbúar,* hvilka då fattas i den här först angifna och inskränktare betydelsen.

[1] I a. 184. [2] I b. 48, II 177. [3] I a. 107. [4] I a. 177, II 353. [5] I a. 176—7, II 347, III 453. [6] I b. 74. [7] II 263. [8] I a. 85, 112—13. [9] I b. 149, II 225. [10] I a, 140. [11] I a. 208, II 50, III 47 m. fl.

§ 3.

Fästa vi oss vid antalet af jurymän i buakviden, se vi en genomförd skilnad mellan niomannajury och femmannajury, och det gäller då att finna en regel för denna åtskilnad. En sådan kan uppställas efter arten af det straff, hvarpå käromålet går ut. De straff, som förekommo i den isländska rätten, voro *útlegð*, *fjörbaugsgarðr* och *skóggangr*. *Útlegð*, som bestod i böter, ålades för mindre förseelser, och i alla mål, i hvilka käromålet gick ut härpå, användes femmannajury. *Fjörbaugsgarðr* eller landsförvisning och *skóggangr* eller fredlöshet voro straff för svårare brott, och i mål, i hvilka käromålet gick ut på ett sådant straff, ansåg man nödigt att använda niomannajury. I ett fall nämner G. träldom som straff, och då användes niomannajury, [1] hvilket är naturligt, då ju detta straff är ännu strängare.

En sådan allmän, en gång för alla uppstäld regel finna vi visserligen ej i G., men dels skall den enligt G:s egna ord uttryckligen gälla för alla mål i vissa afdelningar af lagen såsom i *Kristinna laga þáttr* [2] och *landbrigða þáttr*, [3] och dels upprepas den för mål af hvarjehanda slag med ofvan nämda straffbestämmelser i alla delar af lagen så ofta, att den betraktas som en bekant formel, hvarför i handskrifterna vanligen blott första bokstafven af hvarje ord är använd som förkortningstecken. Dessutom hafva vi lagens egna ord för, att man var noggrann med den olika sammansättningen i afseende på antalet af jurymän för olika mål. Det heter nämligen, [4] att om 9 buar äro kallade, der det endast skulle vara 5 eller omvändt, eller om buar äro kallade i mål, i hvilka tolfmannajury skall afge utsaga eller tvärtom, skola jurymännen gå till domstolen och inför tillkallade vitnen säga, att de för den skull ej kunna afgifva sin utsaga, att rätt antal icke blifvit kalladt, och samma skyldighet åligger gode, om godakvid blifvit tillsatt, der buakvid skulle användts.

Och dock förekomma flera undantag från den gifna regeln. För det första finnes en mängd fall, då i mål, i hvilka käromålet går ut på landsförvisning eller fredlöshet, icke niomannajury utan tolfmannajury skall användas. För hvilka dessa äro skall i kap. om godakviden närmare redogöras. Här är sålunda den efter G. uppstälda regeln för vid. För det andra finnes en mängd rena civilmål, i hvilka ej några straffbestämmelser förekomma, men för hvilka buakvid användes, och här är sålunda regeln för trång. De lemnas emellertid tills vi-

[1] I b. 165. [2] I a. 36, II 45, III 41 o. s. v. [3] I b. 139, II 506. [4] I a. 143.

dare å sido för att sedan åter upptagas till behandling. Men dessutom återstå åtskilliga undantag, hvilka icke falla inom någon af de nämda kategorierna, och för hvilka en annan förklaring måste sökas. Oaktadt alla sina brister eger dock Grågås så stor systematiskhet, att dess anda egentligen icke tillåter några undantag från dess allmänna, det hela genomgående principer. Jag anser mig derför med full rätt våga antingen reducera eller söka förklara dessa undantag. Deras uppkomst kan bero 1) antingen rent af på ett slarf af en afskrifvare eller kompilator, eller 2) derpå att G., sådan vi hafva den, är en uppteckning af ett i utveckling stadt lagarbete, deri bestämmelser af senare datum införts vid sidan af äldre, eller ock 3) slutligen derpå att man af hänsyn till yttre förhållanden måst göra ett undantag.

Undantagen äro följande:

1. Om de till skifte af jord kallade grannarne ej infinna sig, dömas de till böter och att 14 nätter efter *vápnatak* skifta jorden. Göra de det ej, straffas de med landsförvisning, och man skall i målet derom *queðia heimilisbua 5 til þess er sóttr er.*[1] Att det här blott är slarf af afskrifvaren visar G. II, som har samma bestämmelse, men der det står: "*oc scal queðia til heimilisbua 9 a þinge þess er sottr er til fjörbaugssaca enn 5 til utlegða.*"[2]

2. Af samma slag är undantaget i G. III 432, der det stadgas femmannajury, då anslag ej blifvit fullbordadt, men niomannajury, då det skett. Vid jemförelse med G. I a. 184 och II 369 finner man genast, att undantaget blott tillkommit genom en slarfvig afskrifvare.

3. Af mera intresse äro följande undantag i mål om underhåll af fattiga. Enligt G. I b. 178—9 och II 257 stadgas landsförvisning som straff för den, som ger mer eller mindre än det lagliga underhållet till den fattige, och likaså om de af hreppsmännen tillsatte *sóknarmenn* underlåta att beifra brott mot fattigvårdsstadgarne, hvilket senare äfven II 256 innehåller, och skola enligt dessa 3 anförda ställen i alla sådana fall en femmannajury tillsättas. I likhet med Maurer[3] anser jag, att dessa stadganden härröra från en senare tid, då man skärpt straffen för underlåtenhet att iakttaga de gifna föreskrifterna, utan att man på samma gång tänkt på eller ansett af nöden att ändra bestämmelserna om antalet af jurymän. För denna uppfattning tala utom de af Maurer anförda grunderna äfven följande omständigheter. För det första skall man enligt de nya bestämmelserna i G. I och II stämma till Alting eller vårting, me-

---

[1] I b. 87—88. [2] II 447. [3] Island s. 315—316.

dan man enligt I § 234 skall afgöra saken i *hreppadómr* och blott i det fall hänskjuta den till Alting, att det är så nära inpå altingstiden, att *hreppadómr* ej kan sammanträda. Jag delar nämligen med Maurer den uppfattningen gentemot Finsen, att de privata domstolarne äro äldre än de offentliga, eller att åtminstone, om de äro liktidiga, de offentliga domstolarnes verksamhet inkräktat på de privatas område, och att de kommit att upptaga mål, hvilka förut tillhört de privata att afgöra. För det andra tillägges i de i fråga varande bestämmelserna (G. I s. 177 och II 257) biskoparne en myndighet och en rätt till ingripande i fattigvården, hvarom G. I § 234 ej innehåller något, och som, om den faktiskt utöfvats af någon mäktig biskop, dock måste anses härröra från en temligen sen tid. Visserligen kan man invända, att fattigvården i den katolska tiden tillhörde kyrkan, men på Island tillhörde den kommunen. Ett sådant ingripande af offentlig myndighet är för öfrigt ej förenligt med det äldre åskådningssättet, och i de fall, för hvilka nödvändigheten af ett sådant hunnit genomtränga rättsmedvetandet, var det goden, som fick ingripa.

4. Följande undantag kan förklaras på samma sätt som föregående. Straffet har blifvit skärpt, utan att bestämmelsen om antalet af jurymän förändrats. För *búðsetumenn*, som utan tillåtelse af hreppsmännen slå sig ned, för kringstrykare och dem, som emottaga dem, är straffet enligt G. I § 113 landsförvisning, men femmannajury användes. Men denna § är enstående, någon annan handskrift har den ej, och G. II § 244 iakttager i sina föreskrifter om kringstrykare den vanliga regeln om 3 marks böter (så ock G. I § 82) och femmannajury.

5. Följande undantag synes svårare att förklara. Om någon köpt jord af kvinna utan målsmans medgifvande är straffet landsförvisning, men blott 5 *landbúar* användas.[1] Såvida här ej rent af är ett skriffel, kan detta und. ej förklaras på annat sätt, än att man vid en utförligare redigering af bestämmelsen om förbud att ingå köp med gift qvinna, som finnes i G. I § 152, och för hvilket böter stadgas som straff, intagit en senare strängare straffbestämmelse, utan att tänka på, att ett större antal jurymän dermed också borde kallas. Bestämmelsen finnes ej i någon annan handskrift.

6. Såsom tillägg af nyare datum kunna till följd af innehållets beskaffenhet följande tvänne undantag betecknas. G. I b. 47 stadgar landsförvisning som straff för kvinna, som går i karlkläder och omvändt, och femmannajury

[1] II 420.

skall afge utsaga. Samma upprepas visserligen I b. 203, och III 422 har första hälften af bestämmelsen, men den förekommer för öfrigt icke i handskrifterna af G.

7. Det andra undantaget är G. I § 233, som för spel med tärning om penningar eller deras värde stadgar landsförvisning som straff, men användning af femmannajury. Stället har ej någon motsvarighet i G. II eller III. Frånsedt att dessa begge undantag härstamma från en senare tid, kunna de ock förklaras så, att man för dessa mindre vigtiga mål ansett sig kunna undvara niomannajuryn och i stället begagna femmannajuryn såsom mera bekväm eller för att hjälpa åklagaren. Denna förklaring måste åtminstone antagas för följande fall.

8. Då inkalladt stämningsvitne ej infunnit sig i rätt tid på Altinget, är straffet landsförvisning, men femmannajury användes.[1] Likaså då juryman, som är kallad, uteblifver, användes femmannajury, fastän straffet är detsamma, som skulle följa i hufvudmålet och således kan vara af strängaste art.[2]

Ett omvändt förhållande framträder i följande undantag, i hvilka straffet är böter, men niomannajury användes.

10. Om någon kommer från en utomlandsresa, som har kraf på gods, hvilket en annan tagit i besittning för att njuta afkastningen, är straffet för den senare böter, men niomannajury användes enligt G. I a. 227 och II 72. J G. I betecknas detta stadgande som *nymæli*, och sjelfva innehållet är sådant, att man deraf kan sluta till dess nyare ursprung.

11. Om fordringsegare dör, skola hans söner eller andra arfvingar *sökia um handsalat erfðar fe við 9 bua quiþ a þingi oc lata varða 3 marca utlegð haldit.* Likaså förfares, när gäldenären dör, då den äldste af hans söner stämmes. Detta stadgande är lika i G. I § 221 s. 147 och II § 182 s. 220—1, men det betecknas i II uttryckligen som *nymæli*. Visserligen finner Maurer[3] deri, att Markus (*lögsögumaðr* 1084—1107) anföres i slutet af det stycke om *fjárleigur*, hvari detta stadgande finnes, ett skäl för, att det tillhört Haflidaskrå; men detta hindrar ej, att ett *nymæli* är inflickadt, tillhörande en betydligt senare tid, då de gamla processmedlen började råka i förfall. Den vanliga regeln iakttages för öfrigt öfverallt i detta stycke.

Såsom förut blifvit nämdt, passar ej den här uppstälda regeln för egentliga civilmål, och Grågås gifver ej heller någon för sådana fall. Dessa mål intaga dock en stor del af området för juryns verksamhet, som dessutom, enligt

---

[1] I a. 56. [2] I a. 60: [3] Art. Grågås i Allg. Encykl. 77 del s. 62.

hvad i andra afdelningen skall visas, griper utom sig och omfattar områden, som egentligen ej tillhöra densamma, i det jury begagnas i stället för sakkunniges utlåtande, att företaga delning o. s. v. Det gäller då att finna en regel för bestämmandet af antalet jurymän i dylika fall. Då det af den föregående framställningen bör vara klart, att antalet jurymän står i förhållande till brottets lindrigare eller svårare beskaffenhet och dermed ock till graden af det dervid fästade straffet, så att för mindre förseelser stadgas 5 och för svårare 9 jurymän samt för brott af särdeles svår beskaffenhet till och med 12 jurymän, hvarvid man ock, som längre fram skall visas, ansett en offentlig myndighets ingripande vara nödvändigt, så bör det vara naturligt, att i egentliga civilmål och i sådana fall, då juryns utsaga ersätter sakkunniges utlåtande och dylikt, ej fler än 5 jurymän kallas. Detta kunna vi också anse som regel, och så förfares också i de flesta fall. [1] Dertill kommer att femmannajuryn, såsom lättast att få sammansatt, var den lämpligaste att använda för dessa ofta förekommande fall. Derför föreskrifver ock G., att vid de privata domstolarne *engidómr*, *skuldadómr*, *féránsdómr*, *afréttardómr* och *hreppadómr*, skall, hvarje gång domstolen sättes, af käranden en femmannajury tillsättas att afgifva utsaga i alla frågor, för hvilka en sådan begäres. Men civilmål kunna vara af sådan vigt och betydenhet, att man anser nödvändigt att kalla ett större antal jurymän, såsom när det skall bestämmas, om arfving eger nog förstånd att sjelf öfvertaga förvaltningen af sitt gods. [2] Såsom redan förut framhållits, finnes dock i den isl. rätten icke någon tydlig gräns mellan civil- och kriminalmål. Böter och äfven svårare straff stadgas ofta i mål, som strängt taget ej äro af kriminell natur, och antalet jurymän förändras naturligen i mån härefter. Upplysande i detta afseende är G. I § 172 och II § 389 om mål angående inlösning af omyndig arfvings jord, som genom förmyndare afhändts. Straffet härför ökas med egendomens värde och dermed ock antalet af jurymän, som skall kallas. Men äfven förändras sammansättningen af juryn i civilmål, då i målet förekomma fall, för hvilka offentlig myndighets ingripande anses nödvändigt. Då tillsättes *goðakviðr*, d. v. s. en tolfmannajury. Men härmed hafva vi kommit in på området för godakvidens kompetens, och denna jury har, såsom sedan skall visas och förut blifvit antydt, en undantagsställning, för hvilken den af mig först uppstälda regeln för antalet af jurymän ej har tillämpning.

---

[1] Sådana finnas I b. 85, II 456; I b. 82, II 424; II 444; II 519; II 485; I b. 117, II 490 m. fl. [2] I a. 222—3, II 66—7.

§ 4.

I afseende på sättet för kallande af jurymän bör skiljas mellan *heimankvöð* och *þingakvöð*, mellan den kallelse, som försiggår hemma och på tinget. Innan jag emellertid inlåter mig på ett närmare skärskådande af denna fråga, måste jag för att förebygga otydlighet och missförstånd framhålla vissa allmängiltiga satser.

För det första får man ej sammanblanda kallandet af jurymän och deras framförande inför domstolen. För det andra kan för bjargkviden till följd af dess sammansättning ej förekomma *heimankvöð*. För det tredje kallas alltid på ting suppleanter för jurymän, som ej infunnit sig eller blifvit jäfvade. [1] För det fjerde säges: "*a þingi scal bua queðia jafnan ef maðr man eigi vatta*" [2] För det femte skola jurymän så väl som öfriga bevismedel, hvilka kallats till privata domstolar eller vårting, utan särskild kallelse infinna sig på Altinget, då man af en eller annan anledning dit vädjat målen.

Efter dessa föregående anmärkningar vill jag söka uppställa vissa allmänna regler för sättet att kalla jurymän, hvilka dock efter de omständigheter, som inverka derpå, gestalta sig något olika i tillämpningen.

I fråga om jury i mål, som skola handläggas vid privata domstolar, [3] är regeln att *heimankvöð* skall begagnas. Ett begagnande af *þingakvöð* motsäges af sjelfva detta ord, men fråga kan uppstå, om ej jurymän kunde väljas, då domstolen redan var satt. Såsom förut antydts, har man i allmänhet gått så till väga, att af käranden kallats före domstolens sammanträdande en jury af fem grannar till svaranden, hvilken skulle afgifva alla utsagor, som af ena eller andra parten begärdes. Men 1:o synes en särskild bjargkvid i vissa fall hafva fält sitt utlåtande, 2:o skulle man i brist på vitnen kalla jurymän, dock före domstolens sammanträdande, således *heimankvöð*, och 3:o säges, att juryman kunde jäfvas vid den privata domstolen lika väl som vid den offentliga, utan att något föreskrifves om, huru andra i de jäfvades ställe skola kallas. Den först angifna regeln bör dock fasthållas, och den först omnämda juryn var den egentligen verksamma. Uppstod någon svårighet, eller begicks något fel vid rättegången, gingo målen vanligen till de offentliga domstolarne.

---

[1] I § 34 och 35. [2] II 209. [3] De vigtigaste bestämmelserna för dessa finnas på följande ställen: *féránsdómr* I a. 88; *engidómr* I b. 85 (§ 176), II 456 (§ 406); *afréttardómr* I b. 116—7 (§ 202), II 490 (§ 430); *skuldadómr* I b. 149 (§ 223), II 225 (§ 184); *hreppadómr* I b. 175 (§ 234), II 253—4 (§ 219); *héraðsdómr* II 261—2.

Att åter gifva en regel för sättet att kalla jury i mål, som handläggas vid tingsdomstolarne, är svårare. Emellertid kunna följande regler uppställas: Hvarje jury bestående af fem jurymän, som fungerar vid tingsdomstolarne, tillsättes på tinget.

Vid tillsättande af niomannajury brukas deremot i olika fall, *heiman-* och *þingakvöð*. Grågås angifver visserligen för hvarje fall, om det ena eller andra skall begagnas, men gifver ingenstädes någon allmängiltig regel derför, och en sådan, som alltid och utan undantag tillämpas, synes ock omöjlig att uppställa. Emellertid synes det dock, som om i allmänhet i de fall, då *vættvangsbúar* kallas, *heimankvöð* användes och *þingakvöð* åter, då *heimilisbúar* kallas. De fall, då niomannajuryn utgjordes af *vættvangsbúar*, äro till antalet vida öfvervägande, och vi kunna sålunda anse *heimankvöð* som regel och *þingakvöð* som undantag. Från den här uppstälda regeln, och någon bättre synes ej möjlig att uppvisa, gifvas dock så många undantag, att de ej här kunna upptagas till behandling. Än gifver lagen rätt att välja mellan de begge sätten.[1] Än föreskrifver den, att då *heimankvöð* genom våld hindras, skall man i stället kalla niomannajury på tinget.[2] Än innehåller den verkliga undantag: då träl dräpes, är det nog med *þingakvöð*,[3] medan för dråp annars stadgas *heimankvöð*; samma skilnad göres, då ofri eller fri kvinna blifvit läggrad;[4] då man vållat, att någon faller af sin häst och deraf får skada, är det nog med *þingakvöð*, men om han dör, skall *heimankvöð* användas[5] o. s. v. Man har tydligen ansett, att *heimankvöð* var det säkraste sättet, men att *þingakvöð*, såsom behändigare och lättare, i enskilda fall vore att föredraga. I afseende på kallande af jurymän i *vígsök* har man ej alltid gått tillväga på samma sätt. *Eyrbyggjasaga* kap. 22 underrättar oss vid berättelsen om den rättegång, som Snorre gode förde om dråpet på sin måg Torbjörn, hvilken rättegång vi enligt den af Vigfusson uppstälda kronologiska taflan kunna förlägga till år 982, att då var lag att ej kalla jurymän förr än på tinget. Men *Njála* (kap. 64, 113, 136 enl. Einarsson)[6] har redan en annan regel: jurymännen skola nu kallas hemma, och denna förändring skulle således försiggått inom tio år efter den i *Eyrbyggjasaga* omtalade rättegången. Häremot strider *Bandamannasaga* kap. 6, som visar, att det gamla sättet bibehållit sig längre, hvilket Einarsson riktigt anmärker, men detta kan enligt hans mening ej rubba "den sannfärdiga *Njálas* auktoritet"[7] Att betrakta *Njála* som en auktoritet i dylika frågor är

[1] II 383. [2] I a. 128. [3] I a. 190, II 395. [4] I b. 52. [5] I a. 155. [6] kap. 65, 115, 132 i uppl. af 1875. [7] sid. 115 i B. Einarssons art. om Grágás i Jur. Tidskrift 22 bind K—n 1834.

dock icke rådligt, hvilket framgår redan af hvad Maurer yttrat om dess ålder [1] o. s. v. och ännu mer af Lehmanns och Carolsfelds utförliga granskning af denna saga. Det senare arbetet framhåller dessutom ett fall (i rättegången om dråpet på Höskuld *Njála* 109—122), då *Njála* i olikhet med de andra fallen, då rättegångar af sådan art skildras, talar om *búakvöð á þingi* i öfverensstämmelse med den i *Eyrbyggjasaga* skildrade rättegången. [2] *Bandamannasagas* uppgift torde derför nog ega sin riktighet. Att i äldre tider *vættvangsbúar* kallats på tinget, och förfaringssättet sedan förändrats till *heimankvöð* är för öfrigt troligt af andra skäl. Lehmann och Carolsfeld [3] påpeka i likhet med Michelsen, [4] att ursprungligen i alla mål stämning företagits hemma. Detta har stött på svårighet, och *lýsing* har i stället företagits; men då denna var bunden vid en viss frist, har man tillåtit äfven *stefna* på tinget. Förändringen af kallandet af jurymän har då gått i motsatt ordning, först *þingakvöð* och sedan *heimankvöð*. Man kan nämligen antaga, som Michelsen anser, [5] att i äldre tider tingsförsamlingen städse var så stor och offentligheten af dess verksamhet så genomgripande, att man alltid kunde vara säker att på tinget anträffa de kring *vættvangr* närmast boende. Dertill hade man då så mycket större utsigt, när stämningen endast fick ske hemma hos den anklagade, och grannarne sålunda visste, att mål mot honom var väckt. Tidpunkten, när förändringen skett, kan ej bestämmas. Genom sedvänja har den så småningom inträdt och framträder som regel i det försök till kodifikation af den isl. rätten, som gjordes med Haflidaskrå 1117—1118. Hufvudinnehållet af *Vígsloði*, hvari reglerna härom förekomma, bör nämligen hänföras till Haflidaskrå, hvaraf *Vígsloði* bildat kärnan. [6]

Vilja vi nu närmare taga i betraktande, huru man gått tillväga vid *heiman-* och *þingakvöð*, så finna vi i Grågås en mängd detaljerade bestämmelser härför, af hvilka dock helt litet för oss eger något intresse. Den formalistiska andan i den isländska rätten gör, att minsta afvikelse från de lagstadgade formerna kommer den ouppmärksamme att förlora sitt mål, och derför öfverflödar ock lagen på minutiösa föreskrifter och formler, hvilka naturligtvis ej för vårt ämne ega någon direkt betydelse. Här upptages derför blott det allra allmännaste af dessa föreskrifter.

Skall *þingakvöð* ske, skall den, som kallar, gå till den bod, der den person är, som han vill kalla, och fråga honom, om han eger de nödvändiga kom-

---

[1] Maurer art. Grågås s. 67. [2] Die Njálssage s. 99. [3] s. st. sid. 47. [4] Die Genesis der Jury s. 92. [5] s. st. sid. 93. [6] art. Grågås sid. 55.

petensvilkoren, hvarpå han vid vite är tvungen att gifva riktigt svar, och derpå skall han i vitnens närvaro med i lag föreskrifven formel kalla honom.[1] På samma sätt bör det tillgå vid *heimankvöð* under tillkallande af vitnen o. s. v. Af mera intresse äro följande bestämmelser för det egendomliga fall, att begge parterna kalla jurymän till en niomannajury, hvilket inträffar, då angrepp skett från begge de stridandes sida. De, som sist började tillkallandet, skola kalla samma jurymän som andra parten och dock ega rätt att jäfva. Börja de samtidigt tillkallandet i hvar sin ända af bygden, äro de skyldiga att, när de mötas, säga hvarandra, hvilka som redan kallats, och hvilka de ämna ytterligare kalla. De skola då begge kalla samma jurymän och ega begge rätt att jäfva; de jäfva dem hvar och en senast tillkallade. Blifva de oense om, hvilka ytterligare skola kallas, eger den afgörande rätten, som hunnit kalla de flesta, när de mötas o. s. v.[2]

Sättet och tiden för kallande af jurymän står i viss mån i ömsesidigt beroende af hvartannat. Tiden för tillkallande af jurymän är äfven olika, efter som målen skola handläggas vid olika domstolar.

Hvad först beträffar de mål, för hvilka *heimankvöð* föreskrifves, och som skola föra vid domstol på Altinget, stadgas, att om anledningen uppstår, innan 8 veckor äro gångna af sommarhalfåret, skall stämning ske, och skola jurymän kallas inom åttonde veckans utgång. Uppstår anledning senare, kan målsegaren antingen uppskjuta till nästa Alting eller också stämma till det först instundande Altinget, men då *er eigi heimankvöð til*, och han skall på tinget kalla 9 jurymän *þeir er næstir búa þeim stað, er hann a um at kveðia.*[3] För *útanfjórðungsmaðr* är dock i detta fall större frihet beviljad.[4] För de mål, för hvilka *þingakvöð* föreskrifves, stadgas åter, att alla vitnen och *sóknarkviðir* skola af käranden hafva kallats, innan domstolen drager ut.[5] Vid mål, som skola handläggas vid domstol på vårtinget, kan stämning ske huru sent som helst före detsamma, *nema heimankvöð se til*, ty då måste stämning och kallande af jurymän försiggå senast en vecka före vårtinget.[6] I afseende på tiden för *þingakvöð* på vårtinget gäller detsamma som för *þingakvöd* på Altinget. Vid mål, som skola föra vid privata domstolar, gäller, att kallandet af den femmannajury, hvilken af käranden tillsättes att gifva utsaga, vare sig ena eller andra parten begär den, skall försiggå tre nätter före den dag domstolen sätter sig.

---

[1]) I a. 51—52. [2] I a. 162—3, II 323—6. [3] I a. 179—180, II 360—1. [4]) I a. 180, II 361. [5] I a. 51. [6] I a. 96.

§ 5.

Vi öfvergå till en undersökning af vilkoren för jurymans kompetens samt af hans rättigheter och skyldigheter som sådan.

Kompetensvilkoren äro absoluta och relativa. De absoluta uppräknas ingenstädes som sådana, men åtskilliga ställen gifva dock anvisningar på dem. [1] Dessa vilkor äro följande.

För det första fordras att i afseende på ålder och förstånd hafva laglig tingsmans egenskaper.

För det andra fordras att i kroppsligt afseende vara duglig till tingsresa. I stånd till tingsresa anses en man vara, när han kan rida fulla dagsresor, på betesplats fånga en fotnickad häst och ensam färdas på för honom bekanta ställen. Anm. 1. För den mans gård, som är oförmögen till tingsresa, kan man kalla hans son, styfson, måg eller fosterson, hvilka naturligtvis då måste ega de under 1 och 2 uppräknade egenskaperna. Anm. 2. För en kvinnas gård kallas samma personer som för en mans, som är oförmögen till tingsresa, och äfven hennes man, om han på gården har sitt *lögheimili*.

För det tredje fordras att ega förmögenhet till ett visst värde. "Blott de *búar* kunna lagligen kallas till jurymän, som hafva så stor förmögenhet, att de skola betala *þingfararkaup*." [2] Han skall derför vara bonde och för hvar och en af sitt nödvändiga husfolk ega ett nötkreatur eller dess värde eller båt eller nät o. s. v. och alla de redskap, som för gårdens skötsel äro nödvändiga. Sålunda stadgas i I § 35 och § 89, men enligt § 89 medgifves äfven *einvirkis* (som bestyr sin landthushållning utan tjenare) kompetens, så vida på hvar och en af dem han har att försörja faller 2 kors värde. Detta synes dock vara en senare utvidgning, och Gr. II angifver det ock som *nymæli*. Äro två i bolag, skola begge kallas, om de behöfvas. Har man blott behof af en, kallas den närmaste eller jordegaren, om den andre är landbo. Gr. I. § 35 stadgar uttryckligen *griðmenns* inkompetens. Men vid den femmannajury, som fungerar vid privata domstolar, synes det vara sed, att 2 *griðmenn* kunde som suppleanter inträda, då 2 af de kallade bönderna uteblifvit eller jäfvats. Så säges åtminstone uttryckligen för juryn vid *hreppardómr*, *engidómr* och *afréttardómr*. Till och med i niomannajuryn tillåtas *griðmenn* att inträda, nämligen då de äro lagliga suppleanter enligt i anm. 1 om-

---

[1] Bestämmelserna härför finnas i I §§ 35, 77, 89; II §§ 287—289. [2] Om *þingfararkaup* se Maurers Island s. 149 o. f.

nämda grunder för till tingsresa oförmögen bonde och på hans gård hafva sitt lagliga hemvist. I förväg kan äfven nämnas, att ingen skilnad göres mellan bönder och *griðmenn* vid tillsättande af godakvid. Det ser ut, som om ursprungligen blott de egentliga bönderna, de till *þingfararkaups* erläggande skyldige, varit kompetente att kallas som jurymän, men att man alltmer nödgats vidga den krets, inom hvilken jurymän skulle tagas, och derför i vissa fall upptagit ej blott *einvirkjar* utan äfven *griðmenn*. Grunden härtill synes vara, att det invecklade rättegångssättet fordrade ofta användning af jury, och de till *þingfararkaups* erläggande skyldige, den egentliga kärnan af folket, hvarur jurymän såväl som domare skulle tagas, utgjorde jämförelsevis ett fåtal.[1]

Fullständigt inkompetente som jurymän voro alltså utländingar, trälar, fredlöse, vansinnige och omyndige. Sjuke och kvinnor kunde ej heller kallas, men voro de gårdegare, kallades suppleant för gården.

De relativa vilkoren för kompetens angifvas i källorna[2] med noggranhet och äro följande.

För det första fordras, att de, som skola kallas, äro *réttir at tengðum oc at frændsemi oc at guðsifium*, d. v. s. a) att de hvarken till kärande eller svarande få stå i naturligt slägtskapsförhållande i följande grader: anförvandter till och med tredje led (enligt kanonisk komputation) och besvågrade i första led; b) att de ej till käranden få stå i andligt slägtskapsförhållande, hvartill räknades de, som hållit en under primsignelse, dop eller konfirmation. Anm. 1. "När dråp förefallit, skall man jäfva juryn endast på grund af slägtskap till den man, som man lagligen utsett till dråpare, men ej för slägtskap till flere, oaktadt de varit med vid dråpet." Anm. 2. Dessa slägtskapsförhållanden såsom grunder för jäf skola endast beräknas för parterna sjelfva, ej för de ombud, som föra deras sak.

För det andra fordras i *vígsmál*, att de, som kallas till jurymän, ej skola stå i fiendtligt förhållande till käranden eller svaranden, d. v. s. att dråpsak ej förefallit mellan jurymannens ätt och kärandens eller svarandens.

För det tredje säges, att ingen kan vara juryman öfver sina egna hjon.

Det är klart af hvad förut derom yttrats, att man vid framställning af jäf mot jurymän äfven tog hänsyn till *leiðarlengð*, d. v. s. att en fjärmare boende uteslöts, då en närmare boende fans till den plats, från hvars granskap juryn skulle tagas.

---

[1] Antalet beräknadt af Maurer Isl. sid. 150. [2] I §§ 35, 77, 89 och II §§ 197, 286—289.

I den händelse att någon eller flera af jurymännen blifvit jäfvade af motparten, har man rätt att insätta andra kompetenta i stället. Finnas ej sådana närvarande på tinget, måste målet ånyo anläggas med ny jury till ett följande ting.

Att vara juryman var en allmän medborgerlig skyldighet för dem, som dertill voro kompetente, och som på vederbörligt sätt blifvit kallade. Infunno de sig ej på tinget på fastställd tid, när de hemma uppfordrats till tingsresa, blefvo de förvunna till samma straff, som stadgas för brottet, hvarom det mål blifvit väckt, för hvilket de blifvit inkallade som jurymän. [1] På tinget skulle de kvarstanna, så länge man hade behof af dem, och ej genom försenande af sin utsaga vålla målets förlust. Förseelser häremot bestraffades med *fjörbaugsgarðr*. [2] Å andra sidan har hvar och en, som fungerar som juryman, vare sig tjenare eller bonde, tingsmans rättigheter och har som sådan rättighet att att erhålla *þingfararkaup*. [3] Är han tjenare och kallas som suppleant för till tingsresa oförmögen bonde, är denne skyldig att gifva honom häst och föda. [4]

§ 6.

För att vinna en klar öfverblick öfver sammansättningen af *bjargkviðr* är det nödvändigt att behandla denna inrättning med afseende på dess förhållande både till buakvid och godakvid, hvarigenom äfven upprepningar undvikas.

För bjargkvidens sammansättande kunna följande regler uppställas.

1. Jurymännens antal är alltid fem.

2. Tillsättandet sker alltid, då domstolen blifvit tillsatt, således ej *heimankvöð*.

3. Gent emot en soknarkvid, som är buakvid, måste bjargkviden alltid tagas ur denna. Anm. 1. Består soknarkviden af 9 jurymän, skall svaranden derur taga fem till bjargkvid, som bo närmast intill honom eller till *vættvangr* o s. v., allt efter som granskapet skall beräknas, och har käranden rätt att framställa jäfsanmärkningar mot de af svaranden invalde, om honom synes, att denne ej riktigt iakttagit dessa grundsatser vid urvalet. [5] Anm. 2. Består soknarkviden af 5 jurymän, skola enligt samma regel de samma 5 jurymännen tagas till bjargkvid.

4. Gent en soknarkvid, som är godakvid, skall bjargkviden besättas med 5 grannar till svarandens bostad.

---

[1] I a. 60. [2] I a. 66, 107. [3] I a. 63. [4] I a. 44. [5] I a. 65.

5. Svaranden tillsätter enligt ofvanstående regler sjelf bjargkviden.[1]

Dessa regler upprepas på flera ställen i Grågås och iakttagas med noggrannhet. Undantagen från dem äro också mera skenbara än verkliga.

Mot tredje regeln synes följande bestämmelse strida: "*enn 5 buar scolo scilia um biargquiðo alla, heimilisbuar þess manz er sottr er, nema han se sottr við 9 buaquiþ, þa scal hann þaðan queðia 5 af þeim buom 9 til biargquiðar ser er þa er næstir ero vetvang þeim er fra var quatt.*"[2] Författaren har, som synes, visserligen kommit att tänka på, att då bjargkvid skall tagas ur buakvid, den kunde komma att blifva sammansatt ej blott af *heimilisbúar* utan äfven af *vættvangsbúar*. Tages hans regel efter orden, skulle i alla de fall, då soknarkviden utgöres af *skógarbúar* o. s. v., bjargkviden ej blifva besatt ur en sådan soknarkvid, utan i likhet med den mot godakviden tillsatta bjargkviden besättas med svarandens *heimilisbúar*. Det gifves dock ej något skäl att antaga ett sådant undantag, utan författaren har synbarligen under uttrycket *heimilisbúar*, hvilket, såsom i § 2 blifvit omnämndt, ingalunda var ovanligt, inbegripit alla slags *búar* i buakviden utom *vættvangsbúar*.

Ett egendomligt fall förekommer i Grågås I b. 24—25 och II 119—120.[3] Der stadgas nämligen, att om svaranden ej är på tinget, dit han blifvit stämd till öfvertagande af utfattig slägtings underhåll, förpligtigas käranden fråga den gode, hvars tingsman svaranden är, om han vill tillsätta en bjargkvid för sin tingsman. Vill han det ej, har käranden att sjelf tillsätta en jury, som har att uttala sig om svarandens förmögenhet är tillräcklig eller ej; och denna jury kallas soknarkvid. Men om någon annan på tinget för svarandens räkning tillsätter denna jury, är det *varnarkviðr*. I förra fallet har tydligen så stadgats, blott för att den vanliga rättigheten att jäfva skulle stå öppen för den anklagades vänner, hvilket ej var fallet, då denna jury ansågs som en bjargkvid. I senare fallet tillämpas blott en vanlig regel, att hvem som helst kan begära försvarsjury för den, som anklagas, om ej denne eller hans ombud är på tinget. I intetdera fallet är det något verkligt undantag från den vanliga regeln, hvilket framgår af jemförelse med G. I a. 70.

En viss likhet med detta fall erbjuder följande. G. II § 102 omtalar en bjargkvid, som på svarandens begäran tillsättes af hans gode i mål om *ómagi*, som blifvit förd utifrån till Island, och som ej der har någon anhörig. Deruti är dock detta fall olika det föregående, att svaranden, oaktadt han är närvarande,

[1] I a. 65—66. [2] I a. 69. [3] Samma ehuru ej så utförligt I b. 11 och II 117.

uppmanar goden att bilda bjargkvid. Denna § finnes dock blott i denna handskrift, den närmast föregående stadgar det vanliga förfaringssättet vid tillsättandet af bjargkvid för dylika mål, och denna § synes i likhet med öfriga, som innehålla bestämmelser om utländingar o. d., vara af nyare ursprung. Ännu mer stridande mot det vanliga förfaringssättet är följande fall. Om någon saksökes för tillvarataget gods efter i utlandet afliden person och räntorna derpå, skall han begära godakvid att gifva utsaga om hvad han vill och hvarpå han ej har vitnen.[1] Här fungerar således en godakvid som bjargkvid. Af samma skäl som i förra fallet anser jag denna bestämmelse vara en nyare inkonsekvent utbildning af och tillägg till det vanliga bevisningssättet och kan i alla händelser ej uppfattas som bevis för någon allmängiltig regel.

Vid de privata domstolarne var det, som förut blifvit nämdt, sed, att en jury tillsattes af käranden att afgifva utsagor i alla de fall, då sådana af den ena eller andra parten begärdes, utan att det säges, att jurymännen i sådana fall af svaranden särskildt kallas att bilda en bjargkvid, ehuru de faktiskt tjenstgöra som en sådan.

Vi komma till sist till den svåra frågan, om bjargkvid kan finnas, utan att en soknarkvid varit tillsatt, men i stället andra bevismedel användts af käranden. Lehmann och Carolsfeld förneka detta, i det de påstå, att de ej funnit något fall i rättskällorna, i hvilket efter ett af käranden förebragt vitnesbevis en bjargkvid skulle fälla sitt utlåtande, ehuru de å andra sidan framhålla, att ingenting positivt i rättskällorna talar mot ett sådant tillvägagående.[2] Åtskilliga fall finnas dock, som synas häntyda på något sådant,[3] men då de kunna omtvistas, lemnar jag dem derhän. Ett fall har jag dock funnit, som ej synes kunna tolkas på annat sätt. Om nämligen någon af sin gode begär godeförbud och goden nekar att gifva det, skall han taga vitnen derpå. Han har nu rätt att anklaga goden, och beviset föres mot goden med vitnen, men goden kan då kalla sina 5 *heimilisbúar* till bjargkvid att gifva utsaga om, att han ej visste, att personen i fråga var hans tingsman.[4] Man kan ej här förutsätta någon soknarkvid dessutom, ty den kunde ej hafva något att afge utsaga om i ett sådant fall. Jag anser dock bjargkviden i detta fall intaga en undantagsställning, ty i principen förutsätter i den isl. rätten en bjargkvid alltid en soknarkvid,

---

[1] I a. 242, II 92. [2] Die Njálssage s. 87—88. [3] t. ex. I b. 9, II 49, I § 263.
[4] I a. 103.

och alla regler för dess sammansättning så väl som för förhållandet mellan dess utsaga och soknarkvidens, hvartill vi sedan återkomma, tala positivt för detta förhållande.

Tredje Kapitlet.

§ 7.

I nära öfverensstämmelse med buakviden har *goðakviðr* utvecklats. Det vanligast förekommande namnet på denna jury är dock icke *goðakviðr* utan *tylftarkviðr*, men jag begagnar det första såsom mest karaktäristiskt för detta slags jury.

Godakviden tillsättes sålunda. [1]

Målsegaren i ett mål, hvari sådan jury skall begagnas, ställer en uppmaning till den gode, till hvars godord den anklagade hör, att tillsätta en godakvid. Uppmaningen och tillsättningen skola ske på tinget, således *þingakvöð*, och kunna försiggå till och med inför domstolen, [2] hvilket ej var fallet med buakviden. Goden kallar nu elfva jurymän, bönder eller tjenare lika godt hvilket, blott de tillhöra hans treding, för att med honom såsom sjelf tolfte juryman afgifva utsaga, vid hvars bildande han i händelse af lika röstetal har utslagsröst. Väckes ett mål mot goden sjelf, hvari godakvid skall förekomma, skall han visserligen kalla de 11 jurymännen, men käranden skall kalla den af godarne i samma tingslag, som är fjärmast beslägtad med den anklagade goden, att inträda i dennes ställe i juryn. De elfva skola då formulera utsagan, men goden skall framsäga den. Har gode sådant mål mot en af sina tredingsmän, skall han på samma sätt tillsätta juryn, men får ej deltaga i bestämmandet af utsagan, utan blott framsäga densamma. Samma kompetensvilkor, så väl absoluta som relativa, gälla så väl för medlemmarne i godakviden som i buakviden med blott de förändringar, som inträda genom dessa bestämmelser. [3] Olikheten ligger egentligen blott i en utvidgning af kompetensen och detta dels af den orsak, som förut blifvit omnämd, och dels till följd deraf, att då goden genom sin personlighet gaf ökad trovärdighet åt juryn, kunde fordringarna minskas för dess öfrige medlemmar. Hvad som föreskrefs om jäf, och huru man skulle bete sig, då jurymän jäfvats, samt om skyldigheter och rättigheter i afseende på buakviden gälde mutatis mutandis naturligtvis äfven för godakviden. Dessutom må nämnas, att om gode gjorde sig skyldig till att återhålla afgifvandet af utsagan, straffades han med

---

[1] I § 36 m. fl. [2] I § 26. [3] I § 36 jämförd med I § 25.

böter och förlust af sitt godord. Målsegare var i sådant fall svarandeparten, ty om utsagan tillbakahölls, betraktades den som afgifven mot honom. [1]

Från regeln om, att den gode, till hvars godord svaranden hör, skall tillsätta godakvid, finnes ett par undantag.

1. Om man på vårting saksöker utantingsman för det han burit ljugkvid, skall man uppfordra sin egen gode att bilda godakvid [2]. Skälet är tydligt: svarandens gode satt på annat vårting.

2. Då arfvingar kräfva gods, som tillvaratagits från skeppsvrak, skall käranden uppfordra sin egen gode att bilda godakvid till utsaga om, huru mycket den aflidne fört med sig ombord på fartyget. Svaranden kallar bjargkvid till utsaga om, huru mycket han har mottagit. [3] De olika utsagorna motivera afvikelsen från regeln.

3. Enligt G. I a 236 och II 71 tillsättes godakvid af kärandens gode för att afgifva utsaga i en invecklad arfsfråga. A dör på Island, hans arfving B vistas utrikes, hvarför arfvet tages i förvar af den till A på Island närmaste arfvingen X. Nu dör B utrikes, och hans arfving C stämmer X för att utfå arfvet. Men har B dött före A, skall enligt isländska arfsrätten X hafva arfvet och icke C. Juryn skall derför ge utslag, om A eller C dog först, och C's gode tillsätter den, sannolikt emedan man på hans ort bör hafva den bästa kännedomen om dödsfallet. Alldeles detsamma förekommer i G. I b. 197—8 och II 75—76 blott med den olikheten, att man skall uppfordra A's gode att bilda jury, ifall denne kan finnas, men annars C's gode.

4. Då ingen vill vidgå sig vara svarandens gode, uppfordrar käranden sin egen att bilda jury. [4]

Godakviden har en kompetens, som i många fall kolliderar med buakvidens, och det gäller derför att finna en regel, som så skarpt som möjligt uppdrager en gräns dem emellan. Någon sådan gifver dock Grågås ingenstädes, och vi måste derför upptaga de olika fallen för att sedan söka finna den ledande grundtanken deri.

Den vigtigaste kategorien är brottmål. Godakvid användes i mål om följande slags förbrytelser.

a) Blot, trolldom, förgörelsekonster o. d. [5]

b) Vissa slags stölder (*þýfð*); t. ex. då den, som utreder arf, undansnillar något; [6] för åverkan å annans skog, då man döljer trädstubbarne (annars bua-

---

[1] I a. 67. [2] I a. 101 och 107. [3] I b. 134, II 535. [4] I b. 18, II 128—9. [5] I a. 36, II 45, III 41, 83, 133 o. s. v. [6] I a. 243—4.

kvid); [1] för tjufmjölkning och märkande af annans kreatur [2] o. s. v. Man skiljer nämligen mellan *þýfð* och *görtoeki*, hvilka begge beteckna olofligt tillegnande. Om skilnaden mellan dessa hänvisar jag till Finsens ordbok, men vill dock framhålla, att skilnaden egentligen synes hafva bestått deri, att *görtoeki* betecknar ett tillegnande, då man går öppet till väga, men *þýfð* åter ett sådant, som skedde hemligt eller ock då man efteråt dolde det stulna, hvilket i begge händelser skulle hafva ett visst minimivärde. Grågås säger nämligen: *Eigi ma til þyfðar føra nema leynt se* [3] och på ett annat ställe: *ef leynir þioflaunum þa er costr at føra til þiofscapar oc stefna — — oc queðia til 12 quiðar.* [4]

c) Mord och slag (*morð oc drepr*). [5] Dock kan man äfven kalla buakvid. Dessa kategorier böra väl skiljas från dråp och sår, ty vid mål härom kan blott niomannajury användas. Denna skilnad genomföres ända derhän, att i fråga om angreppet (som göres af hämd) skall kallas buakvid, men i fråga om sak godakvid, [6] och i mål om mordbrand användes buakvid, ty sådan ansågs som angrepp. Skilnaden mellan mord och dråp bestod deri, att det ansågs som mord, om man dolde handlingen för traktens befolkning eller undangömde liket eller icke vidgick, att man var baneman (*enn þa er morð ef maðr leynir eðr hylr hrær eða gengr eigi i gegn*). *Lýsing* af dråpet var nödvändig, för att det ej skulle betraktas som mord. Äfven i öfriga nord. rätter förekommer en sådan skilnad. Se för öfrigt härom Finsens ordbok.

d) Ärekränkningar. I fråga om baktal kan antingen användas vitnen eller godakvid. Denna jury användes i mål om lönligt utspridande af namn och rykten, och om man gör någon *nið*, d. v. s. skär nidträd eller nidstång. [7] I mål om nidvisa eller kärlekskväde om kvinna användes godakvid eller buakvid. [8]

Godakviden synes alltså vara använd för alla förbrytelser, i hvilka förhemligande är ett förherskande kännetecken. Detta framträder mer eller mindre tydligt i alla de här uppräknade. Ett sådant förhemligande gjorde brottet mera straffvärdt och stämplade gerningsmannen såsom mera farlig för den allmänna säkerheten. Man ansåg derför ett ingripande från den offentliga myndighetens sida, af goden, vara nödvändigt. Ett sådant åskådningssätt förutsätter redan en högre utveckling af rättsmedvetandet och af rättsskipningen, och synes man derför med stor sannolikhet kunna antaga, att godakviden är

[1] I b. 110; II 474, 475. [2] I b. 154; II 239, 483. [3] II 238. [4] I b. 162—3. [5] I a. 178, III 349; I a. 149; II 301, 316—317 o. s. v. [6] I a. 184; II 370. [7] I b. 182, II 391—2, III 439. [8] I b. 183, II 393.

en senare inrättning än buakviden. De fall, som hittills uppräknats, tyckas vara de, som ursprungligen tillkommit godakviden och föranledt dess uppkomst. Men denna inrättning har visat sig verksam och nyttig, och man har derför lagt under godakviden äfven åtskilliga andra mål, i hvilka fastän af andra grunder ett ingripande af offentlig myndighet befans vara nödigt.

Sådana förbrytelser bilda den andra kategorien af dem, som behandlas af godakviden, och äro följande.

a) *Ljúggögn* af alla slag såsom falsk juryutsaga, falskt vitnesbörd o. s. v.[1]

b) Underhåll af landsförvist eller fredlös i åtskilliga fall.[2]

c) Bärande af vapen i kyrka. Godakvid tillsättes, om man ej har vitnen.[3]

Sidoordnade med denna kategori äro:

d) Några mål om försörjning af *ómagi*. Om sådan kommer till *féránsdómr*, skall man kräfva godakvids utsaga, om han är berättigad att försörjas af den domfälde eller ej.[4] Likaså då någon, som saknar slägtingar, blir utfattig, tillsättes godakvid att afgöra, hvilken fjärding skall underhålla honom.[5]

Alla dessa fall förutsätta ett rättstillstånd, långt framskridet framom de första förhållandena på Island, och rättsinstitutioner, som först så småningom utvecklats.

Men utvecklingen af godakvidens kompetens har ej stannat härvid, utan kommit att omfatta ännu ett nytt område.

Den tredje kategorien af de mål, för hvilka godakviden skall användas, utgöres nämligen af de utländska målen af hvarjehanda slag.

a) Arfsmål, då någon dött i utlandet, och då godakviden skall gifva svar på flera slags frågor. Två sådana fall äro redan anförda, och många sådana finnas.[6]

b) Mål om vederlag för handel i utlandet.[7]

c) Mål om i utlandet lägrad isländsk kvinna.[8]

d) Mål om underhåll af fattig, då hans närmaste arfving är i utlandet, eller någon fört med sig en fattig från utlandet till Island o. s. v.[9]

I några af dessa fall är dock tillåtet att välja mellan buakvid och godakvid, hvilket väl sannolikt beror på ett ofullkomligt genomförande af principen, antingen i sjelfva lagstiftningen eller i uppteckningen af rättsföredragen.

---

[1] I a. 101, 108, 117; II 458. [2] I a. 94, 108, 123. [3] I b. 216; II 58—59; III 42. [4] I a. 86. [5] I b. 20, II 131. [6] I a. 237, II 87; I a. 241—4, II 91—94. [7] I a. 245, II 95. [8] I b. 50, II 180. [9] I a. 120; I b. 18—19, II 128—9; I b. 21, II 131; I b. 27, II 140—1.

Att döma af arten af de mål, för hvilka godakviden kallas, så väl som af dess sammansättning, kompetensvilkoren för dess medlemmar m. m. är den sålunda en senare inrättning än buakviden, och en utvidgning af dess kompetens kan otvetydigt spåras i olika utvecklingsgrader, af hvilka den sista ligger inom en jämförelsevis sen tid af den isländska rättens historia.

§ 8.

I sammanhang med godakviden vill jag för fullständighetens skull äfven anföra juryn vid *prestadómr*.

I *Kristinna laga þáttr* föreskrifves, att om ej prest visar biskop lydnad, är han skyldig till 3 marks böter. Biskopen är målsegare och skall anklaga honom för en domstol af 12 prester, som han sjelf tillsätter på Altinget, och skall biskopen sjelf afgifva juryutsaga i målet och 2 prester med honom, och skall saken sökas utan ed. Faller utsagan mot presten, dömes han han att betala plikten till biskopen, och betalar han ej plikten, behandlas saken som vanligt *dómrof*.[1] För denna jury har tydligen godakviden tjenat som förebild. Att prototypen härför ej är att söka inom den kanoniska rätten är visst, och det motsvarar för öfrigt alldeles icke den hierarkiska andan, att ett sådant mål skulle handläggas på Altinget. Och alla öfriga mål om förseelser af prest mot den verldsliga lagen eller till och med i hans embetsutöfning behandlas i vanlig ordning vid tingsdomstolarne och med användning af buakvid eller godakvid. Men å andra sidan hänvisa kompetensvilkoren för jurymän och domare vid *prestadómr* så väl som den omständigheten, att saken skulle sökas utan ed, på ett kyrkligt inflytande, som modifierat det vanliga sättet att gå till väga.

Ett sådant inflytande visar sig äfven i tiondemål. Det stadgas nämligen för dessa mål, att *5 búar þeir er næstir ero stefnostaðom* skola kallas, "och skall mot dessa jurymän ingen jäfsrätt användas utom med hänsyn till *leiðarlengð*. Icke skola fel vid målets behandling tagas i betraktande vid tiondemål, blott målet är rätt anlagdt. Motsöksmål upptagas ej heller, så vida de ej gå ut på straff af landsförvisning."[2] Kyrkan har tydligen velat förenkla den invecklade gången af processen för att få den påskyndad och dess utgång be-

[1] I a. 21, II 25, III 23, 116, 166 o. s. v. [2] I a. 213, II 56—7, III 52, 91, 143—4 o. s. v.

tryggad. Tiondens åläggande bestämdes år 1096, och Kristenrätten är från åren 1118—1133. En kyrklig jurisdiktion, sådan som den man från Rom gjorde anspråk på, blef aldrig erkänd i den isländska fristaten. När erkebiskopsdömet i Nidaros upprättades, börjar kyrkan dock framställa de kanoniska fordringarna. Sedan bullan af 1196 kommit till Norge, inlägger biskop Gudmund i Holar förbud mot andliga personers dömande af verldslig domstol, men förbudet erkändes dock ej. [1]

Fjärde Kapitlet.

§ 9.

Ett bevismedel, som bär kvidens namn, men hvars ursprung icke synes stå i något sammanhang med vare sig buakvid eller godakvid, är *fangakviðr*. Den har ett minimum af kompetens, och bestämmelserna för dess sammansättning och verksamhet äro ofullständiga och vacklande.

G. II § 370 stadgar om *erlendisvíg*, att en kvid af 5 isländingar (*5 menn vára landa*), af hvilka åtminstone 2 vid tiden för dråpet eller senare varit i det i frågavarande landet, skulle tillsättas af målsegaren. Om kompetensvilkoren föreskrifves för öfrigt blott, att de skola vara *at tengðum réttir*. Denna kvid skall inför domstolen uttala sig om, huruvida den döde dräpts i det nämda landet, och om den tilltalade uppehållit sig der, och, skola de säga, "*leggium ver þat undir þegnscap váru oc berum ver þann fangaquið her i dom fram*". Svaranden skall nu enl. § 371 framföra 5 män af samma beskaffenhet, som förut är sagdt, och skola de *þat leggia undir þegnscap sinn*, att den dräpte ej förlorat lifvet, då den tilltalade var i det i fråga varande landet, eller att han handlat å sin konungs vägnar, eller att någon annan giltig försvarsgrund fans. Kan den tilltalade ej få någon sådan fangakvid, fälles han. Men enligt G. II §§ 330 och 372 iakttages det vanliga sättet att kalla godakvid för något, som händt i utlandet, nämligen enl. § 330 för det fall, att man genom anklagelse inför konung, jarl o. s. v. bragt hos sådan anstäld man i landsflykt eller tillskyndat honom förlust af egendom, och enligt § 372 i mål om *erlendisdrepr*, *erlendis aliotzráð eða fiörráð*, hvarvid godakvid begagnas som soknarkvid. Men enligt begge paragraferna skall fangakvid begagnas *til varnar*.

---

[1] *Sturlungasaga* Oxford 1878 Del I sid. 213 och följ.

Dessa äro de enda ställen, der fangakvid uttryckligen nämnes; de finnas dertill blott i *Staðarhólsbók*, och sista hälften af § 372 angifves som *nymæli*. Men dessutom finnas några andra ställen [1], der mål af samma art förekomma, och 5 *menn vára landa* med *þegnscaparlagning* fälla sitt utlåtande och rent af sägas *sanna* och i ett fall äfven kallas *sannaðarmenn*, utan att dessa kallas för en fangakvid. Såsom en sådan angifves den dock af Finsen i hans ordbok, och sannolikt synes det äfven vara. Men fråga kan uppstå, om fangakviden sjelf är en verklig jury. Visserligen angifver namnet *kviðr* densamma som en jury, och innehållet af dess utsaga i det först citerade fallet angifver den som en soknarkvids således som en jurys, men utom olikheten i sammansättning med buakvid och godakvid tala åtskilliga andra omständigheter mot ett sådant antagande. För det första kallas medlemmarne af fangakvid i ett fall för *sannaðarmenn* [2], hvilket annars aldrig är fallet med kvidens medlemmar, vidare säges i ett fall om deras utlåtande, att de *sanna* [3], ett uttryck som ej heller begagnas om kviden, vidare säges i ett fall om deras förklaring, "att vi tro *(hyggja)*, att mannen är död", [4] och slutligen säges öfver allt, att deras utlåtande afgifves under *þegnscaparlagning*, hvilket aldrig är fallet med bua- eller godakvid. Allt detta häntyder på, att fangakviden varit ett rättsinstitut, som i flera hänseenden anslutit sig till edgärdsmännens *(sannaðarmenn)*. Härtill kommer, att hela inrättningen egentligen var öfverflödig, i det att alla de mål, som lades under fangakviden, egentligen hörde till godakviden, och derför vackla, såsom vi sett, föreskrifterna om dessa måls behandling mellan godakvid och fangakvid. Tydligen är denna inrättning från fristatens sista tid och har ej hunnit att utbildas med fasta och bestämda former.

Den tanken ligger äfven nära till hands, att den är af norskt ursprung och utgör ett slags efterbildning af de i Gula- och Frostatingslagarne samt Bjarköarätten förekommande fangavitnena. Att detta bevismedel i den norska rätten var edgärdsmän framgår af Maurers undersökning [5]. När nu detta bevismedel omplanterades på isländsk botten, hade kviden fått en så afgjord och de andra bevismedlen nästan uteslutande användning, att man försökte inordna det nya bevismedlet under densamma. Härigenom har fangakviden kommit att få en sväfvande ställning mellan juryn och edgärdsmännen, och den på alla andra bevismedels områden kring sig gripande juryn har sökt att gifva den sin prägel,

---

[1] I a 244, 250; II 71, 76, 390. [2] II § 389. [3] I a 250; II 76. [4] II 76. [5] Das Beweisverfahren nach deutschen Rechten sid. 199—200 anm.

utan att den till följd af sitt ursprung och sin natur kunnat frigöra sig från sin likhet med edgärdsmännen.

Andra Afdelningen.

Första Kapitlet.

§ 10.

Vid en undersökning om juryns verksamhet gäller det ej blott att fixera denna verksamhet i och för sig, utan ock att bestämma dess plats i rättegången, d. v. s. att för det första afgöra, om dess utsaga är ett bevis eller en dom, och då, som af det följande skall framgå, den måste anses som ett bevismedel, gäller det för det andra att bestämma juryutsagans plats bland dessa. För framställningens korthet och sammanträngning upptages först den sista frågan till besvarande, i det svaret på den första tillsvidare anticiperas.

Gögn är i Grågås beteckningen för samtliga bevismedel, och under denna gemensamma benämning innefattas uttryckligen på mångfaldiga ställen juryn, liksom under uttrycket *ljúggögn* för falska bevismedel äfven juryns utsaga inbegripes. På samma sätt inbegripes under uttrycken *sóknargögn* och *varnargögn* för kärandens och svarandens bevismedel äfven juryn. Äfven finnas spår af, att ordet *vitni* liksom i den äldre norska rätten omfattat alla bevismedel, liksom ock i den äldre svenska rätten detta ord användes om både vitnen och nämd. Det heter nämligen på ett ställe:[1] *ef menn bera at dome þeim liugquiðo eða ljugvætti eða leggia rangt under þegnscap oc sva öll ljugvitne þau er þar verþa boren* o. s. v. Så menas med *andvitni* antingen vitnen mot kvid eller kvid mot vitnen.[2]

De vigtigaste bevismedlen äro utom juryn partsed, edgärdsmän och vitnen.

Partseden med eller utan edgärdsmän är ett allmänt forngermanskt bevismedel och synes hafva sin ursprungliga användning såsom en förnekelseed, svuren af svaranden för att omintetgöra obevisade påståenden och anklagelser, framstälda af käranden. För att styrka sin ed framför svaranden ett accessoriskt bevismedel i edgärdsmän, hvilka hafva att edligt intyga hans trovärdighet

---

[1] II 458. [2] I a 68.

och således äro ett ensidigt bevismedel, hvilket icke lemnar någon objektiv visshet om sanningen utan blott uttalar deras subjektiva öfvertygelse om, att detta uttalande är öfverensstämmande med verkliga förhållandet. I denna sin äldsta form kallas edgärdsmännen af svaranden sjelf och inom kretsen af hans fränder. Slägten liksom gick i god för en af sina medlemmar. För denna åsigt uttalar sig Brunner, hvad de forntyska edgärdsmännen beträffar [1], och äfven Maurer påvisar, att de togos bland anförvandter enligt många forntyska rätters föreskrifter, hvarvid han särskildt framhåller den burgundiska och den longobardiska rätten. [2] Hvad det nordgermanska rättsområdet beträffar, kan man visserligen icke lika tydligt framvisa samma grundsats, då lagarne äro af betydligt senare tid och institutet hunnit ombildas på flerfaldigt sätt. Dock finnas äfven här åtskilliga spår af, att slägtskapen till svaranden varit bestämmande vid valet af hans edgärdsmän. I den forndanska rätten aflades frändeed af slägtingar till svaranden, valda af käranden, och hvad den fornsvenska rätten beträffar, hafva vi bland annat en antydan härom i den i Östgötalagen förekommande *niþiar*-eden och i den i Vestgötalagen föreskrifna *tylpt at fæþærni ok halva at möþærni.* [3] I den fornnorska rätten föreskrifves, att 2 af edgärdsmännen måste vara svarandens fränder. [4] Institutet var emellertid stadt i utveckling dels i afseende på formen för edgärdsmännens kallande, i det man fattade misstro till svarandens fränder såsom edgärdsmän och föreskref deras kallande af käranden eller rent af frändernas uteslutande o. s. v., och dels i afseende på användningen af institutet, i det att äfven käranden fick aflägga ed och med edgärdsmän styrka sina påståendens trovärdighet, och i det att den objektiva vissbet, som vitnenas utsaga lemnade, stärktes med en subjektiv genom edgärdsmän. Institutets vidare utveckling kan ej här fullföljas.

Hvilken ställning intog nu detta bevismedel i den isländska rätten? Under benämningen *sandemænd* inbegriper Arnesen såväl kviden som edgärdsmännen i den isl. rätten, härtill förmodligen förledd af ordets betydelse i den forndanska. Då emellertid *sandemænd* i den danska rätten närmast likna den deri förekommande *næfnd*, som bildar en motsvarighet till kviden i den isl., och således ordet ej äfven kan vara en lämplig beteckning för de *sannaðarmenn*, som i Grågås framträda såsom edgärdsmän, är benämningen både olämplig och oriktig. Emellertid synes ett dylikt föreställningssätt äfven ha föresväfvat Finsen,

[1] Die Entstehung der Schwurgerichte s. 49. [2] Beweisverfahren s. 198. [3] *Af mandrapi* 3. [4] Hertzberg: Den ældste norske Process s. 218 och följ. [5] Isl. Rættergang s. 188—190 och följ.

då han uppfattat de isl. edgärdsmännen som ett särskildt bevismedel, som närmar sig kvidbeviset, ehuru han för öfrigt i sin framställning håller dessa institut skilda från hvarandra.

Redan af den framställning Finsen i sin ordbok gifver af partseden och edgärdsmännen får man det intryck, att detta institut i isl. rätten är ett bevismedel, som är stadt i upplösning, och som förlorat sin ursprungliga karaktär, men dock ej så fullständigt, att man ej kan se sambandet med och utvecklingen från dess egentliga bestämmelse och äldsta form.

Hvad först beträffar antalet af edgärdsmän, till hvilka utom *sannaðarmenn* väl äfven de s. k. *kennendr* böra räknas, (de kallas till och med *sannaðarmenn*), [1] så var det vanligen 2 men äfven 5. [2] I alla de nordiska rätterna och ofta äfven i de sydgermanska var antalet edgärdsmän 12 med sådana modifikationer, att antingen antalet fördubblades en eller flera gånger eller nedsattes till hälften eller fjärdedelen, allt efter värdet af en omtvistad sak eller ett brotts svårare eller lindrigare beskaffenhet o. s. v. Så förekommer i den äldre danska rätten enligt Stemann [3] 1, 2 eller 3 tolfter eller ock $^1/_2$ eller $^1/_4$ tolft, men antalet så beräknadt, att edgärdsmännen voro 35, 23, 11, 5 eller 2, hvartill dessutom alltid kom parten. Att döma af Nordströms och Uppströms framställningar af den äldre svenska processen synes parten icke hafva inräknats i tolften. I den äldre norska rätten var enligt Hertzberg [4] det regelmässiga antalet edgärdsmän 11, 5 eller 2, hvartill kom parten sjelf. Antalet edgärdsmän i den isl. rätten synes sålunda stämma öfverens med det vanliga förhållandet, och de två eller fem edgärdsmännen *sanna* med den part, som kallat dem. Men å andra sidan finnes ingen grund, hvarför man i ena eller andra fallet skall använda 2 eller 5 edgärdsmän, i det man tydligen med fasthållande af det ursprungliga beräkningssättet glömt, hvarför i ena eller andra fallet olika antal skulle kallas.

Hvad vidare beskaffenheten af edgärdsmännen beträffar, så föreskrifves, att de skola vara *réttir at tengðum*, d. v. s. fjärmare beslägtade än nästsyskonbarn, [5] och på ett par ställen, att de skola hafva samma egenskaper som stämningsvitnen. Vidare nämnes ej om deras kompetensvilkor. Man har sålunda i den isl. rätten uppgifvit den ursprungliga grundsatsen, att edgärdsmännen skulle tagas ur partens slägt.

---

[1] I a 189; II 401. [2] Till de begge af Finsen citerade ställena böra vi äfven lägga I a 56 och II 491. [3] Retshistorie s. 155. [4] D. æ. norske Process s. 248. [5] I a 48.

Tagas åter i betraktande de fall, för hvilka användning af partsed med eller utan edgärdsmän föreskrifves, så äro de helt få och ej att inordna under dem, i hvilka institutet i sin första början användes i den germanska rätten. Förnekelseed af svaranden med eller utan edgärdsmän och i allmänhet egentlig partsed fins ej mera i den isl. rätten.[1] Men dels aflägges af parten utan edgärdsmän i åtskilliga fall en kalumnieed och äfven en ed för att styrka åtskilliga upplysningar, som af honom förebragts, för att kunna tjena som bevis, och dels förekommer partsed med edgärdsmän (antingen å kärandens eller svarandens sida) i följande fall. För det första användes den till bevis för slägtskap i hvarjehanda fall, då uppräknaren icke är *réttr teljanði* (se härom Finsen); för det andra, då man jäfvar jurymän med hänsyn till *leiðarlengð*; för det tredje vid partens kalumnieed inför Femterätten;[2] och för det fjärde (då edgärdsmännen kallas *kennendr*) att ge bevis om åtskilliga fakta, då deras uppgift närmar sig sakkunniges biträde eller synemän. Det kan synas oegentligt att hänföra detta fall till detta institut, men motsvarighet saknas ej inom andra rätter, och särskildt vill jag i detta afseende framhålla likheten med den uppgift, som institutet utom sin egentliga fått i den äldre danska rätten, der Sylow[3] och Stemann[4] påpeka liknande fall, då partsed och edgärdsmän användas. Till dessa fall bör äfven läggas det, då ett af de kallade vitnena uteblifver och det andras vitnesbörd stödjes af fem män med *þegnscaparlagning*.[5] Ett stärkande af vitnenas utsaga med edgärdsmän var ej enligt de af Uppström meddelade citaten[6] ovanligt eller oförenligt med edgärdsmännens institut inom den äldre svenska rätten, och jag vågar derför hänföra detta fall till detta bevismedel.

Fästa vi oss vidare vid formen för afläggandet af edgärdsmännens uttalande och innehållet deraf, så möter oss Finsens uppfattning, att det icke skiljes mellan en af parten aflagd hufvudförklaring och bevitnarnes derpå följande förklaring som accessorisk. Mot denna uppfattning kunna dock åtskilliga invändningar göras. Taga vi t. ex. i skärskådande den ed, förstärkt med edgärdsmän, som användes vid Femterätten, så synes det karaktäristiska för institutet i skilnaden mellan partens ed och edgärdsmännens som accessorisk deri framträda. Käranden aflägger en högtidligare kalumnieed än vanligt och säger, att han

[1] Finsens ordbok s. 599. [2] För dessa fall hänvisas till Finsen. Han upptager äfven ett annat, nämligen då *ómagi* skall edföras enl. I b 8, men man behöfver blott genomläsa sid. 9 för att finna, att det bör inordnas under det första. [3] Den mat. Bevisteori s. 20. [4] Retshist. s. 207—8. [5] I a 56; II 491. [6] Svenska processens hist. s. 44—51.

vill föra sin sak, såsom han tror, i full öfverensstämmelse med lagen utan bestickning, och att han tror motparten vara skyldig. Två *sannaðarmenn* skola följa honom och aflägga samma högtidliga ed och säga: "vi tro, att N. N. vill så föra sin sak mot N. N., som han tror vara öfverensstämmande med lagen, och utan bestickning, och han tror motparten vara skyldig". På samma sätt och med liknande innehåll afgifver svarandeparten sin ed och svär äfven, att han är oskyldig — om han kan, tillägges uttryckligen. Två edgärdsmän skola på samma sätt bekräfta eden i ordalag liknande kärandens edgärdsmäns och säga, att de tro honom vara oskyldig. Tydligare uttalar ingen, vare sig dansk eller svensk lag, skilnaden mellan partens hufvudförklaring och edgärdsmännens derpå följande som accessorisk. Huru förhålla sig nu härtill de andra bevismedlen, vitnen och kvid? Vitnenas uppgift är lätt att finna: de kallas och användas vid hvarje processuelt steg, som tages såväl under inledningen af målet som vid dess behandling inför Femterätten. Svårare är att afgöra, om jury skall användas i dylika mål. Har svaranden aflagt förnekelseed, och här synes vara det enda fall i den isl. rätten, der en sådan i egentlig mening förekommer, så skulle man anse bevisningen vara afslutad. Men efter bestämmelsen om svarandens ed och hans edgärdsmäns tillägges, att svaranden skall under tillkallelse af vitnen säga, att han framför sitt försvar, och angifva, hvilka bevismedel han har till försvar och deras innehåll. Sålunda föreskrifves i G. I a § 46 och 47, men vidare nämnes ej något om jury eller andra bevismedel. Likväl synes det sist anförda tyda på, att en jury dessutom kunde förekomma. *Njála* innehåller i kap. 144 berättelsen om Mårds anklagelse mot Eyjolf Bölverksson och Flose för bestickning, och detta mål behandlas vid Femterätten. Här förekommer samma kärandens högtidliga kalumnieed, styrkt med edgärdsmän, men derefter följer tillsättandet af en niomannajury, som bär Flose och Eyjolf skyldige. Visserligen är Eyjolf en ohistorisk personlighet,[1] och många anmärkningar göras af Lehmann och Carolsfeld mot *Njálas* uppgifter om denna rättegång,[2] men likväl finna de ej omöjligt, att jury, ehuruväl det förmodligen bort vara en godakvid, skulle användas vid Femterätten. Ger man akt på uppställningen af och sammanhanget i *þingskapaþáttr*, hvari bestämmelserna om Femterätten finnas, så ser man, huru först föreskrifter gifvas för förhandlingen vid domstolarne på Altinget, vid fjärdingsdomstolarne och vid Femterätten, och derefter komma föreskrifter för vårtinget och höstinget. En

[1] Lehmann und. C. Die Njálssage s. 216. [2] s. sid. 119—126.

hel del af dessa måste vara gemensamma och af likartadt innehåll och upprepas derför ej vidare, hvarför man får med iakttagande af de särskilda bestämmelser, som gälla för Femterätten och för domstolen på vårtinget, på dessa öfverföra och använda de allmängiltiga satser, som gälla för bevisföringen i mål af olika slag, och som förut meddelats. Jag hänvisar dessutom till Lehmanns och Carolsfelds särdeles antagliga mening [1] om jurys, särskildt godakvids, förekomst vid mål, som behandlas vid Femterätten, i det jag blott erinrar, att i *véfángsmál* kunde blott förekomma en rekapitulation af förut anförda bevismedel och *dómsuppsögnvättar*. Då det var för sådana mål, som Femterätten först bildades, är det tydligt, att uppkomsten af Femterätten och af godakviden icke behöfver sammanpassas, såsom de nämde författarnes mening är. Har sålunda jury förekommit vid Femterätten, behöfver det derför icke vara nödvändigt, att sådan skulle tillsättas, då svaranden till sin högtidliga femterättsed verkligen äfven kunde lägga, att han var oskyldig, och detta styrktes af hans edgärdsmän. I sådant fall skulle ett bevis afgifvits för juryn, hvilket man i allt öfrigt alldeles saknar anledning att antaga, ehuru det kan vara möjligt att så skett vid Femterätten, hvilken intog en undantagsställning.

Äfven i andra fall skiljes mellan partens hufvudförklaring och edgärdsmännens derpå följande som accessorisk, nämligen då edgärdsmän användas att bekräfta en parts uppräkning af slägtskapsförhållanden. I mål om försörjning af *ómagi* heter det t. ex., att käranden skall *telia frændsemi með omaganom oc þeim manne er hann lysir ahendr at dome oc sanna með þegnscaparlagningo sinni - - Hann scal hafa sannaðarmenn 2 þeir scolo þat leggia undir þegnscap sinn at sia er frændsemis tala rétt oc sönn a miðle þeim sem þa talði hann.* [2] Och så på samma sätt på flera andra ställen, der institutet kommer till användning. Men klart är, att ej öfverallt föreskrifterna härom lika utförligt gifvas, helst i en rättsuppteckning af sådan art som Grågås. Det kan derför heta: *þar scal telia frændsemi með omaganom oc þeim er ahond er lyst oc leggia þat undir þegnscap sinn með 3 mann, at su er frændsemis tala rett oc sönn með þeim N. N. oc N. N.*, [3] utan att derför edgärdsmännens accessoriska karaktär får förnekas, lika litet som t. ex. i den fornsvenska rätten detta förnekas derför, att det der med samma korthet i uttrycken heter: *þa scal þæn dylia meþ prætylftum eþe sum sakin gafs.* [4] En dylik korthet i uttrycken uppfattar, som sagdt är, Finsen som bevis mot edgärdsmännens accessoriska karaktär, och

[1] s. sid. 123. [2] I b. 11. [3] I a 70. [4] Östg. *Eþs.* 17 m. fl.

utföres åter fullständigt i Grågås skilnaden mellan partens förklaring och edgärdsmännens, så säger han, att det är ett sjelfständigt bevitnande af faktum, och att partens och edgärdsmännens förklaringar äro sidoordnade bevitnanden af samma slag. De citat han anför för beggedera äro hämtade från alldeles samma fall, till och med förekommande på samma sida i Grågås.[1] Genom ett sådant sätt att citera, genom att alldeles bortse från sammanhanget mellan det, som på olika ställen och till och med på samma ställe har afseende på samma sak, kan naturligtvis icke en riktig uppfattning vinnas. Genom ett sådant sätt att gå tillväga kan man bevisa detsamma i den fornsvenska och forndanska rätten. Hvad åter de ställen angår, der uttrycket *sanna* begagnas om fangakviden, så torde jag redan förut tillräckligt visat, hvarpå detta beror, nämligen derpå att fangakviden var en inrättning från fristatens sista tid, som hade sitt ursprung i de norska fangavitnena, hvilka voro edgärdsmän. Och när Finsen till sist anfört ett ställe, der ordet *sanna* användes om kviden, så kan detta blott tjena till bevis för, huru man icke bör gå till väga för att om något bilda sig ett begrepp. Stället lyder: *Ef stefnovattar manz anndaz allir eða verða omála oc scal hann þa queðia heimilisbua sina 5, oc scolo þeir sanna stefno vætte hans sva sem siti heima þeir er quaddir ero stefno vættis.* Genom en jämförelse med sidan 56 G. I a., der det utförligt redogöres för, huru man skall bete sig, då *stefnuváttar* ej infinna sig, ser man, att det här är fråga om en jury utan någon slags förbindelse med edgärdsmän, en jury, hvilken *berr á eða af.* Uttrycket *sanna*, som förekommer I a 60, är sålunda alldeles oegentligt och har tydligen af rättsupptecknaren i hastighet användts som ett allmänt uttryck eller kanske snarare rent af felaktigt, då han skulle i möjligaste korthet nämna det sätt att gå till väga, som han nyss förut utförligt och riktigt beskrifvit. I hvarje händelse får ej någon som helst betydelse tilläggas detta fall, som står enstaka mot alla andra. Öfverallt heter det nämligen om edgärdsmännen, att de *sanna*, men aldrig om kviden, utan den skall *skilja*, *bera á eða af*. De, som åtagit sig att vara edgärdsmän, skola alltid *sanna* det påstående, hvarför de kallats, och få aldrig ge ett motsatt utlåtande. Häri ligger hufvudskälet mot teorien om juryns samband med och uppkomst ur edgärdsmännens institut. Härmed sammanhänger ock den för skilnaden mellan edgärdsmännen å ena sidan och vitnena och jurymännen å den andra så karaktäristiska omständigheten, att den, som uppfordras att vara edgärdsman, har rätt att undandraga sig det, men den, som

[1] t. ex. I a 62.

kallas till vitne eller juryman, måste fullgöra sin pligt som sådan. Denna grundväsentliga olikhet framträder lika tydligt i den isl. rätten som i andra rätter, der dessa bevismedel förekomma.

Hvad slutligen den ed beträffar, som aflades af edgärdsmännen, så kallas den *þegnscaparlagning* eller bevitnande på ära, och är ej af promissoriskt innehåll, som den *eiðr*, hvilken afgafs af juryn. Åtskilnaden i detta fall mellan juryn och edgärdsmännen iakttages noga öfverallt i Grågås.

Sammanfattas nu hvad här yttrats om detta institut, och fäster man sig vid alla de ställen i Grågås, der det utförligt och fullständigt beskrifves, och ej vid enstaka, starkt sammandragna och af rättsupptecknaren sjelf kanske missförstådda bestämmelser, så får man följande totalbild deraf. Edgärdsmännen i den isl. rätten voro ett ursprungligt, i öfverensstämmelse med grundsatserna derför i den germanska rätten och särskildt i den nordiska utbildadt rättsinstitut, skildt från så väl kviden som vitnena, men framträdande för oss i ett sent stadium med förlust af åtskilliga af sina ursprungliga egenskaper och å andra sidan påverkadt icke af juryn men af de allmänna principer, som i den isl. rätten blefvo förherskande i afseende på bildningen af så väl juryn som de andra bevismedlen. Teoretiskt sedt var det edgärdsmännens subjektiva öfvertygelse, ej en faktisk kännedom, som genom deras uttalande skulle vinnas. För den tidens menniskor var dock gränsen mellan tro och vetande ej så skarpt utpräglad, och i det praktiska lifvet kunde de blott ofullkomligt genomföra denna skilnad. Häri finner med rätta Hertzberg skälet till, att i den äldre norska rätten mången gång edgärdsmännens utsaga ej har annan karaktär än vitnenas.[1] Så var ock förhållandet i den fornisländska rätten, och häri har man ock att söka grunden till, att, såsom Finsen säger, institutet närmar sig vitnenas, ty äfven en sådan likhet söker han vindicera, och denna mening har, på detta sätt fattad, otvifvelaktigt ett större berättigande och en fastare grund än den förra om dess likhet med kviden. Huru för öfrigt den ena skulle förenas med den andra är ej lätt att förstå. Häri är väl ock att söka grunden till, att i ett par fall val gifves mellan edgärdsmän och jury, liksom, såsom förut blifvit nämdt, sådant gafs i vissa fall mellan vitnen och jury. Det heter nämligen t. ex., att edgärdsmän skola bekräfta kärandens ed på, att han med harpun träffat hval, som sedan drifvit i land, men att han i stället äfven kan kalla *heimilisbúar* till juryutsaga[2]; och samma valfrihet står honom också öppen i

[1] Den æ. norske Process s. 238 och følj. [2] I b 134, II 535.

fråga om dråp af fredlös.[1] Den, som ej varit åsyna vitne, åtog sig nog ej att uppträda i ett sådant mål, och åsyna vitne kunde ej ofta finnas vid dylika tillfällen. Jurymännen åter kunde gifva sin jakande eller nekande utsaga, eftersom tillräckliga indicier voro dem bekanta eller ej. I de mål åter, i hvilka ett slägtskapsförhållande skulle utredas, och dessa äro de flesta, i hvilka edgärdsmän kallas, ansåg man, att sådant måste vara bekant om ej för alla dock för ett fåtal, hvilket på Island måste förefalla helt naturligt. Här ersätta sålunda edgärdsmännen erfarenhetsvitnen om ett varaktigt förhållande. Den öfriga platsen, som erfarenhetsvitnena bort intaga om andra varaktiga förhållanden, fyldes af juryn. Kanske är denna edgärdsmännens uppgift en kvarlefva från den tid, då det var slägtskapsbandet, som utgjorde grunden för kallandet af edgärdsmän, liksom *kynsnæfnden* i den danska och *nipiar*eden i den svenska rätten, ehuru på Island slägtskapet blef en jäfsgrund inom alla områden af processen och blott arten af de frågor, hvarom de skulle yttra sig, erinrar om det ursprungliga förhållandet.

§ 11.

Af antydningar, som redan i det föregående gifvits, torde framgå, att vitnenas användning i den isländska processen varit underkastad vissa inskränkningar. I det följande skall visas, att användningen af detta bevismedel till och med var inskränkt till ett enda område, fast den inom en del af detta vunnit en omfattning, större än kanske i någon annan germansk rätt.

Att här utförligt framställa institutionen ligger ej inom detta arbetes plan, men då det ej finnes någon utförlig framställning att hänvisa till, skall dock här ett och annat framhållas, som är af vigt för en rätt uppfattning af institutet och af förhållandet mellan detsamma och kviden.

För att från början få en klar uppfattning af den isländska vitnesinstitutionens karaktär och omfattning, kan det vara lämpligt att jämföra den med den fornnorska, hvarvid jag till grund för uppfattningen af den senare lägger Hertzbergs framställning.[2] Vid en sådan jämförelse visar det sig, att den isländska institutionen ej på långt när nått samma utveckling som den norska. Med frånseende af edgärdsmännen, i hvilkas egenskap af accessoriska vitnen på god tro Hertzberg ej finner någon skarp åtskilnad från öfriga arter af vitnen, fans i den isländska rätten ingen art af de olika slags vitnen, som förekommo

[1] I a 189, II 401. [2] Den æ. norske Process kap. 1 och 7.

i den norska, utom en, som närmast liknar skirskotningsvitnena. De isländska vitnena hade den reella likheten med de norska skirskotningsvitnena, att deras vitnesbörd angick ögonblickets handling och ej ett varaktigt förhållande, och den formella likheten, att de ej som erfarenhetsvitnena först genom domstolens erkännande blefvo verkliga vitnen. De hade vidare som de norska förmågan att göra ett faktum "veterligt", och deras utsaga hade prioritet framför hvarje annat bevismedel. Det säges nämligen G. I a 68: "när juryutsagor äro begärda till grund för käromål, men svaranden har vitnen för sin sak, skall vitnesbörd afgifvas före juryutsaga, oaktadt det förra hör till försvaret"; och, säges på samma ställe, en häremot motsägande juryutsaga, som sedan afgifves, är ej giltig.

Jämte dessa likheter funnos dock vigtiga olikheter. Under de norska skirskotningsvitnenas kategori (hvilket uttryck för denna art af vitnen dessutom är obekant i det isl. lagspråket) inräknades ej blott de vid ett rättsförhållandes stiftande eller upplösande eller vid ett rättegångssteg tillkallade vitnena utan ock de tillfälligtvis närvarande, under hvilka man skirskotade, ja, som sådana betraktades hela den *fjöldi manna*, som närvar vid en dylik handling. Den isländska rätten deremot har inga andra vitnen än de vid en sådan handling tillkallade vitnena. Härmed sammanhänger ock den olikheten att, medan det i den norska rätten var tillåtet att med flera motvitnen tillintetgöra verkan af ett redan aflagdt vitnesbörd, saknas härtill alldeles motstycke i den isländska rätten. När man i norska rätten fattade begreppet skirskotningsvitnen så vidsträckt, var det nämligen klart, att om käranden bland dessa funnit två, som uppfattat saken liksom han, kunde kanske ännu flera hafva uppfattat den på ett annat sätt, öfverensstämmande med svarandens uppfattning. Dermed att vitnena i den isl. rätten alltid skola vara kallade och med det strängt formalistiska i innehållet och i afläggandet af deras vitnesbörd öfverensstämmer deremot, att motvitnen icke tillåtas inom densamma. Dertill kommer, att man fattar begreppet motvitne så vidsträckt, att man ej heller tillåter vitne mot kvid och tvärtom.

Vitnen kallas enligt Grågås vid rättsförhållandens stiftande såsom köp (*kaupsváttar*), [1] ingående af gemensamhet i bo mellan makar (*félagsváttar*), [2] fästning (*festarváttar*) [3] o. s. v. och vid rättsförhållandes upplösning såsom skilsmessa mellan makar [4] o. s. v. De kallas vidare vid hvarje steg i rättegången, hvilket iakttages med ängslig noggranhet, såsom då sårens antal på den dräpte

[1] I b. 78. [2] I b. 43. [3] I b. 43. [4] I b. 42.

bestämmes (*benjarváttar*), [1] då *lýsing* sker (*lýsingarváttar*), [2] då stämning sker (*stefnuváttar*) [3] då man uppfordrar dem till tingsresa (*kvaðarváttar*), [4] då man spörjer, till hvilket tingslag en person hör, då man kallar jurymän och domare, då man uppmanar motparten att framställa sina jäfsgrunder mot jurymännen, då han jäfvar dem, då käranden framför sitt käromål och svaranden sitt svaromål, då svaranden frågar käranden, om han slutat sitt anförande, då bevisen förebringas, då förlikning sker eller då domen afkunnas (*dómsuppsögu-váttar*) för att i händelse af behof kunna intyga dess innehåll o. s. v. i alla tänkbara dylika fall. Det är inom detta sistnämda område, som den isländska vitnesinstitutionen utbildats till ett omfång och fått en användning, större måhända än i någon annan forngermansk rätt, ehuru den strängt formalistiska anda, som framträder häri, ej ensamt uppenbarar sig i den isl. rätten utan äfven gör sig gällande på detta och många andra sätt inom den äldre germanska rätten i allmänhet.

Ett slags motvigt finnes dock häremot i den isländska rätten. Utom i ett par, af Finsen anförda, fall är nämligen ett kontrakts giltighet icke nödvändigt förbundet med tillkallande af vitnen. Bevis föres i sådant fall med jury enligt regeln: *A þingi scal bua queðia jafnan ef maðr man eigi vatta*, [5] hvilken äfven gäller för mål, som handläggas vid privat domstol. [6] Hade man försummat eller ej kunnat tillkalla vitnen, afgafs bevis i om sådan sak uppkomna tvister af jury, och detta kunna vi anse som en regel, hvarpå man finner tillämpning på flerfaldiga ställen i Grågås. [7] Detta gäller ej blott i frågor om kontrakts bildande och upplösning utan äfven åtskilliga gånger i fråga om de särskilda processuella stegen, såsom då *benjarváttar* ersättas med kvid, då *kvaðarváttar* uteblifvit o. s. v., ehuruväl man nog på detta område nästan uteslutande använde vitnen.

I öfverensstämmelse med att vitnena äro kallade står också deras vitnesbörd. Bevisrollen är faststäld. "Vitnena skola först aflägga ed och sedan afgifva vitnesbörd. Då afgifva de rätt vitnesbörd, när de framsäga alla de ord, till hvilka de blifvit kallade som vitnen. Framsäga vitnen några af de ord rätt, till hvilka de blifvit kallade som vitnen, men utelemna andra sådana, som hafva inflytande på målets afgörande, så är det *ljúgvitni*"; och sådant är det också, "om någon förklarar alla de ord rätt, till hvilka han blifvit kallad som vitne, men tillfogar ett eller annat ord, hvartill han icke blifvit kallad som vitne". [8]

---

[1] I a 152. [2] I a 156. [3] I a 55. [4] I a 56. [5] II 209. [6] II 490. [7] t. ex. I §§ 62, 87, 126, 176, 202, 221, 263 m. fl. [8] I § 32.

Formuleringen och framsägandet af vitnesbördet tillgår så, att ett af vitnena framsäger vitnesbördet och de öfriga tillkännagifva, att de äro af samma mening. Äro meningarna olika, skall den, som flertalet biträder, anses som vitnesbörd, och de dissenterande skola tillkännagifva sitt samtycke, då det afgifves, "eftersom de ej hafva styrka till annat," men derpå uttala, att de haft en olika mening, hvarigenom de skyddas mot anklagelse för *ljúgvætti*, ifall vitnesbördet befinnes vara ett sådant. [1] Man skulle häraf vara benägen att tro på ett tvåsidigt afgörande af vitnena. Men detta är blott skenbart, ty antingen är majoritetens vitnesbörd affattadt i öfverensstämmelse med ofvan angifna norm för innehållet, och då är det giltigt, eller ock står det ej i öfverensstämmelse med denna norm, och då är det *ljúgvætti*. "Kan majoritet ej vinnas, skall det vitnesbörd gälla, som utförligast innehåller de ord, som hafva inflytande på sakens afgörande, så vida det ej (enligt den gifna regeln) bevisas vara *ljúgvætti*" [1] Vittnena hafva således blott att bekräfta de ord och de fakta, till hvilka de blifvit kallade som vitnen. Om något, som de dessutom iakttagit, äfven om det alldeles skulle förändra saken, få de ej yttra sig; om det ock är fullkomligt öfverensstämmande med sanningen, stämplas det dock som *ljúgvætti*.

I afseende på antalet af vitnen vänder sig Maurer [2] mot den åsigten, att principen om två vitnens tillräcklighet skulle bero på en inverkan af den kanoniska rätten, och vill i stället göra troligt, att den är ursprunglig inom den forngermanska, och hänvisar till åtskilliga ställen i norska och isländska rättskällor som stöd för sin åsigt. Hvad den isl. rätten beträffar, så säges visserligen på ett ställe: *jamn fullt er váttorð at váttar se 2 sem 10*, [3] hvarmed kan sidoställas Gulatingslagens: "två vitnen äro lika så goda som tio" (kap. 59); men det vanliga antalet synes vara fem, och utförliga bestämmelser gifvas för, huru de öfriga vitnena, om en eller två af de fem blifva sjuka, skola inhämta deras vitnesbörd. Någon allmän regel gifves emellertid ej härför, liksom ej heller för kompetensvilkoren. På ett ställe (I § 87) säges, att vitnen om banesår skola ej vara närmare beslägtade med käranden än medlemmar af en jury.

Utom de tillkallade vitnena gåfvos ej andra i den isländska rätten. Finsen framhåller visserligen ett par fall, då erfarenhetsvitnen förekomma. De s. k. *kennendr*, hvilka han uppfattar som sådana, har jag hänfört till edgärdsmännens institut, ehuru man naturligtvis, liksom Hertsberg inom den norska

---

[1] I § 32. [2] Beweisverfahren s. 235. [3] II 418.

rättens område, kan finna skäl af det slag här förut omnämnts för att anse edgärdsmännen som ett slags vitnen. De begge andra fallen, som han anför, stå så enstaka, att jag ej på dem kan anse en institution med erfarenhetsvitnen vara grundad.

Den plats erfarenhetsvitnena skulle intagit uppfyller juryn och nöjer sig ej med detta område utan lemnar, som vi sett, åt både edgärdsmän och vitnen ett helt ringa och strängt begränsadt område. Grundande sig på den basis, som erfarenhetsvitnena skulle intagit, blir han det hufvudsakliga och egentliga bevismedlet. Han eger en expansionskraft, hvarigenom han fyller ut hvarje rum, som de andra bevismedlen vikande och tillbakaträdande lemna obesatt. Jag har redan visat, huru han intränger äfven på de områden, som äro de andra bevismedlen reserverade, och supplerar och träder i stället för dessa i en mängd fall, dels der dessa blefvo mindre lämpliga, och dels der man till följd af det strängt formalistiska i dessa bevismedel tillåter val mellan dem och juryn.

Det stannar dock ej härvid. Juryn skrider äfven in på ett annat område, som strängt taget icke hör till den egentliga bevisföringen.

Maurer visar, huru den passiva roll, som grannarne hade vid *lýsing*, öfvergår till en aktiv, när de användas som *virdíngabúar* och *skiptíngarbúar*. [1] Denna funktion ansluter sig, som Maurer [2] (med Rogge och Sachse) framhäfver, till erfarenhetsvitnesbördet, och den går ut på ej blott att konstatera ett faktum utan äfven på aktivt skapande af ett sådant. Men den är dock ej en dom, ty det är ej en rättsfråga utan en sakfråga, som afgöres. Äfven dessa värderings- och skiftesmän ersätter och supplerar den isl. juryn i många fall. En buakvid skall afgöra: huru mycket hustrun förbrukat af det medbragta godset (vid skilsmessa), [3] om den till underhåll af *ómagi* förpligtigade har tillräcklig förmögenhet dertill, [4] om *arfsal* är lika förmånligt för begge parterna. [5] En godakvid kan i stället för värderingsmän anställa värdering af arf efter i utlandet afliden person [6] och kan afge sin utsaga om, huru mycket gods arflåtaren fört ombord på fartyg, som sedan förlist. [7] o. s. v. Jurys utsaga kan äfven motsvara hvad som i den moderna rätten kallas sakkunniges utlåtande, t. ex. om hållbarheten af lina, hvarmed man fästat landdrifven hval, [8] om åter inträdd andlig integri-

---

[1] Island s. 369—381. [2] Beweisverfahren s. 195. [3] I b. 43; II 171. [4] I b. 9; II 117. [5] I a. 248; II 86. [6] I a. 237—8. [7] I b. 134; II 535. [8] I b. 126.

tet hos arfving, som för andlig svaghet blifvit satt utanför förvaltningen af sin egendom [1] o. s. v.

Utom de bevismedel här blifvit omtalade förekom, ehuru blott för ett mycket begränsadt område (paternitetssaker), äfven gudsdom (*skírsla*). Då Finsen utförligt redogör härför, hänvisar jag till hans framställning och vill blott erinra, att i de flesta fall stod valet mellan juryn och gudsdomen öppet.

Tvekampen såsom bevismedel afskaffades redan år 1006.

Tortyr användes i ett enstaka fall för att förmå ogift lägrad kvinna att bekänna hvem som var fader; den skulle försiggå i närvaro af 5 grannar. [2]

Andra Kapitlet.

§ 12.

Efter denna framställning af samtliga bevismedlen, som varit nödvändig för en rätt uppfattning så väl af omfånget af juryns verksamhet som af dess förhållande i öfrigt till andra bevismedel, skall juryns verksamhet blifva föremål för en något närmare undersökning.

Följande momenter äro härvid att beakta.

När processen på behörigt sätt blifvit inledd, var det målsegarens sak, att antingen sjelf (så i fråga om buakvid) sammansätta jury eller uppfordra den respektive goden (då godakvid skulle användas) att göra det. Så väl i ena som i andra fallet skulle målsegaren angifva, hvarom han önskade juryns utsaga, hvilket naturligtvis äfven gälde för den, som begärde bjargkvid. När juryn kommit inför domstolen, var den emellertid pligtig att afge alla andra utsagor, som begärdes af parterna (se Finsen). När så jurymännen infunnit sig och sammanträdt, företogs jäfvandet. Anmodan härom till motparten skulle ske inför domstolen, men sjelfva jäfvandet behöfde ej åhöras af domarne, om de ej ville. Tingsmenigheten skulle deremot nödvändigt vara åhörare af detsamma. Först härefter, när inga invändningar kunde göras mot juryns sammansättning, framfördes den inför domstolen.

Inför denna skulle jurymännen liksom parter och vitnen aflägga ed.

Hvad angår formen för den ed, som af jurymännen skulle afläggas, finnes intet särskildt formulär derför, lika litet som för vitnenas ed. Det formulär, som gälde för dem, synes emellertid vara detsamma, som skulle användas af

[1] I a. 222–3; II 66–67. [2] I b. 58; II 183.

parterna vid framsägelse af käromål och svaromål och jäfvande af domare och jurymän o. s. v. Formuläret är af följande innehåll (vid jäf af domare): *Nefni ec i þat vætti. at ec vinn eið at krossi log eið oc segi þat Guþi. at ec mun sva rengia mann or domi. sem ec hygg sannazt oc rettast oc hellzt at logum.* Om han ej vill aflägga ed flera gånger, *þa scal hann þat lata fylgia. at ec mun sva sakar søkia scal hann queþa. oc veria. oc uitni. oc vætti bera. oc aull logmæt skil af hendi leysa. þau er undir mic koma. meþan ec em a þuisa þingi.* [1] *Vitni* och *vætti* förekomma här otvifvelaktigt så väl som på så många andra ställen såsom beteckningar för både jury och vitnen. Nästan ordagrant lika är den formel, som i hednisk tid användes. I berättelsen om Ulfljotslagens införande finnes ett par bestämmelser upptagna, ur hvilka jag anför följande: *sá maðr hverr, er lögskil þyrfti af hendi at leysa at dómi, skyldi áðr eið vinna at baugi* (den s. k. *stallahringr*) *ok nefna sèr vátta 2 eða fleiri, ok mæla sva: ykkr nefni ek i þat vætti, skyldi hann segja, at ek vinn eið at baugi, lögeið; hjálpi mèr svá Freyr ok Njörðr ok Ás hinn almáttki, sem ek mun þessa sök sækja, eða verja, vitni eða vætti eða kviðu bera, eða dóm dæma, ok öll lögmæt skil af hendi leysa, þau er undir mik koma, meðan ek er á þessu þingi, sem ek veit rèttast ok sannast ok helzt at lögum.* [2]

Af dessa citat synes framgå, 1:o att man kunde en gång för alla, gällande för hela tingsterminen, afgifva den ed, som annars skulle afläggas före hvarje rättshandling; 2:o att eden var af promissoriskt innehåll, d. v. s. att den aflades före vitnesbördet eller juryutsagan o. s. v. och innehöll en försäkring om iakttagande af lagliga former och af sanningen; 3:o att redan från första stund rättslifvet antog fasta former eden var af promissoriskt innehåll och så väl vitnen som jury funnos. På flera ställen i Grågås föreskrifves äfven, att eden skall afläggas före rättshandlingen. Vid Femterätten förekom en högtidligare ed. Den anföres visserligen i Grågås för det fall, att goden utnämner domare eller parterna framsäga sin sak, men gälde nog äfven vitnen och jurymän,

---

[1] I a. 46. [2] Melaboken (den yngre). Detsamma finnes i *þáttr þorsteins uxafóts, Flateyarbók* I 249 med obetydlig olikhet — — *sem ek mun sua sok þessa sækia eða ueria eðr uitni bera eðr kuidu* o. s. v. Samma bestämmelser förekomma i *Landnámabók* IV kap. 7 och *þorðar saga hreðu* kap. I. Om förhållandet mellan dessa 4 ställen hänvisas till Maurers åsigt, att ställena i *þorðar s. hreðu* och yngre Melaboken äro utdrag ur den äldre, förkomna Melaboken. Stället i *þáttr þ.s uxafóts* är utdrag ur en redaktion af *Landnámabók*, äldre än Höksbok, hvari *Landnáma* finnes. Denna äldre redaktion och den äldre Melaboken leda sitt ursprung ur en ännu äldre redaktion af *Landnámabók*. Se härom Quellenzeugnisse s. 64 o. följ.

fastän det ej uttryckligen säges. I öfrigt var dess lydelse öfverenstämmande med det vanliga formuläret, hvilket upprepas på ett par ställen i Grågås.

På partens uppmaning skall härefter juryn afgifva sin utsaga, hvilket sker på stället och utan längre dröjsmål, än för rådplägningen är nödvändigt. Utsagans bildande tillgår på följande sätt. [1] Jurymännen skola söka förena sina meningar till en gemensam med allas åsigter öfverensstämmande utsaga. Kan en sådan ej vinnas, afgöres genom omröstning, i det flertalets mening blir utsaga, hvilken dock skall förklaras vara afgifven af hela juryn. En juryman, utsedd genom öfverenskommelse eller lottning, skall derpå inför domstolen framföra denna utsaga. Den öfverröstade minoriteten har då rätt att gifva tillkänna, att dess mening dissenterat. Detta har blott den betydelsen, att det skyddar dessa jurymän mot straff, om det sedan befinnes, att utsagan varit en *ljúgkviđ*. De förändringar i dessa regler, som inträda i fråga om godakviden, hafva vid beskrifningen af denna jurys sammansättning redan blifvit omnämda. Sättet för framsägandet af juryutsagan och vitnesbördet är således lika, och häruti hafva vi ett bevis för, huru nära dessa begge bevismedel stå hvarandra. I afseende på form och innehåll äro de dock hvarandra olika. Formen för vitnesbördet är upprepningen af de ord, till hvars åhörande (*heyrn sin*) vitnet blifvit kalladt, eller konstaterandet af det faktum det kallats att se (*syn sinn*). Formen för juryutsagan åter är, att juryn *berr hann sannan at* (eller *osannan at*); eller att den anklagade är skyldig [*sannr at*] (eller icke skyldig) till dråpet, eller att *hann villde mannin drepa* [2] (eller ville icke) i mål om försök till dråp; så i kriminalmål. Eller också skall juryn ge utsaga, *hvart sa mađr* (af hvilken personen i fråga ärfde den omtvistade ängen) *átte enge þat a deyianda degi eđa eigi;* [3] så i civilmål. Innehållet är således på samma gång också olika. Å ena sidan blott ett referat af en annans ord, å den andra en sjelfständig mening. Bevisrollen är för de tillkallade vitnena rättsligt faststäld, och deras vitnesbörd är ett ensidigt och formelt bevismedel. För en jury och för erfarenhetsvitnen upphäfves grundsatsen om bevisfördelningen så till vida, som de äro tvåsidiga bevismedel och deras uttalande kan vara likaväl mot som för. Deruti äro juryn och erfarenhetsvitnena lika; men juryn går längre, ty medan erfarenhetsvitnena hvar för sig blott relatera de omständigheter och förhållanden, som äro dem bekanta, drager juryn sjelf slutsatsen deraf och frambär inför domstolen den gemensamma utsagan.

[1] Bestämmelserna här om likasom om det följande äro att finna i I § 35. [2] I a. 155. [3] I b. 85.

Emellertid förebragtes inför den isländska juryn inga bevis, inga förhandlingar fördes inför densamma, och den skulle icke anställa någon undersökning. En kunskap om causa quæstionis förutsättes sålunda nödvändigt. Och till hvad skulle alla de utförliga och invecklade bestämmelser tjena, för hvilka här i första afdelningen redogjorts, och som gifvas för, huru man i mål af olika natur skall beräkna det granskap, från hvilket jurymännen skola tagas, om icke för att de skulle vara just de personer, som egde den bästa kännedomen om den fråga, hvarom de skulle gifva utsaga? Det är just inom deras krets, som erfarenhetsvitnena varit att söka, i fall denna institution funnits. Och i den omständigheten, att de i vissa mål, nämligen brottmål, för hvilka de ej som om ett varaktigt förhållande kunde ega erfarenhetsvitnets redan stadgade kännedom, skulle kallas hemma och en viss tid före domstolens sammanträdande, ligger den afsigten, att de under tiden skulle skaffa sig nödig kännedom om föremålet för processen, om person och sak. Afven i detta afseende gå de utöfver erfarenhetsvitnets befogenhet. Sedan jurymännen, som sagdt är, infunnit sig på tinget och konstituerats som jury, föreläggas inga bevis, men väl få de sinsemellan rådlägga om, huru juryutsagan skall affattas. Denna jury är sålunda hvad man kallar en bevisjury, och längre hann aldrig den isländska juryn utbildas.

I sammanhang härmed må ännu framhållas en för den isländska juryn karaktäristisk egenskap. Liksom vitnen och edgärdsmän brukades af parten den isländska juryn i ett bestämdt syfte ehuru alltid med den risken, att dess utsaga kunde utfalla nekande mot hans påstående. I samband härmed står den omständigheten, att den fråga, som gafs juryn att besvara, framstäldes icke af domstolen utan af parten sjelf. Detta förhållande är grundadt i hela karaktären af den isländska processen, i utvecklingen af en juryinstitution på densammas grund utan ingripande af en stark offentlig myndighet eller inverkan af utländska rättsprinciper, i den accusatoriska princip, som genomgår hela processen. På detta förhållande, att juryn användes af parten i ett bestämdt syfte, och att han framställer den fråga juryn har att besvara, grundar sig den för isländska processen egendomliga inrättningen med soknarkvid och bjargkvid.

I det föregående har temligen utförligt redogjorts för deras förhållande till hvarandra i afseende på sammansättningen. Här skall det inbördes förhållandet mellan deras utsagor något närmare behandlas.

En bjargkvid förutsätter alltid, att motparten först förebragt beviset för sitt påstående, och då regeln är, att bjargkvid tillsättes mot en soknarkvid och

endast undantagsvis mot ett bevis, afgifvet genom annat bevismedel, skall soknarkviden först hafva afgifvit sin utsaga. Det är klart, att när soknarkviden afgifvit sin utsaga, om den anklagade är skyldig till det uppgifna brottet eller icke, kan en bjargkvid icke häfva denna utsaga. Den kan mot den första juryutsagans ja icke sätta en andras nej, utan endast ett men, d. v. s. uttala sig om, huruvida de grunder, hvilka svaranden uppgifver som ursäktande för sig och befriande från det straff, som han väntar sig, förefinnas eller ej.

Några exempel skola anföras. Den, som af en soknarkvid förklarats skyldig att hafva sårat eller dräpt en annan, kan begära bjargvid om, att den andre började striden.[1] Om en soknarkvid förklarar en person, som ej har rätt att begifva sig till ting, (emedan dråpsak är lyst mot honom), skyldig att dock ha gjort det, kan han begära bjargkvid om, att käranden blott för att hindra hans tingsfärd, och ej emedan han ansåg honom verkligen skyldig, framstält beskyllningen för dråp.[2] Bonde, som förklarats skyldig att hafva låtit sina kreatur beta på annans mark, kan *queþia ser bjargquiðar um þat hvárt hann hefðe þann smalamann eða eigi er or mundi rekit hafa fe haus or lande hins er søkir um ef hann villde;* (jakar bjargkviden, ådömes herden straffet)[3] o. s. v.

Vid rena civilmål kan mot en soknarkvid, principielt sedt, ingen bjargkvid komma i fråga. När en jury gifvit sin utsaga om, hvar den omtvistade gränslinjen mellan tvänne grannars egor ligger, om hvem som är rätte egaren till en omtvistad äng, skog eller dylikt, har en bjargkvid ej något att afgifva sin utsaga om. Samma gäller naturligtvis om sådana mål, i hvilka juryns utsaga står närmare värderings, skiftesmäns eller sakkunniges utlåtande än en egentlig juryutsaga. Men dels var det, såsom förut har visats, ej ovanligt, att vid de privata domstolarne, der civilmål förekommo till behandling, en enda jury tillsattes af den, som begärde domstolens sammankallande, och denne fungerade både som soknarkvid och bjargkvid, i det den hade till uppgift att afgifva utsagor om alla de frågor, som af ena eller andra parten förelades till besvarande för att få enskilda faktiska förhållanden utredda. Att man härvidlag uppgifvit den ursprungliga princip, som låg till grund för soknarkvid och bjargkvid, behöfver man dock ej antaga, utan får man väl anse som sannolikast, att en sådan jury betraktades som soknarkvid, då den uttalade sig om en fråga, framstäld af käranden, och som en bjargkvid, då den gaf sin utsaga om en sådan, framstäld af svaranden. Den innersta grunden härtill kan dock äfven ligga

---

[1] I a. 158. [2] I a. 175. [3] I b. 84; II 426.

deri, att de privata domstolarnes processformer stannat efter de offentligas i utveckling. Dels åter, såsom också här förut antydts, var skilnaden mellan civila och kriminella mål föga utpräglad i den isländska rätten. Ofta fästas bötesbestämmelser vid de egentliga civila målen, och då inträder bjargkvid liksom i kriminalmål, till hvilka sådana bötesmål bilda en öfvergång. För det fall, att å andra sidan en bjargkvid kan förekomma utan en soknarkvid, förhåller sig naturligtvis bjargkvidens utsaga till det af käranden förebragta bevismedlets innehåll liksom till en soknarkvids.

Söka vi härefter att bilda oss en föreställning om förhållandet mellan svarandens och kärandens bevisföring, så måste det blifva den, att svaranden icke kan förneka det faktum, som ligger till grund för käromålet, sedan det genom de af käranden förebragta bevisen fått karaktären af sanning och trovärdighet, utan har endast att söka få ett annat faktum konstateradt genom sina bevismedel, hvilket häfver den rättsliga påföljd, som det första måste föra med sig.[1] Det är naturligtvis ett stort framsteg i den isländska rättsutvecklingen, att ej blott invändningar med afseende på rättegången utan äfven invändningar i sak försäkras ett rum i processen. För dessa senare har i synnerhet bjargkviden betydelse, såsom vi sett, och i detta afseende liksom i andra intager den isländska processen en högre ståndpunkt, jämförd med den forngermanska i allmänhet i dess äldre stadium.

Tredje Kapitlet.

§ 13.

Det återstår att behandla juryutsagans förhållande till domen.

Det svar jag anticiperade, att juryutsagan sjelf icke är en dom, måste anses bevisadt redan af den föregående framställningen, och Grágás skiljer sjelf så skarpt mellan juryutsagan och öfriga bevismedel å ena sidan och domen å den andra, att någon otydlighet ej gerna kan uppstå. Emellertid återstår ännu att meddela ett och annat af vigt för en klar uppfattning af denna fråga.

Såsom redan är nämdt, skall juryn förelägga domstolen sin utsaga. Men ej nog härmed. Om en jury blifvit tillsatt att *skilja* om en fråga, som bort blifva föremål för utsaga af en annan jury, sammansatt på annat sätt, skola jurymännen gå till domstolen och framställa det skäl, som hindrar deras *kvid-*

---

[1] Se härom Lehmann und C.: Die Njálssage s. 61.

burðr. Således skall juryn underställa domstolen äfven det faktum, att han ej är i stånd att afgifva en utsaga, hvilket faktum kommer målsegaren att förlora sin process. [1]

Härmed är dock ej allt färdigt. Hvardera parten skall nämligen bland domstolens medlemmar utnämna en *reifingarmaðr*, och dessa referenter skola för domstolen gifva en rekapitulation af alla bevis, som parterna förebragt i målet. [2]

Först härefter eger domstolen *at døma eptir gognum þeim er þar hafa fram farit i dom þar til sócna oc til varna*, [3] eller som det heter om en privat domstol (*afréttardómr*) *þat scal domr døma hveriom þeirra sem gogn baro til.* [4] Eller för att taga ett exempel. Om mot någon, som vistas utrikes, lyses käromål, som går ut på, att han skall öfvertaga underhållet af en fattig anhörig, skall godakvid tillsättas att gifva utsaga, om det tillkommer svaranden (som närmaste och dertill i stånd varande arfving) att underhålla honom eller ej. Faller utsagan jakande, "skall domstolen döma den man att öfvertaga underhållet af den fattige, som är närmast beslägtad med den utomlands varande, äfven om han ej är i slägt med den fattige." Med kärandens och edgärdsmäns ed afgöres, hvem denne är. [5] En dom måste således oaktadt juryutsagan fällas, och att juryn ej har att yttra sig öfver rättsfrågan säges uttryckligen: *Eigi eigo buar at bera um þat hvat log ero a landi her.* [6]

Svårare synes det att afgöra, om verkligen juryn afgjorde sakfrågan. Finsen söker visa, att så icke var förhållandet. Han erinrar om, att i många mål begagnades både jury och vitnen om olika faktiska punkter i målet, och att ofta afgåfvos successivt i samma mål flera juryutsagor antingen af samma jury eller af olika juryer angående olika enskilda fakta, som käranden till stöd för sitt påstående skulle bevisa, liksom svaranden till stöd för sina invändningar kunde låta afgifva flera särskilda utsagor af bjargkvider. Det blef då domstolens sak att sammanfatta och utdraga resultatet af alla de sålunda framkomna bevisen. Huru mycket riktigt än ligger häri, måste dock frågan ses äfven från en annan sida.

Största utrymmet i den isländska rätten intages af brottmålen, hvilket är en följd både af de oroliga förhållandena på ön och af de outvecklade samfundsförhållandena i hvarje samhälle på samma kulturstadium som det isl., der en tvist af civil natur lätt blir en sådan af kriminell art. I dessa mål afgjordes den hufvudsakliga sakfrågan, hvars afgörande med detsamma var bestämmande för pro-

[1] I a 143. [2] I a 72. [3] I a 73. [4] II 492, 494. [5] I §§ 136 och 126. [6] I a 142.

cessen i dess helhet, just af soknarkviden. Vitnena i dessa mål ersatte egentligen blott rättegångsprotokollet och motpartens skriftliga erkännande, att han mottagit stämningen o. s. v.; och edgärdsmännens bekräftelse af partens ed om slägtskapsförhållanden o. d. ersatte det skriftliga intyget från officiella myndigheter o. s. v.; allt jämfördt med förhållandet i den moderna processen. Bjargkvidens utsaga åter kan, som förut framhållits, endast hafva till uppgift att uttala sig om den invändning, hvilken skall befria från den rättsliga påföljden af den genom soknarkviden afgjorda sakfrågan.

I hufvudsak om ock med vissa modifikationer gestaltar sig förhållandet på samma sätt i civilmål. Dessa handläggas i allmänhet vid privata domstolar, och här förekommer i principen blott en jury, hvilken afgör den sakfråga, hvarom tvisten gäller, och tillika afgifver utsagor om åtskilliga biomständigheter. Vitnen och edgärdsmän hafva samma uppgift som i kriminalmål, men vitnena användas här äfven om kontrakts afslutande och upplösning och lemna sålunda bevis i sakfrågan. Härvid är dock för det första att märka, att vitnena i vissa afseenden ersätta de skrifna dokumenten, läkares och sakkunniges utlåtande o. s. v., och för det andra, att deras användning ej var absolut nödvändig, utan jury kunde inträda i deras ställe. Det är klart, att i civilmål mer än i brottmål sakfrågan låter uppdela sig i flera frågor, hvarvid dock alltid en har den största vigten och är hufvudfråga. Denna hufvudfråga besvaras emellertid alltid af juryn, hvilken i regel äfven besvarar de andra, medan vitnens och edgärdsmäns betydelse är af den art, som blifvit nämd. Men äfven deras uttalande kan juryn ersätta, hvarvid den dock, som sagdt är, griper utöfver sitt egentliga verksamhetsområde. Att en jury besvarar flera faktiska frågor, som under processens gång uppstå vid sidan af hufvudfrågan, är för öfrigt ej alls ovanligt äfven utom den isländska rätten, utan att man derför frånkänner den dess uppgift att lösa sakfrågan. Talrika exempel lemnar i detta fall den normandisk-engelska bevisjuryn. Ännu talrikare ex. kunna hemtas ur den moderna juryns historia i Frankrike och i Tyskland. I det sistnämda landets juryväsen spela Hülfs- och Nebenfragen en stor roll och kunna i viss mån jämföras med de frågor, som förelades bjargkviden till besvarande. Det är deremot i den isländska rätten en brist och en inkonsekvens, om man så vill, att man i sådana fall tog till den, som det för nutiden synes, oskickliga utvägen att stundom tillsätta ny jury för en sådan frågas besvarande. Detta förhållande beror dock ej på en slump utan på ett följdriktigt fasthållande af principen om granskapet som utgångspunkt vid tillsättande af jury och den

bakom denna liggande grundsatsen, att blott de skulle vara jurymän, som i frågan kunde ega den bästa kännedomen. Nya frågor af annan beskaffenhet än hufvudfrågan kunde derför komma att kräfva ny jury.

Mot den åsigten, att domstolen skulle afgöra sakfrågan, talar till sist äfven den omständigheten, att den isländska domstolen icke pröfvade de bevis, som förelades densamma, utan domstolen hade blott att tillämpa lagen på de fakta, som underställdes den. Befans det förr eller senare, att en juryutsaga eller ett vitnesbörd var *ljúgkviðr* eller *ljúgvætti*, var det partens sak att upptaga mål härom, och det blef då föremål för en ny rättegång, i hvilken annan domstol dömde. Den första har ej ens rätt att fästa sig vid, att anmärkning i detta afseende blifvit framstäld, utan skall oberoende häraf afgifva sin dom, hvilken sedan häfves, om det i den följande rättegången visar sig genom godakvids utsaga, att beviset var falskt.[1]

Jag vågar till och med gå ännu ett steg längre och anser, att med ett bevissystem af sådan art som det isländska, och då tillika straffen voro absolut bestämda, kom temat för bevisningen i sjelfva verket att i viss mån gripa in på domens område och sålunda beröra äfven rättsfrågan. Det heter t. ex. i G.: *enda a at døma at þvi sem quiðrinn berr.*[2] En fördelning mellan sakfråga och rättsfråga har för öfrigt i alla tiders juryinrättningar visat sig särdeles svår att genomföra.

Tredje Afdelningen.

§ 14.

I inledningen till sitt förträffliga arbete ”Die Entstehung der Schwurgerichte” har Brunner gifvit en öfversigt af de olika teorier, som uppstått om juryns ursprung. De fleste af upphofsmännen till dessa mångfaldiga förklaringsförsök hafva genom att till utgångspunkt välja ett eller annat för institutet oväsentligt kännetecken kommit på afvägar. Det är derför egentligen blott tvänne af dessa teorier, som vunnit allmännare anslutning och tillit. Begge söka med uppmärksammad, om ock ej fullt genomförd, hänsyn till det nödvändiga sambandet mellan juryns historiska och rättsliga ursprung fröet till dess

[1] I a 101. [2] I a 222, II 67.

uppkomst på germansk grund och i ett germanskt rättsinstitut. Den ena tager edgärdsmännens och den andra vitnenas institut till utgångspunkt. De äldre författare, såsom Michelsen, Schlyter och Larsen, hvilka gjort undersökningar öfver detta ämne på den nord. rättens område, hafva anslutit sig till den förra åsigten. Att hafva uppvisat det ohållbara i denna teori om ett samband mellan edgärdsmän och jury är Bieners och ännu mer Maurers förtjenst. Dermed faller ock den teori, som söker utgångspunkten i en kombination af edgärdsmän och vitnen. Den åsigt, som Maurer deremot gör gällande, att juryns ursprung är att söka i vitnesbördet och särskildt i det, som afgifves af menighetsvitnena, har sedan vunnit nästan allmänt gillande. I senare tid hafva emellertid nya undersökningar framkallat en ny teori. Brunner (till hvars uppfattning Daniels är en föregångare) har näml. genom en omfattande undersökning af den frankiska, normandiska och engelska rätten kommit till ett resultat, som skiljer sig från alla de föregående. Enligt hans åsigt är ursprunget till juryn att söka i de af karolingerna anordnade *inqvisitiones*, som inrättades för mål, i hvilka det gälde statens intressen, och sedan utsträcktes äfven till andra, för hvilka användning deraf genom särskild tillåtelse beviljades. Denna *inqvisitio* återfinnes i det fornfranska och normandiska inkvisitionsbeviset, borttynar å franskt område i *enquête* och utvecklas å normandiskt-engelskt till en bevisjury, under det att dess vidare ombildning till dömande jury tillhör den engelska rätten. Allt detta gäller civiljuryn, medan juryn i kriminalmål är yngre och gestaltad efter den förra som förebild. Enligt Brunners mening finnes sålunda utgångspunkten för juryn icke i något germanskt rättsinstitut utan i en anordning af konungamakten, hvarvid dock den undersökning, som medelst dessa *inqvisitiones* anstäldes, genom urvalet af medlemmarne i desamma bland folket och genom offentligheten i deras verksamhet kom att bära en folklig karaktär och dermed en helt annan prägel än den kanoniska rättens inkvisitionsförfarande med dess afsöndring och hemliga förhör. Det sammanhänger derför äfven med politiska förhållanden, att fröet till juryn kom på engelsk mark att utvecklas till en lifskraftig växt, medan detsamma å fransk jord förkväfdes af den kanoniska inkvisitionsprincipens alltmer öfvervägande inflytande.

Har Brunner sålunda, som det synes med öfvertygande visshet, fört frågan om den engelska juryns ursprung till en tillfredsställande lösning, så drager han likväl på samma gång en slutsats, hvarigenom han afhugger lösningen af frågan inom den nord. rättens område. I konsekvens med sin åsigt om den engelska juryns uppkomst gent emot teorierna om det ena eller andra ger-

manska rättsinstitutet såsom gemensamt ursprung och allmän förklaringsgrund för juryn inom hela rättsområdet säger han nämligen, att juryn icke eger någon anknytningspunkt i den äldre germanska processen.[1]

Det är mot detta uttalande jag vill inlägga en gensaga genom att visa, att i den nordiska rätten fans en juryinstitution, och att man inom denna rätt bör söka dess utgångspunkt. Tillvaron af en sådan jury lemnar Brunner i konsekvens med sin åsigt alldeles åsido. Den speciella undersökning af hvar och en af de nord. rätterna, som för denna frågas besvarande i sin helhet är nödvändig, ligger dock ej inom detta arbetes plan. Jag inskränker mig derför till frågan, om den isländska kviden var en jury, och om fröet till dess uppkomst är att finna inom den nord. rätten. Till liknande institutioner inom öfriga nord. rätter kan derför endast så mycken hänsyn skänkas, som är nödvändig för uppfattningen af den isländska juryns karaktär och ställning.

Ehuru frågan om kviden är en jury kan anses på tillräckliga skäl jakande besvarad redan genom den föregående undersökningen, vill jag, i det jag rekapitulerar de vigtigaste resultaten deraf, för en allsidigare belysning af frågan göra en jämförelse mellan kviden och den engelska juryn under dess äldre utvecklingsstadier, hvarvid tillika kan vinnas en föreställning om, huru långt kviden nått i utveckling som juryinstitution.

Jag öfvergår derför till

I det frankiska frågeförfarandet i civilmål, som i korthet var följande.[2]

A) Inledningen till *inqvisitio*

sker alltid genom domarens befallning antingen till följd af hans inkvisitionsmandat eller till följd af begäran af parten, som genom *indiculus regalis* erhållit rättighet att åtnjuta detta bevismedel. Valet af personer, som skola inkvireras, sker alltid af domaren. Härvid skola granskapet och trovärdigheten vara bestämmande grunder. Antalet är obestämdt. De valde skola lofva att afgifva en sanningsenlig utsaga antingen med ed, hvilken sålunda är af promissoriskt innehåll, eller med hänvisning till sin trohetsed.

B) Frågan och utsagan.

De edsvurne tillfrågas af domaren hvad de veta i saken och ej om de enskilda momenten af deras erfarenhet. Utsagan afgifves i allmänhet af hvar och en för sig, sällan af alla på en gång. Den synes ej alltid vara resultat af egen omedelbar iakttagelse, utan kan i allmänhet betraktas som ett uttryck för den

---

[1] Die Entstehung s. 37. [2] s. st. sid. 106—126.

i bygden om den förelagda bevisfrågan herskande öfvertygelsen. Ingenting bestämdt stadgas för det fall, att de edsvurne äro af olika mening.

C) Afslutningen.

Hade domaren *mandatum ad definiendum*, stälde han efter utsagans afgifvande till de s. k. *schöffen* uppmaning att fälla domen. Hade han åter blott *mand. ad referendum*, sändes protokoll öfver resultatet till den kungl. domstolen.

Utvecklingen af juryinstitutionen kan naturligtvis ej här följas steg för steg, utan hänvisar jag härom till Brunner. Öfvergången från det frankiska frågeförfarandet till den i det reglerade rekognitionsförfarandet framträdande bevisjuryn ligger i arten af och sättet för afgifvandet af de edsvurnes utsaga, och denna öfvergång se vi i den *inqvisitio*, som användes i den normand.-engelska fiskalprocessen. De edsvurne, till hvilka samfäldt frågan ställes, kunna sinsemellan rådgöra, och domaren, som framställer frågan, vill ej veta individernas åsigt utan deras samfälda uttalande. De namn, som komma till användning för att beteckna de edsvurne samfäldt, äro utom *inqvisitio* äfven *recognitio*, *assisa*, *jurea* eller *jurata*. Emellertid är detta förfaringssätt ännu sväfvande, och bevisjuryn framträder med bestämdhet först i

II det normand.-engelska rekognitionsförfarandet.

A) Det inledande förfaringssättet.[1]

Valet af jurymän företages af domaren antingen omedelbart (så i Normandie) eller medelbart genom valmän (så i England). Vid valet af jurymän fästes afseende vid deras kännedom om tvistens föremål och vid deras trovärdighet. Af den första synpunkten följer fordran på, att de skola vara grannar, och deras trovärdighet anses bero af deras medborgerliga ställning, hvarför i vissa fall riddarvärdighet är en nödvändig egenskap. I enskilda fall äro slägtskap, svågerskap, nära vänskap och fiendskap med en af parterna jäfsgrunder. Det antal af jurymän, som är nödvändigt för att bilda en jury, är i regeln 12. De edsvurnes första uppgift är att taga del i *inspectio tenementi*, som förekommer vid alla normand. immobiliartvister. Denna s. k. *visus* har till allmänt ändamål att noga bestämma stridsobjektet, och härtill kommer vid *recognitio* det särskilda ändamålet att instruera de edsvurne.

B) Förfaringssättet inför domstolen.[2]

a) Före rådplägningen.

Sedan rekognitionsbrefvet blifvit uppläst och invändningar mot behörigheten af en sådan undersökning blifvit bemötta, företaga parterna jäfvandet af jury-

---

[1] s. st. sid. 353—7. [2] s. st. sid. 360—70.

männen. Derefter afläggøs ed af jurymännen på samma sätt som vid *inqvisitio*. Härpå följer framställningen af frågan antingen med en omskrifning af motsvarande formel i brefvet eller, som fallet var i England, med förnyad uppläsning af detsamma.

b) Rådplägning och utsaga.

Efter edens afläggande får ingen samtala med de edsvurne utom domaren, som framställer bevisfrågan. De edsvurne draga sig nu tillbaka för rådplägning. Äro de eniga, afger en för alla utsagan, i annat fall hvar och en för sig. Tillika har domaren rätt att vid en misstänkt eller oklar utsaga inkvirera de enskilde jurymännen. Hvad antalet beträffar, som erfordras för en giltig utsaga, är det olika i petitoriska och possessoriska rekognitioner. Vid det förra slaget fordrades i Normandie i allm. majoritet af 11, i England enstämmighet. Vid det andra slaget åtnöjde man sig i Normandie med enkel majoritet, och utvecklingen gick från fordran af 11 rösters majoritet till enkel, hvilket i 15 årh. är regel. I England åter var utvecklingen af motsatt art. I 13 årh. gälde enkel majoritet, i 14 åter fordrades enstämmighet. I de fall, då enstämmighet fordrades, men ej uppnåddes, kunde man tillsätta ny jury. Var en giltig utsaga afgifven, gälde som regel, att den ej kunde rubbas. Derefter dömde domstolen.

Hvad innehållet af utsagan angår, så är tydligt, att det måste rätta sig efter och stå i förhåll. till innehållet af den fråga, om hvars afgörande genom jury rekognitionsbrefvet innehöll föreskrift. Friare kunde det gestalta sig vid den i öfverensstämmelse med *recognitio* i inskränktare mening efterbildade och genom sedvänja i Normandie uppkomna *inqvisitio ex jure*, hvars förfaringssätt med und. af rekognitionsbrefvets uppläsande, enär ett sådant näml. ej låg till grund för denna jurys användning, för öfrigt fullkomligt öfverensstämde med det här skildrade och för *recognitio* i allm. gällande. Liksom *assisa* i den engelska rätten i allm. motsvarar *recognitio* i inskränktare mening i Normandie, fans vid sidan deraf i England en sedvanerättsligt utbildad *inqvisitio*, kallad *jurata*, hvilken med åtskilliga olikheter dock i allmänhet kan sägas motsvara *inqvisitio ex jure* i Normandie. För denna *inqvisitio ex jure* och ännu mer för *jurata* ställa sig domarens frågor och dermed ock juryns utsagor vida friare, än då de äro bundna derigenom, att i ett rekognitionsbref bevistemat är i förväg formuleradt. Också inlåta sig jurymännen på besvarandet af enskilda frågor för fastställande af enskilda fakta, ja, på afgörandet af invändningars befogenhet, hvilkas afgörande under rättegången befinnes vara nödvändigt. Äfven är medlemmarnes

ed i *jurata* af allmännare innehåll än i öfriga slag af *recognitio*, och de svärja blott att säga sanningen om, hvad de i allm. blifva tillfrågade.

Den vidare utbildningen af bevisjuryn till dömande jury faller utom området för vår jämförelse.

Kan nu den isländska kviden uppställas såsom ett rättsinstitut, jämförligt och sidoordnadt med den inom frankiskt-normandiskt-engelskt rättsområde uppkomna juryn under någon af de former här skildrats?

Redan vid en flyktig granskning torde det falla i ögonen, att kviden i sin utveckling hunnit långt utöfver den i formerna för sin sammansättning och verksamhet obestämda och fluktuerande frankiska *inqvisitio* och närmast har att söka sina jämförelsepunkter i det från Henrik II:s tid in i 14:de, ja 15 århr. i Normandie och England använda rekognitionsförfarandet. Jag öfvergår nu till ett närmare skärskådande af de särskilda punkterna.

A) Det inledande förfaringssättet.

I afs. på sättet för utväljandet af jurymännen framträder en grundväsentlig olikhet mellan *inqvisitio* och den derur utvecklade *recognitio* å ena sidan och kviden å den andra deri, att till de förra företogs valet af jurymän af domaren omedelbart eller medelbart och för den senare af parten omedelbart (buakvid) eller medelbart (godakvid). Olikheten beror på den inkvisitionsprincipen motsatta accusatoriska principens förherskande inom den isländska rätten och utgör såsom en konsekvent tillämpning af densamma det säkraste beviset för institutets organiska utveckling på rent germansk rättsgrund.

I afseende på de bestämmande grunderna vid valet hafva vi sett, huru den isländska rätten med oändligt mycket större såväl noggrannhet som framförallt med mera genomförd systematiskhet än den normandisk-engelska fastställer principer härför. De utförliga bestämmelserna för, huru det granskap skulle beräknas, från hvilket medlemmarne i kviden skulle kallas, angifva med tydlighet afsigten att få personer, som kunde anses ega kännedom om det omtvistade faktum. Liksom fallet var vid rekognitionsförfarandet, var det väl dock snarare för den i bygden herskande åsigten man genom kvidens utsaga ville få ett bestämdt uttryck än för ett vitnesbörd i modern mening. En bestämd mening om det var på grund af conscientia eller scientia, som utsagan skulle afgifvas, synes dock, oaktadt åtskilliga försök dertill blifvit gjorda, icke kunna framställas för kviden lika litet som för *recognitio*. Ehuru, som sagdt är, mera torde tala för det förra än det senare, var dock på denna tid begreppet om skilnaden mellan tro och vetande ännu ej utveckladt till full klarhet. En föreställning

härom uttalar sig dock i den isl. rätten i den genomgående uppfattningen om vitnesbördets prioritet före kviden, och på det normand.-engelska rättsområdet se vi den äfven söka arbeta sig fram till full klarhet, men då det skett, har ock bevisjuryn ombildats till dömande jury.

I de noggranna bestämmelserna för kompetensvilkoren för medlemmarne i kviden hafva vi äfven ett lika tydligt uttalande om, att trovärdigheten var ett annat lika nödvändigt vilkor. Det var bland bönderna, kärnan af befolkningen, som medlemmarne i buakviden skulle tagas, och om detta vilkor kunde lemnas å sido för godakviden, så innebar godens närvaro och deltagande i kviden en garanti lika god som någon riddares. De relativa kompetensvilkoren om uteslutning af beslägtade, besvågrade o. s. v. äro ojämförligt mera följdriktigt genomförda för kviden än för *recognitio*.

I afseende på antalet af jurymän se vi en bestämd sträfvan att fastställa regler härför i *recognitio*, medan *inqvisitio* alldeles saknar sådana; men likväl har ej en sådan skilnad som den mellan kvid bestående af. 5, 9 eller 12 medlemmar för olikartade mål utbildats i den normand.-engelska juryn.

B. Förfaringssättet inför domstolen.

a) Före rådplägningen.

Hvarom kviden skulle afge utsaga, skulle alltid angifvas, då medlemmarne deri kallades, antingen de kallades hemma eller på tinget. Någon *visus terræ* eller dylikt kom visserligen ej i fråga, men afsigten med *heimankvöð* och den tidsfrist, som var bestämd deremellan och tingsterminen, var otvifvelaktigt den, att jurymännen skulle få tillfälle att bilda sig ett säkert omdöme om causa quæstionis. När jurymännen infunnit sig inför domstolen, voro de emellertid pligtige att afge hvilka andra utsagor, som af parterna begärdes, liksom de i den normand.-engelska juryn, då ej ett rekognitionsbref låg till grund för deras sammankallande och utsaga, voro skyldige att afge sina utsagor om de olika frågor domaren fann nödigt att framställa. Skilnaden var blott den, att till kviden framstälde parterna sina frågor.

När så jurymännen infunnit sig, företogs jäfvandet, hvarom anmodan till motparten måste ske inför domstolen, men hvars verkställande ej behöfde åhöras af domarne. Jäfvades hela kviden, tillsattes en ny, liksom fallet var med *recognitio*, och uteslöts blott en del, synas andra hafva kunnat insättas i deras ställe, liksom i *recognitio* de återstående kunde bilda stammen till en ny jury.

Inför domstolen skulle kviden aflägga ed, om hvars promissoriska karaktär jag förut talat. Att åter hänvisa till en trohetsed, som en gång afgifvits, kunde naturligtvis ej komma i fråga i den isl. rätten. Enligt denna var det deremot tillåtet, åtminstone hvad juryn vid tingsdomstolarne beträffar, att en gång för alla afge en promissorisk ed för det riktiga fullgörandet af alla rättshandlingar, som kunde komma att kräfvas af personen i fråga under pågående ting. Härefter följde partens uppmaning till kviden att afgifva sin utsaga.

b) Rådplägning och utsaga.

Medlemmarne af kviden rådslogo derefter om utsagan. Liksom vid *recognitio* förekom ingen bevisföring inför dem, men de hade naturligtvis vid den ena som den andra rätt att utbyta åsigter.

I afseende på sättet för frambärandet af utsagan visar sig en bestämd olikhet mellan kviden och *recognitio*. Medan det för rekognitionsförfarandet var regel, att utsagan skulle gemensamt afgifvas och en af jurymännen å allas vägnar skulle frambära densamma blott i det fall, att enstämmighet vans, men annars hvar och en för sig, var det för kviden föreskrifvet, att i begge fallen utsagan skulle af en juryman frambäras såsom hela juryns utsaga. Att de enskilde jurymännen i *recognitio*, då enstämmighet ej vans, hvar för sig skulle uttala sin mening är naturligtvis en ofullkomlighet, hvars ursprung ligger i förfaringssättet vid den frank. *inquisitio*. Det är just genom bildandet och afgifvandet af en gemensam utsaga, som en utveckling vunnits från inkvisitionsbeviset till en bevisjury, och ju bestämdare och vidsträcktare denna fordran genomföres, dess fullkomligare utvecklad är juryn. Den isl. rätten håller, såsom vi sett, så strängt härpå, att äfven då minoritet uppstått med annan mening, utsagan skall framföras som ett uttalande af hela juryn. Någon ny jury behöfde sålunda ej tillsättas, då enstämmighet ej vans; minoriteten blef genom sin derpå följande förklaring skyddad; och fordran på enstämmighet, som man tydligen ej gerna ville uppgifva, kvarstod dock i viss mån. På detta sätt sökte den isl. rätten lösa den svårighet, som uppstår, då man genom juryutsaga vill få ett uttryck för den hos menigheten herskande åsigten, men finner, att i verkligheten meningarna äro olika.

Hvad till sist innehållet af kvidens utsaga beträffar, så har jag sökt visa, att sakfrågan löses af densamma antingen genom en utsaga, då stridsfrågan är enkel, eller genom flera utsagor, om den under rättegången upplöses i flera frågor. I dessa afseenden äro förhållandena analoga i den normand. *inqvisitio ex jure* och den engelska *jurata*, medan utsagan af en *recognitio*, som

sammansatts till följd af ett rekognitionsbref, ej kan blifva mer än en, såvida ej brefvet innehåller flera frågor, hvilket emellanåt synes vara fallet. Deremot framträder en bestämd olikhet deri, att då vid rekognitionsförfarandet frågor, som föranledas af motpartens invändningar, besvaras af samma jury, som har att yttra sig om hufvudfrågan, sådana frågor i den isl. processen besvaras af en bjargkvid. Detta är en konsekvent tillämpning af den accusatoriska princip, som genomgår den isl. rätten. Vid tillämpningen af den inkvisitoriska principen, då domaren framställer frågorna, passar deremot ej användningen af en bjargkvid. Ännu en olikhet framträder deri, att det i den isl. processen hände, att af samma part för olika sakfrågors besvararande nya kvider tillsattes. Hvarpå detta beror, har jag förut antydt.

Så väl i den normand.-engelska som i den isl. rätten tillhörde sakfrågans afgörande juryn och rättsfrågans domstolen, ehuru i begge bevistemat kunde vara af sådan art, att det grep in äfven på rättsfrågans område.

Mot en falsk juryutsaga hade man inom begge rättsområdena den utvägen, att man kunde anställa åtal.

Den invändningen skulle nu kunna framställas mot denna jämförelse i dess helhet, att ena jämförelseledet utgjorts af den normand.-engelska civiljuryn och det andra af den isl. juryn för både civil och kriminalmål. Härpå kan svaras, att i den normand.-engelska rätten är juryn i kriminalmål en efterbildning af bevisjuryn i civilmål, och i den isl. rätten är å ena sidan skilnaden mellan civil- och kriminalmål ännu ej skarpt utbildad, och å andra sidan är organisationen af kviden, vare sig den användes för det ena eller det andra slaget af mål, i allt väsentligt densamma, så att man omöjligen kan i detta afseende indela den i civil- och kriminaljury.

Det torde sålunda vara bevisadt hvad med denna jämförelse åsyftats, nämligen att kviden, oaktadt åtskilliga olikheter, var ett med den normand.-engelska bevisjuryn analogt rättsinstitut. Jurybegreppet har emellertid såsom institutet sjelft varit underkastadt en utveckling. Hvad som dock är kärnan i detsamma, som under alla utvecklingsstadier konstituerar detsamma som jury, är 1) att besvarandet af sakfrågan, antingen i dess helhet eller delad i flera, uppdrages åt personer, som ej höra till domstolen, och 2) att deras utsaga kan utfalla såväl till den ena som till den andra partens fördel. Härtill kommer hvad Brunner anser som karaktäristiskt för bevisjuryn, nämligen 1) att egentlig bevisföring ej förekommer inför densamma, 2) att besvarandet af frågan sker under formen af en gemensam vitnesutsaga (genossenschaftliche zeugenaussage), och 3) att eden är

promissorisk. Utom i alla dessa fall hafva vi funnit, att kviden äfven i flera andra öfverensstämmer med den normand.-engelska bevisjuryn, och likheterna äro så stora, att man kunde vara frestad att tro på ett samband mellan begge. För ett sådant kan dock ej det ringaste bevis uppletas, och den isländska bevisjuryn har utvecklats tidigare och med mera fasthet och systematiskhet i sin organisation än den normand.-engelska. Vi se oss sålunda nödsakade att för en jurys uppkomst söka utgångspunkten inom den germanska rätten, hvartill Brunner förnekar möjligheten.

Vi vända oss först till den historiska sidan af frågan om den isländska juryns ursprung.

För min framställning af den isl. juryn har hittills med få undantag Grågås tjenat som källa. Den svåra frågan om innehållet af Grågås såsom resultat af en sedvanerättslig utveckling [1] eller af en sig utvecklande lagstiftning [2] kan naturligtvis ej här upptagas till behandling, och jag vill blott uttala som min uppfatttning, att den synes vara resultatet af beggedera med en öfvervägande prägel af den förra. Allt nog, det faktiska innehållet har legat till grund för min framställning. Den tid, då juryn såsom buakvid och godakvid i fullt utbildadt och systematiskt skick kom till användning, anser jag vara de efter Haflidaskrås författande eller 1118 följande hundra åren, och före nämda år ligger dess bildnings och utvecklings historia. Från det sista femtiotalet af fristatens tillvaro härleda sig med sannolikhet de tillsatser och förändringar, som ofta te sig som afvikelser från de för institutets organisation bestämmande grundprinciperna. Tiden för samfundsförhållandenas upplösning är tillika tiden för rättslifvets. En sådan uppfattning eger äfven stöd i sagoliteraturen. Att döma af denna växer under Sturlungatiden alltmer antalet af ostraffade brott, och äfven de rättsliga former, som förut iakttogos vid de ofta förekommande förlikningarna mellan tvistande parter, försvinna alltmer, och dessa förlikningar komma i stället att blifva fredsslut eller rättare stillestånd mellan kämpande härar. På samma gång godorden hopas i några få mäktiga höfdingars händer, blir det äfven praxis, att deras anhängare en gång för alla åt dem öfverlemna fullföljandet af sina rättstvister på hvad sätt, som kan synas dem lämpligt,

---

[1] Så Maurer i syn. i art. Grågås Allg. Encykl.

[2] Så Finsen i syn. i De isl. Love i Fristatstiden 1873.

hvilket i regeln icke blir det lagliga. Bevis härför kunna i synnerhet hemtas från senare delen af Sturlungasagan. Ännu funnos dock de gamla rättsinstituten, och ännu 1253 omtalas användning af buakvid i fullkomlig öfverensstämmelse med Grågås. [1] Med Islands underkastelse under Norge och införandet af Järnsida 1271 upphör som bekant den isl. juryns tillvaro.

Sedan sålunda juryns tillvaro framåt blifvit begränsad, återstår att se, huru långt den sträcker sig tillbaka i tiden.

För denna undersökning är man uteslutande hänvisad till sagoliteraturen, och den är så mycket svårare, som värdet af denna literatur för detta ändamål är i flerfaldigt afseende begränsadt. För det första faller tiden för sagoskrifningen till en stor del efter den tid, då de i Grågås framstälda rättsformerna upphörde att gälla. Tillförlitligheten af sådana sagors uppgifter i rättsligt afseende är derför många tvifvel underkastad, äfven om de i öfrigt äro trovärdiga. De skriftliga uppteckningar af rättsligt innehåll, på hvilka dessa sagoförfattare stödde sig, kunde ej ersätta den lefvande kunskap, som inhemtades under rättens tillämpning i lifvet, hvilket i synnerhet måste gälla om ett rättssystem med så invecklade former som det isländska. Det är denna omständighet, som är grunden till bristerna i rättsligt afseende i *Njála* och andra under likartade förhållanden uppkomna sagor. För det andra innehålla sagorna icke någon utförligare skildring af processer utan åtnöja sig med några få, kortfattade uppgifter. Undantag härifrån bildar egentligen blott *Njála* och i någon mån äfven de under ungefär samma tid nedskrifna *Krókarefssaga*, *Gunnars saga keldugnúpsfífls* och *Ölkofra þáttr*. Deras tillförlitlighet i rättsligt afseende är emellertid som sagdt ringa och har starkt reducerats genom Maurers undersökningar af dem alla [2] och ännu mer genom Lehmanns och Carolsfelds beträffande *Njála*. [3] Eör det tredje är det i allmänhet icke processer, hvilka föras af vanliga fredliga personer under lugna förhållanden, som omtalas af sagorna, och hvilka för oss skulle hafva varit af störst intresse, utan det är vanligen våldsamma karaktärer i oroliga tider, som skildras i sina strider och tvister. Påfallande i detta hänseende är, att sista hälften af 11:te årh. och första af 12:te, som just är den tid, då rättslifvets former hunnit till full utveckling, är *tiðendalauss* och blott obetydligt beröres af sagorna. För det fjärde var det alldeles icke nödvändigt, att en inledd process skulle

---

[1] *Sturlungasaga.* Oxford 1878 II Del. sid. 177 och 180.
[2] Art. Grågås sid. 67 m. fl. st. och i Germania XII.
[3] Die Njálssage. Berlin 1883.

fullföljas och genom dom afgöras. Det synes tvärtom hafva varit särdeles vanligt, att processen afbröts på hvilket stadium som helst och afslöts genom förlikning, hvarvid man antingen med tillförsigt till den förorättade partens heder lät honom afgöra saken (*sjálfdœmi*) eller hänsköt dess afgörande under någon tredje ansedd man. Detta berodde i främsta rummet på de stränga straff, som voro stadgade i den isl. rätten. Sådana förlikningar ingingos under vissa lagliga formaliteter, och Grågås innehåller utförliga formulär derför. Af ur sagorna mig bekanta 168 mål, som fört till ett bestämdt resultat genom förlikning eller dom, hafva 72 bilagts genom förlikning, innan de kommit till tinget, 48 på tinget under olika stadier i processen, (af dessa 7 sedan bevisföringen blifvit afslutad), 7 efter domens afkunnande, och 41 hafva afslutats genom dom. Anmärkas bör dock, att det är under Sturlungatiden den första kategorien blir öfvervägande. För öfrigt saknas ännu en fullständig, i rättsligt syfte kritisk undersökning af sagoliteraturen. Absolut visshet kan derför ej vinnas i den fråga, hvarmed vi sysselsätta oss.

Att kviden redan före 1118 var ett såsom jury begagnadt bevismedel, kunna vi sluta oss till deraf, att dess organisation är långt utvecklad och utförligt behandlad i *Vígslóði*, som i hufvudsak torde vara temligen lika den afdelning med samma namn, som utgjorde kärnan af Haflidaskrå, och som förutsätter en förutgående långvarig rättsutveckling. Äfven sagorna lemna bevis härför, i det kviden i dem omtalas på enstaka ställen såsom det sid. 15 omnämda stället i *Bandamannasaga* omkring år 1050, vidare *Flóamannasaga* kap. 3, 4 omkr. 994, *Eyrbyggjasaga* kap. 55 år 1001, kap. 31 (bjargkvid) omkr. 990, kap. 22 (*þingakvöð* af jurymän i *vígsök*) 982 och 16 kap. (*tylftarkviðr*) 980 [samma mål med jury i *Landnámabók* II kap. 9]; *tylftarkviðr* förekommer äfven i *Vígaglumssaga* kap. 18 omkr. 970. Hvar för sig hafva dessa uppgifter visserligen ej något stort värde, men sammanlagda och genom den inbördes öfverensstämmelsen ega de ett sådant, och i allmänhet öfverensstämma de berättelser, som den egentliga sagotidens literatur ger om processer, med de processformer, som finnas i Grågås. Dessutom finnes en uppgift, som angifver, att kviden funnits redan i Ulfljotslagen, således år 930, nämligen de förut citerade ställena ur *Landnámabók*, *þáttr þorsteins uxafóts* m. fl. om edsformuläret för vitnen, kvid o. s. v. De citerade källorna höra till de tillförlitligaste i literaturen, och san-

---

[1] Tidsbestämmelserna i enl. med Vigfusson: *Um tímatal í Íslendinga sögum.*

nolikt synes det derför vara, att kviden redan då funnits. Den isländska juryn har sålunda haft en tillvaro af öfver 300 år.

För den tid, som ligger bakom 930, sakna vi alldeles underrättelser, som kunde gifva oss någon upplysning om den isl. juryn. Har den uppstått på Island, eller är fröet till dess uppkomst att söka redan i den norska rätten, hvilken som bekant är källan till den isländska? Vid besvarandet af denna fråga kommer man emellertid in på den juridiska sidan af frågan om juryns ursprung. Frågorna om, ur hvilken folkrätt och ur hvilket rättsinstitut kviden härstammar, äro oskiljaktigt förenade. En undersökning härom är emellertid ännu vanskligare än om, huru långt tillkaka i isländska rättens historia juryn sträcker sig. Medan nämligen den norska rätten i den äldsta form vi känna den föreligger i ett skick omkring 300 år yngre än det, ur hvilket den isländska utgick, så är äfven den senare i det skick vi ega den resultatet af en mer än 300-årig utveckling, på högst få undantag när oberoende af senare inflytelser från den norska. Det är under sådana förhållanden klart, att vi för frågan om den isländska juryns uppkomst få nöja oss med de bevis, som kunna hemtas ur de allmänna principer, hvilka legat till grund för så väl det isländska som det norska processförfarandet.

Som bekant är, har Hertzberg i den fornnorska rätten trott sig finna spår af en jury.[1] I dessa inom flera olika områden af rätten kringspridda fall äro dock ej enligt min mening anknytningspunkterna att söka för uppkomsten af den isländska juryn. Maurer bestrider äfven, att dessa förmenta lemningar af en jury verkligen äro sådana.[2] En jury har nog aldrig funnits i den norska rätten, och de frön till en sådan inom denna rätt, hvilka på isländsk jord utvecklats till jury, äro att söka på ett helt annat område.

De bevismedel, som man ansett kunna gifva fröet till utbildningen af en jury i den nordgermanska rätten, äro edgärdsmännen och vitnena. De vigtigaste skäl, som Maurer anfört mot, att de förra skulle kunnat erbjuda utgångspunkten för en sådan, äro: att edgärdsmännens ed blott hänför sig till trovärdigheten hos den, som aflägger hufvudeden, och icke till sakens objektiva sanning, att de blott uttala sig för bevisföraren aldrig emot honom, att de till följd häraf kunna vägra att aflägga eden och slutligen det faktum, att öfverallt, der juryn förekommer, edgärdsmännens institut har bibehållit sig vid sidan deraf,

---

[1] Den æ. norske Process s. 259--268. [2] Krit. Vierteljahrsschrift München 1876 sid. 74—76.

utan att man kan spåra ett genetiskt sammanhang dem emellan.[1] Tillämpningen af dessa grundsatser hafva vi sett i den isländska rätten.

Deremot har erfarenhetsvitnet försvunnit, der jury finnes, och ur detta institut anser jag i likhet med Maurer,[2] att juryn uppstått i den nordiska rätten. Som bekant är, funnos enligt Rogges och Maurers framställning[3] i den forngermanska rätten två slags vitnen: de valda eller, som de här kallats, de tillkallade vitnena och grannvitnena eller erfarenhetsvitnena, hvilket senare uttryck Maurer finner mera lämpligt, eller menighetsvitnena, som Brunner kallar dem. Att de förra ej kunde erbjuda utgångspunkten för en jury är tydligt, då de liksom edgärdsmännen voro ett ensidigt och formelt bevismedel. Först erfarenhetsvitnet ger genom sin utsaga en objektiv visshet, och dess innehåll kan vara till förmån såväl för den ena som för den andra parten och innebär sålunda ett tvåsidigt afgörande. Från början uttala sig erfarenhetsvitnena ej blott på grund af egen omedelbar kunskap utan äfven på grund af hörsagor och dylikt, och från början är hos dem gränsen mellan sak- och rättsfråga minst skarpt uppdragen.[4] Draga de en slutsats af de enskilda momenten af sin erfarenhet, och förena de sig efter ömsesidig rådplägning till en mening, och frambära de densamma på en gång eller låta en göra det för dem alla, så är juryn utbildad. Huru äfven ett vitnesbörd kunde afläggas gemensamt se vi hos de isl. vitnena, men att deraf sluta till, att juryn uppstått ur de tillkallade vitnena, är dock ej rådligt, emedan formen för afläggandet af deras utsaga med allt för stor sannolikhet är uppkommen efter kvidens såsom mönster. Att kviden gripit omkring sig och utöfvat inflytande på andra bevismedel har jag förut framhållit.

Vid tillämpningen af denna teori falla två omständigheter i ögonen. För det första är det i civilmål, som erfarenhetsvitnen om ett varaktigt förhållande egentligen förekomma och hafva användning, och civiljuryn skulle sålunda vara den ursprungliga. För det andra äro dessa vitnen grannvitnen, och granskapet skulle sålunda vara det bestämmande vid tillsättande af jurymän. Huru gestalta sig nu i dessa fall förhållandena i den isl. rätten och i dess moderrätt den norska? Hvad först beträffar civilmåls behandling i den äldre norska rätten, så skiljes mellan likvida (veterliga) och illikvida saker. Behandlingen af de senare var längre och försiggick sålunda, att man för att få de särskilda punkterna i käromålet genom bevis och motbevis fastställda tillsatte en privat domstol *skiladómr*.

[1] Beweisverf. s. 391. [2] s. st. sid. 390—3. [3] s. st. sid. 185—195. [4] s. st. sid. 391—2.

Skilnaden i behandlingen af dessa mål anser Hertzberg vara ursprunglig i den norska rätten; också Secher och enligt ett meddelande till honom äfven Maurer ansluta sig till samma mening. Secher söker äfven att bevisa, att så var förhållandet i den äldre danska rätten och troligtvis inom hela det nord. rättsområdet.[1] Den isländska rätten har emellertid skridit öfver denna ståndpunkt, och skilnaden har bortfallit, men privatdomstolarne stå kvar, fast med begränsad kompetens och med olika namn efter de olika slags mål, för hvilka de användes. Antydningar finnas emellertid, att de ursprungligen haft en kompetens och organisation i likhet med skiladomen.[2] Secher hänvisar för öfrigt till Maurers åsigt om de privata domstolarnes tillvaro före de offentligas och bemöter med rätta Finsens invändningar häremot.[3] Skiladomen i den norska rätten användes i mål om odaljord, arf, fordran af penningar och annat gods (*fjársóknir*), markskäl och i en del mindre bötesmål. De bevismedel, som här förekommo, voro erfarenhetsvitnen, och deras vitnesbörd var ett uttalande ej blott om hvad de sjelfva sett och erfarit utan äfven om hvad de hört af sina förfäder. Den norska rätten känner ej någon jury i dessa fall utan blott erfarenhetsvitnen, och detta harmonierar med det förhållandet i den isl. rätten, att i motsvarande fall blott jury förekommer och inga erfarenhetsvitnen. Den tanken ligger då nära till hands, att de norska erfarenhetsvitnena vid skiladomen äro det ännu outvecklade frö, ur hvilket den isl. buakviden framgått som civiljury vid de privata domstolarne. Härpå bero förmodligen äfven de olikheter vi funnit mellan juryn vid de privata domstolarne och vid de offentliga, i det den förra stannat efter i sin utveckling, ej utbildats med den skilnad mellan soknarkvid och bjargkvid o. s. v., som utvecklades hos den senare. Emellertid har det nya bevismedlet befunnits lämpligt; i och med det offentliga rättslifvets och samfundsförhållandenas ordnande har det upptagits vid de offentliga domstolarne och användningen deraf utsträckts äfven till kriminella mål. Visserligen kan man tycka, att tiden för bildandet af det nya bevismedlet varit kort; men af allt, som man känner om rätts- och samfundslifvets utveckling på Island, framgår, att denna utveckling varit ovanligt snabb och kraftig. Vid behandlingen af de kriminella målen låg det nära till hands, att man liksom för de civila ansåg, att man i granskapet hade att finna de om stridsfrågan bäst underrättade. Då Islands inbyggare flyttade från sitt hemland, splittrades slägterna, deras medlemmar skingrades ofta nog till skilda land, och ej ens de,

[1] Om vitterlighed i d. æ. danske Process I. Kbhvn 1885. [2] s. st. sid. 12. [3] s. st. sid. 13.

som kommo till Island, bosatte sig alltid i samma trakt. Slägtskapsbandet, som låg till grund för edgärdsmännens institut, kunde redan af denna orsak ej behålla sin forna rättsliga användning, och denna måste i alla fall med en stigande rättsutveckling komma att inskränkas. Det blef då i stället granskapet, som fick en omfattande betydelse i det isl. rättslifvet. Yttre förhållanden på Island måste mer än annorstädes göra, att inbyggarne i samma trakt kommo i nära beröring med hvarandra af flerfaldig art, och den vigtiga betydelse i rättsligt afseende, som granskapet haft på Island, har med fullt skäl framhäfts af Maurer [1]. I det föregående har jag sökt framhålla den stora betydelse det haft vid tillsättandet af kviden och särskildt af buakviden.

Som förut blifvit nämdt, synes godakviden hafva senare utbildats än buakviden. Det är derför ännu mindre lätt att för denna finna en anknytningspunkt i den norska rätten. En antydan derom finnes dock kanske. Maurer framhåller, [2] att erfarenhetsvitnena i den norska rätten icke uttala sig om ett bestämdt, enskildt faktum, för hvars konstaterande de en gång särskildt kallats, utan öfver längre varande förhållanden, om hvilka de till följd af sin lefnadsställning kunde och måste hafva kännedom. Exempel härpå lemna de vid odaltvister förekommande *árofar*, vitnena vid markskälstvister o. s. v., om hvilka förut blifvit nämdt. På samma grund anser han äfven *heimiliskviðarvitnit* stå, som genom konstaterandet af ett i trakten gängse rykte tvingar den skyldige att rena sig från beskyllningen. Min mening är naturligtvis icke, att godakviden uppstått direkt ur detta bevismedel, men derur har uppslag gifvits till bildandet af en kvid, [3] hvilken längre fram antagit godakvidens form. De fall, för hvilka detta bevismedel användes i den norska rätten, voro trolldom och åtskilliga andra kyrkorättsliga förbrytelser, mord, tjufnad och landsförräderi. De tre första fallen äro just de, för hvilka godakviden ursprungligen synes hafva kommit till användning. Dock anser Hertzberg, att heimiliskvidarvitnet i den norska rätten är ett institut, hvars utbildning tillhör kyrkan, och som han ställer i sammanhang med förfarandet vid de andliga s. k. sendgerichte. [4] Hela inrättningen skulle således vara af kanoniskt ursprung. Maurer uttalar sig dock på det bestämdaste mot ett sådant sammanhang, [5] och äfven Brunner anser, att det är mer än tvifvelaktigt, att någonsin den påfliga lag-

---

[1] Island s. 373—92, [2] Krit. Vierteljahrschrift 18 band s. 71. [3] Se ock Maurer: Beweisverfahren s. 386—7. [4] Den æ. norske Process s. 210—216. [5] Krit. Viertelj. 18 band. sid. 67.

stiftningen utsträckt användningen af de frankiska sendgerichte till andra lands kyrkor.[1] Institutet är sålunda nog af norskt ursprung, och i alla händelser kunde blott framställningen af anklagelsen, som leddes af biskopens tjensteman, ej det bevismedel, heimiliskvidarvitnet, hvaraf han begagnade sig, stå i något samband med de omnämda sendgerichte.

Det återstår att kasta en blick på de i den äldre svenska och danska rätten med kviden analoga instituten.

Det namn de kommit att bära härleder sig icke som den isl. juryns från utsagan utan från kallandet af jurymännen. *Næmd* och *næfnd* äro näml. de allmänna uttrycken derför i både den svenska och danska rätten och beteckna jurymännen samfäldt, ej deras utsaga. Dessa uttryck hafva derjämte en vidsträcktare betydelse, liksom äfven det för juryman bildade ordet *næmdarmaþer*.

Hvad den svenska nämdens sammansättning beträffar, möter oss den väsentliga olikheten med den isländska, att den tillsättes af domaren, så enl. Vestgötalagen, eller af domaren i förening med begge parterna, så enl. Östgötalagen, Uplandslagen m. fl.[2] Tillsättningen sker på tinget. De absoluta kompetensvilkoren synas ursprungligen hafva varit, att de, som kallades som jurymän, skulle vara bönder med godt rykte och anseende, till laga ålder komne o. s. v., och de relativa, att de ej fingo vara fränder eller fiender till parterna. De skulle vidare vara från den fjärding, det härad o. s. v., der svaranden bodde, den omtvistade jorden låg eller det åtalade brottet var begånget; och ur mindre eller större kretsar framgingo fjärdings- härads- och folklandsnämder o. s. v. Antalet var i regeln tolf. Nordströms och efter honom Uppströms mening är, att nämdens utlåtande ej afgafs kollektivt utan af hvarje juryman för sig, och att den med ed efteråt bekräftades. Riktigheten häraf betviflar jag dock. De få fall, som af Nordström anföras, kunna ej häfva den åsigten, att nämdens utlåtande afgafs gemensamt och under ed, som samtidigt aflades. Flertalets mening bestämde utsagan. Nämden var ett bevismedel, men dess utsaga föregicks af en formlig undersökning och rådplägning. Den skulle värja eller fälla den anklagade, och jurymännen kunde ej som edgärdsmännen undandraga sig sitt åliggande. I förhållande till andra bevismedel synes nämden hafva varit det förnämsta, till hvilket man kunde gripa, då andra sveko. Sin regelbundna användning hade nämden såväl i civila som i kriminella mål. Liksom i den isl. rätten saknas i den fornsvenska nästan alldeles erfarenhetsvitnen. De tillkallade vitnena (*skærskuta-* och *asyna-*vitnen

---

[1] Die Entstehung s. 403. [2] Hjärne: Om den fornsvenska nämnden s. 19—20, 47 m. fl.

o s. v.) och edgärdsmän jämte partsed voro de bevismedel, som vid sidan af nämden här förekommo. Nämden ombildades sedan på två sätt, dels derigenom att den blef permanent, och dels derigenom att den å konungstinget blef en inkvisitorisk nämd, tillsatt af konungen och lagmannen. Dess senare ombildning till domstol hör ej hit. [1]

I den äldre danska rätten skiljes mellan två rättsområden: det skånsk-seländska och det fyensk-jutska, och juryn har inom dessa en olika organisation och användning. I det förra området tillsättes *næfnden* af käranden bland jordegare i häradet, och af dessa hade svaranden rätt att utesluta tre. Granskapet synes äfven här hafva varit den ursprungligen bestämmande synpunkten. Ur häradet och socknen framgingo äfven de nämder med olika namn och användning, som förekommo inom det område, der den jutska lagen gälde. De valdes genom opartiske män eller genom andlig eller verldslig myndighet, och somliga utsågos för längre tid. *Biskups-* och *ransnæfnderna* valdes af socknens eller häradets bönder för ett år, och de s. k. *sannindmæn* tillsattes af konungen för lifstid. Utsagan bildades och afgafs kollektivt och besvors i regeln på samma ting. Undersökning och rådplägning föregingo densamma, och flertalets mening var afgörande. Den skulle värja eller fälla. Nämden användes i kriminella mål, men liksom i Sverige äfven i tvister om fast egendom, om markskäl o. s. v. I den jutska rätten hade den sin största användning, i den skånska sin minsta. Liksom den svenska blef äfven den danska nämden sedan dömande. Det förnämsta bevismedlet i den danska rätten var partsed och edgärdsmän. Äfven nämden hade en stor kompetens, men vitnen användes i mycket inskränkt omfång och synas ej hafva varit andra än tillkallade, af hvilka tingsvitnena intogo den förnämsta platsen. [2]

För fullständighetens skull må äfven nämnas, att enligt Michelsen lär ett med nämden jämförligt institut hafva förekommit äfven i Ditmarsken. Den *nemede*, som förekom i dess rätt, var otvifvelaktigt ett bevismedel, men högst osäkert är, om den var någon jury, och fullständigare undersökningar behöfvas för att få bevis derför. Jag hänvisar emellertid till Michelsens framställning [3] och Maurers åsigt i denna fråga. [4]

---

[1] Uppgifterna äro hufvudsakligen hemtade hos Schlyter: Anm. om det forna förhållandet mellan domare och nämnd, jämförda med lex., och Nordström: Svenska samhällsförfattningens historia II Afdeln. 35. [2] Framställningen efter Sylow och Stemann. [3] Die Genesis der Jury s. 116—158. [4] Beweisverfahren s. 384—5.

Sådana äro i korthet de allmänna dragen af de med juryn analoga institutten inom det nordiska rättsområdet. Utom i Norge fans således jury i alla de nordiska rätterna, och den omständigheten, att erfarenhetsvitnen saknades öfverallt inom rättsområdet utom i Norge, harmonierar med teorien om juryns uppkomst i Norden ur detta bevismedel. Att juryn ursprungligen skulle användts i civila mål och först sedan äfven i kriminella är en slutsats, som följer deraf, och detta förhållande har sin motsvarighet i den normand.-engelska juryn. Dock må ej fördöljas, att juryn i den svenska och danska rätten hade en öfvervägande användning på det kriminella området, och att åtskilliga rättshistorici anse, att den inom dessa rätter har att söka sitt ursprung i edgärdsmännens institut. Men i alla händelser var inom begge rätterna nämdens användning för civila mål lika gammal som dess användning för kriminella, vigtiga skäl tala mot edgärdsmännen och för erfarenhetsvitnena som utgångspunkt för bildandet af nämden, hvarjemte bör framhållas, att man i sina anmärkningar mot teorien om erfarenhetsvitnets samband med juryn i vissa fall förblandat detta slags vitnen med vitnen i modern mening, d. v. s. vitnen på grund af tillfälligt erhållen egen kunskap. Enligt Maurer äro de sistnämda alldeles obekanta för den äldre rätten.[1] Olikheterna i afseende såväl på sammansättning som på verksamhet hos juryn inom de nordiska rätterna utesluta tanken på, att det ena landet af det andra skulle lånat detta bevismedel, och tala för den åsigten, att fröet till detta institut ursprungligen förefunnits inom hela rättsområdet, fastän det inom en af de nord. rätterna alls icke kommit till utveckling och inom de öfriga utvecklats i olika riktning.

Till sist må nämnas, att äfven Brunner i sin undersökning om den normand.-engelska juryn framhåller, att menighetsvitnesbördet, hvilket han ställer i motsats till det formella vitnesbördet, försvinner öfverallt, der juryn uppträder, hvilken äfven inkräktar på det senare, medan deremot edgärdsmännen kvarstå vid sidan deraf. Häraf framgår, säger han, hvarur det uppspirande juryinstitutet har hemtat sin näring.[2] Till sin grundidé motsvarar denna indelning af vitnena den, som ofvan anförts, och grannvitnena synas sålunda äfven vid denna jurys bildande haft sin betydelse. Den svagaste punkten i hans bevisföring är också den om det angelsaxiska menighetsvitnesbördets förhållande till den från Normandie införda juryn. Detta vitnesinstitut hade i den angelsaxiska rätten nått en utbildning och en användning, hvarigenom det, som han

---

[1] Beweisverfahren s. 194. [2] Die Entstehung s. 195—6.

sjelf erkänner, kunde erbjuda en ersättning för juryn, med hvilken det hade den kollektiva utsagan och kunskapen om förhållandena i orten gemensamma.[1]

Härmed har jag fört bevisningen till den gräns, öfver hvilken den under närvarande förhållanden icke tyckes kunna skrida. Jag framställer nämligen min anslutning till den teori, som jag upptagit efter Maurer, med det förbehåll, att jag anser, att fullständiga bevis för en teori om den nordiska juryns uppkomst ännu ej kunna framläggas, så länge man känner så litet om de ursprungliga förhållandena i den nord. rätten och de yttre omständigheter, som inverkat på bildandet och utvecklandet af detta institut.

Dessa förhållanden måste man äfven känna för att lyckas i att finna en spekulativ förklaring för juryns uppkomst i allmänhet, hvartill också åtskilliga försök blifvit gjorda.[2] Den teori, som synes mest sannolik, är den, som anser idéen om en friare bevisföring vara grunden till juryns uppkomst.

För hela den forngermanska rätten, såväl den nord- som sydgermanska, är den stränga formalismen i rättegången utmärkande. Ju mer det privata och offentliga lifvets former utvecklas, och ju mer med en stigande kultur individer och korporationer komma att allt oftare med sina intressen beröra hvarandra, desto mer skall naturligtvis denna formalism kännas hämmande och tryckande. Behofvet af en friare bevisföring gör sig då allt starkare gällande, och idéen om en sådan ger upphofvet till juryinrättningen. Denna idé är det, som i det frankiska riket föranleder det af Karolingerna anordnade inkvisitionsförfarandet, och det är sålunda den offentliga myndigheten, som inom detta rättsområde upptager denna idé och genomför densamma. Inom det nordiska rättsområdet gör sig äfven samma behof gällande, men här har ännu ej en stark offentlig myndighet utvecklats, och idéen om en friare bevisföring med jury upptages och genomföres här af folket sjelft, som här är rättslifvets skapare och utöfvare. Inom detta område blir sålunda juryn resultatet af en sedvanerättslig utbildning och ej af en lagstiftning. Det är under sådana förhållanden klart, att man inom detta område ej kan som inom det frankiska bestämdt uppvisa tiden för dess uppkomst.

---

[1] s. st. sid. 400. [2] se Brunner s. st. sid. 30—35.

Innehållsförteckning.

Förkortningar.

Finsens editioner af handskrifterna till Grágás äro angifna med samma förkortningstecken, som han sjelf begagnar i sin ordbok till sista editionen. I a. och I b. äro sålunda 1 och 2 delen af editionen af år 1852, II är editionen af 1879 och III den af 1883.

Rättelser.

Sid. 2	rad. 6, 12 o 13	uppifrån	står	germanisk	läs	germansk
„ 6	„ 1	nerifrån	„	I 659	„	I b. 59.
„ 7	„ 2	„	„	I b. 1171	„	I b. 117.
„ 16	„ 14 o 15	„	„	*Vígsloði*	„	*Vígslóði*
„ 36	„ 14	uppifrån	„	anfört	„	anför
„ 41	„ 2	nerifrån	„	Hertsberg	„	Hertzberg

Några ojämnheter i stafning och kommatering, delvis uppkomna af, att författaren måst anlita olika personers biträde vid korrekturläsningen, torde läsaren benäget sjelf rätta.

De fragmento Lundensi Boetii de institutione arithmetica librorum.

Scripsit

JOHANNES PAULSON.

Inter codices latinos asservat Bibliotheca Lundensis fragmentum Boetii de institutione arithmetica librorum, membranaceum, forma quadrata, cuius signum est M. 4:o 64. Constat fragmentum e schedis XXII, quae, solae e totius operis ruina servatae, ab homine, recti ordinis ignaro, praepostere sunt conglutinatae. Sic respondent schedae ad paginas editionis Friedleinii, ed. Lipsiae 1867:

Scheda I = pg. 169, v. 9 – pg. 172, v. 7.
„ II–VIIII = pg. 151, v. 12 *altera* – pg. 169, v. 8.
„ X = pg. 117, v. 14 *ab his* – pg. 120, v. 1 *videbit.*
„ XI = pg. 70, v. 13 *duobus* – pg. 73, v. 24 *inveni-*.
„ XII = pg. 90, v. 17 – pg. 93, v. 4 *procreabuntur.*
„ XIII–XIIII = pg. 132, v. 1 -- pg. 136, v. 13.
„ XV = pg. 149, v. 5 – pg. 151, v. 12 *parte.*
„ XVI–XX = pg. 78, v. 2 *ut eandem* – pg. 90, v. 16.
„ XXI = pg. 73, v. 24 *-endae generationis* – pg. 78, v. 2 *id est.*
„ XXII = pg. 172, v. 8 – pg. 173.

In verum ordinem redactae continent has partes:

Schedae XI, XXI, XVI–XX, XII = pg. 70, v. 13 *duobus* – pg. 93, v. 4 *procreabuntur.*
„ X = pg. 117, v. 14 *ab his* – pg. 120, v. 1 *videbit.*
„ XIII, XIIII = pg. 132, v. 1 – pg. 136, v. 13.
„ XV, II–VIIII, I, XXII = pg. 149, v. 5 – pg. 173.

Codicem integrum e schedis sexaginta sex = octo quaternionibus et insuper duabus schedis, scilicet I et XXII, constitisse ex his rebus concludo:

scheda VIIII in ima secundae paginae margine habet numerum VIII, qui numerus, ut apparet, octavum quaternionem significat; hic quaternio igitur complexus est schedas II–VIIII; sunt hae schedae ab interitu defensae et in recto ordine retentae, quum in unum tamquam codicillum, ut eiusdem quaternionis, colligatae essent; neque sunt singulae schedae ab iis, quibuscum cohaerere debent, prorsus divolsae;

has schedas in contextu Boetii praecedit scheda XV:ta; cuius in ima ora paginae aversae legitur numerus VII; fuit igitur ultima scheda quaternionis septimi; cuius prima fuit antecedens scheda XIIII:ta, a qua ne nunc quidem prorsus est discissa; quae autem inter eas interiectae fuerunt schedae, exciderunt et perierunt;

ut in fragmento nostro, sic etiam in ipso contextu hunc quaternionem antecedit scheda XIII:a, quam ultimam schedam fuisse quaternionis sexti etiam testificatur numerus VI, in eius fine positus; quum haec scheda non prorsus sit divolsa a scheda decima, haec procul dubio fuit prima quaternionis sexti; etiam hic quaternio schedas interiectas inter primam et ultimam amisit;

schedae XI, XXI, XVI–XX, XII, quae in hoc ordine in ipso contextu inter se subsequuntur, effecerunt haud dubie unum quaternionem et quartum quidem, etsi nullus numerus in fine schedae duodecimae invenitur; est enim tam lacera huius schedae ima ora, ut credibile sit quaternionis signum una cum laciniis membranae avolsum esse; schedae, quae inter se respondent, non prorsus discissae sunt.

Tres igitur priores quaterniones, qui continebant librum primum usque ad pg. 70, v. 13 *primo*, et quintus, in quo erant p. 93, v. 4 *primum* usque ad pg. 117, v. 14 *duobus*, prorsus perierunt. Quemadmodum etiam e sexto et septimo quaternionibus, praeter primas utriusque et ultimas schedas, omnes amissae sunt, scilicet pg. 120, v. 1 *quam* ad pg. 131, et pg. 136, v. 14 ad pg. 149, v. 4.

Jam ut quaerentibus, quo tempore sit scriptum fragmentum nostrum, respondeam, censeo equidem longe maiorem eius partem, scilicet schedas II–XXI, saeculo decimo exaratam esse, schedas primam et XXII:am aliquanto posterius. Illas ut ei, quod dixi, tempori tribuam, quum ipsius fragmenti habitu et specie, tum his maxime rebus adducor:

lineae omnes stilo ductae sunt et sic quidem ut supra et infra binae lineae usque ad finem paginae sint perductae; quemadmodum etiam duplices lineae,

quibus terminantur columnae, in superae et imae marginum finem extenduntur; interdum stilus schedas perfodit;

littera n multis locis utitur forma unciali, ut pg. 71, v. 8 *coNversum*, pg. 72, v. 22 *omNis*, pg. 73, v. 21 *pentagoNorum*, pg. 93, v. 4 *ordiNe*. [1]

ae scribitur longe saepius quam *ę*; *æ*, jungendo scriptum, exstat pg. 167, v. 23; si *e* quo loco pro *ae* invenitur, referendum est ad orthographiam, fortasse uno alterove loco lapsui calami tribuendum; [2]

i nusquam utitur signo supraposito; at *y* solet punctum habere: *ẏ*.

saepe verba non dividuntur; ut pg. 71, v. 7 *quorum* ad v. 8 *descriptiones* continuantur; ubi verbum aliquod in duas lineas dividitur, nulla accedit lineola conexiva;

breviandi signa omnino pauca sunt nec nisi usitatissima. Hae fere voces siglis solitis scribuntur: *omnes*, *secundum*, *quoniam*, *per*, *prae*, *pro*, *esse*, *est* (÷,) *sunt*; adde vocum exitus *-us*, *-ur* etiam solitis breviandi signis uti. Præterea raro usurpantur, nisi hoc illove loco contextus coartatus est; in tali loco c̄ = *con-* exstat, pg. 76, v. 12, pg. 86, v. 2.

Nunc ut afferam, quibus rebus adductus alii scriptori et aetati recentiori tribuam schedas primam et XXII:am, hae sunt:

ceterarum schedarum columnae singulae habent vicenos senos versus; sed primae schedae pagina prior priori columnae attribuit XXXVII versus, secundae XXXIIII, pagina aversa priori columnae XXXIIII; altera columna finem in

---

[1] Multis locis additamenta, quae aperte non sunt ab ipsius librarii, sed recentiore manu profecta, uncialibus N et NT, in fine vocum iungendo scriptis, utuntur, quae pro sua virili parte codicis vetustatem testantur.

[2] *ae* exstat centies nonagies septies, *ę* octogies bis. Non sibi constat fragmentum in his scribendi rationibus; quartus quaternio enim aeque fere saepe utraque utitur; praebet enim *ae* LXV locis, *ę* LII; octavus autem quaternio LXXX locis exhibet *ae*, XXIII tantum *ę*; maiorem etiam discrepantiam praebuisse videntur sextus et septimus quaterniones, si quid licet concludere e schedis, quae servatae sunt; nam legitur in iis *ae* LII locis, *ę* VII; omnino quo magis coartavit librarius scripturam, eo saepius exstat *ę* pro *ae*. *e* pro *ae* orthographiae tribuendum est in verbo *pene*, ut semper scribitur (at semper etiam *caeter-*, *cęter-* etc.), et, ut opinor, etiam si quo loco exstat in *prae-*, quod concludo ex ea re, quod, ubi *prae* siglo *p̄* scribitur et virgula infra additur, addita est a posteriore manu, ut etiam *-aet-* in *praeterit*, aliisque, siglo & = *et* exaratur. Nam exceptis pg. 159, v. 13 et pg. 161, v. 16 ubi *multiplicate* pro *multiplicatae* legitur, et pg. 86, v. 18, ubi *geometrice* pro *geometricae* invenitur, vix exstat *e* pro *ae* nisi in *prae-* et *praeter-*. Praeterea animadvertere volo me eos tantum locos annotasse, ubi dilucide cerni possit, quid sit scriptum.

medio ponit; scilicet lineis caret haec scheda praeter duplices eas, quibus singulae columnae continentur; [3] at tamen hae lineae stilo ductae sunt;

quamquam valde librarius coartavit scripturam, [4] verba diligentissime dividuntur; si quo loco verbum in duas lineas est divisum, et in fine prioris et in initio sequentis posita est lineola illa conexiva;

longe crebriora quam in ceteris sunt in prima scheda breviandi signa; praeter voces, quas dixi ceteram fragmenti partem breviando scribere, mentione dignae sunt *ergo*, *modo*, *vero*, *enim*, terminatio *-rum;* c = *con* septies exstat, et ꝰ = *us* decies sexies (ter in *huiusmodi*);

videtur etiam haec scheda aliam orthographiam sequi atque ceterae; quae quum semper exarent *quattuor*, duobus *tt*, — uno fortasse loco excepto, pg. 168, v. 4; vide infra — haec scheda ter praebet *quatuor*, uno *t*, nusquam *quattuor;* magis etiam inclinat ad scribendum pro *ae* aut *æ*, iungendo scriptum, quod ceterae schedae semel agnoscunt, — invenitur septies — aut *ę*, quod exstat novies, aut, omissa virgula, *e*, quod legitur quater; *ae* exstat ter tantum; *c* pro *t* scribitur, ut *tercius* (nusquam in schedis II—XXI);

ad exarandam capituli inscriptionem et totius libri subscriptionem haec scheda adhibet litteras minusculas, quae dicuntur, ceterae ad capitula inscriptionesque figurarum pingenda semper utuntur maiusculis; [5]

adde quod haec scheda, excepto pg. 170, v. 2 *custodiunt* (*ant* suprascr.), prorsus caret emendationibus annotationibusque posteriorum manuum, quales ceterarum nulla

---

[3] Aversa pagina primae schedae habet lineas; sed scriptura eas non sequitur. Earum numerus est, ni oculi me fallunt, XXVIII. Praeterea per totam paginam ductae sunt, ut non ab initio in binas columnas sint divisae huius schedae paginae. Haud dubie prioris scripturae vestigia sunt; nam haec scheda, ut ceterae omnes, quin rescripta sit, non dubito, quamquam priorem scripturam indagare non possum. Scilicet manus, priorem scripturam eradens, multis locis paene contrivit schedas. At videor mihi nihilominus quibusdam locis vestigare et litterarum ductus et ipsorum versuum, licet nullam totam vocem discernere possim.

[4] Friedleinii editione in comparationem vocata, quum ceterae schedae omnino respondeant ad sexagenos quinos versus Friedleinianos, prima scheda continet non minus quam LXXX versus, quales exhibet Friedlein, quamquam altera aversae paginae columna finem in medio ponit.

[5] Quod extrema scheda litteris minusculis exarat figurarum inscriptiones — neque quidquam praeter figuras earumque titulos continet —, satis causae est, cur eam abjudicem ei librario, qui schedas II—XXI exaravit. Magis dubium est, num eiusdem manus sit atque prima scheda, quoniam, si ita sit, mirari liceat, quae fuerit causa, cur librarius finem posuerit in media columna. At credo eum figurarum delineandarum causa aptius censuisse in novam schedam transgredi. — Addendum est hanc schedam quater exhibere *ae*, bis *ę*.

non habet multas; quod quum ita sit, conicere licet huius et vicesimae secundae schedae librarium esse unum inter correctores; quod verisimile fit etiam ex ea re, quod imprimis littera *u* interdum in prima scheda utitur eadem, qua in correctis quibusdam vocibus, forma.

Quo tempore exaratae sint schedae hae duae, dicere non audeo, quoniam suspicor librarium conatum esse imitari scripturam ceterae fragmenti partis. Tamen censeo credibile esse eas saeculo duodecimo exaratas esse.

Fata, quae habuit codex noster, narrare non possum. Ex ea re quod *h* semper omittitur in verbis, quae sunt *armonia*, *exagonus*, aliisque,[6] forsitan liceat conicere eum a scriptore gallo-romano exaratum esse. Certius est codicem integrum fuisse ineunte fere saeculo decimo sexto; tum enim, si non iam saeculo antecedente, fabricatum esse videtur involucrum, quod servat reliquias; ligneum est, corio inductum, multis ornatibus impressis. Eo tempore codicem integrum fuisse concludo ex ea re, quod uncus, quo contineri debent ligamenta, maior est quam ut factus sit tantulae partis servandae causa. Verum memoria tenenti tertiam tantum partem ruinae superesse, mihi videtur hoc involucrum adaptatum fuisse ad continendum integrum, quantum fuisse supra ostendimus, codicem. Postea vero, schedis ab involucro avolsis, duabus earum partibus iam deperditis, quae superstites erant in ordinem, quem nunc servant, redactas esse ex ipso fragmento apparet, elucetque etiam ex ea re, quod is, qui reliquias conglutinavit, ipsum involucrum invertit.[7]

Reliquias autem conglutinatas esse vergente saeculo proximo concludere fortasse licet e ductibus litterarum, quas codicis signandi causa in chartula, prioris, ut nunc est, ligamenti interiori parti agglutinata, scripsit Gustavus Sommelius, bibliothecae Lundensi praefectus an. 1767—1800. Praeterea ex actis manu scriptis bibliothecae comperi codicem sub finem an. 1707 in bibliothecam venisse et antea fuisse Andreae Riddermarckii, qui matheseos professor erat

[6] Huc pertinent etiam *traunt* pro *trahunt* pg. 164, v. 25, *actenus* pro *hactenus* pg. 72, v. 16, quam formam exhibent etiam codices **f**, **l**; ut pg. 115, v. 23 **a** (pr. m.), **b**, **f**, **r** eadem scribendi ratione usi sunt. Certe ostendunt hae formae libros nostros ex archetypo, quod exaravit librarius gallo-romanus, deducendos esse. At quum in prima scheda nobis occurrat *nichil* pro *nihil* (pg. 169, v. 15), id mihi est signum, cur credam hanc schedam a librario germanico scriptam esse.

[7] Id factum esse ostendit et uncus, qui priori ligamento affixus est, non, ut assolet, posteriori, et figura, quae cernitur in posteriore ligamento; cuius argumentum est leo, pedibus conterens draconem (?); suspicor eam esse insigne eius, cuius quondam fuit codex. Solent talia insignia imprimi priori, non posteriori ligamento.

Lundæ 1684—1702, deinde iuris Suethici et Romani ad an. 1707, quo anno, idibus Maiis, mortem obiit. Credibile est Riddermarckium, quum iuvenis per undecim annos in academiis Germaniae et Hollandiae litteris studebat, eum sibi parasse. Codicem iam, mortuo Riddermarckio, mutilatum fuisse verisimile fit ex ea re, quod parvo pretio emtus est; in indice librorum Riddermarckii, de quibus emendis agitur, venalis est duodecim sextantibus (öre).

Haec habui, quae de codicis externa forma et fatis disputarem.

Nunc annotare volo lectiones, quas ab ipso contextu Friedleinii abhorrentes exhibet fragmentum nostrum; et sic quidem annotabo, ut ante hoc signum | ponam lectiones Friedleinianas, post id eas, quas praebet fragmentum, deinde intercludendi signis includam signa eorum codicum, qui, a Friedleinio ad quemque locum allati, cum fragmento congruunt;[8] ubi e re erit, etiam indicabo fragmenti nostri cum editione Veneta (= Ven.), ed. a. 1492, (et editione Basileensi, ed. a. 1546 = Bas.) consensum. Ex omnibus manibus, quae annotationibus conscribillarunt paene fragmentum, eae tantum mihi nunc curae sunt, quae ipsum contextum corrigere aggressae sunt. Omisi etiam afferre omnes illos locos, ubi aut singulae litterae aut voces totae extritae sunt. Quibusdam enim paginis, ubi membrana parum firma est, quippe quae ex eo, qui priorem scripturam erasit, nimium vexata sit, tot lacunae exstant, ut magis e re esset totum fragmentum diplomatica, quam dicunt, fide excudere quam eas omnes indicare. At omnes rasuras indicare studui, quae aperte ad contextus correctionem spectant

Pg. 70, v. 18 positio] *propositio* (**a**, **d**, **f**, **r**).

v. 20 ponatur secundum] = **L**;[9] in margine corrector: *igitur*, quod signo indicat poni debere post *Ponatur* (**a**, **l**: *Ponatur enim secundum*).

v. 22 et] om.; add. supra corrector.

Pg. 71, v. 2 subpositam] *suppositam*.

v. 9 ponimus] = **L**; corr. supra *i* scripsit *a*.

v. 10 Sit] *fit* (**a**, **c**, **d**, **s**).

v. 20 duplex] *duplus* (**a**, **c**, **d**, **f**, **r**, **s**).

descriptio] *discriptio* (**s**: *docet discriptio*).

v. 26 repperiemus] *re//perimus*[1] (Ven.) Haud dubie prius *p* erasum est et fortasse eadem manu, quae supra *im* scripsit *e*, ut exstet: *reperiemus* (Bas.)

P. 72, v. 8 supertripartiens] *tripartiens* (**a**, **b**, **c**, **f**, **l**, **r**).

descriptione] *discriptione*.

[8] Friedlein codices, quibus usus est, recenset pgg. 1, 2.

[9] **L** = fragmenti Lundensis prima manus.

[1] // indicat rasuram.

v. 16 hactenus] *actenus* (**f**, **l**); corr. *hactenus*.

v. 17 sectemur] = **L**; corr. *e* in *a* mutato, *re* supra scripto, *sectaremur*. [2]

v. 18 est lacuna inter *detinentes* et *ab*, [3] quam praepositionem nescio an posterior manus scripserit.

v. 20 Liber primus explicit] ANICII MANLII SEVERINI BOETII V. C. ·ET INL. EXCONS ORD. PATRICII INSTITUTIONIS ARITHMETICAE LIBER (PRIMUS EX-) [4] PLICITUS (EST) (cfr **b**, **d**, **l**).

Pg. 73, v. 1 quot] *quot*, sed *t* in rasura (**d** *quod*, ceteri *quos*).

v. 2 eorumque] *eorum*.

v. 11 quodque] *quod*||*que*. [5]

v. 25 descriptionesque] *discriptionis* (**c**); corr. *discriptionesque*. [6]

Pg. 74, v. 4 pyramide] *piramide*; *e* est in rasura. [7]

ea sit] *sit ea* (**f**).

v. 6 pyramidis] *piramidis*; quam formam

v. 9 corrector emendavit in *pyramidis*.

v. 10 cybis] pr. m. *cibis*, corr. *cubis* (**f**, Ven.)

vel asseribus] pr. m. omisit; corr. supra lineam addidit.

cuneis] *cu*||*neis*; ante correctionem fuit, credo, *culneis* (**f**, **r**).

v. 11 sphericis] *spheris* (**d**).

parallelepipedis] = corr. *-lepip-* est in rasura. Ven.: *parallelibipedis*, quod fortasse fuit in **L** pr. m.

v. 16 inparibus] = **L**; corr. hic, ut multis locis, quos annotare supersedeo, ubi *n* consona non in sequentis consonae similitudinem mutata est, in *m*, tertio huius litterae ductu addito, emendare conatus est.

v. 18 definitione] post hoc verbum a pr. m. addita sunt: *vel de generatione cuncorum* (cfr. **d**, **f**, **r**).

v. 20 rerum quae] **L** *rerumque*; m. post. supra *que* additum *a*.

v. 23 eiusdem natura] paene erasa sunt; at videtur *a* finale m. recentiore additum esse (**c**: *naturae*).

alterius natura] *alterius naturae* (**d**).

v. 24 consistant] *consistat*; corr. supra *a* addidit *n* (**a**, **c**: *consistit*).

---

[2] Scilicet ad similitudinem formae *moraremur* v. 19 emendatio facta est.

[3] Forsitan librarius ipse lacunam reliquerit, quum nimis trita esset membrana.

[4] Quae sic parenthesi includuntur, legi non possunt; adeo prorsus eluta sunt. Praeterea hoc *explicitus est* pro sua parte testatur codicis antiquitatem.

[5] Fuit fortasse prima manu: *quod quoque* (?); **a** pro *quodque* exhibet *quoque*.

[6] v. 26 *Descriptio* paene erasum est, ut nequeam videre, utrum *De-* an *Di-* fuerit scriptum.

[7] Quum **a**, **d**, **r** praebeant *piramida*, **f** *pyramida*, credibile est principalem lectionem fuisse: *piramida*.

Pg. 75, v. 2 omnes] *omni(s)*, ni fallor (**d**).

v. 9 inpares] *i(np)aris*; conf. **a, d, r**.

v. 11 loco pares] *paris loco*; signo ⸓ ⸓ supraposito, aut corrector aut librarius ipse ea verba locum mutare jussit (**d, r**: *paris*).

v. 17 cybos] *cibos*.

substantiae] *substantia* (**d**); cfr infra pg. 136, v. 4 (ubi **d** inscriptionem omittit).

v. 20 proportionalitas] *proportionalitas*, sed *s* in rasura.

v. 23 sit] *est* (**a. c, d, f, r. s**).

Pg. 76, v. 2. De geometrica medietate eiusque proprietatibus] om. pr. m., add. in margine corrector, qui etiam capitulorum numeros, qui, hoc titulo omisso, uno minores fiunt, restituit, praeter LIIII, v. 21, pro quo immutatus restat numerus LIII.

v. 6 numeri] om.; corr. supra lineam addidit.

v. 9 sit] *est*

digesta] *degesta* (**r**); corr. *digesta*.

v. 11 geometrica] *gometrica*; supra add. *e*.

v. 16 armonicae] *armonicae*, sed *-mon-* sic in litura, ut credam pr. m. exarasse: *arithmeticae*; vide Friedleinium; conf. pg. 164, v. 14.

Pg. 77, v. 1 Incipit liber secundus] om. (**d**), sed linea est relicta vacua a scriptura.

v. 7 componuntur] *conponuntur*.

v. 10 terminatur] *termina||tur*.

v. 13 terra atque anima] *terra anima* (**a, r**); corr. supra scripsit *atque*.

v. 14 Sed in haec] *sed haec*; corr. supra: *in*.

v. 16 a nobis inaequalitas] *inaequalitas a nobis* (**c, d, f, l, r**).

v. 17 aequalitatem velut) *aequalitatem rursus velut* (**d, f, l, s**; **a**: *velut rursus*).

v. 19 imperatione] *inperatione*.

Pg. 78, v. 6 procreantur multiplicibus] *procreantur haec est multiplicibus* (**c**, Ven. Bas.: *hoc est*).

v. 8 indubitata] *indubita*; corr supra: *-ta*.

v. 9 post *terminis* litura.

v. 11 conlocemus] *collocemus*. Quod prius *l* in litura legitur, me adducit ut credam id ex *n* emendatum esse eadem manu, quae tot locis *n* in *m* mutare conata est.

v. 17 comparationes proportionesque] *conparationis proportionisque*; corr., *e* supra posito, emendavit.

v. 23 sollertem] *solertem* pr. m. (**a, b, r**); *l* supra addidit manus recentior, quae eadem

v. 24 vero], quod omissum erat, addidit.

v. 26 enim] *autem*.

termini] m. rec. in rasura est scriptum.

v. 28 triginta duobus] XXXII.

v. 29 relinquuntur] *relinqun-tur* (*u* supra *n*); tantum *relinq* a prima manu profecta sunt, cetera add. corr.[8]

Pg. 79, v. 3 relinquuntur] *relinquentur*.

v. 9 alterum *ex* om.

v. 13 eliquabimus] *eliquabimus*, sed *eli* in rasura scripsit corr.[9]

v. 20 VIII. VIII. VIII.] (VII)I et VIII et VIII (**a**, **c**, **d**, **f**, **r**, **s**).

v. 25 et ad aliquid] pr. m. *et aliquid*; corr. supra scripsit *ad*.

v. 26 quantitatis] *quantitas*; *ti* supra *a* add. corr.

Pg. 80, v. 1 in] om. (**b**, **d**, **l**); corr. supra lineam add.

v. 2 pracedere] *precedere*; corr. *a* inseruit inter *r* et *e*: *prae*.

eorumque] *coru(m)*, pr. m., ut supra pg. 73, v. 2; corr. add. *que*.

v. 3 expositio] *dispositio* (b).

v. 5 enmousotaton theorema] ENMOUSATOTON TOREUMA (supra scripta: I(?)A, HE), quae m. rec., non prima scripta sunt; prioris manus scriptura est erasa; quae supra scripta sunt, posterioris correctoris sunt; in ima ora corr. uncialibus graecis: *ἐνμουσοιατον θεορεμα*.

v. 6 Timaeo] *timeo*.

v. 10 comparationes] *conparationes*.

v. 13 nobis] exstat in rasura, m. post.

quot numeris] *ot* et *i* m. post. in rasura. Conicerem *quos numeros* scriptum fuisse, si non *quot* videretur e *quid* emendatum esse.

v. 14 possint] *possunt*, sed sic, ut prior linea litteræ *u* erasa sit, utrum a correctore an tritione fortuita, nescio.

vestigandum] *investigandum* (**a**, **f**, **s**).

v. 15 similium sibimet] *similium hoc est qui ab illis nascuntur sibimet*. Memoria tenendum est a verbis: *hoc est* etc. novam paginam incipi. Sed unde venerint ea, quae extrudenda curavit aut librarius aut corrector, nescio.[1]

v. 16 principes] *princeps* pr. m.; corr. *principes*.

v. 17 tale] = corr.; *tali* pr. m.

v. 18 destinatum] *di////ctum*; quum *c* nullum radendi vestigium praebeat, credibile mihi videtur pr. m. scripsisse *distinctum*, non *distinatum*. (**c**, Ven., Bas.: *dictum*); *distinctum* legi in libris Bernensibus **518** et **F 219** docet F. Gustafsson in Act. Societ. scient. Fennicae tom. XI, pg.

[8] Fuerit forsitan *relinquentur*, ut in proxima annotatione. Conf. etiam pg. 79, v. 9 *relinquentur*, v. 11 *erit reliqua*.

[9] Suspicor scriptum fuisse *aequabimus*.

[1] Nullus in libris instit. arithm. locus prorsus similia praebet; praeter ceteros pg. 93, v. 8 *his, quae ab ea nascuntur* (Friedlein in annot.: "coniicias", inquit, *qui* esse legendum"; ut iam legunt Ven. et Bas.) his verbis simillima sunt.

343 (De codicibus Boetii de institutione arithmetica librorum Bernensibus, pgg. 341—344).

v. 19 et| erasum est (**d** om.).

v. 20 post *sesquiquartis* est litura.

v. 21 duo| *duos* (**a** ex correctione).

v. 23 unquam| *ūquā* in rasura; pr. m. haud dubie aliud scripsit, quum spatium tam sit artum ut vix capiat *ūquā* abbreviatum.

superet| *supperet*.

v. 24 deminutior| *diminutior* (Bas).

Pg. 81, v. 6 duplus| *duplex*.

v. 7 comparatus| *conparatus*.

v. 10 VI, ad VI| *sex, ad sex*.

quoniam| *quom*.

v. 11 comparatione| *conparatione*.

v. 15 idem quoque| *idemque* (**d**, **f**, **r**; **a** in litura); *m* est in rasura.

v. 17 humana| *huma*; corr. add. *na*.

v. 21 Supra numeros, qui scripti sunt pg. 81, vv. 22—27, pg. 82, vv. 22—27, pg. 83, vv. 1—6 legitur *latitudo*, et infra, obliqua linea scriptum, *angularis*.

Pg. 82, v. 7 comparatur| *conparatur*.

v. 9 *sesquitertium*, sed *sesquiter-* in rasura.

v. 11 appositi| *adpositi*.

v. 19 comparatus| *conparatus*.

v. 20 nequeat| *nequit* (**d**, **f**, **r**, **s**); *it* in litura.

v. 21 descriptio| = corr.; pr. m. *discriptio*.

Pg. 83, v. 11 his quoque mirabile| *his quoque hoc mirabile* pr. m.; corr. *his hoc quoque mirabile* (Ven., Bas.).

v. 12 eisdem| *eisdem*, sed *is* sic in rasura, ut prima manus videatur scripsisse: *eiusdem*.

v. 13 latitudinis| = corr.; **L**., ni fallor, *latitudines*.

v. 16 in infinita ductum speculatione] pr. m. *infenitā ductum speculationē* (fortasse signa ‾ ‾ non eius manus sunt); corr. (ipsa prima manus?) *in* ante versum addidit. (**d** om. *in*).

v. 18 autem| *enim* (**d**, **r**) in litura.

v. 20 quincupli| *quinquupli*.[2]

v. 21 consentient] = corr.; pr. m. *consentiant*.

v. 22 conpetens| *competens*.

v. 26 superparticularis| *superparticulares* (**a**, **f**,), sed *i* supra positum est.

v. 27 — *onis exoritur* in rasura rec. m.

Pg. 84, v. 1 componitur| *conponitur*.

v. 4 IIII| *quattuor* (**d**, **f**; **b**: *quatuor*).

v. 5 duplus| *dupla*.

---

[2] pg. 147, v. 8 **r**, **s** legunt *quinquuplicato*.

v. 6 componunt| *conponunt.*

v. 9 sit| fit (**a**, **b**, **r**, **s**); in margine corr.: "*sit.* et melius."

v. 11 conlocetur| *collocetur*; prius *l* in litura. Conf. quae annotata sunt in pg. 78, v. 11.

v. 14 duplus| *dupla.*

v. 21 XII| duodecim (**d**, **f**, **l**,; **c**: *duodecimus*).

-us est d- in rasura m. rec.

X vero et VIII| *decem vero et octo* (**b**, **d**, **f**).

v. 24 triplus| *tripla.*

duplus| *dupla.*

Pg. 85, v. 1 si| om. (Ven., Bas.); corr. addidit.

v. 5 triplus| *tripla.*

duplus| *dupla.*

v. 12 demonstravimus| *monstravimus*; corr. supra posuit *de.*

v. 13 quincuplus| *quinquuplus*; eadem forma redit v. 14.

v. 16 multiplicitatis| *multiplicatis.*

v. 17 rati| om. (**c**, **d**, **f**, **r**, **s**; **b** supra versum).

v. 20 inpediat] *impediat.*

Pg. 86, v. 4 secundum ad(?) aliquid| *secundum aliquid*; corr. supra versum posuit ad.

v. 7 ipsam| *ipsa* (**d**).

aliquid| *aliud* (**f**, **l**).

v. 13 demensionesque| *dimens(io)n(e)sque* (**c**, **d**, **l**).

v. 15 demensio] *dimensio.*

v. 16 compositione| *conpositione.*

coniunctis| *iunctis*, ni fallor, pr. m., corr. *ciunctis.*

v. 17 sphericis| *phericis* pr. m.; corr. *sphericis.*

vel tignulis et cuneis] bis exarata exstant.

v. 18 propriae| *proprie*; in annot. Friedlein "fortasse", inquit, "legendum *proprie*".

v. 19 geometriae| *geometricae* (**a**, **c**, **r**, **s**).

v. 24 firmaret| = L; corr. supra addidit *in* (**b**, **c** et fortasse **l** pr. m. *infirmaret*, **r** ex corr.; Ven. et Bas. etiam *infirmaret*). Versus, qui post *haec* incipit, totus erasus est, excepta syllaba *sig-*, quae in fine legitur.

v. 25 numerorum, quae posita] *numerorum posita* (**a**; **d**, **r** supra versum ponunt *quae;* punctis subnotat **b**)

Pg. 87, v. 2 de] om. (**a**, **d**, **f**).

v. 3 quotlibet] = corr.; fuit, opinor, *quodlibet* (**r**).

v. 4 quot unitates quis| *quotiens* | *unitates quis* (**l**, **s**, Ven. Bas.); in litura apparet *s* ante *unitates*, unde conicio primam manum scripsisse *quotiens quis unitates quis.*

v. 6 quotienscunque] *quotiens* (**d**, **f**).

v. 8 apponere| *adponere.*

v. 9 facimus] *faci||mus*; haud dubie fuit *faciemus* (**f**; cfr **r**).

v. 16 ipsum] *ips||um* et supra scriptum: "s. punctum." Conicias *ipsorum* exaratum fuisse.

v. 21 quotlibet] = corr.; fuit *quodlibet*.

v. 23 inter] *in* pr. m.; corr. supra add. *ter*.

Pg. 88, v. 3 nihil] nil (**b**, **f**,).

v. 9 id vero] *id||vero*.

v. 13 explicat] *explicabit* (**d**, **f**); correctum ex *explicat* videtur.

v. 15 et] om.; corr. supra posuit.

v. 19 aliquid duobus] *aliquid quod duobus* (**c**, **f**, **l**, **s** et **r** ex corr.).

longitudinem habeat] *habeat longitudinem*.

v. 20 demensione] *dimensione*.

v. 22 supra quae] *supraque* (**a**, **l**), sed corr. supra *a*.

v. 24 componantur] *conponantur*.

enim] om., sed corr. add.

v. 26 conficiat] *conficiet* pr. m. (**d**), sed corr., punctis sub *e* positis, *a* supra scripsit.

v. 26, 27, ni fallor, pr. m. scripsit *longitudinem*, *latidudinem*, *altitudinem*, quae nunc correcta sunt in sexti casus formas.

v. 29 latitudinemque] *latitudinem*, omisso *que* (**a**, **c**, **d**, **f**, **r**).

Pg. 89, v. 5 retinet] *retinent* pr. m. (**d**), corr. *retinet*.

v. 10 demensione] *dimensione*.

v. 12 naturam] *natura*; fortasse signum litterae *m* extritum est.

v. 13 linea, quod] *linea||quod*; credo *eo quod* scriptum fuisse.

a] aut om., aut erasum; hoc credibilius mihi videtur.

v. 14. superficie] *superfici* pr. m.; corr. supra *i* add. *e*, quemadmodum etiam v. 18, ubi recurrit forma.

v. 14 spatiis vincitur] in rasura scripta sunt, quam sequitur lacuna. Credo **L** exhibuisse eadem, quae **a** aut **b** (aut **f**?). Vide Friedleinium.

v. 18 idem] = **L**, sed corr. addidit *-que* (*idemque* **f**, et **a** ex corr.).

v. 19 demensionibus] *dimensionibus*, ut

v. 20 *dimensione*.

v. 23 atomon] *athomon*.

v. 24 deminutum] *diminutum*.

v. 29 ipsa non] *ipsa||non*.

Pg. 90, v. 2 naturale] *naturali* pr. m., corr. *naturale*.

v. 3 demensione] *dimensione*.

v. 11 additi] = **L**, sed corr. *addita* (conf. **b**, **l**).

v. 12 latitudini] = **L**, sed in margine, signo apposito, quod indicat *latitudini* eiciendum esse, alterum in contextum recipiendum, annotatum est: *altitudin(i)* (= Ven.; conf. **b**, **l**, **r**, **s**).

Obs. Librarius, in novam schedam transiens, omisit numeros, quos continet v. 17, et initium fecit a titulo capitis VI, quare numeri post ti-

tulum sequuntur, adiecto signo, quod titulum et numeros transponi iubet.

v. 17 fragmentum praebet tantum *II* usque ad *IIIIIII*.

v. 20 in numeris] om.; corr. add.

Pg. 91, v. 5 angulos] om., sed in marg. corr. add.; sequens verbum ex iisdem fere litteris incipit. [3]

v. 6 descriptione] *discrip(ti)one*.

v. 8 geometria] *geometrica* (**a**, **c**, **d**, **l**, **r**, **s**).

v. 10 triangularis] *angularis*.

v. 16 triangulos] om. (**a**, **d**, **f**).

v. 17 mensuraque] *mensura*; corr. supra scripsit *que*.

Obs. Pg. 91, v. 18, *quadratus* — pg. 92, v. 1 *divisus*, quippe quae sint inscriptiones figurarum, maiusculis depicta sunt, ut etiam pg. 92, v. 5.

v. 19 triangulos] *triangulis*; eodem modo differt a contextu Friedleinii v. 20 et pg. 92, v. 1.

v. 20 V] *quinque*.

Pg. 92, v. 2 quis ita] *ita quis*.

v. 5 tres triangulos] *tribus triangulis*.

v. 6 Adeo haec] *Adeo autem haec*.

v. 9 ipsam] *ipsa* (**a**, **b**, **c**. **d**, **f**, **l**, **s**).

v. 14 descriptione] *discriptione*.

v. 15 aequalitatem] = corr.; pr. m. *aequalitate*.

Pg. 93, v. 3 rasura est ante *infinita*; fuit haud dubie *in infinita* (**a**, **b**, **c**, **d**; **l**: *in infinitum*).

v. 4 ex ordine] *ordine* (**a**, **d**, **f**, et **r** pr. m.); supra lineam explicator *per ordinem*.

Pg. 117, v. 15 neglegitur] = **L**, sed corr. *negligitur* (Ven., Bas.).

inpar] *impar*, ut vv. 18, 20, 24, 26 invenimus formas *impar*, *imparem*, *imparibus*.

v. 17 cuiuscunque] *cuiuscumque*.

v. 23 conpletur] *completur*.

v. 27 descriptis] = corr., pr. m. *discriptis*.

Pg. 118, v. 2 ut] *ut et* (**d**, **l**, Bas.)

inparibus] *imparibus*.

v. 5 sint] = **L**, sed corr., puncto infra *i* posito, supra scripsit *u* (**r**, **F**).

v. 7 inmutabilis] *immutabilis*.

v. 13 inpares] *impares*, ut v. 16 *imparis* pro *inparis*, v. 17 *imparitatis* pro *inparitatis*.

a binario] *a bino* pr. m.; corr.: *a binario* (**a**, **c**, et **b** pr. m. *ab uno*, quorum in archetypo nescio an fuerit: *a bino*).

---

[3] Inter columnas in hunc locum leguntur: *(e)ptagonus (ogdog)onus*, quae eam ob rem affero, quod apta sunt, quae ostendant e glossa orta esse ea, quae Bas. excudit, non autem praebent Friedleinii codices aut **L**.; in illa enim editione post *includitur* v. 4, leguntur: "quintus heptagonus, sextus ogdogonus, id est qui 7 vel 8 angulorum terminis dilatantur." Confer paulo infra v. 16, ubi post *sex* Bas. addit: "heptagonum in 7".

v. 19 ipsa] *ipsam* (**c**, **r**, **s**), ut etiam v. 21 (**c**, **s**).

v. 22 discrepet] *discrepat* (**b**, **c**, **d**, **f**, **l**, **r**, **s**).

vel si semel, unum semel] om (**d**, **f**); haec verba omissa sunt etiam in codice Bernensi **A 91**; Gustafson pg. 344.

Pg. 119, v. 5 ipsa] *ipsam* (**F**.)

v. 8 bis unum vel] om. (**d**, **f**).

v. 14 quattuor] *quaternarius* (**f**, **s**; **c**, **r**: IIII).

v. 16 sedecim] *sede*|*narii* (**d**: XVI).

v. 18 facias] = corr.; pr. m. *facies* (**b**, **f**, **l**).

v. 23 tribus] = corr.; pr. m., ut videtur, *tres;* **a** et **d**, et fortasse etiam **r** *tres* in *tribus* correxerunt.

Pg. 132, v. 12 IIII] IIII, sed in rasura multi spatii, ut coniciam *quarto* exaratum fuisse (**f**); cuius primae litterae ductus adhuc cernuntur.

v. 13 II] *duo* (**a**, **b**, **c**, **f**, **l**, **r**, **s**).

v. 14 longiorem] = **L**; corr. *longiorum*, *u* supra *e* posito. (**d** pr. m *longiorum*, ex corr. *longiorem*).

v. 18 minora] = corr.; conicias *maiora* fuisse scriptum.

v. 20 inpares] *impares*; idem legitur infra v. 26. Observandum est *e* in *impares* v. 20, in *pares* et *longiores* v. 22 sic recentiore manu scriptum esse, ut videatur correctum esse ex *i*.

Pg. 133, v. 5 compositio] *conpositio*.

inparibus] *imparibus*.

v. 8 nunquam] *numquam*.

v. 20 I] *unum* (**a**, **c**, **d**, **f**, **l**, **r**, **s**).

II] *duo* (**a**, **b**, **c**, **l**, **r**, **s**).

v. 23 isdem] *hisdem* (**a**, **d**, **r**).

Pg. 134, v. 10 eisdem] *hisdem* (**c**, **d**, **f**, **r**, **s**).

v. 14 summulis] *sumulis*. [4])

v. 16 geminavimus] *geminamus* (**d**, **f**, **r**).

v. 18 Proportiones] non exstat; aliquid supra figuram erasum est; quid fuerit, non apparet; vix fuit *proportiones*.

v. 19, 20 partim vix legi possunt; omnia vero, quae possunt, praeter utrumque *dupla* (?), in masculinam terminationem exeunt; observatione dignum est in Ven. et Bas., *proportiones* omittentibus, omnia masculino exitu uti.

v. 23 *differentia*, ni fallor, pr. m.; corr. *differentiae*.

Pg. 135, v. 7 pars tertia] *tertia pars* (**f**, **r**, **s**).

v. 8 descriptionis] *discriptionis*.

v. 14 inparibus] *imparibus* et v. 16 *imparem* (*em* m. rec.) pro *inparem*.

v. 16 nunquam] *numquam*.

---

[4] At pg. 161 v. 3 *L* exhibet *summulae*, duobu *m*; scil. h. l. omissum est breviandi signum ‒.

v. 22 inpari] *impare* pr. m. (**b**, **l**, **r**: *inpare*: Ven., Bas. *impare*); corr. *impari*.

v. 24 VIIII] *novem*.

v. 25 inpari] *impari*.

v. 28 adspicias] *aspicias*.

Pg. 136, v. 1 et] om. (**f**, **r**, **s**).

v. 2 a] *ab* (Bas.).

v. 4 Cybos] = corr.; pr. m. *cibos*.

substantiae] = corr; pr. m. *substantia*.

inparibus] *imparibus*, ut v. 9 *imparium* pro *inparium*, v. 11 *impares* pro *inpares*.

v. 8 inmutabilis] *inmutabili* (**c**, **r**, **s**: *immutabili*).

v. 9 socii, non] *socii et non* (**d**); corr. adiecit *et*.

v. 10 producuntur] = **L**; in marg. corr.: *al. prodeunt* (**d**).

nunquam] *numquam*.

Pg. 149, v. 5 comparentur] *conparentur*, ni oculi me fallunt.

v. 7 rei] *ei rei* (**f**, Ven., Bas).

comparatur an *conparatur*, non discerni potest.

v. 10 optimatium] *optimatum* (**c**, **f**, Ven. Bas.)

v. 15 ius] om., sed corr. supra addidit.

v. 17 tantum] om.

medietate] *mediatate*; corr. (pr. m.?), supra scripto *e*, mutavit in *medietate*.

v. 22 in Timaei] ni fallor, conatus est corr. principalem scribendi rationem: *imrmei* (?) mutare in: *in timei*; supra *cosmopoeia* (?) annotavit lector quidam: "mundifactura", ad quod explicandum idem in margine scripsit: "cosmos graece mundus poio facio hinc cosmopo^i^ea dicitur mundifactura" [5]

Pg. 150, v. 18 III] tres (**c**, **d**, **f**).

v. 19 *quotienscumque*.

v. 22 sunt] sint (**c**, **d**, **f**, **l**, **r**).

Pg. 151, v 1 referunt] *ferunt* (**b**, **c**, **l**; **a** pr. m.); corr. *fecerunt* (**d**, **f**, **r**, **s**, Ven. Bas.).

v. 8 unum] pr. m. *uno* (**b**, **c**, **f**, **l**; **r** pr. m.); corr. *unum*.

v. 9 tres] lapsu calami pr. m. *tes*; corr. add. *r*.

v. 13 nunquam] *numquam*, ut etiam v. 17.

v. 14 semper] *et*.

v. 18 inparis] *imparis*.

v. 21 inparem] *imparem*.

Pg. 152, v. 6 comparatur] *conparatur*.

v. 18 terminum, id est] om. (Bas.).

v. 22 descriptione] *discriptione*.

---

[5] Utrum ipse contextus praebat *cosmopoeia* an *cosmopoea* an *cosmopoia*, discernere non possum; credo tamen *cosmopoeia*, quum *cosmopoea* in nota in hanc formam sit emendatum.

Pg. 153, v. 1 comparati] *conparati.*

v. 10 obtinens] *optinens.*

v. 11 comparationibus] *conparationibus.*

Pg. 154, v. 21c olligatur] *colligitur* (**b, c, f, l, s**, et **a, d**, pr. m.; **r** *collegitur*).

v. 22 duae] om.; observandum est novam columnam incipi a verbo *extremitates.*

Pg. 155, v. 12 armonicae] *armoniae* (Ven. Bas.: *harmoniae*).

v. 16 invenies] = corr.; pr. m. *invenias* (**d, r**).

v. 17 obtinens] *optinens.*

v. 21 extremi] *extimi* (**d**, Ven., Bas.)

v. 22 extremi] extimi [6] (**d**, Ven., Bas.)

v. 24 senarius in alia dispositione] *in alia dispositione senarius* (**d, f, l, r, s**).

v. 26 comparemus] *conparemus.*

Pg. 156, v. 1 III] *tres* (**d, f**).

VI] sex (**d, f**).

v. 3 comparati] *conparati.*

v. 5 differentiae] *differentia* (**r, s**).

v. 7 sesquitertia] *sesquitertium* (?); inter v. 8 et 9 *differentia.* [7]

v. 13 et] om. (**d**, Ven., Bas.).

v. 16 sesqualtera] *sesqualter* (**f, l, r**); eadem forma v. 19.

v. 20 hanc] *hunc* (**a, b, c, d, f, l, r**).

Pg. 157, v. 1 Supra figuram, quae numeros comprehendit leguntur: *Sesqualter, Diapente, Diapason, Duplex.* (Bas.; cfr. **f, l, r**).

v. 2 triplus] *triplices* (**c, f, l, r**).

et] om. (**a, b**).

v. 4 dispositione] *positione* (**a, b, c, f, s**).

v. 5 repperiemus] *reperiemus* (Ven. Bas.).

v. 7 *triplus, diapente, diapason* (**d, f, l**).

v. 11 diapente diapason] *termini* (**c, d, l**).

v. 14 comparati] *conparati.*

v. 17 *triplus, diapente, diapason* utroque loco (**d, f, l, r**).

v. 16—18 ad sinistrum latus descriptae figurae: *comparatio III ad I. Termini ad differentiam;* ad dexterum latus: *cōparatio VI ad II. Termini ad differentiam* (confer **d, f, l, r**).

Pg. 158, v. 5 quadruplus] *quadrupli* (**f, r**).

---

[6] Eodem versu **a, c, f, s** *tripli sunt,* ceteri *tripli,* quod iure describit Friedlein. Illud "sunt" esse primum a lectore quodam additum sententiae supplendae, non contextus corrigendi causa, deinde in ipsum contextum irrepsisse elucet e fragmento nostro, ubi supra *tripli* scriptum est: "s. sunt"; quemadmodum infra v. 25, ubi **s** scribit: *triplus est.* **L.** cum ceteris praebet *triplus*, supra addito: "s. est"; et sic multis locis.

[7] Friedlein affert supra v. 8 (?) **f, r, s** legere *differentia,* **c, l** *differentiae.*

v. 10 prius *est* om. (**d**, **r**).

v. 10 IIII — v. 11 unus] om.; alia manus in ima margine adiecit, scribens IIII, ut **f**.

v. 12 maior = m. rec; pr. m., ut videtur, *minor*.

v. 23 cybis] = corr.; fuit *cybus*.

v. 24 enim] om.

XII] *duodeccim*.

Pg. 159, v. 3 maioris] = corr.; pr. m. *maior*.

et medii] om.

ac] = **L**, sed corr. *ad.*; idem sic supra scripsit *et medii*, ut jubeat legi: *maioris ad medii et medii ad parvissimi*.

comparatur] *conparatur*.

v. 5 duodenarii] *XII* (**c**, **d**, **f**, **r**, **s**; conf. **a**).

v. 7 comparati] *conparati*.

v. 13 multiplicatae] *multiplicate*.

perfecerint] *perfecerunt* (**s**).

v. 15 VI] *sex* (**d**).

v. 16 XII] *duodecim* (**d**).

v. 17 quoniam, quae] *quoniam ea, quae* (**a**, **b**, **c**, **d**, **f**, **l**, **r**).

v. 18 repperitur] *reperitur* (Ven., Bas.; **c**: *reperietur*).

v. 19 VI] *sex*.

compositione] *conpositione*.

v. 22 VI] *sex* (**d**).

v. 26 quadruplo] *druplo* pr. m., corr., *r* eluto, *bis* suprascripto, effecit *bis duplo*.

Pg. 160, v. 2 repperitur] *reperitur* (Ven., Bas.).

v. 3 proprie] *propriae* pr. m., corr. *proprie*.

v. 8 quatenus] *quatinus* (**b**, **l**, **F**).

v. 10 foramen] *forum* pr. m.; supra lineam m. recentior *foramen (forum* **c**, **d**, **r** et **b** pr. m.; eius corr. *foramen)*.

v. 11 aperientes] *operientes* pr. m.; corr. *aperientes*.

occludentes] *obcludentes*.

emittant] = corr.; pr. m. *emittent*.

v. 12 chordis] *cordis* (Ven.)

v. 19 positis] om. (**c**, **d**, **f**, **r**, **s**, **F**).

v. 22 aequalitasque] *aequabilitasque* (**F**, Ven.).

Pg. 161, v. 6 repperies] *reperies* (Ven., Bas.) haud dubie, quamquam *rep*- paene erasum est.

v. 11 adgregatio] *aggregatio*.

duplex] *dupl-* tantum restat, ut non appareat, utrum fuerit *duplus* (**c**) an *duplex* (ceteri).

v. 12 comparatione] *conparatione*.

v. 16 multiplicatae] *multiplicate*; corr. virgulam infra *e* addidit.

v. 23 XX] *viginti*.

v. 29 conpletur] *completur*.

v. 30 inminutio] *imminutio*.

Pg. 162, v. 9 comparantur] *conparantur.*

v. 18 inpares] *impares.*

v. 20 constituet] *constituit* (**a**, **c**, **d**, **f**, **r**, **s**).

v. 31 repperire] *reperire* (Ven., Bas.).

Pg. 163, v. 21 efficiunt] *efficiuntur* (Ven., Bas.)

v. 24 relinquitur] *reliquetur* pr. m.; corr., supra addito *n*, *relinquetur* (**d**, Ven., Bas.); conf. infra pg. 165, v. 20.

v. 29 repperies] *reperies* (Ven. Bas.).

Pg. 164, v. 4 exinde] *inde* (**a**, **d**, **f**, **r**).

v. 5 faciunt] *fiunt* (Ven.)

v. 6 multiplices] *multiplicas* (**a**, **d**) pr. m.; corr. *multiplices.*

v. 7 ut ceteri codices, ita etiam **L** exhibet ea, quae Friedlein h. v. et v. 10 uncis inclusit.

v. 8 efficies] = **L**, sed corr. *efficias* (Bas).

v. 14 armonicae] *armonicae*, sed *mon* in rasura. Cfr. Friedl.

v. 19 paene] *pene* (**c**, **f**, **l**, **r**, **s**).

eorum] *earum.*

v. 21 quoniam] *quod* (**d**, **f**, **r**, et **b** pr. m.).

v. 22 inplendam] *implendam* (**c**; **s** *implendum*).

v. 25 trahunt] *traunt*; corr. supra add. *h.*

Pg. 165, v. 5 Sex] *senarius.*

v. 6 est] om. (**c**, **r**), sed glossematis loco additum est inter lineas: "s. est". Cfr pg. 16, not. 6.

v. 12 oppositam] *obpositam.*

v. 14 in] om.

v. 15 terminorum maiorum] *maiorum terminorum* (**c**, **d**, **f**, **r**).

v. 20 quinquies] *quiquies*; corr. supra *n.*

Pg. 166, v. 2 ad I] *ad unum* (**a**, **b**, **d**, **f**, **l**, **r**).

v. 5 corr., satis recens, post *terminus* inserere vult: *ad medium et medius.* Cfr quae alia manus corrigere conata est pg. 159, v. 3.

v. 7 minores] = corr.; nescio an fuerit *minorum.*

v. 12 IIII] *quattuor* (**d**, **f**).

v. 19 IIII] *IIII* (with "or" written above).

v. 22 efficiet] *efficient.*

v. 24 maiores] *minores* (**a**; cfr **r**).

Pg. 167, v. 7 inplendam] *implendam.*

v. 9 inveniat] *inveniet* (**a**, **c**, **s**), ni fallor; paene elutum est.

v. 11 ordine] *ordinem* (**a**, **b**, **c**, **d**, **l**, **r**).

v. 20 ordine] *ordinem* (**a**, **b**, **c**, **d**, **l**, **r**).

v. 22 eorum] *horum.*

v. 23 differentia] *differentiæ* (**a**, **b**, **c**, **d**, **l**, **r**, **s**); hoc uno loco vetustior fragmenti pars exarat *æ.*

v. 24 ad VI] *ad sex* (**f**).

Pg. 168, v. 4 quattuor] *quatuor* (Ven).

v 12 coniungitur] *iunungatur* (sic).

v. 19 est] om. (**a**, **b**, **c**, **f**, **r**, **s**).

Pg. 169, v. 9, 10. Titulus prorsus paene elutus est.

v. 13 obtinet] *optinet*.

v. 15 nihil] *nichil*.

v. 18 demensione] *dimensione*.

v. 21 et] om.

Pg. 170, v. 2 custodiant] *custodiunt*; corr. supra scripsit: *ant*.

v. 4 hisque geometrica] *his quoque geotrica*.

v. 5 quattuor] *quatuor*.

v. 6 tertium] *tercium*; ut etiam infra v. 16 *tercius*.

v. 7 proportionum] *propositionum*.

v. 11 IIII] *quatuor* (**c**, **d**, **f**: *quattuor*).

v. 13 proportio] *proporcio*.

v. 17 terminum] om. (**s**).

v. 19 adgregatione] *aggregatione*.

v. 22 hoc modo] om.

v. 23 dubium est] *est dubium*.

v. 24 Sex] *VI* (**c**, **f**, **F**).

v. 25 duo] *duobus* (**c**: II).

v. 27 demensionibus] *dimensionibus*.

v. 28 proportionalitas] *proporcionalitas*.

v. 29 VI] *senarium* (**c**, **d**, **f**, **F**).

Pg. 171, v. 1 proportio] *proporcio*; v. 24 *proporcionem* et pg. 172, v. 13 *proporciones*.

v. 4 VIIII] *novem*.

ergo] om.

v. 8 medietate] *medietatæ*.

v. 14 id est] *idem*; (*idē*; scil. dividere debuit: *id ē*).

v. 15 Quattuor] *quatuor*.

v. 17 iungas] om.

VI] *sex* (**d**).

v. 19 VI] *sex* (**f**).

v. 20 inveniemus] *inrenimus* (**a**).

v. 21 hic] *hinc* (**l**).

v. 22 proportionem] om.

v. 23 diatessaron] *dyatessaron*.

v. 24 VIII] *octo* (**a**, **b**).

XII] *duodecim*.

v. 25 diapente] *dyapente*.

v. 27 diapason] *dyapason*.

symphoniam] *simphoniam*; utrum v. 25 scriptum fuerit *symphoniam* an *simphoniam*, nunc non apparet.

v. 28 VIII] *octo* (**f**, **F**).

Pg. 172 v. 4 diatessaron] *diatesseron*.

diapente] *dyapente*.

v. 7 subter] *sub*.

adiecimus] *subiecimus* (**c**, **l**, **s**, et **b** pr. m.).

Post *subiecimus* leguntur: *Explicit liber secundus arithmeticae institutionis*.

v. 10 VIIII] *XVIII*.

In figura, cuius inscriptio est: *Geometrica*, subscriptio: *Proportiones* haec annotata sunt: *(mu)ltipli(cationes) mediorum et extremorum*; in ea, cuius inscriptio est *Arithmetica*, subscriptio *Differen-*

tiae: Juncti (ex)tremi (du)pli medio no(v)enar(i)o; in ea, cuius inscriptio est *Armonica: iunctae extremitates et multiplicatae per medium et extremitates in se multiplicatae.* Cfr. Friedleinii apparatum criticum.

vv. 18 et 19 locum mutarunt.

v. 20 Partes-terminorum] *Diffe(ren)tiae maiorum (et) minorum (terminorum)* (**b**, **1**).

Pg. 173, v. 2 diapason] *dyapason.*

v. 4 diatessaron] *diatesseron* utroque loco.

v. 7 et] non apparet, neque credo id scriptum fuisse.

Addendum est omnes numerorum figuras perquam eleganter et accurate delineatas esse lineisque circumductas. Inter quintam schedam et sextam inserta est chartula, in qua delineata est figura, quae illustret ea, de quibus disserit auctor pg. 159, v. 1 sqq.:

CXLIIII
LXXII
VI *VIII* *XII*
XVIII

Delineata videtur esse ea manu, quae lineis circumduxit numeros, qui leguntur pg. 78, v. 27; 79, 20; 135, 19, 20; 168, 25–169, 8; circum quos non ipse librarius duxit lineas. Alia manu exaratae videntur figurae, quae exstant in marginibus schedarum VIII et VIIII. Scheda VIII in prioris paginae margine hanc figuram exhibet:

armonica medietas
I *II*
III *IIII* *VI*
III *V* *VI*
II *I*
contrarium armonicae medietati.

Quae figura explicare vult ea, de quibus disputat auctor pg. 165, v. 1 sqq. In ima ora paginae secundae exstat figura:

differentia
geometrica medietas
II *IIII*
II *IIII* *VIII*
II *III* *V*
II *I*

Quae figura illustrat ea, quae pg. 165, v. 23 sqq. explanata sunt. Figura, quam delineat scheda VIIII in ima ora prioris paginae haec est:

differentia, sesqualter
III II
I IIII VI
sesqualter.

Quae figura respicit pg. 166, v. 17 sqq. Conferendus est **r**.

Quum Boetii de institutione arithmetica libri nobis sint traditi tot bonis et satis antiquis libris manu scriptis, fieri non potest ut fragmentum nostrum multa exhibeat, quae et nova sint et in contextum recipienda; his tamen locis praebet lectiones, quas e ceteris libris nullus agnovit, emendatione autem Friedlein recipere velle videtur, dico pg. 86, vv. 4 et 18; quibus locis nescio an addi debeat pg. 149, v. 15; nam, quemadmodum pg. 86. v. 4 *ad* est glossa praepositionis *secundum*, sic h. l. *ius* videtur primum additum esse vocabuli, quod est *aequum*, explanandi causa, deinde, cum eodem vocabulo coniunctum, in contextum receptum esse. [8] Interdum etiam contra maiorem codicum partem fulcit meliorem lectionem, ut puta pg. 74, v. 22 (**f**), 78, 6 (**a, b, f**), 85, 15 (**d, s**), 158, 22, quo loco cum **a** et **r** falsam capituli divisionem evitat.

Ex iis, quae a ceteris libris aliena exhibet **L**, observandum est ubique — uno fortasse loco excepto, pg. 71, v. 26 — *reperire* uno *p*, nusquam exarari *repperire*, quam formam describit Friedlein. Quum libri, quibus usus est, semper fere in hoc verbo scribendo consentiant, [9] non dubitatur, quin cum iis iure excudat *repperire*. Neque credo **L** satis valere ad suam formam contra ceteros libros tuendam. Vincant plura vota. Nam quod docent quidam rerum grammaticarum scriptores formas, duobus *p* scriptas, eorum temporum esse, quae olim principalem syllabam duplicaverint, cuius duplicationis prius *p* esse vestigium, praesentis autem temporis formas uno *p* exarandas esse, id — quum vix ullius scriptoris libri manu scripti ab omni parte probent, et saepe in perfecto tempore usi formis uno *p* descriptis, et interdum in praesenti, quae duobus — non valet ad ostendendum formam, quae est *repperire*, falsam esse et

---

[8] Cfr pg. 16, an. 6. Si iure statuimus **L** pg. 86, v. 4; 149, 15 pr. m. veram lectionem exhibere, videntur hi loci indicare **L** descriptum esse e codice antiquiore vel potius explicationum magis experte quam fuit archetypum librorum, quibus usus est Friedlein.

[9] Ter tantum affert variantes formas uno *p* exaratas: pg. 31, v. 29 (**b**), 37, 8 (**r**), 159, 18 (**c**).

ideo extrudendam; ne dicam aliam tales formas explicandi rationem exstare: *rep-perire*, *red-perire;* cfr *red-do.* [1]

E ceteris, quae **L** exhibet aliena ab editione Friedleiniana, haec non omittenda esse censeo:

L ubique tuetur scribendi modum: *dimensio*, pg. 86, v. 13, 15; 88, 20; 89, 10, 19, 20; 90, 3; 169, 18; 170, 27, quum codices Friedleinii consentientes, ut videtur, exhibeant formam, quae est *demensio*; [2] at per totum fragmentum miscentur formae, quae sunt *discriptio* et *descriptio;* illa exstat octies: pg. 71, v. 20, (**s**); 72, 8; 73, 25 (**c, l, s**); 82, 21; 91, 6; 92, 14; 135, 8; 152, 22; haec invenitur decies; [3] *discriptus* exaratur 117, 27, *descriptus* 157, 6;

quatinus pg. 160, v. 8; mirum est, quod editores hanc formam aspernantur, quamquam neque raro exstat in libris, neque abest verbum plane simili modo formatum, dico *protinus.* [4]

Vix credo ullum librum sibi constare in praepositionum, quum componuntur, consona finali ad sequentem consonam adaptanda; verum dubitare licet, num scriptor ipse modo *comparare*, *impar*, modo *conparare*, *inpar* dixerit. Non censeo contra codices, ne eorum fides violetur, semper alterutram formam scriptori obtrudendam esse; sed ubi codices inter se discrepant, ego inclino ad eligendam eam formam, quae assimilationem passa non est. Librarii enim haud dubie longe promptiores fuerunt ad recipiendam assimilationem contra scriptoris usum quam ad respuendam. [5]) Non possum hic uberius de hac re disputare. Quae autem exstant in **L** varietatis exempla, afferam. Qui posthac in contextu Boetii constituendo versabuntur, videant, quid emolumenti e fragmento nostro capere possit recta scribendi ratio.

---

[1] At prorsus insana est forma, quam Bockemüller non habuit religioni obtrudere Lucretio IV: 761: *reddigit;* in qua *d* geminatum omnem sanam explicandi rationem aspernatur.

[2] In Geometriae libro bis excudit Friedlein dimensio (402, 22; 403, 5); eadem forma excusa est Inst. arithm. I, pg. 10, v. 2 (codicibus suffragantibus?), ubi nescio an velit eam emendatam in formam, quam exhibet index: *demensio.* Vide praef. pg. VII, v. 7.

[3] Variantes lectiones, praeter eas quae allatae sunt, non exhibet Friedlein; variantis tamen lectionis loco legitur *discretio* pg. 18, v. 8 (**a**); 27, 22 (**c**).

[4] Conferendi sunt commentatores in Horatii Satir. lib. primi III, 76 (miror, quod Keller, Epileg. zu Horaz, in hunc locum nullam huius formae facit mentionem), Suetonii Claud. cap. 26, Justini lib. XII:mi cap. XI, 6. Discrimen, quod inter *quatenus* et *quatinus* statuit Festus — "quatenus", inquit, "significat, qua fine, ut hactenus, hac fine. At quatinus, quoniam" —, ratione caret, ostendit autem formam, quae est *quatinus,* usurpari.

[5] Huius rei optimum exemplum praebet **c** pg. 4, v. 10, ubi ex his: *in bellorum*, fecit *imbellorum.*

Praepositio *ad* varietatem praebet in his verbis compositis: *adgregare* pg. 119, v. 24, *aggregatio* 170, 19 (Friedl. utroque loco: *adgreg-*), *adponere* 82, 11; 87, 8, *apponere* 167, 8 (quibus locis Friedl. *apponere*), *aspicere* 135, 11, 21, qui duo loci cum edit. Friedl. congruunt, 135, 28, ubi Friedlein *adspicere*. Ceteroquin facit cum Friedleinio: *adfingere*, *adglomerare*, *adscribere*, *adsignare*, *adstringere*, *agnoscere*, *appellare* etc.

(*Cum*), *con*, *com:* ante *l* in ea parte, quam exhibet **L**, Friedlein semper utitur forma, quae est *col*, duobus locis exceptis 78, 11; 84, 11, ubi *conlocare* legimus;[6] quibus locis, ut ceteris, fragmentum nostrum exarat *collocare:* de priore *l* in litura his locis posito vide supra pgg. 8 et 11;

ante *p* exstat sexagies bis; et Friedlein et **L** in vocabulis, quae sunt *compar*, *comparare*, *comparatio* exarat *com* XVII locis, in *componere* bis: 149, 14; 156, 10; ter tantum apud utrumque exstat forma *con: conpendio* 87, 4, *conpetenti* 120, 1, *conpetenter* 119, 18; *comparare*, etc. apud Friedleinium legitur decies quinquies, **L** exhibente *conparare*, etc.,[7] *componere*, *compositio* septies, ubi **L** *conponere*, etc. praebet;[8] prorsus contra res se habet tribus locis: 83, 22 Friedl. *conpetens*, **L** *competens:* 117, 23; 161, 29 Friedl. *conpletur*, **L** *completur;* ceteris quindecim locis Friedl. excudit *com*, **L** aut scribit *cō: cōparare* 76, 4; 81, 2, 5; 82, 11; 170, 3, 29; 171, 1, 13, 22, *cōponere* 156, 25, aut est membrana adeo trita, ut cerni non possit, quid sit scriptum: 149, 5, 7; 167, 19; 171, 6, 24.[9]

In: ante *m* Friedlein ubique exhibet formam immutatam; **L** exarat *imminutio* 161, 30, *immutabilis* 118, 7; ceteris locis Friedleinio adstipulatur;[1]

---

[6] In cetera librorum de instit. arithm. parte passim nobis occurrit *conlocare*, *conlatio* semel, pg. 11, v. 18. Animadvertere licet *colligere*, *collectio* nusquam uti praepositionis forma *con-*.

[7] 80, 10; 81, 7, 11; 82, 7, 19; 152, 6; 153, 1, 11; 155, 26; 156, 3; 157, 14; 159, 3, 7; 161, 12; 162, 9.

[8] 77, 7; 84, 1, 6; 86, 16; 88, 24; 133, 5; 159, 19.

[9] In summa igitur **L** praebet *con* ante *p* vicies quinquies, *com* vicies bis, quindecim locis in incerto relictis; Friedlein in eadem librorum de instit. arithm. parte *con* sexies, *com* ceteris locis. Videmus igitur hac in re **L** longe antiquiorem contextus habitum exhibere quam Friedleinium eiusque libros manu scriptos, si quidem, iis adstipulantibus, ut opinor, tot locis *com* excudit. Praeterea librarius, quo longius est progressus, eo saepius utitur forma, quae est *com*, eo rarius *con*; omissa prima scheda = pg. 169, 9—172, 7, quae semper exarat *cō*, animadversione dignum est post pg. 162, v. 9 *con* non exstare ante *p*, *com* autem octies inveniri, quum a fragmenti initio usque ad hunc locum *con* exstet vicies quinquies, *com* tantum decies quater.

[1] *inmutabilis* 117, 21; 118, 3; 132, 24; 133, 1, 5; 136, 8, *inmutabiliter* 161, 1.

ante *p* Friedlein, praeter *imperatio* 77, 19, ubi **L** *inperatio*, et *implere* 76, 18; 167, 1 = **L**, semper excudit *in;* **L** assentiente exhibet *inpar* [2] octies: 74, 16; 75, 18; 117, 28; 151, 19 (bis), 20, 21; 160, 20; XXIIII locis Friedlein, **L** reluctante, exhibet *in;* [3] unus locus est dubius, quippe paene elutus, 75, 9, ubi Friedlein *inparis.*

Ob: ante *c* semper, ut apud Friedleinium, *b* abit in *c* praeter 160, 11 *obcludere;* ante *p* immutata restat 165, 12 *obposita*, quum *opposita* exstet 165, 2, 23; sic ubique Friedlein; [4] ante *t* tenuis facta est bis: *optinere* 153, 10; 169, 13; at *obtinere*, ut Friedlein semper, 77, 11; 78, 3; 87, 13.

Apparet **L** imprimis conspirare cum libris, qui apud Friedleinium notantur **d**, **f**; [5] quos inter se simillimos esse docet idem Friedlein; rarius quam ceteris adstipulatur libris **b**, **l**, **s**; codices **b**, **l**, auctore Friedleinio, in secundo libro valde consentiunt. [6] Fragmento autem non communem esse proximum fontem cum ullo cognito libro mihi videtur elucere quum ex iis, quae pg. 21, an. 8 annotavi, tum e multis locis, quorum satis erit afferre pg. 73, v. 2 = 80, 2; 91, 19 et sqq. versus, qui pro quarto casu sexti casus formis utuntur. Inter

---

[2] Quod attinet ad *inpar*, quod tam saepe exstat in his libris, Friedlein, an. in pg. 6, v. 1, affert libros manu scriptos "illic et infra maximam partem" exhibere *impar*. Nonne eodem, quo *inpar* scripsit, iure scribere debuit ex. gr. *conparare* pro ea, qua utitur, forma *comparare?*

[3] **L** exarat *impar* 117, 15, 18, 20, 24, 26; 118, 2, 13, 16; 132, 20, 26; 133, 5; 135, 14, 16, 22, 25; 136, 4, 9, 11; 151, 18, 21; 162, 18, *imparitas* 118, 17, *impedire* 85, 20, *implere* 164, 22.

[4] In cetera parte nobis passim apud Friedleinium occurrit forma, quae est *obponere*.

[5] Hos libros cum **L** propinqua cognatione iungi apparet imprimis ex omissis verbis pg. 118, v. 22; 119, 8.

[6] Hic numeris arabicis indico, quotiens omnino vetustior fragmenti pars contra contextum Friedleinii conspiret cum singulis libris, numeris autam romanis, quotiens, et ab editione Fridleinii et a ceteris libris dissentiens, singulis libris, quorum notae supra exstant, adstipuletur:

a	b	c	d	f	l	r	s
48	35	48	78	71	39	65	35
	I	III	XIIII	II		I	I

Recentior pars tam brevis est ut nihil de eius cum ceteris libris cognatione concludere liceat.

L et, cui videtur propiore quam ceteris cognatione coniunctum esse, **d** magnum intercedit discrimen, quod **d** solet omittere capitum titulos, [7] quos fragmentum diligentissime exarat.

Neque est omittendum **L** mirum in modum interdum congruere cum editionibus Ven. et Bas. in iis, quae e codicibus Friedleinii nullus praebet: omittunt *si* 85, 1; scribunt *(h)armoniae*, non *armonicae* 155, 12, *efficiuntur*, non *efficiunt* 163, 21; 164, 5 cum Ven. **L** exhibet *fiunt*, ceteri *faciunt;* cum Bas. omittit verba *terminum, id est* 152, 18; ut **L**, ita hae editiones ubique uno *p* exarant verbum, quod est *reperire;* quemadmodum multis locis, sic etiam 156, 4—9 insignis est harum editionum congruentia cum **L** in delineandis figuris. Quae omnia quum vix sita sint in coniectura, repetenda esse duco ex ea re, quod usae sunt Ven. et Bas. libris cum **L** cognatis. [8]

Fragmentum manus aliquot aut corrigentes, aut annotationes addentes passum est; ut primum de correctionibus loquar, quae facillime discernuntur ab iis, quae scriptoris verba illustrandi causa, vel ut lectoris doctrina eluceat, addita sunt, inveniuntur sane correctiones, quae ad alium codicem referendae esse videantur, sunt etiam, quae e suo ingenio, ni fallor, deprompserit emendator. Ex emendationibus, quae alius codicis auctoritate carere videntur — vel potius non ad codicem nobis cognitum factae sunt — imprimis observandae sunt pg. 73, v. 1, [9] 76, 16 = 164, 14, quibus locis omnes Friedleinii libri errant. Emendationes tales sunt ut facile sine codicum auxilio inventae sint. [1] Eiusdem ge-

---

[7] Videtur **d** ex LXXXVI operis arithm. capitibus XII tantum pr. m. titulo instruere; quibus addi potest primi libri caput XXVII, cuius titulus est servatus, quum subscriptus sit figurae in fine capitis XXVI descriptae. Ter pars tituli exhibetur. Interdum sec. m. additi sunt tituli (saepissime in margine).

De codicum inter se cognatione disputanti mihi videtur mentione dignum esse a secundi libri capite XXXIII usqne ad finem **c** et **d** ubique in omittendis titulis consentire, tribus capitibus exceptis, (XLVI, ubi **c**, LI et LII, ubi **d** exarat titulum), quum e LXIII, quae antecedunt, capitibus octo tantum in **c** careant inscriptione.

[8] Editiones Ven. et Bas. secutas esse libros recentiores quam quibus usus est Friedlein, quum e toto earum habitu apparet, tum ex additamentis pg. 91, vv. 5, 16 — vide supra pg. 13, an. 3 —, e figurarum copia, qua superant codices, qui supersunt, aliisque rebus. Quomodo magis magisque aucta sit figurarum copia, planum faciunt ea, quae leguntur supra pg. 20.

[9] **d**, ut supra 31, 30 cum **c**, **r** *quodlibet*, infra 80, 1 cum **b**, **l** *quod*, exarat, (**a**, **r**, **s**: *quos*), sic h. l. *quod* exhibet, ceteri *quos*. Licetne credere archetypum exhibuisse *quod* = *quot?* Cfr. pg. 87, v. 3.

[1] An factae sunt ad alterutram editionem? Ven. enim et Bas. eas excudunt. Quo tempore factae sint, dicere non possum, quum appareat, correctorem scripturae, qua usum

neris sunt, quae exstant 70, 20; 71, 9; 72, 17; 159, 3, 26. At emendatores libris manu scriptis usos esse conicere licet ex aliis locis; num quem inter hos, qui supersunt, libros secuti sint, vix diiudicari potest; imprimis accedunt ad codicem **d**, cuius falsas legendi rationes obtrudunt **L** 80, 19; 132, 14; 136, 9. [2] Peculiari mentione dignae sunt etiam emendationes, quae exstant 71, 26 (Bas.), 83, 11 (Ven., Bas.), 164, 8 (Bas.), quippe quae a libris manu scriptis hodie cognitis alienae sint. Cfr etiam pg. 80, v. 18 (**c**, Ven., Bas.). [3]

Ut nunc de iis loquar, quae, ut illustrent Boetii verba, addita sunt, operae pretium non est manus discernere, sua cuique distribuere, unde sumpta sint, quaerere; neque censeo aptum esse omnia describere, quum maior pars prorsus nullius sit momenti. Ut tamen ostendam, qualia sint pleraque annotata, haec afferam:

pg. 71, v 7 ad *quorum* annotantur: "s. multiplicium superparticularium et multiplicium superpartientium;"

p. 72, v. 16 supra *(h)actenus* legitur "hucusque";

p. 77, v. 4 supra *quemadmodum:* "id est qualiter"; supra *digestum* prior manus annotavit: "expositum est", posterior "ordinatum";

v. 7 supra *principaliter:* "primoldialiter"; [4] corr., puncto sub *l* posito, *r* supra scripto, fecit "primordialiter";

pg. 78, v. 17 ad *proportiones* annotatum est "regularitas";

in initium pg. 89 annotata sunt: "id est etiam circa filum araneae, quod est tenuissimum, et circa granum sinapis, quod est minimum et brevissimum";

pg. 118, v. 17 *effectrix* explanatur vocabulo, quod est "operatrix"; cfr Du Cangii glossar. med. et inf. latin.;

pg. 133, v. 12 supra *alternatim* scripta leguntur: "vicissim, succedanee." [5]

---

est fragmentum, ductus imitatum esse. Tamen non dubito, quin plerisque, quae exstant, emendationibus annotationibusque aliquanto recentiores sint.

[2] Cfr etiam 136, 10. Si his locis emendator secutus est codicem **d**, correctiones factae sunt ante quam **d** ipse correctionem subiit; nam 132, 14 *longiorum,* quae lectio est correctoris in **L**, est prima lectio codicis **d**, qui eam in *longiorem* correxit, quae lectio pr. m. exstat in **L**.

[3] Non incredibile duco has emendationes secundum exemplar typis excusum factas esse.

[4] *l* pro *r* indicat haud dubie scriptorem germanicum.

[5] Adverbium, quod est "succedanee", in lexicis non invenio. In comparationem licet vocare "per succedaneas — — vices", quae verba exhibet codex Theodos., XIII: V, 14. (Tom. V, ed. Marvillii, Lipsiae 1741).

Ad initium primi capitis libri secundi, pg. 77, annotavit lector quidam: "In priori libro demonstravit, quomodo inaequalitas ab aequalitate processit (*sic*). Hic vero demonstraturus est, quemadmodum omnis inaequalitas in ipsam, unde processit, aequalitatem revertatur."

In eiusdem pg. v. 4: *disputatione*, annotavit quidam, cuius manu pleraque elegantissime scripta sunt: "disputatio ad dialecticam, oratio pertinet ad rethoricam." Supra *re* in "rethoricam" posterior manus scripsit *h*.

Ea, quae eiusdem pg. vv. 6—11 exposita sunt, respicit haec annotatio: "Omnis ars suum habet elementum. In grammatica namque littera elementum est, in dialectica proloquium, in rethorica sententia. in arithmetica monas, in geometrica centrum, in astronomia illud, quod proprio nomine athomos [6] dicitur, in musica tonus".

Inter annotationes, quae rem arithmeticam tractant, affero eam, quae in pg. 78, v. 20 sqq. annotata est: "Quaestio est, cur dicat sesquiquartum redire in sesquitercium, ac sesquitercium in sesqualterum, cum sesquiquartus redeat in conversum quadruplum, a quo et crevit. ac sesquitercius redeat in triplum similiter conversum. Sed attendendum est quod omnis quadruplus sesquitercius erit triplici comparatus; aeque omnis triplus sesqualter est duplici comparatus. Ideo dicit redire sesquiquartum in sesquitercium, quia idem est quadruplus, sesquitercium in sesqualterum, quia idem est triplus."

Duae annotationes respiciunt rem publicam romanam. In *rerum publicarum* pg. 76, v. 3 haec legimus annotata: "Respublica dicebatur administratio romanae dignitatis; erat autem [7] trifariam divisa: in senatores, milites et plebem; et singulae partes tribus vocabantur; et illi, qui singulis partibus praeerant, tribuni; unde et tributum. Ipsae etiam dignitates trifariam dividebantur; aut enim erant imperatores aut erant optimates aut erant curiales; quos et agentes in rebus dicebant." [8]

---

[6] Haec scribendi ratio, *th* pro *t* usa in verbis graecis, quae sunt *atomos* et *rhetorica*, iam in contextu nobis occurrit in priore voce; vide supra pg. 12, an. in pg. 89, v. 23.

[7] Hoc *autem* posterior manus addidit, nescio an eadem, quae pg. 70, v. 20 *igitur* in margine adiecerit.

[8] Qui nostris temporibus penitus cognitum habent, quomodo instituta fuerit romana civitas, alia docent. Ceteris, quae falsa sunt, omissis, satis erit monere in hac annotatione misceri, quae diversorum temporum erant. Cetera enim quum spectent ad veterem rempublicam (aut ad priorem principatum), vocabulum, quod est *curiales*, haud dubie respicit tempora post Diocletianum. *Curiales* enim tum vocabantur, qui in urbibus imperii senatorum

Altera respicit pg. 149: v. 10: *optimatum;* "(o)ptima(tes) generali (n)omine dicebantur, qui maiores dignitates post imperatorem administrabant; sicut consules, patricii, (proconsu?)les, (quo)s chal(daica) lingua satrapas appellamus."[9]

Hae, quae sequuntur, annotationes historiam litterariam respiciunt.

In pg. 77, v. 13, *ait* prior manus scripsit: "deest nomen poetae", deinde alia manus addidit: "lucretii et quasi notissimum reticet." Carmen autem Lucretii ei, qui haec annotavit, non fuisse notissimum conicere licet quum ex ea re, quod praetermisit versum emendare, tum ex eo, quod, ut credibile censeo, eadem manus in pg. 87, v. 19 in margine annotavit: "Lucretius De nihilo nichil in nihilum nil posse reverti"; qui versus non est Lucretii, sed Persii (III: 84), qui Lucretianam sententiam ab indocto homine exprimi et reprehendi facit.

enmousotaton, quod legitur pg. 80, v. 5, causa fuit, cur haec in margine annotarentur: "hinc amusoteros dicitur stult(us), et quasi sine musica; unde simmachus (a)d ausonium mosella in(acce)p(t)a(?) ita dicit: "an a(m)usoteros t(i)bi v(ide)or."[1]

---

vicibus fungebantur (curiae urbanae socii erant); veteris reipublicae temporibus, populo romano in triginta curias diviso, *curiales* vocabantur, qui eiusdem curiae erant. Quae autem fuerit inter *curiales* et *agentes in rebus* ratio, adhuc non expositum est; fuisse tamen aliquam apparet e cod. Theodos. VI: XXVII, 1 De agentibus in rebus: "Si quis annos viginti transierit in obsequio, minime eum ad curiam *revocari* (volumus)." An credere licet explicatorem confudisse *curiales* et *curiosos? Curiosi* enim et *agentes in rebus* facilius confunduntur. Nam quamquam liquet aliquod fuisse inter eos discrimen, qua in re situm fuerit, non liquet. Madvig, Den romerske Stats Forfatning og Forvaltning, II, pg. 606. Kjøbenhavn 1882.

[9] Immo Persae, non Chaldaei satrapas appellabant eos, qui provincias administrabant; sed nescio an nomen Chaldaeum medio aevo inditum fuerit cunctis Orientis populis. Sebastianus, episcopus Salmaticensis (vel, ut alii volunt, Alphonsus III, rex Hispaniensis 841—862) in annalibus de regibus Hispaniae (vide glossar. Du Cangii) hoc nomine appellat Saracenos Hispanicos. Qua erant gentes occidentales medio aevo inscitia rerum orientalium, facile falso hoc nomine comprehenderunt diversas Orientis nationes. Sic credo h. l. verba, quae sunt "chaldaica lingua", idem fere velle atque "lingua orientali". Quod *patricii* positi sunt inter eos, qui maiores dignitates administrabant, ostendit etiam hic tempora misceri. Nam quum, stante vetere republica, patricii essent, qui orti erant ex primis in senatum vocatis patribus, post Constantini Magni tempora patricii erant inter dignitatum gradus neque tradebatur patricia dignitas hereditate.

[1] Respiciunt Symmachi epistolam Ausonio datam, quae ed. Parei, Francofurti 1642, est primi libri XIV; (ed. Basil. 1549 est secundi libri ep. 340); in qua scribit: "Volitat tuus Mosella per manus sinusque multorum, divinis a te versibus consecratus: sed tantum nostra ora praelabitur (Bas.: praeterlabitur). Cur me istius libelli, quaeso, exsortem esse voluisti? aut ἄμουσος tibi videbar, qui dijudicare non possem; aut certe malignus, qui laudare nescirem".

Ad *Platonis* nomen pg. 151, v. 23 in margine scripta leguntur: "quem imitatus cicero elegantissimum librum scripsit de republica"; [2]

inter lineas supra verbum, quod est *republica*, legitur: "id est statu [3] animae sive spiritali";

eodem modo inter lineas posita sunt haec, quae respiciunt vocabulum, quod est *nuptialis*: "in quem (*sic*) de coniunctione animae et corporis loquitur"; [4]

eiusdem loci rationem habent etiam, quae in spatio, quod est inter columnas, scripta sunt: "Ad cuius similitudinem martianus duos libros scripsit de nuptiis philologiae et mercurii". [5]

---

[2]) Credo eum, qui haec annotavit, non ipsum vidisse Ciceronis opus — "librum" dicit, non "libros" —, sed id cognitum habuisse e commentario Macrobiano in somnium Scipionis; cuius in initio legimus: "— — — in hoc — — vel maxime *operis similitudinem servavit imitatio*, quod" etc.

[3] De huius vocis significatione, quae est *regnum*, *imperium* (Staat, état), vide Du Cangii glossar.

[4] Boetius respicit Platonis reipublicae lib. VIII cap. III, qui locus quomodo illustret ea, de quibus disserit auctor, verum ut fatear, non intellego. Commentator, quum dicit Platonem h. l. de coniunctione animae et corporis loqui, ostendit se non legisse hunc locum. Vult enim Plato l. l. ostendere, quo pacto ex meliore imperii genere deterius nascatur (*τίνα τρόπον τιμοκρατία γένοιτ' ἂν ἐξ ἀριστοκρατίας*). Quod ut ostendat, introducit musas docentes, quum opportunitas liberos procreandi lateat gubernatores civitatis, ut etiam, quum non oporteat, sponsas cum sponsis concumbere sinant, liberos gigni, quibus neque natura faveat, neque adsit fortuna (*οὐκ εὐφυεῖς οὐδ' εὐτυχεῖς παῖδες ἔσονται*); qui, quum adepti sint potestatem, neglegentius quam patres civibus consulant. Quo autem tempore adsit opportunitas liberos procreandi, indicat philosophus obscurrissimo illo numero fatali, quem num quis adhuc recte interpretatus sit, dubitare licet, ceteris autem rectius, mea quidem sententia, interpretatus est J. Dupuis, qui tres commentationes scripsit de numero geometrico Platonis (Le nombre géométrique de Platon, Paris, an. 1881, 1882, 1885).

[5] Ego in duobus prioribus Martiani libris ne verbum quidem reperio, quod rationem habeat huius loci Platonici, nedum inveniam eos totos ad eius similitudinem scriptos esse. Haud scio an similitudo, quam praebent tituli: *locus nuptialis* et *de nuptiis* etc. adduxerit commentatorem ut, Platone non inspecto, imitationem statueret. Qua imitatione temere statuta, e coniectura contendit Platonem l. l. de coniunctione animae et corporis loqui. Verum semel ingressus viam coniciendi, pergere cogitur. Quum ignoraret, quas res tractaret Plato in republica, neque ei videretur opus, cuius titulus esset respublica, in quo inesset locus de coniunctione animae et corporis, agere posse de republica humana, ex iis, quae coniectura assecutus est, conclusit Platonis rempublicam idem valere atque rempublicam animae sive spiritalem. Vide, quomodo orta sint verba: *id est statu animae sive spiritali*.

Satis incredibilem esse hanc rationem explicandi falsas has annotationes bene video; sed, quod ego videam, credibilior non invenitur.

Quum hae ad historiam litterariam pertinentes annotationes ab eadem manu profectae esse videantur et iam alio loco mihi visus sim germanici commentatoris vestigium invenire

In describendis his annotationibus, ut cetera, qualia in fragmento exstant, exaravi, ita pro variis diphthongi, quae est *ae*, scribendae rationibus semper *ae* scripsi.

(*nichil* in Persii versu, in pg. 87, v. 19 annotato, falso Lucretio attributo), credere licet etiam hanc de Martiano Platonis imitatore annotationem germanico commentatori tribuendam esse. Si ita res se habeat, spectet forsitan ad germanicam duorum priorum Martiani librorum versionem factam ineunte saeculo undecimo (Graff edidit Berolini, an. 1837). Praeterea observandum est titulum, quem vulgo fert opus Martiani, credibile esse ad duos priores libros referendum esse, ceteris ex singulis, quas tractant, artibus nominatis, (vide Teuffelii hist. litt. Rom. 452, 2), ut nihil impediat, quominus respiciat commentator opus latinum.

Corrigendum.

Quae pg. 13, an. 3 dixi exstare in Bas., exstant etiam in Ven.

Den första väpnade neutraliteten.

Svensk-danska förbunden af 1690, 1691 och 1693; jämte en inledande öfversigt af Europas politiska ställning vid det stora krigets utbrott 1688—1689.

Af

JOHAN THYRÉN.

I.

Öfversigt af Europas politiska ställning 1688—1689 och dess förhållande till Sveriges och Danmarks politik.

Vid början af 1680-talet synes det politiska Europa hölja sig i ett visst dunkel, där de flesta agerande röra sig famlande af och an, och endast två gestalter gå framåt med säkra steg. Upphofvet till den allmänna förvirringen är Ludvig XIV, hvars hundraarmade politik allt hänsynslösare griper omkring sig. Själf står han i sin banas zenith och Europas konungar blicka upp till honom såsom ett ojämförligt mönster af majestät och regeringskonst. Tyst kämpande med honom arbetar den enslige Oraniern sig fram steg för steg; med stor försigtighet, men också med en honom egen, sömnlös och borrande ihärdighet anstränger han sig att upprätthålla Europas jämvigt emot den verldsupprörande medtäflaren. Mellan dessa båda slitas de europeiska kabinetterna. Icke minst det heliga romerska rikets stater vackla, i det de dels, såsom Brandenburg, finna sin räkning vid att under den allmänna oredan drifva politik på egen hand, dels åter, såsom Baden, Würtemberg m. fl. ha alla utsigter att, i händelse af krig, bokstafligen komma "between the points of mighty opposites." [1]) Slutligen börjar mörkret skingra sig: den oraniska diplomatiens resultater arbeta sig fram i dagsljuset. Ur de splittrade politiska krafter, som vid decen-

---

[1]) Jfr venetianske envoyén *Giustinianis* omdöme (*Ö. G.* XXVII, 229). Äfven för den allmänna ställningen i Riket är samme diplomats skildring särdeles upplysande.

niets början spelade in i hvarandra på tusen vis, i ett diplomatiskt bellum omnium contra omnes, hade före decenniets slut en jämförelsevis bestämdt utpräglad motsats utsöndrat sig. Då det stora kriget visade sig vid horizonten, stod Frankrike nästan ensamt på ena sidan, och större delen af Europa, med Oranien till hufvud, på den andra.

Bland motpartiets män är Oraniens andel i detta storartade resultat så långt öfvervägande, att man nästan känner sig frestad att tro, att han i början stått alldeles ensam på sin sida; i alla maskineriets minsta delar tycker man sig spåra honom såsom drifkraften [1]). Men i själfva verket hade han haft till sin förnämste bundsförvandt ingen annan än Ludvig själf. Ludvigs ursprungligen lugna och klara herskarnatur hade bländats af den alltför starka glansen; med ett ofta ändamålslöst och obegripligt öfverdåd gjorde han allt upptänkligt för att aflägsna sina allierade och vänner, och allt mera förbittra sina öppna eller hemliga fiender. Sin bundsförvandt i förra kriget, konungen af Sverige hade han retat först genom sitt öfvermodiga uppträdande vid fredsslutet, sedan kanske ännu mera genom Zweibrückens reunion m. m., och till hans olycka var Carl XI en karaktär, som mindre än någon annan kunde glömma detta slags förolämpningar, äfven där hans egen fördel skulle så fordrat. En annan af sina vänner, polske konungen Sobiesky, aflägsnade Ludvig genom rent personliga förnärmelser [2]); Sobiesky, som förut i Frankrikes såväl som sitt eget välförstådda intresse indirekt understödt Tökölys resning i Ungern [3]), gaf vika för påfvens och kejsarens enträgna anmaningar, slöt förbund med Österrike, räddade Wien och möjliggjorde därigenom Österrikes följande stora maktutveckling genom de turkiska segrarna. Genom de s. k. reunionerna, som togo sin början kort efter förra krigets slut, hade Ludvig direkt förorättat ej blott Sverige och de tyska staterna, utan äfven Spanien och Oranien; Spanien hade t. o. m. bragts till en öppen krigsförklaring, ehuru dess förslappade tillstånd gjorde, att effekten blef ringa. Genom det 20-åriga stilleståndet i Regensburg (Aug. 1684) fick dels detta krig, dels tvistigheterna mellan Frankrike och Tyskland en afslutning för tillfället: de omtvistade territorierna lämnades tills vidare in statu quo, d. v. s. i Frankrikes besittning. Denna stora seger för den franska politiken gaf ett ögonskenligt bevis för Ludvigs utåt ännu oförminskade magtställning; emellertid hade den i väsentlig mån underlättats genom brandenburgske

---

[1]) Jfr. Venetianaren *Veniers* omdöme efter krigets utbrott. (*Ib.* 327.)

[2]) Därom se *Salvandy*, II, 349—50; *Coyer*, III, s. 7 o. s. v.

[3] *Zinkeisen*, V, 92.

kurfursten Fredrik Vilhelms tvetungade politik. Denne, som ända sedan Nijmegerfreden, af förbittring mot sina förre allierade, gifvit sig i Frankrikes våld, hade senast i Febr. 1684, allt under det att han underhandlade om förbund med motpartiet, slutit ett hemligt fördrag med Frankrike af ungefär samma syftning som stilleståndsfördraget i Regensburg [1]).

Men följande år inträffade en händelse, som på samma gång den utgjorde det ödesdigraste bland de talrika missgreppen under Ludvigs regering, började reda de diplomatiska ränkernas kaos och bestämma många af de vacklande. Det var upphäfvandet af det nantiska ediktet (Okt. 1685): dödshugget i en under flere år fortsatt kamp mot reformationen i Frankrike. Denna katastrof inträffade kort efter Jakob II:s uppstigande på Englands tron. Våldsamheterna mot hugenotterna i Frankrike blefvo härigenom samtidiga med stämplingarna i England till förmån för katolicismen [2]) och den protestantiska verlden trodde sig se en stor sammansvärjning mot reformationen [3]). Kurfursten af Brandenburg, hvars tvetydiga hållning mer än något annat försvårade Oraniens planer, kände sig såsom den protestantiska religionens hufvud och öfvergick nu till Frankrikes motståndare [4]). Redan i Augusti hade han ingått ett förbund med Holland, om än i högst allmänna termer [5]). Men i Febr. 1686 slöt han med Sverige uttryckligen för att upprätthålla religionsfriheten, och i April med Österrike för att upprätthålla tyska rikets integritet [6]). I Holland hade den allmänna

[1]) Jfr *v. d. Heim*, I, 43. Äfven med Holland hade Ludvig i Juni 1684 slutit ett fördrag, hvarigenom mellan Frankrike och Holland Nijmegerfredens ståndpunkt återstäldes, mot det att Holland förband sig att verka för ett 20-årigt stillestånd med Tyskland och Spanien på grundvalen af status quo. I kraft af detta fördrag kom det af Ludvig reunierade furstendömet Oranien att återställas. Jfr *Klopp*, III, 149.

[2]) Jfr *Klopp*, III, 89 ff.

[3]) *Rousset*, IV, 2. Med mera skäl fruktade Oranien, att Ludvig därigenom ville *åvägabringa* en sammanslutning närmast mellan de protestantiska konfessionerna och såsom en följd däraf mellan de katolska furstarne, i främsta rummet husen Habsburg, Bourbon och Stuart. Jfr *Klopp*, III, 110—112. Sedan år 1687 lät Ludvig göra framställningar om en sådan religionsliga till kejsaren; i Mars genom Fürstenberg till österrikiske ambassadören i i Paris, Lobkowitz (*Ib.* 358), senare flera gånger genom d'Avaux i Haag (*Ib.* 358, 387). Men att Ludvigs mening ej var att *direkt* understödja Jakobs bemödanden, så länge icke den åsyftade tvedelningen af Europas politiska krafter kommit till stånd, det bevisas tydligt bl. a. af hans befallning i Nov. 1685 till sin ambassadör i London, Barillon, att understödja oppositionen i parlamentet (*Ib.* 125—126).

[4]) *Rousset*, IV, 2, n. 1; *v. d. Heim* I, Inleid. LXI.

[5]) *Dumont*, VII, 157; *v. d. Heim*, ib. LXII. *Klopp*, III, 219.

[6]) Jfr *Rousset*, ib. Ett fördrag om en brandenburgsk hjälpkår af 8000 man för turkkriget hade afslutats redan i Dec. 1685. (*Klopp*, III. 220).

meningen varit i hög grad delad mellan Oraniens politik och indifferens eller vänskap för Frankrike; det senare partiet hade t. o. m. ofta haft öfvervigten. Häri försiggick nu en fullkomlig förändring och från 1686 hade Oranien en gifven majoritet [1]). De katolska magternas öfvervägande intryck af Oktoberediktet var glädje öfver den inre och yttre minskning i Frankrikes magt, som däraf blef en följd, och med befogad ironi utropade den sluge Innocentius XI, en af Ludvigs afgjordaste fiender, till franske ambassadören d'Estrées, som underrättade honom om beslutet: "*Veramente il vostro Rè è un gran politico!*" [2]) Att ej påfven kände sig den sanna trons vapendragare mera förbunden, är lätt begripligt (oafsedt den anklagelse, som Fransmännen riktade mot honom för hemlig jansenism), då man erinrar sig, att en af de förnämsta orsakerna till Ludvigs obetänkta steg, var, jämte hans förkärlek för uniformitet i andliga liksom verldsliga ting, beräkningen att vinna det katolska presterskapet på sin sida i den alltjämt pågående striden med romerska stolen [3]). För att befordra ett stort misstag, begick han ett ännu större. Ej nöjd med de omedelbara olyckor, som af sig själf följde ediktet i spåren, skyndade Ludvig att skaffa sig en ny hemlig fiende på halsen, den unge Victor Amadeus II af Savoyen, genom det öfvermod, hvarmed han tvang honom att utlämna de flyktade Hugenotterne och upprepa Frankrikes dragonnader mot de piemontesiske Waldensarne, ja t. o. m. för detta ändamål mottaga en fransk kår (under Catinat) [4]). Också dröjde det ej länge, innan hertigen inlät sig i underhandling med Frankrikes motståndare, till en början med Österrike [5]).

Året 1685 hade äfven bragt en ny stridsfråga mellan Frankrike och Tyskland till verlden: den gälde det kurpfaltziska arfvet. I Maj afled den gamle kurfursten, af simmernska linien. Kejsarens svärfar, hertigen af Pfaltz-Neuburg var närmaste arfvinge och satte sig oförtöfvadt i besittning af kurfurstendömet. Men Ludvig reklamerade en del af de allodiala besittningarna såsom arf åt den dödes syster, hertiginnan Elisabeth Charlotta af Orléans. Frankrike ville un-

---

[1]) Att denna omhvälfning i holländska opinionen icke, såsom ofta uppgifves, egt rum redan vid början af 1680:talet, därför är oss den samtidige venetianske diplomaten Contarinis vitnesbörd en borgen. (Se hans 1685 gjorda framställning *Ö. G.* 259). Härmed öfverensstämmer äfven *v. d. Heim*, I, LXII—LXIII.

[2]) *v. d. Heim*, ib. LXI, n. 2.

[3]) *Ranke*, Franz. Gesch. IV, 7.

[4]) *Rousset*, 6 ff.

[5]) *v. d. Heim*, 192.

derställa tvisten påfvens skiljedom, hvaremot tyska riket för principens skull protesterade [1]).

Men ett nytt moln, mörkare än de andra, uppsteg i öster på det olyckliga årets horizont. Från och med år 1685 började Österrike och Venedig att hvar på sitt håll vinna fullkomlig öfverhand öfver Turkiet, och den tid var att förutse, då habsburgska huset, stärkt genom stora eröfringar i öster, med samlad styrka kunde kasta sig öfver våldsverkaren i vester.

Modet började stiga hos Frankrikes motparti, och i Juli 1686 sammansatte sig de båda habsburgska hofven med Sverige och åtskilliga tyska stater till den s. k. ligan i Augsburg [2]). Det tyckes, som om Ludvig ett ögonblick känt sig manad till försigtighet [3]). I Januari 1687 förklarade han vid riksdagen i Regensburg sin önskan att förvandla det 20:åriga stilleståndet i en ständig fred. Österrike var segerrikare än någonsin mot Porten, och Polen, Ryssland och Venedig stodo det bi; Spanien syntes beslutet att offra sina sista krafter i det förestående kriget mot den gemensamme fienden och Ludvig hade ej försummat något att reta det till det yttersta [4]); Brandenburg följde nu obetingadt Oraniens politik och fiendtligheten i Holland mot Frankrike var i starkt tilltagande; redan började Ludvig själf i Savoyens hertig, hvilken han nyss betraktade såsom sin protégé och vasall, ana en fiende; Sverige uppträdde mera förbittradt mot Frankrike än någon annan; Danmark och enstaka tyska furstar, som ännu tycktes luta åt Frankrike, voro opålitlige, och skulle sannolikt, då krisen kom, slå sig till det starkare partiet [5]). Härtill kommo betänkliga symptomer utaf en begynnande inre utmattning i den franska statskroppen;

---

[1]) *Ranke*, ib. 9.

[2]) Samtlige deltagarne ingingo i denna liga endast för sina tyska riksländer, och den hade sålunda ingen europeisk karaktär. Jfr *Klopp*, III, 221 m. fl. st.

[3]) Utom det följande, jfr Lobkowitz' skrifvelse hos *Klopp*, ib. 367—368.

[4]) Ludvig uppbragtes öfver Spaniens skärpta förfarande med kontrabandisterna, och då Spanien ej genast fogade sig efter hans vilja, sände han en eskader till Cadiz och hotade med bombardement. Medlet halp, ty man hade ännu Genuas öde i friskt minne. Men följden blef, att den spanska diplomatien, som var handlingskraftigare än regeringen i öfrigt, öfverallt gjorde till sitt enda mål att skada Frankrike: framför allt i Wien genom Borgomainero, men äfven i London, där Ronquillo synes hafva haft stor andel i Jakobs kantigheter mot Ludvig XIV, och i Vatikanen, där, enligt Lafuente, spanskt inflytande väsentligen bidrog att bringa Innocentius XI i harnesk mot Frankrike. *Lafuente*, IX, 105—106.

[5]) I allmänhet ansågos de, hvad *Giustiniani* särskildt påstår om de andliga kurfurstarne, *"facili à dipendere dalla più felice fortuna"* (*Ö. G.* 226). Jfr *Contarinis* omdöme 1685 (*Ö. G.* 259).

det invecklade maskineriet arbetade ej längre med samma precision. Isynnerhet började finanserna, som ej längre leddes af Colberts mästarehand, se för hvarje år mera hotande ut.

Allt detta kunde väl vara orsak nog för Ludvig att uppgöra sin sväfvande räkning med Riket. Men regensburgerriksdagen förkastade hans förslag [1]); enligt Verjus, franske ambassadören i Regensburg, var det isynnerhet Sverige, som eggade därtill [2]). Ludvigs ställning kunde redan synas betänklig nog, men hans yttre öfvermod minskades ej, snarare tvärtom. Likväl har hans uppträdande nu icke fullt samma karaktär som förr. Det lugna majestät, som man varit van att igenfinna hos Frankrikes herskare midt i all hänsynslöshet, börjar uppblandas med drag af det oroliga pockandet hos den, som anstränger sig att synas öfverlägsen utan att vara säker på sin sak. För att gifva fritt lopp åt sin ovilja mot Holland, utgaf han åtskilliga kommersiella förordningar, som skadade deras handel [3]), och förnyade slutligen (Nov. 1687), mot gällande pakter, den gamla tulltariffen af 1667 för holländska varor. Därmed uträttade han, dels att holländarne vidtogo reciproka åtgärder, dels att ingen människa i Holland vidare tänkte på att motsätta sig Oraniens planer [4]). Samtidigt inlät han sig i en tvist med påfven, som skulle medföra oberäkneliga följder. Redan förut hade Ludvig, som nämdt, gjort denne till sin ovän, isynnerhet genom de gallikanska artiklarna (1682) [5]). Men nu förbittrades förhållandet i högsta grad genom Ludvigs envisa fasthållande af den s. k. asylrätten för franske ambassadören i Rom. En lång följd af interdikter och protester från båda hållen uppdref missförståndet mellan den heliga stolen och dess förstfödde son till den högsta grad af hätskhet [6]). Det dröjde ej länge, innan Ludvig fick bittert

---

[1]) I stället kom det, i Mars 1687, till ett slags "stillestånd i stilleståndet" mellan Frankrike och Österrike, under form af en deklaration och en motdeklaration, där konungen lofvade att hålla regensburgerfördraget, och kejsaren visserligen icke erkände, men ej heller ogillade Frankrikes öfvergrepp genom fästningsbyggerier på de intagna områdena m. m. Se *Klopp*, III, 301—302. Ludvig hade förgäfves sökt vinna Innocentii bistånd för att förvandla regensburgerstilleståndet i en ständig fred. *Ib.* 292 ff.

[2]) *Rousset*, 30—31.

[3]) Han förbjöd bl. a. Holländarne att införa annan sill än den, som saltats med franskt salt. Se *Martin*, XVI, 111.

[4]) *Martin*, ib.

[5]) Enligt *Lafuente* skulle påfven särskildt i Turin och München varit verksam för att föra dessa furstar öfver till koalitionen. Ib. 106—107.

[6]) *Martin*, 101 ff. *Rousset*, 62 ff. En egendomlig åsigt om Ludvigs afsigt med hela denna sak har *Klopp*, t. ex. III, 408.

ångra denna orimliga envishet. I Juni 1688 afled kurfursten i Köln. Det var naturligtvis af högsta intresse för Frankrike att i detta gränsland hafva en anhängare på tronen, och franska diplomatien ansträngde sig därför af alla krafter att genomdrifva kardinal Fürstenbergs val, hvilken sedan gammalt var känd för att stå i Frankrikes sold och nyligen med tillhjälp af franska penningar och en lång följd af intriger erhållit nästan alla rösterna vid valet till coadjutor, ärkebiskopens närmaste man i kapitlet. Men Fürstenberg var redan biskop (af Strassburg); han kunde därför ej som vanligt väljas genom enkel (absolut) majoritet, utan måste "postuleras" genom minst $^2/_3$ af alla afgifna röster. Från denna regel hade påfven visserligen kunnat meddela dispens, men han stod ej att beveka. Efter en stark agitation kom kurfurstvalet till stånd i Juli, och det visade sig, att det holländska guldet hade uppvägt det franska: af samtliga 24 röster erhöll Fürstenberg endast 13; hans medtäflare, den unge Clemens af Bayern fick 9. Därmed låg hela afgörandet hos påfven, som eljes ej gärna hade kunnat neka sin konfirmation åt den kanoniskt valde eller postulerade. Efter det föregående kan man ej undra öfver, att påfven var döf för alla förslag och böner från Frankrikes sida och gaf investituren åt Clemens [1]). Därmed var förhållandet mellan Ludvig och tyska riket spändt till det yttersta.

Denna långa följd af sällsamma missgrepp hade kommit Oranien till hjälp och han hade förstått att begagna dem. Ehuru ingen bättre än han kände Frankrikes verkliga ställning, visste han att alltjämt hos kejsaren och Spanien underhålla fruktan för Ludvigs verldsherskareplaner [2]). Småningom visste han

---

[1]) Framställningarna af Kölnervalet afvika stundom något i detaljerna. *Rousset* anför en samtida utredning af ärkebiskopen i Reims (s. 75). Jfr *Rankes* framställning efter påflige nuntien Tanaras relation, Franz. Gesch. s. 16 ff. Vidlyftigt hos *Pufendorf*, Fred. III, s. 12—26.

[2]) Det är utom allt tvifvel, att Ludvig XIV ännu behöll de planer på återupprättandet af Carl den Stores välde, som redan vid kejsarvalet 1658 varit ganska nära att förverkligas. Ännu 1688 framstälde Frankrike vid Fredrik III:s tronbestigning förslag till Brandenburg att förnya ett fördrag (af den 29 Okt. 1679) i denna syftning, och enligt Hops journal (*v. d. Heim*, s. 99), gjordes liknande försök vid åtskilliga tyska furstehof. Fruktan för dessa sträfvanden synes hafva varit en af hufvudorsakerna till att man öfversåg med den något oformliga proceduren vid romerska konungavalet, som försiggick ett par år senare. I början af 1680-talet, då Casale öfverlämnades åt Ludvig af den oduglige hertigen af Mantua, och då Savoyen styrdes af Carl Emmanuel II:s enka Maria Johanna, som fortsatte sin gemåls franskvänliga politik, fruktade man i Österrike mera än något annat, att Frankrike skulle annektera ej blott dessa länder, utan Mailand och t. o. m. hela Italien (*Droysen*, III, 3: 737), en farhåga, hvartill Italiens dåvarande politiskt försvarslösa ställning väl kunde gifva anledning.

att vänja dem vid tanken på en *invasion i England* [1]) såsom en nödvändig förutsättning för att med framgång kunna bekriga Ludvig; t. o. m. hos kurian i Rom skaffade han denna tanke insteg [2]). Under det att han sålunda gentemot Habsburgarne accentuerade företagets betydelse för den blifvande stora striden med Frankrike, framhöll han för nordtyska furstarne den andra sidan af saken: den protestantiska religionens seger och befästande i England och Europa. Ludvig XIV:s och Jakob II:s härnadståg mot protestantismen gåfvo honom vapen i händerna. Isynnerhet med Brandenburg och Braunschweig-Lüneburg (Celle och Wolffenbüttel) underhandlade han ifrigt [3]). På samma gång sökte han öfvertyga katolikerna i England, att Jakob i själfva verket vore deras farligaste fiende: fortsättandet af de påbörjade olagligheterna skulle reta Engelsmännen öfver alla gränser och måhända sluta med en protestantisk bartolomeinatt [4]); för egen del försummade han aldrig att såsom sin ståndpunkt framhålla en fullständig tolerans, inom de gränser, som lagen medgaf [5]). Vid alla hof motarbetade han Frankrikes allianssträfvanden [6]) och, tack vare de allt

---

[1]) Den första bestämda antydan om en sådan plan finna vi i *d'Avaux*' depescher från Haag Aug. 1687. Ludvig dröjde ej att underrätta Jakob II därom. *(Klopp,* III, 381—382). (Det bref från d'Estrées, som genom Dalrymple kommit in i den historiska litteraturen, och äfven användts af Rousset, är, såsom Klopp påvisat (IV, 497—499), ett falsarium). I holländska statsrådet torde frågan ej hafva vidrörts förr än tidigast i December 1687 *(Ib.* 429, efter *Wagenaar).* F. ö. är det tydligt, att Ludvig XIV ej ogärna såg oenigheten mellan Jakob och Oranien. "Dessa misshälligheter", skref han ännu i Maj 1688 till d'Avaux, tjäna snarare till att upprätthålla än till att störa Europas fred". *(Klopp,* IV, 10).

[2]) Enligt ett af *Pufendorf* (s. 82) anfördt bref, hvars äkthet dock icke är fullt afgjord, skall påfven hafva förestält Leopold, att Jakobs sträfvanden i England icke lände katolska kyrkan, utan endast Ludvig XIV till fördel. Jfr *Klopp,* IV, 202 och 503. Om Oraniens sändning af *Vaudemont* till påfven etc. se *Campana de Cavelli* II, 294, men äfven *Klopp* IV, 503.

[3]) Oranien betjänade sig därvid betydelsefullt nog af Hop, pensionaris i Amsterdam, hvilken stad förut varit härden för motpartiet. , *V. d. Heim,* 45.

[4]) Jfr Oraniens nyssnämda framställningar genom Vaudemont till påfven och andra katolska furstar (se t. ex. *Campana de Cavelli*), ib.

[5]) Jfr *Macaulay,* III, 247—248.

[6]) Frankrike arbetade i själfva verket vid *alla* hof och med stor ifver. Den verklige ledaren af dess diplomati var Louvois — "den verksammaste människa, som någonsin funnits", efter hvad *Lafuente* påstår. Äfven till Österrike skall Frankrike hafva föreslagit en egendomlig allians: Österrike skulle få ärftlig kejsarvärdighet och Elsass, Frankrike däremot inkorporera Holland jämte spanska nederländerna. Uppgiften härrör från Bentinck, hvilken såsom ett *"secretum secretorum"* anförtrodde den åt Berlinerhofvet. *(Pufendorf* s. 80). Å andra sidan sökte Frankrike träffa huset Habsburgs svaga punkt genom att uppjaga skräckbilden af en protestantisk kejsarvärdighet i Oraniens person. *(Klopp,* III, 383). Jfr o. s. 3, n. 3.

vidsträcktare verkningarna af Ludvigs öfvermod, nästan på alla punkter med framgång. Till och med Jakob II själf förstod han, visserligen med hjälp af förrädiska ministrar att insöfva i en så fullkomlig säkerhet, att han visade sig alldeles döf för alla Ludvigs varningar. Förgäfves erbjöd Ludvig honom en hjälpeskader af 16 krigsskepp. "Är konungen i England förhexad? Äro hans ministrar blinda?" skref Ludvig i förtviflan till Barillon, sin ambassadör i London, hvilken själf duperades nästan lika fullständigt som Jakob [1]). Under allt detta hade Oranien vetat att bringa den allmänna meningen i Holland i sådant harnesk mot Frankrike, att han, när det kom till krisen, mindre dref än drefs till utförandet [2]).

Han stod nu onekligen väl förberedd och expeditionen var vida mindre äfventyrlig än den kunde se ut för de oinvigde. Med Brandenburg m. fl. stater underhandlades om öfverlåtande af trupper mot subsidier m. m.; likaså med Sverige. En sammanslutning mot Frankrike mellan flera nordtyska stater stod för dörren. Med kejsaren slöts genom Görtz ett ytterst hemligt fördrag, hvari Österrike förnyade sitt gamla defensivförbund [3]) mot ansenliga subsidier och mot Oraniens löfte att främja Leopolds önskan att på sin andre sons hufvud se Spaniens krona. I England kunde Oranien påräkna understöd eller åtminstone neutralitet af ojämförligt största delen af befolkningen. Men ännu var ett nästan oöfverstigligt hinder qvar. Frankrike var verldens starkaste magt till lands och sjös; det hade förmåga, och helt visst äfven vilja, att högst väsentligen försvåra, ja troligen alldeles tillintetgöra företaget. Denna utsigt dämpade äfven Oraniens handlingskraftiga stämning. Men tiden började tränga: uppmaningarna från England blefvo allt tätare och enträgnare; efter prinsens af Wales födelse och processen mot biskoparne afsändes genom amiral Herbert den bekanta, formliga inbjudningen af sju bland Englands förnämste män. Det blef betänkligt att dröja längre. Då inträffade, i en lycklig stund för Oranien, det skickelsedigra valet i Köln: den hotande fransk-tyska krisen kom till mognad, samtidigt med att jäsningen i England nådde sin höjdpunkt.

Hvarför Frankrike i det afgörande ögonblicket beslöt att vända sina vapen icke mot Holland utan mot Tyskland, är en omtvistad och svårlöst fråga.

---

[1]) *Macaulay*, III, 256 (Tauchn. Ed.).

[2]) *V. d. Heim*, Inl. LXXI.

[3]) Österrikes förhållande till Generalstaterna hade på de sista åren af åtskilliga skäl ej varit det bästa. Se därom *Klopp*, III, 342, 384, 434. Om Görtz' underhandling, se t. ex. *Ib.*, IV, 182—184.

Möjligen fruktade Ludvig, att Österrikes allt afgjordare framgångar skulle tvinga Turkiet till fred i förtid och gifva kejsaren rådrum att samla sina krafter mot Frankrike [1]; möjligen ansåg man Oraniens företag ej så nära förestående [2]; möjligen hoppades man — från en motsatt synpunkt — att Jakob

[1] Till krigs*manifestet*, men icke till beslutet, synes Belgrads fall hafva varit den närmaste anledningen — åtminstone är detta den vanliga åsigten. Att likväl äfven *tiden* för anfallet varit temligen afgjord i franska kabinettet redan i Augusti, och att Belgrads kapitulation endast någon dag kan hafva framryckt den, visa de af *Rousset* (110, n. 1) anförda brefven från Louvois till La Grange af den 27 och 30 Augusti.

[2] Detta antagande bestyrkes af ett märkvärdigt bref af Seignelay, franske marinministern. Han skrifver den 8 Sept. till Bonrepaux, som då befann sig i London såsom utomordentligt sändebud för att underhandla om förbund med konung Jakob (jfr. ned.): "Par tout ce qui nous revient de Hollande, il n'y a pas apparence que le Prince d'Orange tente rien contre l'Angleterre cette année; ses vaisseaux d'Amsterdam ne sont pas encore tous au Texel; il ne leur sera fourni que pour un mois de vivres et ils n'auront aussi que la moitié ou les deux tiers de leurs équipages, et les vaisseaux qui se préparent à Hellevoetsluis n'ont pas encore un matelot, en sorte que le Roi est persuadé que le prince d'Orange n'a d'autre intention que de tirer des amirautés les vaisseaux qu'il a dessein de faire armer au printemps et de ne dépendre plus de la ville d'Amsterdam, dont il n'est pas aussi sûr que des autres pour les armemens de mer qu'il voudra faire. Cependant il ne faut pas tellement se confier à cette apparence qu'on néglige les précautions capables d'empêcher le service de ces entreprises, et c'est à quoi il faut que vous portiez le Roi d'Angleterre". (*Clément*, Rélation d'un voyage de M. de Seignelay etc. p. 336, Lettres inédites; äfven hos *Campana de Cavelli*, II, 254. Ur franska marinmin. arkiv.) Den instruktion, som befalde d'Avaux att afgifva den bekanta officiella förklaringen i Haag (jfr. ned.), måste vara beslutad senast den 3 Sept. (jfr. *Rousset*, 102); Seignelays bref är af den 8 Sept.; det nyss anförda brefvet från Louvois till La Grange, där krigsbeslutet omtalas, af den 30 Aug. (allt n. st.): däraf följer, att den d'Avauxska förklaringen icke kan hafva stått i samband med någon verklig ändring i Frankrikes krigsplan, orsakad af någon närmare upptäckt rörande Oraniens planer. Sålunda kan icke heller Jakobs afvisande hållning gentemot d'Avaux' förklaring i sin tur hafva varit orsaken till det slutliga utfärdandet af krigsmanifestet (24 Sept.). Om detta behöfver ytterligare bevis, så gifves ett sådant till evidens af följande passage i samma bref af Seignelay: "Il faut que vous fassiez en sorte que le Roi d'Angleterre entrant lui-même dans ces raisons, ne demande du roi un secours de vaisseaux que pour l'année prochaine". Ludvig hade senast sedan slutet af Augusti (och eventuelt, ända sedan Kölnervalet; se Louvois' bref till konungen hos *Rousset*, 76—77) beslutat att i slutet af September öppna kriget mot Tyskland med Philippsburgs belägring; denna föresats stod orubbad fast, till dess den utfördes, och Jakobs hållning var därpå af föga eller intet inflytande. Det är naturligtvis omöjligt, att icke Seignelay, som själf var marinminister och brorson till utrikesministern (Croissy), skulle vara fullkomligt invigd i de politiska förhållandena, framförallt då han utfärdade en officiel skrifvelse till en utomordentlig underhandlare vid det hof, som frågan närmast rörde. För öfrigt — hvem vet, om icke Oranien uppskjutit sitt företag, såvida Frankrike dröjt med sitt anfall mot Tyskland? Bestörtningen i Holland vid d'Avaux' för-

II under längre tid skulle vara i stånd att gifva det lilla Holland nog att göra [1]), och ansåg därvid tillfället för eröfringar i Tyskland särdeles gynsamt, då Österrikes magt balancerades af Turkiet [2]), Hollands upptogs af den engelska expeditionen, och Sverige jämte de nordtyska staterna höllos bundna af den hotande striden med Danmark för holsteinska frågans skull. Huru dessa och andra reflexioner kunna ha samverkat, låter sig svårligen afgöra, men det qvarstår i alla fall såsom ett stort fel af franska regeringen, att den ej ens *utrustade* en flotta till Jakobs hjälp, hvilket kunde skett oberoende af kriget i Tyskland [3]). *Efter* det att Frankrike redan *beslutat* att anfalla Tyskland [4]), tog det ett steg, som tycktes visa en omkastning i dess politik. D'Avaux begärde offentlig audiens i Haag och förklarade till generalstaternas förfäran, att Ludvig skulle betrakta hvarje anfall mot sin allierade, konungen i England, såsom en krigsförklaring [5]). Men Jakob II protesterade mot Frankrikes själftagna och förolämpande beskyddaremin och förklarade offentligen, att han ej hade någon annan allians med Frankrike än de tryckta fördragen [6]). Han rappellerade sin ambassadör i Paris, Skelton, hvilken hade bidragit att utverka d'Avaux' förklaring, och inspärrade honom i Towern! [7])

---

klaring gör det icke otroligt. (Jfr. *V. d. Heim*, LXXI, n. 1). Men Ludvigs fel blir, att han icke beräknade, att krigsförklaringen mot Tyskland måste för Oranien blifva signalen att gifva sig af, och att han icke höll en flotta beredd för att hindra expeditionen och rädda Jakob, *bon gré, mal gré* — han afväpnade fastmera, mot Louvois' råd, redan i Aug. hela sin flotta (*Rousset*, IV, 101) — eller ock, om han, såsom *Klopp* oupphörligt försäkrar, *önskade* invasionen, att han icke skaffat sig tillförlitliga underrättelser om de engelska partiernas inbördes styrka och ressurser.

[1]) Detta öfverensstämmer dock ej med hvad Pufendorf anför: "(Croissius dicebat) Jacobi causam a Rege utique suscipiendam. Alias isti in Anglia nil esse, cui tuto confidere queat, præter duo Catholicorum militum millia". Ib. s. 83. Icke heller med Louvois' bref till Humières af 21 Sept. (*Rousset*, 103). Men hos andra författare är det en allmän åsigt.

[2]) Jfr. Louvois' skrifvelse till d'Asfeld i Juni 1688 (*Rousset*, IV, 67).

[3]) Jfr. o. s. 10, n. 2, *in fine*.

[4]) Jfr. *ib.* n. 1.

[5]) *Macaulay*, 257; *Rousset*, 102.

[6]) *Pufendorf*, 84; *Macaulay*, 259—260 etc.

[7]) Ludvig sände den nämde Bonrepaux i en utomordentlig beskickning till London, men ej för att obetingadt erbjuda hjälp, vare sig till lands eller sjös, utan för att föreslå en *ömsesidig* obegränsad allians. Eftersom kriget mellan Frankrike och Tyskland stod för dörren, fann Jakob partiet olika. *Ranke* citerar ett yttrande härom af den förutnämde spanske ambassadören i London, Ronquillo, att *anbudet* i och för sig med tacksamhet skulle hafva mottagits, men att Jakob ej ville ingå på någon *ömsesidig* förpligtelse (*Ranke*, 28). Jfr. det ofvan anf. stället i Seignelays bref, där Bonrepaux får order att förmå Jakob att vänta med hjälpen

Några dagar efter d'Avaux' audiens utgaf Frankrike sitt krigsmanifest, men icke mot Holland, utan mot tyska riket [1]). Innehållet är egendomligt nog: det är en krigsförklaring, som på samma gång är ett fredsförslag. Ludvig förklarade sig nödsakad att intaga Philippsburg, emedan denna fästning erbjöde en operationsbasis för en fiendtlig invasion i Frankrike. Kaiserslauten måste han taga i besittning såsom pant för Madames rättigheter; dock vore Madame benägen att afstå från de pretenderade territorierna och nöja sig med ersättning i penningar. Fürstenberg måste bli kurfurste i Köln, men Clemens skulle få koadjutoriet. Dessa vilkor gälde till Januari [2]).

Omedelbart efter manifestets utfärdande började fiendtligheterna. Det sannolika är väl, att Ludvig ursprungligen ej åsyftade mera än att upprepa reunionerna, möjligen efter större måttstock. Men nu ingrep den stora katastrofen i England; resultaterna af Oraniens dolda diplomati trädde fram i dagen och kriget fick en utsträckning, som franska kabinettet ej anat [3]).

---

till sjös till nästa år. I England fruktade man, efter hvad som tyckes framgå af Pufendorfs framställning, som själf delar denna uppfattning, att Bonrepaux blifvit sänd till England "impediturus, ne concordia inter Regem et Parlamentum instaureretur" (*Pufendorf*, 85). Senare, då Oranien ej längre gjorde någon hemlighet af sina planer och Jakob ej längre kunde tillsluta sina ögon för verkligheten, erbjöd Ludvig genom sin faste ambassadör i London, Barillon, att upphäfva Philippsburgs belägring och komma Jakob till hjälp: äfven *han* hade fått sina ögon öppna. I engelska konseljen gåfvos endast 5 röster för att antaga tillbudet; de öfriga afrådde på den grund, att engelska nationen skulle genom ett franskt förbund aflägsnas från konungen. Jakob följde dem och förkastade anbudet; Ludvig höll sig fortfarande passiv. (*Pufendorf*, ib.)

[1]) Om krigsförklaringens samband med Belgrads fall, jfr. o. Denna vanliga uppgift synes stödja sig på brandenburgske envoyén (i Paris) *Spanheims* "Mémoires sur les conjonctures présentes" (därur cit. hos *Ranke*, s. 24). Det riktiga är egentligen endast, att underrättelsen inträffade i Versailles ett par dagar innan aktionen begynte (*Ranke*, 25), och om den har haft någon kausalnexus med kriget, så har denna, som sagdt, endast bestått i någon dags framskyndande. — Påfvens utnämning af Clemens, som egde rum i medlet af September och med biomständigheter, som förhöjde dess mot Frankrike demonstrativa karaktär (se *Rousset* 91; *"precipiti il mondo, Dio giusto punirà che è colpevole!"* utropade Innocentius), kunde ej blifva bekant i Versailles förr än flere dagar efter krigsmanifestets utfärdande.

[2]) Dessa mellanformer mellan krig och fred voro just i Ludvigs smak. Det är tillräckligt att påminna om reunionerna och om kriget med Spanien 1683—84.

[3]) Sådan är venetianske ambassadören Cornaros mening (*Ö. G.* 287—288). Däremot skrifver Ludvig själf den 6 Sept., således före kriget, till kardinal d'Estrées i Rom: "Il y a beaucoup d'apparence que la conduite du pape va causer une guerre générale dans la chrétienté". (*Rousset*, 95.) Men detta yttrande, som var bestämdt att delgifvas påfven,

Man kan föreställa sig, hvad Oranien kände, då blixten på detta sätt afleddes från hans hufvud. Han hade redan afslutat fördragen med Sverige, Brandenburg m. fl., och hade han några betänkligheter qvar, så kunde de väl förjagas af Jakobs naiva förklaring, att han såsom garant af westfaliska och nijmegiska frederna ej kunde lugnt åse Philippsburgs intagande utan såg sig nödsakad att göra en sammansättning med Spanien och Holland om tjänliga mått och steg för att förmå konungen af Frankrike att hålla sina förpligtelser [1]). För sent kom Jakob att ändra sin uppfattning af förhållandena. Sju veckor efter Frankrikes manifest landade Oranien i England ($^5/_{15}$ Nov.), och innan nya sju veckor förflutit, landsteg Jakob II såsom flykting i Frankrike.

Denna utomordentliga tilldragelse gaf förändrad riktning åt alla den europeiska diplomatiens strömningar, och blef, såsom *Cornaro* säger, varpen i den väfnad, som förenade Europas magter. Ludvig hade redan i den första förbittringen förklarat krig mot Holland (26 Nov.), men gjorde nu allvarsamma ansträngningar för att få behålla freden med sina öfriga fiender och sålunda vända alla sina krafter mot Oranien och sjömagterna. Isynnerhet kom det naturligtvis an på att beveka kejsaren till fred. Ludvig arbetade härpå, dels genom direkta underhandlingar, dels genom bemedling af påfven, för hvilken han ödmjukade sig [2]). Österrikes politik regerades af tvänne motsatta tendenser. Den ena var utvidgningen af huset Habsburgs familjebesittningar; dess hufvudsaklige representant var kejsaren själf [3]). Den andra var, mera i Rikets intresse, motarbetandet af Frankrikes annexionslust; den uppehölls af spanske ambassadören Borgomainero [4]), hvilken ofta var medlem, för att icke säga ledare, af kejserliga konseljen [5]), äfvenså af Stratemann och naturligtvis af alla Österrikes förbundna bland de tyska staterna; bakom alla dessa stod Oraniens mäktiga vilja. Konseqvenserna af den förra synpunkten var fred med Frank-

förlorar något af sin udd, då vi jämföra det med följande ställe i Louvois' instruktion af 23 Juli för d'Orchamp, hvilken var destinerad att afgå såsom hemligt sändebud till påfven: "Vous devez fort exagérer au pape l'imminente guerre qu'il va causer entre le roi et l'Empereur, s'il donne des bulles au prince Clément." (*Rousset*, 79).

[1]) *Rousset*, 103.

[2]) Redan i November hade genom ambassaderna i London och Haag sådana underhandlingar inledts. Se *Klopp*, IV, 216 ff. I December sökte påflige nuntien Buonvisi att i Wien stämma sinnena gynsammare för Frankrike. *Ib.* 222—223.

[3]) *Cornaros* intressanta skildring af Wienerkabinettet, se *Ö. G.* 288—289.

[4]) Jfr *Cornaro* (*Ö. G.* 294). *Venier* (Ib. 327), *Lafuente* (s. 107).

[5]) Jfr *Venier* (*Ö. G.* 326).

rike, krig med Turkiet; af den senare, krig med Frankrike och fred med Turkiet. Ludvig lade nu an på att genomdrifva den förstnämda politiken och en stund såg det ut, som om han verkligen skulle lyckas [1]). Men Leopold, svag till vilja och handlingskraft, som han var, ehuru en man af ganska stor intelligens, kunde ej fullkomligt negligera de starka impulser, som från så många håll trängde sig på honom, och, såsom förut är antydt, försummade Oranien icke heller att framhålla Frankrikes slumrande planer på ett karolingiskt kejsarvälde till hans begrundande. Alltnog, Borgomaineros, Stratemanns och Oraniens sändebud Hops förenade bemödanden vunno seger öfver franska diplomatien och kort efter det nya årets ingång kunde österrikisk-franska kriget anses gifvet. Förgäfves tillgrep Frankrike den utvägen att uppträda såsom katolska kyrkans riddare; visserligen hade de stora dimensioner, som händelserna i England antagit, i början gjort de katolska hofven något förskräckta [2]), men snart öfvertygade de sig, att devisen *"aut nunc aut numquam"* var att tillämpa ej blott på Englands inre angelägenheter, utan ännu mera gälde det europeiska jämvigtssystemets vara eller icke-vara. Äfven i Madrid föreslog Ludvig neutralitet: han ville under kriget behålla Mons och Namur i utbyte mot ett par

---

[1]) "Hop [nu Oraniens ambassadör i Wien] ... började för hvar dag allt mera frukta, att det hela skulle sluta med fred med Frankrike." *V. d. Heim,* 97. *Klopp,* från sin specifikt habsburgska ståndpunkt förklarar alla dessa rykten för franska machinationer och söker som vanligt påvisa orubblig fasthet i Leopolds politik (IV, 223).

[2]) Före expeditionen hade Oranien framställt saken så för kejsaren, att hans afsigt endast vore att åvägabringa en försoning mellan Jakob och engelska nationen. Ett afgörande bevis härför erbjuder ett handbref från Oranien till Leopold, dateradt Haag 26 Okt. och kejsarens svar härå (Wien 13 Nov.). (*Oraniens bref* trycktes först efter konceptet i King William's Cabinet bland "the Appendixes" till andra upplagan af *Dalrymple's* Memoirs of Great Britain (1790); sedan af *Lafuente* (s. 108) efter en kopia bland los Papeles de Jesuitas i Hist. Ak. Bibl. i Madrid, slutligen af *Campana de Cavelli* (II, 294—296) efter originalet i Wien. *Kejsarens bref* finnes i engelsk öfversättning i *Lexington Papers* p. 354; i holländsk öfversättning hos *v. d. Heim* (90—92); i spansk öfversättning delvis hos *Lafuente* (s. 109), efter ett koncept i Madrid på samma ställe. Originalet däremot synes ej vara tryckt.) *Lafuente,* som påstår, att Oranien hade inträdt i Augsburgerligan (hvilket han dock aldrig hade!) endast för att inveckla Frankrike i ett krig med de allierade och sålunda själf få fria händer mot de allierade, betonar starkt, att de habsburgska hofven "ansågo sig bedragna af Oranien, hvilkens uppförande kullstörtade alla deras planer." Delvis bekräftas detta af *Venier* (*Ö. G.* 327—328) och af *Hops Journal* (i *Lex. Papers,* se *v. d. Heim,* 95—97). Men af faktiska bevis för att Oranien på förhand haft någon plan eller bestämd förhoppning att bemägtiga sig Engelska tronen, finnes knappast något annat, än ett i *Dalrymple's* samling tryckt bref (*Append.* s. d. 26/2 1689) från Fredrik III af Brandenburg till Oranien, där den förre talar om de *önskningar* för Oraniens upphöjelse på tronen, som han hyst isynnerhet sedan den personliga sam-

franska fästningar. Men Spanien förkastade tillbudet [1]. Därtill kom, att Carl II:s olyckliga gemål, Elisabeth af Orléans afled i Febr. 1689. I Frankrike trodde man, sannolikt med orätt, att hon dött af gift [2]. Denna misstanke tillsammans med spanske konungens omedelbart följande giftermålsunderhandlingar först med en systerdotter och sedan med en syster till kejsarinnan (en Pfaltz-Neuburg), medverkade till att Rébénac fick befallning att lämna Madrid [3].

Samtidigt med försöken att förmå de habsburgska magterna till neutralitet, hade Frankrike med mycken ifver arbetat vid de två hof, där ännu något hopp kunde finnas: Berlin och Köpenhamn. Frankrike hade på senare tiden instält den fördragsmässiga utbetalningen af subsidier till Brandenburg och såsom skäl anfört de flerfaldiga yttringarna af Berlinerkabinettets förändrade politik: Fördragen med kejsaren och Holland, gynnandet af pfaltziske kurfursten på de orléanska pretensionernas bekostnad, Brandenburgs edikt till förmån för de franska "réfugiés" och därtill de allt tätare sammankomsterna och öfverläggningarna med Oranien [4]. Sedan den store kurfursten dött och hans son Fredrik III uppstigit på tronen, lofvade Frankrike att betala de resterande subsidierna, om Brandenburg förnyade det gamla förbundet och däri intoge dels en bestämmelse om det fransk-tyska stilleståndets utsträckning till en ständig fred, dels ett löfte om biläggande af Danmarks tvist med Holstein-Gottorp. Då Brandenburg förkastade detta förslag, uppgaf Frankrike den förra fordran, men höll fortfarande på, att Brandenburg skulle lofva Danmark sin hjälp — möjligen för att hafva i sin magt att upptända ett nordiskt krig, som skulle hålla de nordtyska staterna sysselsatta och lämna Frankrike så mycket friare händer [5]. Men den nye kurfursten, som dessutom var personligen fästad vid Oranien, fullföljde sin

---

mankomsten med Oranien i Minden i Sept. 1688. Och detta bevis kan väl ej gärna anses afgörande. På motsatta sidan kan anföras, att Hop, som i Wien förde en högst vigtig och hemlig underhandling för Oraniens räkning, "ännu i December icke synes hafva väntat, att Jakob verkligen skulle fördrifvas och Wilhelm III upphöjas på Englands tron" (*v. d. Heim*, 96). Att Leopolds betänkligheter ej varit af allra svåraste slag, tyckes hans yttrande (just vid denna tid) till jesuiten Mubert bevisa: "Frankrike har hittills varit Englands tillflykt; låt det söka sin hjälp där nu också!" (Enligt *Hops Journ.* Jfr *v. d. Heim*, 96). Särskildt Borgomainero synes kraftigt hafva ingripit till kejsarens lugnande (*Ib.* 97). Jakob hade förbittrat kejsaren bl. a. genom sina bemödanden till Fürstenbergs förmån (*Klopp*, IV, 90 ff.).

[1]) *Pufendorf*, s. 55.

[2]) Jfr *Pufendorf*, ib.

[3]) Jfr *Lafuente*, 109—111.

[4]) *Pufendorf*, 10.

[5]) *Pufendorf*, 11.

faders senaste politik. Förgäfves hänvisade Frankrike på Österrikes starkt växande magt; det var för Fredrik ett skäl mera att ej bryta med kejsaren. Förgäfves hotade Croissi, den franska diplomatiens officielle ledare [1]), temligen tydligt att egga Polen: suveräniteten öfver Preussen, sade han, hade kommit genom tillfällets gunst och kunde gå förlorad samma väg. Brandenburg och Österrike förmådde Sverige att vid polska hofvet motverka Frankrikes insinuationer [2]). Då tvisten om Kölnervalet utbröt, intog Brandenburg ganska otvetydigt en fiendtlig hållning mot Frankrike och sände sin kontingent att besätta Köln mot Frankrikes ockupationsplaner. Ludvig sökte upprepade gånger att göra tydligt för kurfursten, att Fürstenberg offrat sig för Frankrikes skull och att Frankrikes ära fordrade, att han försvarades. — "Hvad skulle konungen säga", frågade Brandenburg, "om kejsaren toge parti vid utnämningen af en biskop i Paris eller Lyon, och förklarade sig vilja upprätthålla en af de kompeterande med vapenmagt"? [3]) Emellertid utbröt kriget; Brandenburg blef då från första stund själen i de nordtyska staternas motstånd. På dess (och Oraniens) bedrifvande slöts i Magdeburg (Oktober 1688) en konvention till rikets försvar mellan kurfurstarne af Sachsen och Brandenburg, hertig Ernst August af Braunschweig-Lüneburg och landtgrefven af Hessen [4]). Frankrikes anbud till Brandenburg blef nu enträgnare. Det framhöll svenska Pommern såsom lockbete och erbjöd åt Brandenburg jemte Bayern den ärofulla rolen af skiljedomare mellan sig och Riket. Men Brandenburg ville ej sträcka sig längre än till löftet att i Regensburg icke rösta för krigsförklaringen mot Frankrike; såsom kompensation härför fordrade det Cleves neutralisering [5]). På detta förslag svarade Frankrike med att brandskatta Cleve. Emellertid kom det snart på andra tankar, ty nu inträffade omhvälfningen i England. Bland dess många verkningar var äfven den, att Frankrike omedelbart inlämnade ett nytt förslag till Berlinerkabinettet. Brandenburg skulle få utgöra sin fördragsmässiga kontingent såväl åt kejsaren som åt Holland; om det blott i öfrigt ville förhålla sig neutralt, lofvade Frankrike att betala 500,000 Livres pr år och erbjöd sina goda tjänster för att åt kurfursten utverka ståthållarskapet i Holland. Men kurfursten endast förskräcktes för en sådan antydan, och skyndade att under-

---

[1]) Den verklige ledaren var, såsom förut nämdt, snarare Louvois. Jfr *Martin*. 5.
[2]) S. R.. till Dörffler i Warschau $^{21}/_{11}$ 1688.
[3]) *Pufendorf*, 26—28.
[4]) *Ib.*, 46. *Droysen*, IV: I, 42—43.
[5]) *Pufendorf*, 51, 53.

rätta Oranien om förslaget och sin fullkomliga aversion därför. Den 24 Januari 1689 förklarades Frankrike, dess "adhærenter" och allierade för Rikets fiender, och dess förhoppning att jämte Brandenburg draga Chur-Sachsen, Braunschweig, Hessen-Kassel och Münster på sin sida gick upp i rök [1].

Vi vända oss nu till de båda länder, som i sin afskilda vrå af verlden på visst sätt bildade ett statssystem för sig själfva, Sverige och Danmark. De nordiska kronorna hade sedan lång tid haft hufvudsakligen *en* konstant regel för sin yttre statskonst — nämligen ett osläckligt inbördes misstroende och afund — men denna ledstjärna hade de följt så mycket trognare. Sedt från ståndpunkten af tidens i allmänhet dynastiska och eröfrande politik, låg det också närmast tillhands för hvardera af dem att söka utvidga sig just på den andres bekostnad. På detta sätt hade Sverige genom de senaste krigen, åtminstone åt *en* sida, ernått och befästat naturliga gränser. Men nu kunde Danmark ej frigöra sig från revancheplaner; eröfringar åt tyska sidan, hvilka ej kunde undgå att sätta en mångfald af intressen i rörelse, voro svårare och osäkrare. Med temligen enstaka undantag hade 1600-talets politiker långt mera sinne för extensiv än för intensiv magtutvidgning; det kan därför ej förvåna, att de tidens anda och uppfattning föga motsvarande planer om en gemensam svensk-dansk utrikespolitik, som hägrade för Johan Gyllenstjerna, följde sin upphofsman i grafven. Redan vid de underhandlingar, som de nordiska rikena under följande år (1681—82) hvar för sig förde med kejsaren, märkes det inbördes misstroendet blott alltför tydligt [2]. Några månader därefter hade de båda kabinetterna

[1] *Ib.* 54—56.

[2] Då Danmark begärde att, såsom ersättning för sina pretensioner af kejsaren och riket (sedan sista kriget), få upptaga en under kriget utlofvad tull på Elbe vid Glückstadt, inlämnade svenske envoyén, Gabriel Oxenstjerna, som fått spaning härpå, genast ett memorial, hvari han bl. a. begärde, att intet i den delen måtte afgöras, förrän alla de i saken intresserade blifvit hörda. Äfven anhöll han, att kejsaren måtte gifva Sverige kännedom om Danmarks öfriga vilkor för den allians, hvarom underhandlades. Samtidigt upplyste Oxenstjerna, att de svenska sändebuden fått order att inlägga sina officier hos "England och alla tyska furstar" för att förmå dem att inträda i förbundet. Då de kejserliga ministrarne härvid framhöllo önskvärdheten af Sveriges samverkan med Danmark, svarade Oxenstjerna undvikande, att äfven Carl XI gärna såge, att "både Danmark och många andra magter ville biträda". Kejsaren slöt häraf och med rätta, att "det var i hög grad otroligt, att man skulle kunna åstadkomma en varaktig traktat med Sverige och Danmark tillika", och man var i Wien under någon tid böjd för att uppgifva båda underhandlingarna. Men åtskilliga omständigheter, såsom Regensburgerriksdagens likgiltighet för rikets försvar, Ungerns och Turkiets hotande utseende, Brandenburgs tvetydiga hållning och Danmarks afgjorda öfvergång till Frankrike m. m. bestämde dock Österrike att fortsätta underhandlingen med Sverige:

slagit in på skilda vägar: Sverige slöt sig till Oranien, Danmark till Frankrike. Men vid den tid, då vår skildring begynner, hade intresset för de utländska förhållandena alldeles trängts tillbaka af en inhemsk tvistefråga, som var det gemensamma målet för alla åtgärder och planer inom de båda kabinetterna; det var den bekanta striden om holsteinske hertigens restitution. Danmark hade genom Rendsburgerfördraget (1675) förnedrat hertigen nästan till en dansk vasall. I freden i Lund upphäfdes detta fördrag mot en penningsumma. Men kort efter freden började Danmark på hvarjehanda sätt förfördela hertigen och slog småningom under sig största delen af hertigdömenas inkomster [1]). Däraf blef ett frö till misshällighet mellan de nordiska rikena, som ända sedan dess oafbrutet grodde. Under det att Frankrike i början varit den, som understödde Sverige — så länge det hade hopp om att återvinna Sverige — öfvertog senare Österrike denna rol, och sedan Danmark afgjordt ombytt parti, förmåddes Wienerhofvet efter någon tvekan att intaga Holstein-Gottorp i sin allians med Sverige 1682, där honom tillförsäkrades full restitution (art. 19) under förpligtelse å hans sida att med all magt bistå de båda allierade monarkerna [2]). Men restitutionen kom ej till utförande under de närmast följande åren, hvarför en liknande bestämmelse intogs i svensk-brandenburgska alliansen af 1686. Under tiden antog missförståndet mellan Sverige och Danmark en allt mera elakartad karaktär. Ändtligen sammanträdde i Okt. 1687 i Altona och Hamburg en kongress med Österrike, Brandenburg och Sachsen såsom medlare. Men underhandlingarna skredo med snäckans gång och ännu i medlet af 1688 stod man ungefär på samma punkt, som man börjat. Det var då, som förhållandet mellan Frankrike och Tyskland började se på allvar hotande ut. Danmark, som både af medlarne och Holland, för att icke tala om Sverige, rönte stark påtryckning, gjorde nu och under de närmast följande månaderna täta framställningar till Frankrike om att förlänga förbundet af 1682 och "adaptera det till närvarande omständigheter" [3]). Det säger sig själf, att Danmark härmed mindre afsåg att understödja Frankrike, än att skaffa sig franska subsidier i det hotande kriget med Sverige. I Paris var man icke heller ett ögonblick villrådig om rätta meningen; likväl hade det utan

---

svensk-österrikiska traktaten kom till stånd i Oktober 1682, under det att Danmark redan i Mars s. å. hade slutit med Frankrike. För dessa uppgifter se **Ö. S.**, Suecica 1682, n:ris 5, 6, 7, 8.

[1]) Se därom *Wahremberg*.

[2]) Underhandlingarna härom i **Ö. S.**, Suecica 1682, n:ris 25, 27, 29, 30, 33, 34, 40, 42.

[3]) **D. G.**, till Meyercron $^{17}/_{7}$ 1688 etc. Jfr t. ex. *Klopp* IV, 4 om fransk-engelska underh. på våren 1688.

tvifvel varit klokast af Frankrike att taga fasta på anbudet och så djupt som möjligt initiera Danmark i sina intressen, ty om också Sveriges och Danmarks krafter kunna antagas någorlunda hafva neutraliserat hvarandra, så synes det otvifvelaktigt, att nordtyska staterna ej skulle kunnat afhålla sig från att taga parti för och emot, hvadan Frankrike hade fått fördelen af en distraktion bland motståndarne af oberäknelig vigt, hvarjämte de allierade naturligtvis skulle komma att gå miste om Sveriges hjälpkontingenter och legotrupper. Denna reflexion gjorde också Oranien, som var oaflåtligt verksam för att bilägga tvisten i godo; han drog Wienerhofvet och delvis Brandenburg med sig. Men franska diplomatien begick nu som så ofta det felet att ej begränsa sitt mål. Den ville ej nöja sig med den mindre och säkrare vinsten, utan smickrade sig med att kunna åvägabringa en triple-allians mellan Frankrike, Sverige och Danmark, och det med inklusion af både Brandenburg och Braunschweig-Lüneburg [1]). Danmark instämde ifrigt i sträfvandet att vinna Brandenburg, men afrådde så mycket enträgnare att spilla tid på fåfänga försök att omvända Sverige och Lüneburg [2]). Dock afgick från Köpenhamn, för att göra Frankrike till viljes, i Okt. 1688 en framställning om ett svenskt-danskt förbund till Stockholm [3]), men den möttes, såsom det var att vänta, af fordran på fullkomlig restitution af Holstein-Gottorp före hvarje dylik underhandling [4]).

Men under tiden gingo händelserna vidare. Förhållandet mellan Frankrike och Brandenburg började skärpa sig och Oraniens planer mot England började bli bekanta. Danmark vacklade redan. I själfva verket hade den omhvälfning i Europas politik, som var på väg att framträda, en egendomligt olika verkan på de båda nordiska rikenas ställning. Så länge de diplomatiska elementerna befunno sig i ett kaos, och det ej lät sig förutse, hurudan den slutliga grupperingen skulle blifva, kunde Danmark anse det för en fördel att ej ha engagerat

[1]) **D. G.**, till Meyercron $^{14}/_{8}$, $^{16}/_{10}$ 1688 etc.

[2]) *Ib.* Till densamme $^{31}/_{7}$, $^{14}/_{8}$, $^{30}/_{10}$ 1688.

[3]) *Ib.* Till Stockfleth $^{23}/_{10}$ 1688.

[4]) **S. R.**, till Leijonkloo (i Köpenhamn) $^{14}/_{11}$ 1688. Till Frankrike, som å sin sida gjorde liknande framställningar, gaf Carl XI samma svar: Frankrike borde beveka Danmark att gifva efter i gottorpska frågan (till Lilljeroth i Paris, $^{27}/_{10}$ 1688); "förr än densamma är afgjord läre Vi ej lystra efter någons vänskap, som icke däruti gör ett med Oss" (till densamme $^{2}/_{1}$ 1689). Enligt La Picquetières depescher skall Gyldenstolpe hafva svarat honom, att det väl kunde finnas utsigt till en fransk-svensk-dansk triplecallians, men då de allierade förklarat sig gärna unna Sverige eröfringar från Danmark, så måste Sverige af Frankrike åtminstone betinga sig den föregående restitutionen af Holstein-Gottorp. (*Æstrup*, Saml. Skr. II, 108).

sig för djupt med någondera. Sverige åter, som längesedan fast sammanlänkat sitt öde med ettdera partiet, kunde synas befinna sig i ett mera prekärt läge. Men urladdningen kom och splittrade massan i två skarpt skilda delar: då visade sig, att Sverige stod tryggt på ena sidan om klyftan, medan Danmark förlorat fotfäste.

Redan i September, då Danckelmann, som var den främste ledaren af Brandenburgs politik, i förtroende underrättat Danmark om det nära förestående verkställandet af Oraniens planer, hade det ej underlåtit att betinga sig Danckelmanns goda tjänster för att åstadkomma ett närmande mellan Danmark och Oranien, hvarvid det t. o. m. lät höra ett och annat om önskvärdheten af en allians mellan Danmark och England i framtiden o. s. v. [1]). Då den stora katastrofen utbrutit, underlät den ej att sända sina svallvågor äfven i danska kabinettet. Danmark började nu på allvar känna sig ängsligt öfver sin isolerade ställning. Sverige, Lüneburg och Holstein-Gottorp stodo fiendtliga emot det, de hade att påräkna aktivt bistånd af båda sjömagterna, om icke flera, och Danmark hade på sin sida blott det aflägsna Frankrike. Därtill var detta förbund af lösaste slag och Frankrike skulle snart få hela Europa att kämpa med. Väl upptog Frankrike nu omsider — själf påverkadt af samma händelser — Danmarks förslag om en närmare allians, men Danmark förklarade harmfullt, att Frankrike ej velat mottaga Danmarks allians, då den erbjöds; nu hade tiderna ändrat sig [2]).

I stället beredde Danmark såväl Frankrike som de öfriga krigförande magterna den öfverraskningen att erbjuda dem samtliga sin fredsbemedling — dock icke egentligen formelt, utan mera under hand (December 1688). Till kejsaren framställdes förslaget genom Ehrenschild vid Altonakongressen, enär de båda hofven då ej hade ackrediterade ministrar hos hvarandra [3]). Visserligen var det just nu, som Wienerhofvet till Oraniens stora bekymmer vacklade och visade sig böjdt att bevilja Frankrike fred, men man gjorde likväl ingen reflexion på Danmarks anbud; det togs för gifvet, att Danmark här gick Frankrikes ärende och att dess sinnelag vore partiskt för Frankrike; för egen del, trodde man,

[1]) D. G., till Hugo Lenthe (i Berlin) $^{25}/_{9}$ 1688. De lösa ryktena hade, såsom naturligt, redan förut nått danska kabinettet. Danckelmann upplyste, att saken var definitivt afgjord.

[2]) *Ib.* Till Meyercron $^{11}/_{12}$ 1688.

[3]) Redan $^{4}/_{12}$ afgick order till Meyercron att "sondera Frankrike om mediationen". Framställningen till de allierade gjordes ej förr än i slutet af December och början af Januari.

åsyftade det, att under medlarenamnets skydd gå säker för anfall af Sverige och Lüneburg och därvid vinna tid [1]). Emellertid är det säkert, att Frankrike i själfva verket såg detta företag med allt annat än blida ögon, och att Danmark för egen räkning väl kunde ha skäl att uppriktigt önska fredens bevarande. Croissi förestälde Meyercron, Danmarks envoyé i Paris, upprepade gånger, att det alls icke funnes några utsigter för att Danmarks anbud skulle mottagas af de allierade, isynnerhet som Frankrike ej ämnade gifva efter det minsta på sina fredsvilkor [2]). Freden hade Ludvig väl ej haft något emot, om den kunnat vinnas med någorlunda bibehållen men ära man antog i Versailles, att resultatet af Danmarks uppträdande endast skulle blifva, att det fick tid att uppskjuta sitt val och därunder afvakta händelsernas vidare utveckling. Visserligen var också mediationsförslaget den stående parad, hvarmed Danmark under någon tid undvek Frankrikes förslag om en *concert d'action.* Det är möjligt, att Danmark med sitt anbud aldrig haft någon annan beräkning än just att använda det på detta obstruktiva sätt; troligare är likväl, att det förutsåg den olyckliga inverkan, som ett krig nästan oundvikligen måste få på den gottorpska saken, och att Sveriges politik, som redan hade befästs af den skärpta partiställningen, i ännu högre grad skulle befordras af det stora krigets utbrott. De allierade, som till hvarje pris måste förekomma ett nordiskt krig, skulle då se sig nödsakade att med våld bringa Danmark till eftergift, ty att uppgifva den flerårige bundsförvandten och understödja Danmark, som nyss förut varit Frankrikes allierade, hade varit omöjligt, äfven om Danmark obetingadt kastat sig i armarna på de allierade [3]). Vid ett sådant sakernas läge måste svenska kabinettet lika lifligt känna sig manad att arbeta *för* kriget, som det danska att arbeta däremot. Och det var just hvad som skedde. På alla punkter finna vi Sverige oaflåtligt verksamt med att egga till krig. Det slöt det ofvannämda fördraget med Holland om att öfverlåta 6,000 man mot en viss ersättning i penningar, såsom det på den tiden ofta brukades [4]). Då sjömagterna sonderade Sverige angående ett blifvande handelsförbud på

---

[1]) *Pufendorf*: . . . "Ex quo colligebatur, Danum sine dubio Gallo requirente Cæsari sequestrem sese obtulisse; ex quo iste id emolumenti captet, ut interea sub sequestris titulo a Sueco et Luneburgicis tutus consistat, ac tempus lucretur". *Ib.* 57.

[2]) **D. G.**, till Meyercron $^{8}/_{1}$ 1689 etc.

[3]) Äfven senare var det den allmänna meningen, att Danmark mera af tvång än af böjelse gått öfver från Frankrike till de allierade. (*Cornaro* 1690: *Ö. G.* 298.)

[4]) **S. R.** Utr. Reg. $^{12}/_{9}$ 1688. Holland skulle betala 18 Rdr för hvarje soldat; s:a 108,864 Rdr.

Frankrike (Jan. 1689), svarade Svenska kabinettet så undfallande, som det utan att göra ett uttryckligt medgifvande var möjligt, för att ej genom antydan om ett afslag minska deras redobogenhet till kriget och därmed till gottorpska frågans afgörande [1]). I Regensburg var svenska envoyén alltjämt den mest krigiska [2]). Till Dohna i Wien afgingo oupphörliga order att arbeta för Österrikes fred med Turkiet, borttaga kejsarens skrupler öfver den oväntade utsträckningen af Oraniens företag och motarbeta Frankrikes försök att i Wien framställa det begynnande kriget såsom ett religionskrig mellan katoliker och protestanter [3]). Till Brandenburg sändes en assessor Horn för att stärka kurfursten i hans goda uppsåt [4]). Då danska mediationstillbudet blef bekant, försummade Sverige naturligtvis icke att öfverallt varna därför och öfvertyga de allierade, att de här hade att göra med en "artifice" af Frankrike, hvilket just icke kostade synnerlig möda.

Följden blef, att detta anbud förkastades eller negligerades. Därmed kom danska politiken i en obehaglig ställning. Taga parti kunde det icke: att öfvergå till de allierade var otänkbart och en öppen anslutning till Frankrike skulle omedelbart medfört en förkrossande invasion från alla sidor. Men lika litet kunde det underlåta att taga parti; hvarje dag, som gick, förde de allierade allt närmare krigets hvirfvel, och, en gång indragna däri, skulle de för sin egen välfärd nödgas att kasta Danmark öfver bord. Danmark hade ohjälpligt förloradt spel, men det dröjde ganska länge, innan danska kabinettet ville tillstå detta för sig själf. I stället spejade det åt alla håll efter någon oväntad undsättning och företog en mängd qvalfulla och ändamålslösa slingringar mellan partierna. Visserligen förekomma redan (Jan. 1689) antydningar om direkt underhandling med de allierade, isynnerhet Holland [5]), dock sparsamt.

---

[1]) **S. R.**, till Gabriel Oxenstjerna (i Haag) $^{6}/_{2}$ 1689: "Angående det, som I underdånigst berätten uti Edert bref af den $^{5}/_{15}$ Jan., huru såsom man Eder frågat hafver, hvad Vår mening kunde vara öfver köphandeln med Frankriket, så kunne Vi oss därom ej utlåta förr än Vi få underrättelse, hurudana Gen. Stat:nes tankar och förslag måge vara, i synnerhet i anseende till dem, som ingen offentlig fiendskap med Frankriket hafva, om Gen. Stat:ne ärne hindra dem att drifva någon handel på Frankriket och huru det skall kunna ske".

[2]) Jfr ofv. s. 5; *Rousset*, 30—31. Därtill kan läggas, *Cornaros* vitnesbörd (*Ö. G.* 297—298).

[3]) **S. R.** $^{10}/_{10}$, $^{7}/_{11}$ 1688; $^{6}/_{2}$ 1689 etc. Jfr *Pufendorf*, 59—60: "Alacres sane litteras ad Cæsarem scripserat (Suecicæ Rex)".

[4]) **S. R.** $^{1}/_{12}$ Instr. för Horn. Det dröjde dock någon tid, innan han kom att begifva sig åstad. En öfverste Makelier fans redan såsom svensk minister i Berlin.

[5]) En af de ledande holländske statsmännen talade i Jan. 1689 med Christian Lenthe, Danmarks envoyé i Haag, i allmänna ordalag, om önskvärdheten af en dansk-holländsk

Danmarks mening var att begagna Brandenburg såsom mellanhand; i de oroliga ansökningar, hvarmed det öfverhopade Berlinerhofvet, visade sig dess osäkra politik i sin rätta dager. Oftast andas dessa pressanta och stundom nästan klagande utgjutelser en afgjord sympati för Frankrike. Hugo Lenthe, envoyén i Berlin, skulle göra, hvad han förmådde, "zu möglicher Vorkehrung mehrerer Weiterungen zwischen Frankreich und dem Churfürsten [1]). Oupphörligt erinrades han, att det "i hög grad importerade Danmark", att oenigheten mellan Brandenburg och Frankrike bilades, och att kurfursten "allgemählich wieder zu den vorigen Mesures gebracht werde" [2]). Han skulle lägga kurfursten på hjärtat, att ett krig med Frankrike oundgängligen skulle medföra rikets fullkomliga "desolation"; däremot lifligt utmåla de välsignelser, som skulle komma såväl Riket som särskildt dessa båda länder till del, "wann der Churfürst sich mit Frankreich zu Restablirung des gemeinen Ruhestandes, conjunctim mit uns zu vernehmen und etwas gewisses præliminariter desshalb zu verabreden sich gefallen lassen wollte". Onekligen för en mediator ett något ensidigt språk. Men denna ensidighet kompenserades af en motsatt. Flera af de instruktioner, som innehålla just de anförda fraserna, sluta med en befallning till envoyén att i största hemlighet förklara, att konungen "auch schliesslich für unseres Interesse je länger je mehr zuträglich befinden mit dem Prinzen von Oranien und folglich auch mit dem Staat (Holland) wieder in ein näheres Verständniss zu treten, dazu aber keinen bequemern Weg ersehen als man sich des Churfürsten entremise hierunter gebrauche". Likväl borde Brandenburg bedrifva denna "entremise" så, "dass es das Aussehen nicht habe, dass solches von uns,

---

allians, och själfve rådspensionären Heinsius föreslog Danmark att öfversända hjälptrupper. Dock var detta tydligen endast allmänna talesätt, afsedda att parera danska mediationsanbudet. Danmark framstälde emellertid redan nu följande prealabla fordringar: uppgörande af Danmarks pretensioner hos Holland (sedan kriget m. m.), fastställandet af en definitiv kommerstraktat mellan Danmark och Holland (det existerade endast en *preliminär* sådan, sluten i Berlin 1688, och för Danmark föga förmånlig; ett projekt, som Juel år 1684 genomdrifvit i Haag, hade strandat på staden Amsterdams motstånd) o. s. v. Men någon underhandling kom ej f. n. till stånd, emedan Holland naturligtvis icke kunde inlåta sig med Danmark, så länge holstein-gottorpska frågan var sväfvande. (De nyssnämda uppgifterna ur **D. G.**, till Lenthe $^{22}/_{1}$ och $^{26}/_{1}$ 1689). Liknande antydningar hade framkastats af Stratemann i Wien redan i Oktober 1688 (enligt **D. G.**, till Piper $^{20}/_{10}$), äfvensom i November s. å. af den bekante borgmästaren i Amsterdam, Witzen (enligt **D. G.**, till C. Lenthe $^{1}/_{12}$); dock utan att föranleda någon vidare åtgärd å någondera sidan.

[1]) **D. G.**, till H. Lenthe $^{1}/_{1}$ 1689.

[2]) *Ib.* Till densamme $^{15}/_{1}$.

sondern dem Churfürsten herrühre"[1]). Det är förklarligt, att Brandenburg betraktade denna mångsidiga politik med blandade känslor. Angående mediationen, fick Danmark knappt mera än en kall förklaring, att om freden varit möjlig, skulle kurfursten ej antagit någons mediation hellre än Danmarks, men under nuvarande omständigheter kunde han ej annat än afråda dess medlingsförsök, enär det härigenom endast skulle göra sig själf misstänkt[2]). Emellertid gaf detta svar Danmark ett medel vid handen att vederlägga Frankrikes invändningar mot mediationen; det upplyste, att kurfursten yttrat sig "favorabelt" om dess anbud och förklarat, att Danmark såsom mediator vore honom "vor allen anderen lieb und angenehm"; det vore hopp om att Brandenburg skulle lyckas öfvertala äfven kejsaren[3]). Med sina trägna uppmaningar till Brandenburg om förlikning med Frankrike uppnådde Danmark intet annat resultat, än att kurfursten betingade sig att genom Meyercron i Paris eventuelt upptaga den afbrutna förbindelsen med Frankrike[4]). Men någon ny förbindelse kom icke till stånd. Beträffande åter den tilltänkta anknytningen med de allierade förklarade kurfursten, som utan svårighet genomskådade denna manöver, att det bästa sättet att inleda en förbindelse med dem vore att lämna riket en snabb och kraftig hjälp mot franska invasionen; detta vore äfven för holstein-gottorpska saken det bästa, Danmark kunde göra[5]). Denna sistnämda uppfattning bestreds af Danmark och väl med rätta. Men det ville icke ens bidraga med sin fördragsmässiga kontingent till Brandenburg, hvilken kurfursten ganska ifrigt påyrkade. Än förklarade det, att den stipulerade respittiden af 3 månader ej förflutit; än att vintern lade hinder i vägen för truppernas aftågande; än att casus foederis egentligen icke existerade, enär Frankrike fortfarande vore benäget till underhandling och dessutom hittills icke utfört något aggressivt mot Brandenburg, endast hotat. Om Brandenburg, med eller utan fördragets stringens, ville ha trupper, så skulle Danmark ändtligen sända dem; men endast på det vilkor, att Brandenburg garanterar genomförandet af Danmarks anbud om *partiel* restitution åt Holstein-Gottorp[6]). Därom ville emel-

---

1) *Ib.* Till H. Lenthe $^{1}/_{1}$ 1689.

2) Jfr *Pufendorf*, 57.

3) **D. G.**, till Meyercron $^{8}/_{1}$ 1689.

4) *Ib.* Till H. Lenthe $^{16}/_{2}$ s. å.

5) Jfr. *Pufendorf*, 57. I början synes emellertid Danmark hafva tagit sig anledning af Brandenburgs svar att hysa någon förhoppning angående holstein-gottorpska punkten. Se **D. G.**, till H. Lenthe $^{12}/_{2}$.

6) **D. G.**, till Lenthe $^{26}/_{1}$. Jfr. föreg. not.

lertid Brandenburg icke höra talas. Lika litet ville Danmark göra Brandenburg till viljes med att utgöra sin kontingent (för grefskaperna Oldenburg och Delmenhorst) i nederrhenska kretsen till besättningen af Köln: "grefskaperna" förklarade man, "hade på sista tiden ofta hemsökts af öfversvämningar och voro därför ur stånd att utgöra några penningar"; detta svar skulle gälla ej blott för förfluten och närvarande tid, "sondern auch auf einige fernere Jahre [1]). Kort sagdt, så snart det gälde ett bindande steg, drog Danmark sig undan.

Samtidigt härmed pågick dess underhandling med Frankrike. Då Danmark alltjämt afslog de franska allianstillbuden, sänkte Martangis, ambassadören i Köpenhamn, för ett ögonblick sina pretensioner till ett neutralitetsfördrag, och lofvade däremot "extraordinarie subsidier." I början visade sig Danmark temligen obenägen t. o. m. härtill och anförde en mängd motskäl. En sådan allians funnes redan och den exspirerade först 1690. I Wien och Regensburg vore Danmarks "grannar och ovänner" verksamma för att få Danmark förklaradt för riksfiende, under förevändning, att Danmark skulle ha ingått ett nytt offensivförbund med Frankrike; dessa intriger komme att underlättas af en ny underhandling mellan Danmark och Frankrike, om än så oskyldig. Dock fruktade det att för mycket stöta Frankrike och tillade därför: om Frankrike insisterade på att göra ett och annat i den föregående traktaten mera lämpadt efter nuvarande förhållanden, borde det inlämna ett projekt; Danmark skulle då säga sin mening "in der Zuversicht, man uns keine unmögliche Dinge anmuthen werde"; i hvarje fall finge planen ej öfverskrida en väpnad neutralitet. Men samtidigt instruerades Meyercron att söka öfvertala Pariserkabinettet att åtnöja sig med Danmarks *löfte* att "förblifva i samma mesures" och underhålla sin armatur; härvid skulle han använda mediationstillbudet såsom skäl och framhålla den goda utsigten att genom Brandenburgs biträde få det antaget; för den fördel, som Danmarks rustningar tillskyndade Frankrike, hoppades man, att Ludvig XIV "eine erkleckliche Summe abtragen zu lassen bewogen werden möge" [2]). Denna uppfattning hindrade dock icke Danmark att se saken från en annan sida och samtidigt genom Brandenburg förehålla Oranien tillbörligheten af att sjömagterna, som "skördade vinsten af Danmarks rustning", visade sig erkänsamma genom utbetalande af subsidier [3]).

---

[1]) D. G., till H. Lenthe $^{12}/_{1}$ 1689.

[2]) Det ofvanstående enl. D. G., till Meyercron $^{1}/_{1}$ och $^{8}/_{1}$.

[3]) D. G., till C. Lenthe $^{29}/_{1}$.

Frankrike synes emellertid ha anat detta dubbelspel; möjligen misstänkte det några biafsigter vid mediationstillbudet; alltnog, Martangis fick order att ej vidare inlåta sig i underhandling om något neutralitetsfördrag. I stället förklarade han, att Frankrike icke ämnade utbetala några flera subsidier, förr än det genom afslutandet af en concert d'action kunde komma på det klara med, hvad nytta det skulle få af Danmark för sina penningar [1]). Detta skedde i medlet af Januari. Danmark hade då börjat öfvertyga sig om de allierades indifferens för dess bemedlingsanbud; samtidigt kom underrättelsen om Jakobs lyckliga landstigning i Frankrike. Danmark tyckes hafva fruktat, att Jakob i England skulle låtit förmå sig till någon formlig afsägelse, som oåterkalleligt skulle hafva gifvit kronan åt Oranien. Då han nu genom flykten undandragit sig detta, i själfva verket till stor lättnad för Oranien, började Danmark hoppas, att de franska vapnen åter skulle uppsätta honom på tronen [2]). Allt tillsammans gjorde, att den irrande danska politiken åter dref något närmare Frankrike. Martangis lyckades slutligen öfvertyga konseljen, att Frankrikes flotta skulle gifva de förenade sjömagterna fullt upp att göra [3]). Därmed var isen bruten och danska kabinettet uppsatte och lämnade Martangis ett utförligt projekt till ett aktivt förbund af följande syftning.

Danmark arbetar först på att genom sin mediation få en varaktig förlikning till stånd; för att bättre imponera, underhåller Danmark under sommaren 20—24,000 man i furstendömena och en flotta af 30 "kapitalkrigsskepp"; såsom bas för mediationen bestämmes de förra fredsförslagen, utan att detta närmare utvecklas. Om medlingen ej leder till önskad verkan före höstens ingång, understödjer Danmark Frankrike med vapenmagt, dock så, att Danmark ej utfäster sig att bryta med någon annan än *antingen Sverige eller Lüneburg, efter sitt eget fria val,* och särskildt har rätt att bibehålla freden med sjömagterna, såvida ej dessa själfva börja fiendtligheter. Frankrike garanterar Danmark de schleswigska amten "quoad proprietatem et possessionem"; dessutom alla dess öf-

---

[1]) D. G., till Meyercron $^{15}/_{1}$ 1689.

[2]) Då Meyercron fick order att officielt uppvakta konung Jakob, tillade Christian V: "Dass der König von England in Frankreich in salvo angelanget, haben wir umb so viel lieber vernommen, als wir für seine Persohn in keinen geringen Sorgen gestanden, und uns anjetzo die Hoffnung machen, dass indem Ihr. Lbd. auf solche Weise keine Ihro präjudicirliche und verkleinliche conditiones mehr abgezwungen werden können, die Sachen mit der Zeit sich dergestalt noch ändern möchten, dass Sie mit satisfaction und gloire (wie wir von Herzen wünschen) Ihren Thron wieder besteigen werden". (*Ib.*, till Meyercron $^{15}/_{1}$.)

[3]) *Ib.*, till Meyercron $^{19}/_{1}$.

riga nu innehafvande jura och alla eventuella eröfringar; om kriget gått Danmark emot, skaffar Frankrike det icke allenast restitution utan äfven ersättning för omkostnaderna. Vidare "griper Frankrike Danmark under armarna" genom att förskottsvis utbetala 50,000 R. S. pr månad, så länge Danmark bibehåller sin armatur; om det ej kommer till fred, fördubblas summan. Frankrike skall underhålla en tillräckligt stor flotta för att hindra sjömagterna att göra någon diversion mot Danmark. För öfrigt skulle hela underhandlingen insvepas i den djupaste hemlighet: inga sekreterare finge användas, utom konungarne skulle endast de underhandlande ministrarne erhålla kännedom därom. Meyercron fick uttrycklig befallning att öfverallt förklara, att Danmark beslutat att öfvergifva Frankrikes parti och för säkerhets skull förbehöll sig Danmark "unsern Nachbarn nach wie vor alle Versicherungen von Freundschaft, auch nach Gelegenheit an dieselbe zu dem Ende extra ordinarie Schickungen zu thun" [1]).

Det var, som man finner, alltjämt den gamla planen, att med franska pengar föra ett privat krig med Sverige för Danmarks egna intressen; det franska kriget komme blott medelbart att deraf beröras. Martangis' svar var icke heller nu särdeles uppmuntrande. Han anmärkte genast, att Danmark önskade dröjsmål öfver sommaren endast för att afvakta stridens utgång och göra sig ett begrepp om de motsatta partiernas inbördes magtförhållande. Utan tvifvel gissade han riktigt: Danmark kunde ej heller nu komma till något fullt beslut. Vidare förklarade han subsidierna för höga; 100,000 R. S. i månaden hade Frankrike aldrig gifvit åt någon allierad. Garantien af Schleswig vore en svår sak och garantien af eröfringarna en obillig och oerhörd fordran; icke heller restitution af eventuella förluster kunde Frankrike garantera, isynnerhet då indemnisationsfordran kom därtill [2]). Ett par dagar efter (20 Jan.) inlämnade Martangis ett motprojekt: Danmark förbinder sig att före Maj månads utgång angripa Lüneburg med en styrka af 25—30,000 man och att hålla 30 krigsskepp i sjön. Frankrike betalar subsidier (hvilkas belopp lämnas in blanco). *Om Sverige anfaller*, skall Danmark likväl hålla en här af minst 20,000 man

---

[1]) Kopior af detta projekt finnas i D. G., dels i ett särskildt geheimeregistratur för depescherna till Frankrike under åren 1689—91 (sub dato $^{19}/_{1}$ 1689), dels såsom bilaga, bland originalinstruktionerna. Dessa senare äro nästan helt och hållet affattade i chiffre, och i allmänhet ej dechifferade — i sin mån ett bevis för den djupa hemlighet, hvari Danmark, och visserligen med rätta, sökte insvepa sina mångahanda underhandlingar under denna tid.

[2]) Se D. G., till Meyercron $^{19}/_{1}$.

i Tyskland mot Lüneburg, men Frankrike höjer då subsidierna [1]). Danmark nekade framför allt att mot Lüneburg underhålla de 20,000 vid ett svenskt krig: det vore impraktikabelt och f. ö. obehöfligt, emedan Danmark ämnade föra krig i Bremen. Icke heller ville det gå in på minskning af subsidiepretensionerna.

Isynnerhet den förra differensen var stor nog för att åter föra Danmark något bort från Frankrike [2]) och närma det till de allierade. Det bestämde sig nu för att utgöra grefskapernas kontingent för Kölns besättning [3]). På Brandenburgs fortsatta ansökningar om hjälptrupper och fordran af en bestämd förklaring öfver Danmarks ställning till Frankrike och Riket, fortfor Danmark att i de bevekligaste ordalag besvärja Brandenburg att försona sig med Frankrike, men förklarade i samma andedrag, att då Frankrike i alla fall skulle uppfatta hjälpkontingentens öfverlämnande till Brandenburg såsom fredsbrott, vore det bättre, att Danmark med hela sin magt inginge i de allierades parti [4]). Det var detsamma, som att med klara ord förkunna, att Danmark helt och hållet ämnade följa Brandenburgs fana, och uppgifva hvarje tanke på en själfständig politik. Dock begärde det, att om Brandenburg ej ville låta sig bevekas att öfvergå till franska sidan, det ville utröna, hvarmed de allierade skulle vilja kompensera Danmark för de fördelar, som Frankrike erbjöde, om Danmark gjorde gemensam sak därmed. Äfven lät det temligen tydligt framskymta sin afsigt att i gottorpska frågan ej göra flera eftergifter, än det redan erbjudit. Småningom tystnade anmaningarna från danska hofvet i Frankrikes intresse, då Brandenburg visade sig orubbligt fästadt vid de allierade; ännu begärde det likväl enträget och ofta att få veta Brandenburgs slutliga tanke om Frankrike.

Under tiden hade Martangis inlämnat ett nytt projekt: han ville nu medgifva Danmark uppskof af anfallet mot Lüneburg till Juni eller Juli, och modererade den styrka, som Danmark skulle qvarlämna i Tyskland, vid ett tillstö-

---

1) Kopia i **D. G.**, i det nämda särskilda registraturet, sub d. $^{20}/_{1}$ 1689; där innehållas äfven Danmarks anmärkningar vid förslaget.

2) Reventlov, hvilken väl snarast skulle anses för den nominelle ledaren af danska utrikespolitiken, skrifver $^{22}/_{1}$ till Meyercron om Martangis' förslag: ”C'est une affaire qui mérite les mûres réflexions . . . Pourtant est nécessaire que Sa M:té ménage la France, et qu'elle ne lui ôte pas l'espérance de vouloir entrer dans la proposition du susdit concert”. (Finnes bland orig. dep. till Meyercron 1689 i **D. G.**)

3) **D. G.**, till H. Lenthe $^{5}/_{2}$.

4) *Ib.*, till dens. $^{12}/_{2}$.

tande krig med Sverige, till 16—20,000 man [1]). Men underhandlingen hängde fortfarande upp sig på denna senare punkt. Frankrikes omänskliga härjningar i Pfaltz pågingo nu och därigenom började de tyska staterna så uppretas, att man af Riket tycktes kunna vänta mera allvar och enighet än vanligt [2]). Danmark inledde då direkta underhandlingar med Oranien själf genom prins Georg, Christian V:s bror, och geheimerådet Pless, som innehade en charge vid prinsens hofstat; tillsvidare rörde man sig med allmänna försäkringar å ömse sidor. Då Frankrike samtidigt utgaf en ordonnans, enligt hvilken alla de réfugiés, som trädt i Danmarks tjänst (eller bosatt sig i Hamburg), skulle utbekomma hälften af sina räntor i Frankrike, skyndade Danmark sig att vid alla de allierade hofven "désavouera denna insinuanta förklaring".

Alla dessa smådrag innehålla, som man finner, mer och mindre tydliga avancer från Danmarks sida gentemot sjömagterna. Men de uträttade intet. De allierade vågade ej före holstein-gottorpska frågans uppgörande visa Danmark det ringaste tillmötesgående för att ej stöta bort sin säkrare bundsförvandt, Sverige.

Och att de ej skulle vara i okunnighet om de känslor, hvarmed denna bundsförvandt skulle se en anslutning mellan dem och Danmark, därför sörjde svenska kabinettet. Man kan ej tänka sig någon större motsats till danska kabinettets mödosamt slingrande politik under dessa månader, än den samtidiga svenska diplomatien, som gick oafvisligen rakt fram och var sig lik i allting, stort som smått. På hvarje begäran om hjälp af Sverige var det ständigt återkommande svaret: efter holsteinska frågans slut. Hvarje försök att medla, bemöttes lika orubbligt med fordran af fullständig restitution utan några undantag; eljes krig. Samtidigt visade Sverige sig vid alla tillfällen såsom en ifrig och obetingad anhängare af de allierades parti och förstod väl att utan att binda sig genom bestämda löften ingifva de allierade förhoppning om att hela dess betydliga härsmagt skulle komma dem till godo, då den icke längre hölles bunden af den hotande striden med Danmark [3]).

Till denna politik hörde naturligtvis att ej låta Danmark insinuera sig hos de allierade, och om också Sverige icke behöfde hysa någon allvarsam farhåga för att af Danmark utträngas ur deras ynnest, så försummade det dock intet

[1]) **D. G.**, i det nämda geh. registr. sub d. $^{28}{}_{2}$ 1689. (Danmarks anm. därjämte.)
[2]) Jämför *Cornaros* skildring (*Ö. G.* 288).
[3]) I många depescher till ministrarne vid de allierade hofven.

tillfälle att göra Danmarks diplomati så mycket afbräck, som det förmådde [1]. Vi hafva sett, huru Sverige redan under förra året i Regensburg och Wien arbetade för att få Danmark förklaradt för Rikets fiende på samma gång som Frankrike. Då denna afsigt hade strandat, hufvudsakligen på Brandenburgs bemödande [2]) — i Berlin tog man öfverhufvud gärna Danmarks parti mot Sverige, så mycket omständigheterna det tilläto [3]) — var Sverige så mycket ifrigare att motarbeta Danmarks mediationstillbud. Här samverkade Sveriges intresse att befordra krigets utbrott med dess sträfvan att förekomma Danmarks närmande till koalitionen. Då denna fara var öfverstånden, var det isynnerhet Brandenburgs mer och mindre allvarsamma ingrepp till Danmarks förmån, som det gälde att parera. Öfverste Makelier, d. v. envoyé i Berlin, hade redan förut haft order att noggrant efterspana orsaken till Danmarks intimitet med Brandenburg och om den stod i något slags korrespondens med gottorpska frågan [4]); då nu Schmettau, som dittills varit Brandenburgs ombud vid Altonakongressen, i Mars 1689 af kurfursten sändes till London, så erhöll svenska kabinettet genom Wellingk, som då äfvenledes befann sig i Altona, underrättelse, att Schmettau bl. a. äfven var instruerad att söka stämma Oranien något gynsammare för Danmark. Gabriel Oxenstjerna, d. v. envoyé i Haag, fick genast befallning att resa öfver till Oranien för att "med all våldsamhet och industri" hindra Schmettaus planer; dock borde han på samma gång uppträda med försigtighet, emedan Oranien hade "stor regard på kurfursten". Oxenstjerna skulle härvid taga till hjälp den lüneburgska envoyén Schultz, som äfvenledes hade stort anseende hos Oranien [5]). Med Lüneburg, som under hela den holstein-gottorpska tvisten hade gjort gemensam sak med Sverige [6]), kom det i Febr.

---

[1]) Något senare, då svenska regeringen trodde sig ha kommit en förestående alliansunderhandling mellan Danmark och de allierade på spåren, skref den till Wellingk i Altona, att "det skulle gifva mera irring än fördel i det allmänna verket, helst andra utvägar äre, att nå samma but, nämligen därmed, att Danmark simpliciter tillhålles att afdanka militien och aftackla flottan; kunnandes kejsaren och Riket få mera och säkrare styrka af andre dess allierade och nedre Saxiske Creisen, där allenast Danmark blifver desarmeradt". **S. R.**, till Wellingk $^1/_6$ 1689.

[2]) *Pufendorf,* 60. Jfr **S. R.**, till Dohna (i Wien) $^{19}/_1$.

[3]) En samtida skildring af dessa tre kronors inbördes ställning, se *Molesworth*, 127—128.

[4]) **S. R.**, till Makelier $^6/_2$.

[5]) *Ib.*, till G. Oxenstjerna $^9/_3$.

[6]) Huset Braunschweig-Lüneburg ansågs nu, näst Brandenburg, för den mäktigaste stat i Tyskland. Jfr *Cornaro*, *Ö. G.* 297. Dess politiska rykte var liksom Brandenburgs ej fritt från tvetydighet. *Venier* 1692, *Ö. G.* 325.

1689 till ett formligt förbund, där det öfverenskoms att eventuelt med vapenmagt restituera Holstein-Gottorp; såsom skadeersättning, i händelse det komme till krig, bestämdes åt Lüneburg grefskaperna Oldenburg och Delmenhorst, utom området Vühren, som jämte annat motsvarande skulle tillfalla Sverige [1]). Intet tillfälle försummades att göra Danmark misstänkt. Än underrättade Sverige de allierade, att Martangis öfverlämnat stora belopp i subsidier; än, att Danmark på Frankrikes bedrifvande vore verksamt i Moskva, för att förmå Zarerne till fred med Turkiet [2]), än klagade det, att Danmark intrigerade, alltjämt i Frankrikes tjänst, för att åt Sveriges politik falskeligen gifva skenet af hemligt förstånd med Frankrike [3]). Det positiva resultat, som Sverige härmed närmast ville ernå, var att beveka sjömagterna att sända en eskader till Sundet för att ändtligen framtvinga Danmarks samtycke; Danmark satte nemligen sitt förnämsta hopp till sin flotta, hvilken väl också var den svenska öfverlägsen. Oxenstjerna hade redan i Januari då Oranien väntades till Haag, fått order att anhålla därom hos honom enskildt [4]), och kort efter, att göra en officiel framställning hos General Staterna [5]). Dock tvekade man ännu i Holland, och Sverige nedsatte därför tills vidare sina anspråk till att lega holländska skepp och matroser, likasom Holland hade öfvertagit svenska soldater [6]). Men tiden började allt mera tränga och Staterna började luta åt bifall, i mån som Danmark visade sig hårdnackadt. Äfven förmådde Sverige kejsaren att inlägga sina officier härför hos Holland; det försummade ej att förehålla honom art. 19 af det svensk-österrikiska fördraget: hertigens sak, sade det, hade efter denna traktats lydelse bort afhjälpas redan år 1682; den borde sålunda nu gå före frågan om franska kriget, som vore ett novum emergens [7]). Vi ha redan sett, att svenska

[1]) S. R., Utr. Reg. $^{19}/_{2}$ 1689.

[2]) *Ib.*, till Dohna, G. Oxenstjerna och Snoilsky $^{2}/_{3}$. Notisen hvilar på ett bref "af god och säker hand utur Moskva hitskrifvet"; dock finnes föga sannolikhet, för att den varit riktig.

[3]) *Ib.*, till Dohna, $^{9}/_{1}$: Danmark har vetat att bibringa österrikiske ministern i Stockholm, Nostitz, denna mening.

[4]) *Ib.*, till G. Oxenstjerna $^{9}/_{1}$. Dock kunde äfven, utom den uttryckliga framställningen till Oranien, "hos dem till hvilka man kan sätta ett säkert förtroende, något per indirectum et obliquum vägen därtill småningom banas". Eskadern borde till en början lägga an på att hindra Danmarks handel med Norge, hvadan Oxenstjerna borde göra tydligt för Holländarne, att Hollands egen handel på Norge genom en sådan åtgärd skulle "sättas i ett obehindradt lopp".

[5]) *Ib.*, till G. Oxenstjerna $^{6}/_{2}$, $^{9}/_{2}$ etc.

[6]) *Ib.*, till G. Oxenstjerna $^{20}/_{4}$.

[7]) *Ib.*, till Dohna $^{13}/_{3}$.

diplomatien t. o. m. ej försmådde att gifva Frankrike hopp om hjälp, mot dess goda tjänster i Altonafrågan, och Sverige dröjde ej att efterhand noga underrätta Frankrike om alla Danmarks avancer mot de allierade [1]).

Under tiden hade Europas politik fortskridit i den en gång inslagna riktningen. Den stora alliansen konsoliderade sig allt mera. Med Wilhelm III underhandlade en holländsk beskickning om ett närmare förbund mellan sjömagterna. Dock gingo öfverläggningarna endast långsamt framåt; man kunde ej komma öfverens om det qvantum hjälptrupper, som England skulle öfversända, ej heller ville Holland ännu gå in på det totala förbud mot all neutral handel på Frankrike, som af Wilhelm III orubbligt fasthölls, men som var i rak strid med den holländska handelspolitikens traditioner [2]). Däremot slöts fördraget mellan Holland och Österrike den 12 Maj. Kriget mellan Österrike och Frankrike hade, som nämdt, redan från årets början varit afgjordt; de medel, hvarigenom Oranien nu utverkat den närmare anslutningen, voro de samma, som vid den hemliga underhandlingen genom Görtz bevisat sin kraft: stora subsidier åt kejsaren och spanska successionen åt en af hans söner. Däremot hade det icke lyckats sjömagterna, trots alla bemödanden, att åstadkomma fred mellan Österrike och Turkiet. Denna gång uppgaf Leopold icke sin familjepolitik. Ensam mot alla sina ministrar, alla de tyska staterna, England, Holland, Sverige och Spanien upprätthöll den eljes osjälfständige herskaren sitt beslut att icke för Frankrikes skull inskränka de eröfringar, som ännu syntes vinka huset Habsburg [3]).

---

[1]) **S. R.**, till Lilljeroth $^2/_1$ 1689 etc. Kort efter tog Lilljeroth afsked och for hem, men introducerade dessförinnan sin sekreterare Palmqvist hos Croissi (enl. instr. af $^9/_1$). Under den närmast följande tiden gick ett rykte, att Frankrike skulle ackreditera en minister i Stockholm, och att La Picquetière, som i åtskilliga år varit bosatt i Stockholm såsom privatman, skulle beklädas med denna värdighet. Sverige försäkrade då de allierade (rundskr. $^2/_3$), att denna åtgärd vore det högst ovälkommen och ej skulle utöfva någon inverkan på dess politik; dock hade Lilljeroth $^2/_1$, fått order att själf göra ett sådant förslag till Croissi. Emellertid blef det ingenting af La Picquetières ackreditering, och det dröjde ännu länge, innan Ludvig sände något befullmägtigadt ombud till Stockholm.

[2]) *V. d. Heim*, 6. Att Wilhelm icke, såsom man påstått, tvangs härtill af engelska parlamentet, visar detta hans yttrande till Heinsius: "Wy sullen het seekerlijk hier doen, ende beletten alle commercie van andere Potentaten met dat Rijk, alhoewel daar veel zal werden over geklaagt en ook niet wete of wy het met groote regt kunnen doen, maar het is een absolute necessiteit". (*Ib.*, n. 2.)

[3]) Jfr *Cornaro* i *Ö. G.* 288—289. *Klopp*, trogen sina allmänna tendenser, har en helt annan uppfattning. Han vill göra troligt, att Leopold med sin vanliga "underbara oegennytta" icke begärt något bättre än att offra sina och sin familjs privata intressen för det allmänna bästa, men att Turkiets hårdnackenhet hindrat honom därifrån. Men oberäknadt den nyss

Denna omständighet gjorde, att den politiska konstellationen i April och Maj 1689 afgaf ett gynsammare horoskop för Frankrike än vid årets ingång. Visserligen utfärdades just under dessa månader såväl den franska krigsförklaringen mot Spanien, som den engelska mot Frankrike [1]). Men härigenom lades ingen ny tyngd i de allierades vågskål. Ända sedan revolutionen i England hade dessa krig ansetts självskrifna och krigsförklaringen blef nästan endast en formalitet. Åtskilliga andra omständigheter kommo till. I Tyskland hade förödelsen visserligen uppväckt gränslös förbittring, men också gått fram med fruktansvärd kraft: de starka gränsfästningar, som Frankrike under förra året intagit, raserades nu efter hand. På Irland hade folket rest sig mangrant och med jubel mottagit Jakob, som lyckligen landat med en fransk här. Det förelåg en möjlighet, att Englands krafter kunde förtära sig själfva i inbördeskriget, under det att Österrikes åtminstone till största delen absorberades af striden med Turkiet. Då återstode för landtkriget endast det lilla Holland, det utmattade Spanien och det sönderstyckade tyska Riket, som svårligen kunde antagas länge hålla tillsammans mot fienden.

Redan dessa öfverväganden gåfvo Danmark mod att fasthålla sin ståndpunkt i holstein-gottorpska frågan [2]), men en ännu vigtigare faktor därvid var den "jalousie" mot Sverige, som nu allt tydligare stack fram vid Berlinerhofvet, där man hela tiden med en viss förstämdhet åsett Sveriges väl befästa politiska ställning. Danmark försummade ej att tillräckligt ofta och eftertryckligt inskärpa hos Lenthe "den Churfürsten in solchem guten Sentiment je länger je mehr zu confirmiren", på samma gång det lofvade, att sedan Altonakongressen slutat, fullkomligt öfvergifva Frankrike [3]). Men denna höjda stämning afkyldes hastigt och fullständigt, då Heinsius framkastade en antydan om den engelsk-holländska eskaderns afgång till Östersjön, såvida ej Danmark på allvar blefve

anförda skildringen af *Cornaro,* hvilken, såsom representant för Venedig, väl ej rätt gärna kan misstänkas för partiskhet till Turkiets fördel, tala äfven *Hops* hos *V. d. Heim* upptagna depescher afgjordt emot denna ståndpunkt.

[1]) Se *Flassan*, Hist. de la Dipl. Franc. IV, 501.

[2]) Enligt Falaiseau, brandenburgske envoyén i Stockholm, funnes det "tre ting, som styfvade Danmark": 1) att freden mellan kejsaren och Turkiet blef allt mera osannolik; 2) att konung Jakob lyckligen anländt till Irland; 3) att kejsaren och riket ej gärna skulle se, att en svensk här komme öfver till Tyskland. (**S. R.**, till Wellingk $^{17}/_{4}$ 1689.) Med den sista insinuationen pläderar Brandenburg sin egen sak: det var hofvet i Berlin, som ständigt hyste farhågor för svenska truppers öfverförande till Tyskland. Jfr *Pufendorf*, s. 60 och s. 119. Jfr. ned.

[3]) **D. G.**, till H. Lenthe $^{19}/_{3}$, $^{23}/_{3}$, $^{26}/_{3}$.

betänkt att foga sig [1]). I sin oro bedyrade Danmark, att Sveriges afsigt endast vore att få öfver trupper till Tyskland, förstöra Danmark och därefter på allvar förena sina vapen med Frankrikes, hvadan ock svenska rustningarna bedrefves helt och hållet med franska pengar [2]). Till Brandenburg riktade Danmark högst enträgna uppmaningar att om möjligt förebygga det hotande kriget med Sverige eller åtminstone utverka neutralisation af Danmarks tyska provinser [3]). Samtidigt erbjöd det Frankrike självmant ett neutralitetsförbund, dock saknade Martangis instruktioner [4]). Emellertid ingrep Brandenburg lugnande. Neutralisationen af provinserna afböjde det visserligen, emedan härtill fordrades hela rikets medverkan och Danmark därigenom troligen skulle blifva "så mycket difficilare" mot Holstein-Gottorp [5]), men däremot sändes Fuchs, som var Brandenburgs ombud i Altona och bland Brandenburgs ministrar den för Danmark mest "komporterade", på eget initiativ till Köpenhamn, för att där söka åstadkomma ett antagligt projekt i Altona-frågan [6]). Dessa öfverläggningar pågingo under första hälften af Maj, hvarpå fördraget, som i några punkter till Danmarks förmån inskränkte den totala restitutionen, undertecknades af Fuchs sub sperati [7]). Danmark gjorde hvad möjligt var för att få det antaget; det sparades ej på glänsande löften till de brandenburgske ministrarne, isynnerhet Danckelmann, som ansågs vara ogynsammast stämd [8]). Generalmajoren i dansk tjänst, markis de la Forest de Suzannet afsändes till Oranien med uppdrag att på billiga vilkor erbjuda öfverlåtandet af 8—10,000 man [9]). Emellertid kunde fördragets innehåll naturligtvis ej många dagar hållas hemligt för de intresserade och så snart Sverige fick kännedom därom, befalde konungen Leijonkloo att hålla sig beredd att afresa [10]), och intog en så hotande hållning, att mediatorerne, som i början tyckas ha gifvit Danmark hopp, ej vidare vågade sätta

---

[1]) **D. G.**, till C. Lenthe $^{6}/_{4}$ 1689.

[2]) *Ib.*, till dens. $^{9}/_{4}$.

[3]) *Ib.* Till H. Lenthe $^{9}/_{4}$, $^{16}/_{4}$.

[4]) *Ib.* Till Meyercron $^{9}/_{4}$.

[5]) *Ib.* Till H. Lenthe $^{27}/_{4}$.

[6]) Kurfursten handlade, säger Molesworth, "not so much out of Kindness to the Family of Gottorp, as for fear the Swedish Arms should by any just Occasion be brought over the Baltick". *Molesworth*, 140.

[7]) **D. G.**, Geh. Registr. d. $^{19}/_{5}$.

[8]) *Ib.* Till H. Lenthe $^{8}/_{6}$.

[9]) Han skulle till en början vända sig till Schomberg. Hans instruktion utfärdades $^{14}/_{5}$ och finnes i geh. reg. under detta datum.

[10]) **S. R.**, till Leijonkloo $^{1}/_{6}$.

det Fuchsska projektet i fråga [1]). Därtill kom generalstaternas definitiva beslut att utrusta den mångomtalta eskadern till Östersjön. Den fredliga lösningen tycktes åter rycka bort i fjärran; Danmark antog en krigisk ton, gjorde ingen min af eftergift och öfverenskom med Martangis en af de första dagarne i Juni, att om Altonatraktaten ej inom 4 veckor vore undertecknad, definitivt göra gemensam sak med Frankrike [2]). Men Sverige hade föresatt kongressen en ännu kortare respittid, nemligen till den 20 Juni [3]); Wellingk var beordrad att lämna Altona, om ej då allt vore slut. Danmarks handlingskraftiga stämning sjönk efter några dagars fortsatt reflexion, och sista dagen, den 20 Juni, undertecknades, dock efter besvärliga underhandlingar in i sista stund, det aktstycke, som i några få rader innehåller resultatet af nära två hela års oafbrutna diplomatiska mödor. Det bestämde, kort och godt, fullständig restitution af Holstein-Gottorp utan några undantag [4]).

Efter denna dag var en gemensam svensk-dansk politik möjlig.

De europeiska staternas yttre politiska förhållanden hade, sedan krigsgnistan slagit igenom dem, kristalliserat i en bestämd form, hvilken de nu i det stora hela behöllo. Diplomaterna hade spelat ut sina kort och lämnat dem åt armeerna. Den rent diplomatiska verksamheten måste af helt naturliga skäl i hufvudsak inskränka sig till de länder, som ännu stodo neutrala, såsom Sverige, Danmark och Savoyen. Det låg sålunda i öppen dag, att om de nordiska länderna skulle komma till aktivt uppträdande, deras inbördes förhållande måste blifva af utomordentlig vigt för de stridande partierna: förenade skulle de verka med dubbel styrka; motsatta, neutralisera hvarandra.

Till ett sådant alternativ kom det dock icke trots talrika och ifriga försök. Orsaken må hafva legat i omständigheternas magt eller deras egen visdom — alltnog, de båda konungarne gåfvo ej vika för frestelsen att försöka sin lycka

---

[1]) **S. R.**, till Wellingk $^{3}/_{6}$; rundskr. $^{5}/_{6}$ 1689.

[2]) **D. G.**, till Meyercron $^{4}/_{6}$.

[3]) Ursprungligen hade Sverige gifvit anståndstid blott till slutet af Maj, g. st. Nu utverkade Holland förlängning däraf till slutet af Juni, n. st., mot löfte om eskaderns sändande i händelse af Danmarks obeveklighet. Jfr. v. Heckerens berättelse till Heinsius $^{5}/_{7}$ (*v. d. Heim*, 163).

[4]) För Altona-underhandlingen förekommer en utförlig redogörelse hos *Pufendorf*, 119—147. Undertecknandet ansågs af de allierade för så godt som ett nederlag för Frankrike: "De Con. van Deenemarken . . is o. a. gevolght (door) den ambassadeur van Vranckrijck, die daarvoor sijn wellekomst sal krijgen dat het tractaet gesloten ende Keyserwaert den vierden dagh overgegaen is; wel mogt het sijne exc. bekomen!" (v. Heemskerck till Heinsius $^{21}/_{6}$, $^{1}/_{7}$ 1689; *v. d. Heim*, 161).

i krigets hazardspel, utan nöjde sig med att, såsom *Venier* ironiskt uttrycker sig, *värma sig* vid verldsbranden. Icke desto mindre företedde den närmast följande tiden för de förvånade kabinetterna det osedda skådespelet af en gemensam svensk-dansk politik, likväl en gemensamhet, så att säga, icke med positiv, utan med negativ utgångspunkt; driffjädern och målet, utan aktivt förhållande till den stora politiken, var endast hindrandet af sjömagternas öfvergrepp på den neutrala handeln. Hvad ej århundradens statskonst hade förmått, det var förbehållet sjömagternas tyranni att åstadkomma: det första försöket till en politisk förbindelse för handelsneutralitetens beskydd sammanföll med det i mannaminne första verksamma framträdandet af en gemensam nordisk politik [1]). Innan vi gifva oss närmare in på dithörande underhandlingar, torde det ej sakna allt intresse att sammanställa några anmärkningar om den tidens uppfattning af den neutrala sjöfartens folkrättsliga ställning. De talrika privata och offentliga klagoskrifter, memorialer, m. fl. bilagor, som tjänade som anledning och basis till underhandlingarna, skola därvid lämna oss den bästa ledning.

---

[1]) "Our equally disobliging them in the Interruption of their Traffick, has made a greater Step towards their mutual Reconciliation, than was thought to be practicable". *Molesworth*, 125.

II.

Kaparne och de neutrales rättigheter i slutet af sjuttonde århundradet.

Under antiken voro handel, sjökrig och sjöröfveri på allvar "dreieinig, nicht zu trennen": några verkligt internationella neutralitetsprinciper stå knappt att finna [1]). Likväl blef denna brist af föga praktisk betydelse, sedan det romerska verldsväldet upprättats. Den romerske imperatorn, som med Antoninus kunde säga: "*ego quidem mundi dominus*", var i sjelfva verket äfven hafvets herre, åtminstone Medelhafvets, hvilket på denna tid var nästan sak samma. Men då verldsriket föll i ruiner, återinträdde för lång tid barbariet i dessa förhållanden såväl som i öfriga. Först från tolfte seklet finna vi tillstymmelser till en internationel sjörätt — till en början likväl endast angående sjöfarten under *fredstid*. Det var vid den tid, då Venedig, efter att i 300 år hafva fört en tyrannisk spira öfver Medelhafvet, måste i någon mån lämna rum åt andra sjöstäder, som under korstågen kommo sig upp genom frakt och handel på Mindre Asien och Palestina [2]). Under tiden hade emellertid neutraliteten någorlunda utbildats i fråga om landtkrigen, och dessa åskådningar sträckte småningom sina verkningar äfven till hafvet. Det första uttryckliga erkännande af den *neutrala* sjöfarten såsom ett i egentlig mening internationelt begrepp har man velat finna i den ursprungligen på katalanska och förmodligen i 13:de eller 14:de seklet affattade, under namnet "*il consolato del mare*" bekanta samlingen af sjörättsliga — till allra största delen naturligtvis privaträttsliga — stadganden, hemtade ur den vid denna tid rådande praxis inom Medelhafvets

---

[1]) Den s. k. *Lex rhodia* innehåller endast bestämmelser, och det helt knappa, rörande privat sjörätt. De handelsfördrag, som förekomma under antiken, äro nästan uteslutande ensidiga inskränkningar, af segraren påtvungna de besegrade. (Jfr *Gessner*, s. 3, o. s. v.)

[2]) Sådana fördrag ingingos mellan Venedig och Sicilien 1175, mellan Venedig och Verona 1193, mellan Venedig och Fermo 1206 o. s. v. Se *Nau*, Grundz. des Völkerseerechts, ss. 16—23. Dessa fördrag gå ut på att reglera handeln och uppbringningen af skepp i fredstid, men auktorisera under krigstid det sedvanliga sjöröfveriet. (Jfr *Gessner*, s. 4.)

stater och sjöstäder [1]). Säkert är, att efter den tiden sjöneutraliteten bestod såsom ett folkrättsligt erkändt begrepp. Men därefter gälde det att närmare bestämma detta begrepp och härvid framträdde under tidernas lopp en mängd invecklade problemer, som till stor del erhöllo stridiga lösningar.

Utbildningen af neutralitetsbegreppet stod tvifvelsutan i nära samband med den förändringen, att kriget alltmer blef en statens sak, i det undersåtarnes enskilda fiendtligheter mot andra staters undersåtar väsentligen inskränktes. På den tid, då fejdrätten ännu stod i sitt flor, ansågs det icke otillåtligt, att olika staters undersåtar t. o. m. i *fredstid* på egen hand utkämpade sina inbördes strider utan någon som helst auktorisation af sin regering [2]); i *krigstid* kunde någon särskild auktorisation så mycket mindre anses nödvändig, som redan krigsförklaringen innehöll den tydliga och till alla undersåtar stälda maningen "de courre sûs à l'ennemi" eller någon motsvarande [3]). Framför allt på hafvet, där alla förhållanden voro osäkrare, var det sedan urminnes tider vanligt, att privata köpmansskepp, som ej ensamma kunde våga sig på längre sjöresor, beväpnade sig och slogo sig flere tillsammans, för att efter omständigheterna vara beredda såväl för försvar som anfall. Ännu den nämda "*Consolato del Mare*" auktoriserar tydligen dessa fribytarekårer och gifver åtskilliga regler för deras uppförande, hvarvid den emellertid, såsom vi sågo, gör åtskilnad mellan vänner och fiender [4]). Men sedan fjortonde århundradet blef det allt allmännare, att undersåtar, för att *under fredstid* på egen hand idka fiendtligheter, vare sig till lands eller sjös, mot ett annat lands undersåtar, måste af sin suverän eller någon annan myndighet, utverka sig tillåtelse därtill ge-

---

[1]) *Il consolato* talar dock endast om "vänner" och "fiender", och lämnar obestämdt, om denna skilnad skall fattas så, att alla främmande nationer, som ej uttryckligen äro fiender, äro vänner, eller tvärtom. (Jfr *Perels*, s. 220, om antikens uppfattning.)

[2]) I fördraget mellan England och Frankrike af 1228 förbehålles det uttryckligen de kontraherande magternas undersåtar, att sedan de under två månaders tid förgäfves väntat upprättelse, hafva rätt att "currere super forisfactorem suum, donec plenarie fuerit emendatum." (*Dumont*, T. I: I, 166.)

[3]) Denna formel bibehålles, som bekant, gemenligen ännu i krigsförklaringarna, fastän den förlorat sin betydelse.

[4]) Ett märkvärdigt exempel på en dylik fribytarekår ur Danmarks historia, se *Martens'* Versuch über Caper, s. 21. Ett annat exempel af de bekantaste under medeltiden, större och varaktigare organiseradt än vanligt, utgjordes af de s. k. *viktualiebröderna*, hvilka, då kriget mellan Margareta och Albrecht af Mecklenburg utbröt, utrustades på initiativ af städerna Rostock och Wismar, ursprungligen för att i Albrechts intresse idka kaperier mot norska och danska handelsskepp. Dock skedde detta med hertigens vetskap och samtycke, och fallet står sålunda på öfvergången mellan de rent privata företagen och de egentliga kaparne.

nom ett s. k. *repressaliebref*[1]). Det dröjde något längre, innan man började anse statens auktorisation nödvändig för att utöfva privata fiendtligheter *under krigstid*, mot statens fiender. Men då olägenheterna af de ständiga sjöröfverier, hvartill hvarje sjökrig gaf anledning, blefvo allt större, så infördes småningom det bruk, att de privata, som ville utrusta skepp mot statens fiender, skulle förse sig med ett tillståndsbevis, s. k. *markbref*[2]), af amiralen, såsom flottans befälhafvare sedan korstågens tid kallades; densamme hade äfven att döma öfver det byte, som de privata krigsskeppen gjorde, äfvensom i andra dithörande processer. I Frankrike, England och Nederländerna blef detta lag under femtonde seklet[3]); i åtminstone en del af medelhafsstäderna synes det redan förut hafva kommit i bruk[4]). Sådana skepp erhöllo namnet *kapare*[5]) och kapareinstitutionen är sålunda till sin uppkomst egentligen att fatta såsom en inskränkning i det allmänna sjöröfveriet — ett steg mot rättslig ordning. Sin egentliga betydelse fingo emellertid kaparne först från den tid, då verldshandeln genom de stora upptäckterna inträdde i ett nytt skede, och det blef ett vigtigt syfte för hvarje krigförande sjömagt att så mycket som möjligt förstöra fiendens sjömagt och att hindra de neutrala såväl att stärka fienden genom sin handel, som att, gynnade af kriget, upparbeta sin egen handel till en för öfriga sjöfarande nationer farlig höjd. Här kunde kapare göra en krigförande stat stora tjänster och staterna försummade ej att använda de egoistiska privatintressena såsom häfstänger. Epokgörande i kaperiets historia är framför allt de förenade Nederländernas långa krig med Spanien sedan Filip II:s tid. Wilhelm af Oranien

[1]) I *Frankrike* var det åtminstone sedan 1345 bestämdt, att de s. k. repressaliebrefven skulle utfärdas af parlamenterna eller ståthållarne i provinserna; senare öfverflyttades denna rättighet till konungen. I *England* utöfvade konungen samma myndighet redan före 1353 (parl. akten 1353: "...Nous eioms le ley de marck et repreisalx, come ad este use avaunt ces heures"). I *Nederländerna* infördes bruket af repressaliebref sedan femtonde århundradet. Allt enligt *Martens*.

[2]) Benämningarna *repressaliebref* och *markbref* voro således ursprungligen af olika betydelse. Senare kommo de att sammanblandas, då de egentliga repressaliebrefven snart nog nästan kommo ur bruk. Angående den ursprungliga betydelsen af droit de *marche*, se *Du Cange*, v. Marcha.

[3]) I *Frankrike* sedan 1400, i *England* sedan 1414, i *Nederländerna* sedan 1487.

[4]) Se förordn. i Pisa 1298, i Genua 1313 m. fl. (hos *Pardessus, IV*), där det talas om *kaution*, som af privata krigsskepp skulle erläggas, hvaraf följer, att öfverhetens auktorisation redan tidigare måste hafva stadgats såsom vilkor.

[5]) Om andra benämningar i olika språk för kaparne (se *Martens*, ss. 18—19, b). Det vanliga franska ordet vid slutet af 1600-talet var *armateur*. *Korsar* (af ital. corso) är egentligen ett slägtnamn, som omfattar både kapare och sjöröfvare.

började att utdela markbref eller, såsom de nu kallades, kaparbref mot Spanjorerne, hvarpå en mängd holländske kapare utrustades, kända under namnet "vattengeuser". Mot dessa utgaf Filip kaparbref i massa; äfven Elisabeth af England utrustade kapare, först för att stäfja vattengeuserna, sedan för att bekämpa Spanien; det var nu, som Frans Drake o. a. gjorde sig ryktbara. Samtliga dessa företag blefvo lika fördärfliga för de neutrala, som för de krigförande staterna. Omkring 1630 uppstodo de beryktade boucaniererna och flibustiererna på vestindiska öarna; ursprungligen voro de ingenting annat än sjöröfvare, men snart kom Frankrike på den tanken att betjäna sig af deras bistånd i kriget mot Spanien och förság dem med kaparbref, anförarne t. o. m. med officerspatenter. De fortforo sedan ända in på 1700-talet att "fylla Europa med förvåning och fasa, och Amerika med jämmer." Men i stället för att däraf låta föranleda sig att afskaffa kaparinstitutionen, uppdrefvo de krigförande den tvärtom under slutet af 1600-talet till sin högsta höjd. Mer än några andra gjorde sig nu Zeeländarne ("Zeewerne") och "Dunkerkerne" fruktade af köpmansskeppen. Hvarje krig medförde åtskilliga nya kaparförordningar [1]), i det regeringarna såväl ville uppmuntra kaparne genom nya lockelser, som genom straff inskränka deras excesser — det senare dock mest förgäfves.

De allmänt gällande reglerna för kaperiväsendet vid slutet af sjuttonde seklet synas ha varit följande. Hvarje krigförande regering hade rätt att utfärda kaparbref, men icke en regering, som endast genom hjälpkår deltog i kriget [2]). Privata, som utan kaparbref af någon regering utforo på kaperier, behandlades såväl af fienden som af sin egen regering såsom sjöröfvare. Kapareskeppen intogo ett slags mellantillstånd emellan egentliga krigsskepp och köpmansskepp; det var egentligen ej tillåtet att befrakta dem med varor, men å

[1]) Redan under Spaniens krig med Nederländerna hade den långa praxis gifvit anledning till, att åtskilliga närmare kapareförordningar började utgifvas, afseende förnämligast att lösa de kollisioner, hvari kapareväsendet råkade med neutralitetsbegreppet. Såsom de äldsta pläga nämnas *Frankrikes* af 1584, *Hollands* af 1597 och *Spaniens* af 1621. Dessa ersattes i allmänhet ganska ofta med nya. I *England* utgafs ingen utförligare kapareförordning före 1707.

[2]) I kriget af 1689 utrustade Sverige krigsskepp till de allierades bistånd, men det finnes ingen antydning om att det utrustat kapare. Fastmera instruerades chefen för hjälpeskadern att icke företaga den minsta fiendtlighet ens mot franska *krigsskepp förr* än han förenat sig med sjömagternas flotta eller *sedan* han skiljt sig derifrån (S. R. Utr. Reg. $^1/_7$ 1690: konungens bref till B. Oxenstjerna). Man kan då tänka sig, med hvilken ovilja konungen skulle upptaga Heinsii förslag att sända svenska eskadern separatim till Terra Nova, för att ruinera de franska fiskerierna på kusten af Canada. (Ib., konungens bref till B. Oxenstjerna af $^1/_7$ och $^{15}/_7$ 1690.)

andra sidan kunde de ej, såsom krigsskeppen, göra anspråk på att befrias från genomsökning (t. ex. vid möte med krigsskepp af samma parti). För en krigförande magt fans intet hinder att utdela markbref åt neutrala magters undersåtar [1]). Men att samtidigt taga markbref af båda de krigförande partierna, för att sålunda idka kaperier mot bådaderas handelsskepp, ansågs liktydigt med sjöröfveri [2]). Markbrefven innehöllo fullmagt för kaparen att med sitt skepp intaga, resp. uppbringa "alla platser eller fästningar, alla krigsskepp, köpmansskepp, egodelar etc., som tillhöra eller innehafvas af statens fiender, i alla haf, vikar, hamnar eller floder" [3]). Om förhållandet till de neutrala plägar i markbrefven intet nämnas. Kaparens redare måste ställa en viss kaution för att kaparen skulle följa sina instruktioner och för att betäcka skadeersättningen för de pretensioner, som kaparens eventuella olagligheter skulle kunna framkalla [4]). Å andra sidan förekom det mycket ofta, att staten understödde utrustningen

---

[1]) Under förra kriget, kort före Sveriges indragande däri, hade holländske kapare uppbragt en del svenska köpmansskepp. Holländarne lofvade köpmännen en ersättning af 8000 Rdr, men åtskilliga år förgingo, utan att denna afhördes. Köpmännen begärde då i Febr. 1692 af Carl XI att antingen få repressalier på holländska köpmansskepp eller tillstånd att taga franska "kaparekommissioner". Den förstnämda anhållan förkastades, men angående kaparekommissionerna svarade konungen, att *"de icke hade förnöden att söka honom därom"*. La Picquetière begärde då af Ludvig XIV kommissioner för dem, men då Holland skyndade sig att lofva ersättningens utbetalande före månadens slut, blef ingenting däraf. (**D. G.**, Luxdorphs dep. af $^{20}/_{2}$ och $^{24}/_{2}$ 1692.) Emellertid var det redan på denna tid en ingalunda ovanlig uppfattning, att en undersåte behöfde sin egen suveräns tillstånd för att mottaga sådana kaparbref af en främmande magt; äfven förekom det, att suveränerne i inbördes fördrag förpligtigade sig att neka sådant tillstånd. (Se t. ex. traktaten mellan England och Danmark 1669.)

[2]) Jfr t. ex. spanska kaparförordn. af 1621 (enl. *Martens*).

[3]) Att kaparne ej egentligen hade rätt att börja fiendtligheterna före den formliga krigsförklaringen, äfven om de förut erhållit markbrefven, torde väl kunna tagas för gifvet. Icke desto mindre finna vi "Dunkerkerne" i full verksamhet med att uppbringa holländska handelsskepp redan före krigsförklaringen (Nov. 1688), och det i danskt territorium, längs norska kusten. (Jfr **D. R.**, till Meyercron $^{8}/_{1}$ 89.) Dock kunde det möjligen fattas såsom de "allmänna repressalier", hvilka ofta omedelbart föregingo krigsutbrottet. Till Jakob II förklarade Ludvig XIV, att han härmed uppfylde den hotelse, som d'Avaux i Sept. 1688 framstälde till Gen. Stat., att franske konungen skulle betrakta hvarje fiendtlighet från Hollands sida mot Englands konung såsom en krigsförklaring mot honom själf (*Klopp* IV, 226). — Svårare är frågan om kaparnes rättigheter att göra priser skulle anses upphöra i samma ögonblick, som freden undertecknades, eller någon viss tid efter. (Se därom *Martens*, s. 115.)

[4]) Vi sågo nyss, att en sådan kaution fordrades i *Pisa* redan år 1298. Långt senare infördes detta bruk i de nordligare länderna: i *Frankrike* sedan 1584, i *Nederländerna* sedan 1597 o. s. v. (Jfr *Martens*, s. 61, c. 1). Vid slutet af 1600-talet utgjorde kautions-

med skepp, kanoner eller manskap [1]), t. o. m. pengar [2]). Men kaparen fick ej laglig eganderätt till de af honom uppbragta skepp m. m., likagodt om de tagits från neutrala eller fiender och med rätt eller orätt, förrän saken afdömts vid de omtalta "prisdomstolarna".

I markbrefven utelämnades, såsom vi sågo, allt vidrörande af de neutrales rättigheter. Men det vore ett stort misstag att därför tro, att man vid denna tid ej egnade *neutralitetsrätten* någon uppmärksamhet. Ända sedan Hugo Grotius och hans "De jure belli ac pacis" hade fastmera den offentliga rätten blifvit vetenskapen på modet och i alla denna tids diplomatiska underhandlingar vädjades oupphörligen af båda parterna till "*jus gentium*", "allmän neutralitetsrätt" o. s. v. [3]).

---

summan i *Frankrike*, enligt den bekanta marinordonnansen af 1681, 15,000 Livres; i *Holland* varierade den mellan 30,000 och 600 Gulden och äfven i *England* synes den hafva vexlat allt efter kaparskeppens storlek och bemanning. (*Ib.* 62, f.).

[1]) Så förklarar Holländska förordningen af 30 Juni 1691, att kaparne skulle befrias från att utgöra den för privatskepp vanliga kontingenten af besättningen till örlogsflottans bemanning. (*Recueil van Zeesaken* II, 196; jfr *Martens*, s. 63, g.)

[2]) Drake m. fl. engelske kapare erhöllo stora understöd i penningar — 30,000 pund säges Drake en gång hafva fått — af drottning Elisabeth. *Martens*, ib.

[3]) Man finner verkligen, att sjömagterna gjorde sig något bekymmer öfver engelsk-holländska konventionens (jfr ned.) kollision med jus gentium. "Wy sullen", skrifver Oranien ss. ofv. anfördes, "het seekerlijk hier doen, ende beletten alle commercie van andere Potentaten met dat Rijk, alhoewel daar veel zal werden over geklaagt en ook niet wete of wy het met groote regt kunnen doen, maar het is een absolute necessiteit". Hvarpå Heinsius i sin agenda antecknade: "'t examineren *an sit extra jus gentium*, 't beletten van commersie op Vranckryck door neutralen". Han anför sedan beträffande ställen hos Grotius och Huber (se *v. d. Heim*, s. 6, n. 2). — Den allmänna neutralitetsrätten var också alltid basis för de neutrales argumenter mot konventionen, då den kommit till stånd. Likaså för deras remonstrationer mot *Spanien*, som alltid stödde sig på sina egna kaparregler, och mot *Frankrike*, då detta land stälde sin ordonnans af 1681, hvilken, för hvad angick de neutralas rättigheter, i början af kriget stillatigande suspenderats, i exekution. "I de förra krigsår", skrifver Carl XI till kanslikollegium år 1694, "hafva våra undersåtar varit bättre handterade af de Franske än af de Engelske, fast man ej har kunnat alleguera något annat fundament till kommerciens säkerhet än en *allmän neutralitetsrätt*". (S. R., utr. reg. 23/4 1694.) Då nu Ludvig befalde ordonnansens stränga efterlefvande, "allegucrade" svenskarne alltjämt samma "fundament", ehuru med mindre resultat än förut. — Under första tiden af kriget erkände England ej svensk-engelska handelstraktaten af 1661, hvilken väl var ingången för obestämd tid, men sedan efterföljts af flera andra på bestämd tid, hvilka nu utslocknat. Detta gjorde, att Sverige, vid de underhandlingar om skadeersättning, som fördes med England åren 1694—95 (hvarom se ned.), fordrade, att de svenska priser, som Engelsmännen uppbragt under de första åren, icke skulle afgöras enligt denna traktat (ehuru England sedan Mars 1693 åter erkänt traktaten, enligt S. R., till G. Oxenstjerna 5/4 93), i hvilket fall åtskilliga bland

Grundvilkoret för att erkännas såsom neutral var naturligtvis fullkomligt *lika* handlingssätt gentemot de krigförande magterna. Visserligen ansåg man neutraliteten ej öfverträdas därigenom, att en stat uppfylde sina allianser med någon af de krigförande och på den grund sände en begränsad hjälpkontingent till lands eller sjös, men däremot fordrade man så mycket strängare, likväl alltid salvis foederibus, att de neutrala icke genom generella åtgärder eller medgifvanden ensidigt gynnade ettdera partiet, isynnerhet dess handel eller sjöfart [1]). De krigförande öfvervakade därför omsorgsfullt de neutrales görande och låtande, och för hvarje eftergift, som desse frivilligt eller ofrivilligt gjorde åt ena partiet, skyndade det andra att fordra motsvarande [2]). Icke heller kunde det naturligtvis anses förenligt med neutraliteten, att de neutrala inläto sig i kollusioner af

---

dem på grund af oriktiga passformulär o. s. v. efter bokstafven skulle varit förfallna; i stället borde man följa *jus gentium* enligt hvilken skeppen ej voro konfiskabla. Robinson, som förde Englands talan, medgaf i allmänhet denna princip. — Vid de ersättningsunderhandlingar, som Danmark påbörjade med Holland, beropade sig äfven båda parterna på *jus gentium*, då intet gällande danskt-holländskt handelsfördrag fans, som befattade sig med dessa frågor. (Jfr ned. s. 52, n. 2, *in fine.*)

[1]) Det var en alldeles egendomlig bestämmelse, som kom att ingå i Sveriges allians med Danmark af 1679, att nämligen de båda kontrahenterna förpligtade sig, att om endera råkade i krig för fördragets skull, den andre skulle ***hindra hans fiendes handel.*** Om den diskussion, hvartill denna paragraf gaf anledning vid förbundets förnyande, jämför ned.

[2]) Redan före afslutandet af engelsk-holländska konventionen af 1689 hotade Frankrike de neutrala magterna att utfärda ett motsvarande förbud mot all handel med sjömagterna, om de neutrala funne sig i konventionen (se t. ex. **D. G.**, till C. Lenthe $^6/_8$ 1689). — I slutet af 1691 erbjöd Ludvig sig att medgifva Sverige skeppsfart *mellan* de allierades hamnar, om dessa ville medgifva det motsvarande. (**S. R.**, till Palmqvist $^3/_{12}$ 1691). Äfvenså ville han erkänna regeln *fritt skepp, fritt gods,* om de allierade ville göra detsamma. Sverige förklarade då, att detta innehölles i Sveriges handelstraktat med Holland (af 1679) och att det endast vore England och Spanien, som ej kunde förmås därtill; det föreslog därför Frankrike att, för att ernå sträng reciprocitet, förklara holländskt gods på svenskt skepp fritt, men engelskt och spanskt förfallet (**S. R.**, till Palmqvist $^6/_2$ 1692). — I början af 1693 fordrade England preemptionsrätt till all spanmål på svenska skepp, emedan Frankrike skulle hafva befalt sina kapare att under preemption uppbringa all åtkomlig spanmål på neutrala skepp. England eftergaf ej denna fordran förr, än Sverige visade, att Frankrike öfverhufvud ej uppbragt någon svensk spanmål. (**S. R.**, till Gabriel Oxenstjerna $^5/_4$ 1693). — I det nyss anförda brefvet skref Carl XI till kanslikollegium: "På de senare åren och enkannerligen nyligen har man i Frankrike tagit sig före att inskränka den förre våra undersåtares frihet, förmedelst någre nye och skadlige regler, *under föregifvande att Sverige tålte dem af de andra*". Härmed åsyftas troligen Frankrikes order till amiralitetsdomstolarna af $^{26}/_{10}$ 1692, hvarigenom, såsom nämdt, ordonnansen af 1681 ställes i exekution. (Jfr *Hautefeuille,* Droits des neutres II, 317).

något slag med de krigförandes egna undersåtar, t. ex. för att maskera deras handel med fienden. Detta var en beskyllning, som isynnerhet af sjömagterna ofta gjordes Sverige och Danmark [1]).

De speciella frågor inom sjöneutralitetsrätten, som vid denna tid stodo främst på dagordningen, gälde hufvudsakligen dels det neutrala *farvattnet*, dels den neutrala *sjöfarten*. Det neutrala *farvattnets integritet* i princip synes ha varit fullkomligt obestridd [2]). Däremot finna vi vid denna tid ännu icke afgjordt, öfver huru stor distans från land den neutrala magtens imperium skulle anses sträcka sig [3]). Härigenom uppstodo svårlösliga tvister, i det att den neutrala magten, t. ex. då en pris eröfrades, påstod, att det skett inom dess territorium, kaparen åter, att stället, där det skett, tillhörde öppna hafvet [4]). Huru man nu än bestämde gränsen, så var det emellertid afgjordt, att det stod i de neutralas magt att medgifva eller förbjuda krigsskepp och kapare att

---

[1]) Den vanligaste beskyllningen var, att de neutrala undersåtarne, eller t. o. m. de neutrala regeringarna själfva under hand, sålde neutrala pass åt de krigförande magternas undersåtar, hvilka sålunda sattes i stånd att under falskt namn drifva handel med motsatta partiet. Frankrike gjorde t. ex. en gång mycket väsen af ett tillbud, som skulle gjorts några franska köpmän i Dünkerken att mot viss ersättning på privat väg erhålla svenska pass. Att dylika bedrägerier stundom förekommit är ej otroligt, men under Carl XI:s tid har det helt visst skett utan svenska regeringens vetskap. — En mera raffinerad metod var följande, om man får tro de engelska amiralitetsdomstolarna: ett franskt skepp skaffar sig en Svensk ombord, som spelar skeppare, köper sedan svenska pass och låter sig af en holländsk kapare, med hvilken det är i hemligt förstånd, uppbringas till någon holländsk hamn; här omsättas varorna i allsköns lugn och skeppet relaxeras af kaparen. (Se **S. R.**, processhandlingarna med Robinson, sub dat. $^{15}/_{11}$ 1695.)

[2]) Såsom det äldsta fördrag, där detta uttryckligen stipuleras, citeras Englands traktat med Spanien af 1495. Under 1600-talet uttalas denna princip, uttryckligen eller implicite, af många fördrag, af hvilka några anföras af *Hautefeuille*, Droits des Neutres I, 281, n. 1.

[3]) Den 8 Juni 1691 beslöt danska konseljen, att Danmarks imperium skulle sträcka sig så långt ut i hafvet, som land var synbart — en princip, som icke sällan kommit till användning (*Chr. V:s Dagb.* $^{8}/_{6}$ 1691; se *Nyt Histor. Tidsskr.* II, 209). Sedan *Bynkershoek* utgaf sin "*De dominio maris*" har det småningom blifvit en allmänt antagen plägsed att beräkna detta afstånd till ett kanonhåll från land, hvadan det neutrala området också växte med kanonerna: först antogs distansen till 2, senare till 3 sjömil (à 1'). För närvarande tyckes man vackla mellan att bokstafligen följa denna regel, hvilket nu skulle gifva de neutrala ett farvatten af åtminstone 8 sjömils tvärgenomskärning, och att fasthålla afståndet af 3 sjömil (det senare i England och Amerika; jfr *Perels*, s. 26).

[4]) Ett sådant fall inträffade i Mars 1690 med en fransk kapare, uti hvilken, efter hvad det påstods, Louvois var personligen intresserad. Prisen var ett handelsskepp från Lübeck, uppbragt vid norska kusten. Jfr **D. G.**, till Meyercron $^{25}/_{3}$ och $^{15}/_{4}$ 1690, med åtfölj. bilagor.

vistas inom deras kuster och hamnar; praxis var, att det tilläts [1]). För det fall, att flere sinsemellan fiendtliga skepp råkade att samtidigt finnas i en neutral hamn, synes det sedan allmänt vedertagna bruket redan nu hafva vunnit en viss häfd, att de båda motståndarne ej samtidigt finge lämna hamnen; sedan endera afseglat, skulle den andre dröja qvar minst 24 timmar [2]). Naturligtvis ville man härigenom dels förebygga strid i neutralt farvatten, dels isynnerhet hindra kaparne att göra neutrala hamnar till operationspunkter för sina ströftåg. Öfverhufvud var all strid eller förföljande inom neutralt område strängt förbjuden, och de neutrala hade obetingad rätt att fordra relaxerande af priser, som på detta sätt eröfrats [3]). Däremot synes det i allmänhet hafva tillåtits, att

[1]) I slutet af 1690 hade franska kapare, hvilka gärna uppehöllo sig vid norska kusten, tagit 3 holländska kapare midt inne i en norsk *hamn*. Då Frankrike till en början endast relaxerade två af skeppen, lät Danmark icke otydligt framskymta den hotelsen, att förbjuda franska kapare att *vistas* i danskt territorium (**D. G.**, till Meyercron $^6/_1$ 1691). — Under Danmarks underhandlingar år 1691 med Holland och England om handelsfördrag, förekommer följande bestämmelse i ett af Danskarnes projekter: De båda kontrahenternas örlogsskepp (förmodligen incl. kapare) få vistas i hvarderas vatten och hamnar, "jedoch mit dem Beding sich dessen mit Discretion zu bedienen". Därefter angifves huru denna diskretion borde yttra sig. Först och främst fingo de ej företaga några fiendtligheter mot inländska eller utländska. Vidare borde de ej sammanträffa i en hamn till större antal än 5, kungöra orsaken till sin ankomst och dröjsmål samt ej qvarstanna för länge. (*Ib.*, till C. Lenthe $^{20}/_1$ 1691: bilag.) — Den $^1/_8$ 1691 förklarar Christian V i sin dagbok (*Nyt Hist. Tidsskr.* II, 220), att sjömagternas anhållan, att Danmark skulle förbjuda franska "Comisfarere" vistelsen i sina hamnar, skulle "løbe mod Neutraliteten."

[2]) I Januari 1691 hade den berömde franske kaparkaptenen Jean Bart kommit till Göteborg, där redan några engelska handelsskepp lågo. De senare begärde då hos kommendanten, att Bart ej skulle få lämna hamnen förr än 24 timmar efter deras afsegling. Men kommendanten hade inga order för detta fall och kunde följaktligen icke bifalla deras anhållan. Innan ännu någondera hade aflägsnat sig, ankom emellertid ett detachement af engelska krigsskepp, hvarpå det blef Barts tur att anropa kommendantens skydd. Han fick naturligtvis samma svar. Men engelsmännen upptogo icke striden utan aflägsnade sig före Bart. På grund af oriktiga framställningar tvistades något härom mellan svenska och engelska hofven, och händelsen blef anledning till, att Carl XI befalde kommendanterna att för framtiden fordra den ifrågasatta mellantiden af 24 timmar. (**S. R.**, till Leijonberg $^{28}/_1$ 1691.)

[3]) Det förekom under denna tid ganska ofta, att de neutrala på denna grund reklamerade priser från de krigförande. Såsom ofvan nämdes, var det isynnerhet vanligt, att franske kapare uppbragte sjömagternas handelsskepp på norska kusten. Danmark utfärdade, för att hindra detta oskick, redan under 1689 och 1690 marinförordningar, som bestämde, att alla skepp, uppbragta i danskt farvatten, skulle med våld fråntagas kaparne och återställas till egarne. (**D. G.**, till Meyercron $^{15}/_4$ 91, i de bilagda petitionerna af några redare i Lübeck). Men likväl tilltogo senare Frankrikes kaperier längs Norge i så hög grad, att rådspensionären Heinsius i Augusti 1690 fann sig föranlåten att i ett skriftligt memorial begära

kaparne förde sina (i öppna hafvet gjorda) priser *till* neutrala hamnar och där sålde dem, om de befunnos "goda" [1]). Men hvem domsrätten i detta fall tillkom, därom voro meningarna delade. Stundom tyckes den hafva utöfvats af den neutrale suveränen; i andra fall, af gesandten från kaparens suverän [2]).

---

en allvarlig framställning till Frankrike af danska kabinettet. (**D. G.**, till C. Lenthe $^{2}/_{9}$ 1690). Sedan Danmarks allians med sjömagterna undertecknats i November 1690 afgick också, såsom vi nyss sågo, en sådan framställning i de första dagarna af 1691. Till yttermera visso intogs i elucidationstraktaten mellan Danmark och sjömagterna af $^{20}/_{30}$ Juni 1691 (se nedan) en paragraf, af innehåll, att Danmark ej skulle tillåta några kapare att förfölja sjömagternas skepp på sina strömmar eller kuster, än mindre, att uppbringa skepp, tagna i danskt farvatten, till danska hamnar, utan om sådant händer, arrestera kaparen samt utkräfva satisfaktion för den skymf, som därigenom tillfogats Danmarks krona, och restitution af skeppet m. m. till egaren. Bestämmelsen innehålles i § 6.

[1]) Denna bestämmelse förekommer t. ex. i de projekter till neutralitetsfördrag mellan Frankrike och Danmark, som vexlades i början af 1689. (**D. G.** Geh. Reg. $^{20}/_{1}$ 1689 etc.). Likväl förbjöd Christian V $^{8}/_{8}$ 1691 på sjömagternas begäran säljandet af priser i Norge. (*Chr. V:s Dagb.* Nyt hist. Tidsskr. II, 221). Samtidigt förbjöd Danmark öfverhufvud allt uppbringande till danska hamnar af sådana priser, som varit destinerade till danska orter. (*Ib.*, $^{10}/_{8}$ 1691).

[2]) År 1690 hade en fransk kapare inlupit med en pris i en norsk hamn, hvilken på åtskilliga grunder ifrigt reklamerades af egarne, borgare i Lübeck. Danmark lät, med franske ambassadören Martangis' "*vetskap och bifall*" föra prisen till Köpenhamn, för att ställa det till konungens afgörande, "ob auch ermeltes Schiff als eine *bonne prise* erachtet werden könne" (**D. G.**: Bil. till regeringens dep. till Meyercron af $^{25}/_{3}$ 1690). — I Brüssel-amiralitetets kaparregler af $^{23}/_{2}$ 1692 bestämdes det, att frågor rörande uppbragta skepp skulle afgöras "coram Thalassiarchiis locorum, ad quæ deducuntur." (*Ib.* bil. till Luxdorphs depesch af $^{16}/_{3}$ 1692). — Men vi finna äfven exempel på den motsatta regelns följande under denna tid. I början af 1692 uppbragtes på otillräckliga grunder ett svenskt skepp "Resande mannen" af franska kapare till Portugal; det frigafs kort efter af franske ambassadören i Portugal, utan något åtgörande af de lokala myndigheterna därstädes (**S. R.**, till Palmqvist $^{23}/_{3}$ 1692. Det synes således, som om Martens ej haft skäl att beteckna Rysslands liknande anordning af 1787 såsom "eine sonderbahre Ausnahme". *Martens,* Vers. über Caper, s. 113). — Äfvenledes finna vi åtskilliga fördrag under denna tid (t. ex. pyreneiska freden af 1659, Frankrikes fördrag med Holland af 1662 etc.), som frånkänna den neutrala magten denna domsrätt. (Jfr *Hautefeuille*, Droits des Neutres, III, 310. n. 1).

Ett egendomligt fall var följande. En engelsk kapare hade i början af 1693 nära svenska kusten (dock, efter hvad det synes, icke inom svenskt territorium), eröfrat ett danskt skepp från en fransk kapare. Engelsmannen skildes emellertid genom storm och dimma från sin pris, hvilken kastades på svenska kusten, där den bärgades af bohuslänske fiskare till Möllesund, 2 mil från Marstrand. Carl XI befalte strax landshöfding Ascheberg, att skeppet ej skulle utlämnas till den engelske kaparen, som fordrade det, och då kaparen fortsatte sina reklamationer, förklarade konungen, att han kunde fullfölja dem hos konungen af Danmark, "hwars undersåtare han giör åthal uppå." (**S. R.** Utr. Reg.: K. M. bref till

Långt mera omtvistade voro de frågor, som angingo de neutrales egen *sjöfart.* Redan beträffande själfva skeppet uppstäldes åtskilliga fordringar. Alla redarne skulle vara den neutrala magtens egna undersåtar [1]) och detsamma gälde om skepparen [2]). Äfven fordrades det, att om skeppet köptes hos någon af de krigförande magterna, det ej omedelbart finge gå till fiendtlig ort, för att undvika de kollusioner, som eljes lätt kunde bedrifvas [3]).

Det var en självklar sak, att farten mellan neutrala hamnar, såsom åtminstone icke omedelbart af inflytande på de krigförande, för de neutrala rätteligen var fullkomligt obehindrad, ehuruväl det ganska ofta hände, att kaparne likväl under hvarjehanda förevändningar uppbragte äfven sådana skepp. I följande fall däremot kunde själfva farten gifva anledning till juridiska svårigheter: 1) vid neutralt skepps fart mellan neutral och fiendtlig hamn, 2) mellan hamnar, tillhörande samma krigförande magt eller parti, 3) mellan hamnar, tillhörande motsatta fiendtliga partier.

Ascheberg af $^{11}/_{1}$ och $^{26}/_{1}$ 1693). Troligen berodde detta förfaringssätt mest på särskilda hänsyn till Danmark.

[1]) I slutet af 1692 hade dunkerkiske kapare uppbragt en galliot "Maria", som var utredd *dels* af stockholmske borgare, *dels* af stralsundske. Men Stralsundarne befunno sig, såsom tillhörande tyska riket, i krigstillstånd med Frankrike, hvarför skeppet ansågs förfallet. Palmqvist, d. v. svenske sekreteraren vid franska hofvet, erhöll befallning att "handtera denna sak med varsamhet" och förehålla Frankrike, att det ej var i dess eget intresse att behandla Sveriges pommerske och bremiske undersåtar såsom fiender. (**S. R.**, till Palmqvist $^{29}/_{11}$ 1692).

[2]) Franske kapare hade år 1689 uppbragt ett svenskt skepp, med endast svenskt gods. Men emedan skepparen var Holländare, dömdes prisen i Frankrike för god, och relaxerades först, då Sverige visade, att skepparen, ehuru *född* Holländare, likväl var edsvuren svensk undersåte. (**S. R.**, till Palmqvist, $^{10}/_{5}$ 1689). — Likväl finna vi, under svensk-engelska satisfaktionsunderhandlingarna af 1694, Englands fullmägtige, Robinson, efter någon motsägelse medgifva ersättning för skeppet Andreas, hvars skeppare var Frisländare. Svensk-engelska traktaten af 1661 teg i frågan, och de båda parterna tvistade en tid, om hvad som var allmän neutralitetsrätt. (*Ib.*, Protocoll etc. med Robinson, sub dat. $^{19}/_{11}$ 1694.) — Eljes visa anmärkningar af samme Robinson, att t. o. m. *det* kunde gäila såsom konfiskationsorsak, att skepparen, ehuru född Svensk, varit länge *bosatt* inom de krigförande magternas område (*Ib.*, $^{9}/_{12}$ 1695).

[3]) I början af kriget hade danske undersåtar köpt skepp i Holland, hvilka gått direkt på Frankrike, utan att först hafva varit i neutral hamn. På vägen uppbragtes de emellertid af Holländare, och förklarades förfallna (jfr **D. G.**, Amerongens memorial af $^{19}/_{29}$ Dec. 1690 vid holländska skeppens beslag; kop. bland orig. dep. till C. Lenthe af 1690). — En annan gång hade svenske undersåtar köpt 5 skepp i Holland; då de skulle begifva sig af (till Portugal), fick Palmqvist order att begära särskilda pass af Frankrike för deras räkning (**S. R.**, till Palmqvist $^{8}/_{11}$ 1690).

Hvad beträffar det första af dessa tre fall gälde farten *mellan neutral och fiendtlig hamn* såsom enligt allmän neutralitetsrätt *tillåten*, med undantag endast för *blokerade orter*. Blokadrätten var sedan gammalt erkänd [1]) och i hufvudsak bestämd på samma sätt som nu, ehuru mindre noggrant. För att blokaden skulle vara giltig, fordrades, att den skulle vara effektiv, d. v. s. tillräckligt stark för att verkligen hindra kommunikationen [2]); för att neutralt skepp skulle anses hafva begått blokadbrott, fordrades äfven, att blokaden skulle vara bekantgjord för den neutrala magten; om skeppet bevisligen ej hade erhållit kännedom om blokaden, var det praxis, att det gafs fritt [3]), i annat fall straffades det med konfiskation af både skepp och gods. Under den föregående tiden hade det förekommit åtskilliga exempel på s. k. blocus de papier, d. v. s.

---

[1]) . . . "ce qui a été", säger holländska ediktet af 1630, "de tout temps un ancien usage". Så urgammal torde den dock knappt hafva varit, redan derför, att det fordrades den nyare tidens skjutvapen och öfverhufvud en temligen stor utveckling af de maritima stridskrafterna, om icke för att göra en blokad möjlig, så åtminstone för att göra den praktisk.

[2]) Bland fördrag före 1689 finna vi väl blokadens effektivitet uttryckligen fordrad blott i trenne (1662, Holland och Algier; 1667, Holland och Sverige; 1674, Holland och England — enligt *Cauchy*, II, 203; *Hautefeuille*, Droit marit. 189, n. 2; Droit des Neutres II, 186), men till gengäld den motsatta principen ingenstädes internationelt erkänd. Holland hade sjelf opponerat sig, då Spanien 1663 förklarade alla Portugals hamnar blokerade, och tvungit Spanien att afstå härifrån (*Hautefeuille*, Droit marit. 192). Carl XI skrifver $^{12}/_{10}$ 1689 till G. Oxenstjerna (i Haag) och Leijonberg (i London): "Det behöfwes ey widlöffteligen att utföra, huru såsom ett sådant förehafwande sträfwer emoot all folckz lag, efftersom ingen weet dät bättre än Engelske och Hollenske Nationen, som intet pläga underlåta wid alle slijke tillfällen, när de ey sjelfwe äre i krig, att betiena sig af samma handels frijheet, den dhe nu wilja betaga androm. Den prætexten som dhe där till taga, lijka som höllo dhe Frankrijket heelt och hållit blocquerat, ser man ey kunna wähl komma till pass, efftersom både dhe Engelske och Hollendske undersåtarne, sampt wåre och flere andras, måste, som beklageligit är, nogsampt erfahra, at det och dess Caprer ey instängde äre". (**S. R.**, Utr. reg. $^{12}/_{10}$1689.)

[3]) Strax efter konventionens ingående, då sjömagterna ännu på allvar sökte upprätthålla den fiktiva blokaden, uppbragtes af engelska kapare några danska skepp, destinerade till Frankrike. Danmark reklamerade dem och anförde, att konventionen vid skeppens afsegling ännu ej notificerats. Skeppen relaxerades då genast af England, enligt en bestämmelse, som innehölls i sjelfva konventionen. (**D. G.**, till C. Lenthe $^{10}/_{9}$ 1689.) — I medlet af 1691, då sjömagterna i sjelfva verket redan hade måst uppgifva sin konvention på grund af de nordiska rikenas förbund, hade några svenska köpmansskepp styrt kurs på Dünkerken, som kort dessförinnan verkligen cernerats. De uppbragtes till Hellevoetsluys, men då det utröntes, att de ej haft kännedom om blokadens notifikation, frigåfvos de åter; visserligen hade de med förlust måst sälja sitt gods. (**S. R.**, Utr. Reg.: Bref från Bengt Oxenstjerna till konungen, af $^{6}/_{8}$ 1691.)

blokadförklaring utan verklig spärrning [1]). Denna sed hade väl egentligen kommit sig upp under de långvariga striderna mellan Holland och Spanien under senare hälften af sextonde och förra hälften af sjuttonde århundradena [2]). Men under dessa krig, som öfverhufvud för den offentliga sjörättens utbildning voro af så stor vigt, skärptes äfven uppfattningen af blokadrätten, och mot slutet af kriget synes den meningen åtminstone teoretiskt hafva gjort sig gällande, att blokaden borde vara effektiv. Det bekanta holländska ediktet af 1630, som förklarar samtliga flandriska hamnar i blokadtillstånd, förutsätter ganska uttryckligt, att dessa hamnar skulle vara verkligt blokerade; visserligen utfördes det ej så, men också konfiskerades hvarken skeppen eller deras laddning, utan endast, hvad som var krigskontraband [3]). Alltsomoftast gjordes emellertid försök att återupptaga idén om *blocus de papier*, och ett sådant försök, dittills det mest omfattande, var engelsk-holländska konventionen af 1689, där de kontraherande magterna förklarade, att de, för att återställa kristenhetens lugn, hade befalt sin flotta att blokera alla Frankrikes hamnar, och att alla skepp, af hvilken nation de än måtte vara, som beslogos med att vare sig ingå eller utgå ur en fransk hamn, skulle samt med sin laddning vara förfallna. Det är lätt att finna, huru mycket detta försök att genomdrifva den fiktiva blokadens folkrättsliga erkännande var farligare än de föregående. Då hade det endast varit enstaka magter, som företagit sig denna åtgärd och i allmänhet endast gentemot mindre kuststräckor. Nu hade två bland verldens förnämsta sjömagter sammansatt sig för att utestänga all handel på det mäktigaste land i verlden, och de hade därvid bakom sig nästan hela det öfriga Europa såsom ryggstöd. Den första föreningen *mot* den neutrala handeln framkallade emellertid den första föreningen *till försvar för* densamma; de nordiska rikenas ingripande blef af stor vigt för afgörandet af denna folkrättsliga fråga.

Fraktfarten mellan egna hamnar plägade i allmänhet hvarje land, genom fördrag eller stillatigande, förbehålla sina undersåtar, men under krigstid, då fara hotade från fiendens krigsskepp och kapare, kunde det tydligen ofta bli en fördel att få denna s. k. *cabotage* besörjd af neutrala skepp. Af samma

[1]) Såsom den första af detta slag plägar anföras Erik XIV:s förbud mot Danmarks handel på Ryssland.

[2]) Denna ståndpunkt intages med bestämdhet af Hollands edikt af 1584, samt af flere därpå följande. (*Hautefeuille*, Droit marit. s. 191 ff.).

[3]) Det finnes således intet skäl att härleda den fiktiva blokaden från detta edikt, som tvärtom på visst sätt betecknar en ändring till det bättre.

skäl måste det intressera motpartiet att hindra ett sådant underlättande af fiendens inre handel. Någon allmänt antagen internationel princip häruti synes emellertid vid denna tid icke ännu ha utbildat sig [1]). Mera bestämdt synes bruket ha varit för att förbjuda de neutrala skeppsfart mellan fiendtliga *hamnar*, tillhörande *motsatta partier* [2]).

Vida mera behandlade än samtliga dessa frågor voro tvänne, som rörde *skeppsladdningens* natur, nämligen: 1) bestämningen af krigskontraband; 2) det fall, då godset (helt eller delvis) var af motsatt natur med skeppet: fiendtligt gods på neutralt skepp eller neutralt gods på fiendtligt skepp.

---

[1]) Sveriges traktat med Holland (af 1679) förklarade uttryckligen detta slags cabotage tillåten. — I den preliminärtraktat, som Danmark 1688 slutit med Holland angående kommercien, nämnes intet härom; därför förklarades också de danska skepp, som under sådana omständigheter tagits af holländske kapare, förfallna. — I Amerongens ofvannämda memorial, vid de holländska skeppens beslag i Köpenhamn, förklarar han för åtskilliga fall de uppbragta danska skeppen "enligt alla nationers konstanta praktik" förfallna, men beträffande dem, som konfiskerats, emedan de gått *port à port,* såsom det kallades, erkänner han sin oförmåga att bedöma saken, och hänvisar till de laglige domarnes utslag. — Äfven vid de Robinsonska underhandlingarna i Stockholm förekommo sådana fall, och de måste afgöras enligt allmän neutralitetsrätt, enär svensk-engelska traktaten ej behandlade frågan. Vi finna då, att Robinson vid fall af "navigatio a loco hostili ad locum hostilem", såsom det där kallas, i början fordrade konfiskation af både skepp och gods (samma regel, som Holland tillämpat mot Danmark); men Svenskarne argumenterade, att det ur allmän folkrättslig synpunkt måste anses som ett specialfall af frågan *fiendtligt gods på neutralt skepp* och följaktligen anses med konfiskation af godset men ej af skeppet; denna åsigt segrade här. (**S. R.**: Protocoll etc. med Robinson, s. d. $^{14}/_{10}$ 1695). — Däremot uttalade de regler, som Brüssel-amiralitetet proklamerade såsom allmänt folkrättsliga, att vid transport af fiendtliga varor från en fiendtlig hamn till en annan sådan, ej mindre skeppet än godset skulle vara förfallna. (Denna proklamation finnes t. ex. såsom bilaga till Luxdorphs dep. af $^{16}/_{3}$ 1692, **D. G.**) — Frankrike erbjöd sig, såsom vi förut omtalat, att bevilja skeppsfarten mellan de allierades hamnar, om dessa ville bevilja de neutrala det reciproka, d. v. s. farten mellan franska hamnar; dock synes detta hafva strandat på Englands motstånd. (**S. R.**, till Palmqvist $^{2}/_{12}$ 1691). Här måste emellertid anmärkas, att de båda casus ej voro egentligen reciproka, ty de allierades invändning mot farten mellan franska hamnar bestod i främsta rummet däri, att den var en s. k. *nouveau commerce*, d. v. s. en sådan handel, som i fredstid var de neutrala förbjuden, hvilket icke gälde åtminstone för farten från England till Holland.

[2]) Grunden härtill var uaturligtvis, att hvarje krigförande regering förbjöd införandet af fiendens varor i sitt eget land. Svenska regeringen förklarar själf år 1689 sig "lämna därhän", om det kunde anses tillåtet för de neutrala, att mot sjömagternas förbud införa franska varor i deras länder. (**S. R.**, till Leijonberg $^{20}/_{7}$ 1689.). — England fordrade senare konfiskation af skeppet såsom straff för dylik fraktfart, hvilket Sverige fann strida mot § 11 af svensk-engelska handelstraktaten af 1661 (*Ib.*, till G. Oxenstjerna $^{5}/_{4}$ 1693).

Den uppfattning, att en stat hade rätt att förekomma och straffa tillförsel af vapen och krigsförråd till fienden, sträcker sina anor långt tillbaka. Redan den romerska rätten förklarade det "perniciosum romano imperio et proditioni proximum" att förse barbarerna med vapen, och stadgade dödsstraff därför. Här gäller förbudet emellertid suveränens egna undersåtar [1]. I nionde och tionde seklerna grundlade Venetianarne sin suprematі öfver Medelhafvet genom att tillvälla sig all det östromerska rikets handel med barbarerna i norr. Den ojämförligt förnämsta afsättningsartikeln till dessa senare utgjordes af vapen och krigsförnödenheter, hvilka de använde just mot kejsardömet. Kejsarne utfärdade därför, ehuru förgäfves, gång på gång förbud mot denna vapenhandel [2]. Under korstågen utfärdade påfven, i egenskap af kristenhetens öfverhufvud, till en början förbud mot all handel med Sarracenerne; sedan restringerades förbudet till handel med vapen eller järn. Såsom straff stadgades bannlysning [3], konfiskation af öfverträdarens hela egendom, ja, t. o. m. slafveri [4]. Därpå upptogo flere suveräner denna tanke och utfärdade förbud, stundom för all handel, stundom endast för vapenhandel, men alltid afseende *alla* fiender och ej endast, såsom de påfliga bullorna, kristenhetens gemensamma fiender [5]. Senare finna vi utvecklingen taga den riktning, att i norra Europa, fr. o. m. år 1300, frågan göres till föremål för traktater mellan regenterna, och sålunda verkligen uppfattas internationelt, hvarvid emellertid *all* handel med fienden förbjudes [6], under det att man i södra Europa från slutet af 1200-talet inskränker förbudet till vapentillförsel, men fastställer detta förbud icke

---

[1]) Först förbjöd man att lära barbarerna skeppsbyggeri, sedan att skaffa dem vapen, slutligen handel med åtskilliga andra varor, t. ex. bröd, salt, vin, olja m. m. Se t. ex. *Cauchy* I, 158—159.

[2]) *Pardessus*, II, Introd.

[3]) Jfr. contra bandum *i. q.* bannum. Detta hindrade dock icke, att alla handelsstäder vid Medelhafvet drefvo stark handel med Muhammedanerna, och framför allt just med vapen. Jfr. *Pardessus* II, XXXIV.

[4]) *Cauchy*, I, 355—356. *Hautefeuille*, Droit marit. 108. Efter Portugisernas upptäckter längs Afrikas vestra och södra kuster mot slutet af 15:de seklet, utfärdade påfvarne liknande förbud mot att sälja vapen åt Afrikanerne. (*Gessner*, 86, n. 1.)

[5]) *Cauchy*, I, 357; *Hautefeuille*, ib. 109. Förbud mot vapentillförsel till fienden finnes för öfrigt i nästan alla de äldsta sjörätterna, ända från de s. k. *Rooles d'Oléron.*

[6]) Fördragen: 1304, 1314 England och Frankrike; 1315, 1346 England och Holland o. s. v. (*Hautefeuille*, Droit marit. 110; *Cauchy*, I, 358). Undantagsvis förekomma under denna tid *ensidiga* förbud i norra Europa, såsom då England 1315 och 1337 förbjöd de neutrala all handel med Skottland; äfvenså påbud af Hansestäderna (*ib.*).

genom fördrag, utan genom ensidiga påbud af hvarje särskild magt. Småningom modifierades dessa olika uppfattningar af hvarandra, och från omkr. 1600 blef det allmänt i hela Europa, att staterna genom inbördes fördrag öfverenskommo om att förbjuda tillförseln af *krigskontraband*, och att det i fördragen äfven närmare bestämdes, hvad som skulle räknas dit [1]. I början nämdes i flera fördrag utom vapen äfven säd m. m., men under senare hälften af 1600-talet förekommer i nästan alla fördrag den bestämmelsen, att endast vapen och amunition äro kontraband [2]. Isynnerhet England framstälde dock ofta, och

[1]) Så redan spansk-engelska traktaten af 1604, där vapen, pengar, proviant etc. uppräknas såsom krigskontraband.

[2]) Af fördrag, slutna mellan åren 1650 och 1689, anför *Hautefeuille* (Droit des neutres, II, 81 och 85) 13, som inskränkte krigskontraband till vapen och munition, mot 3, som utsträckte det därutöfver. Ett af dessa senare var det mellan Holland och England år 1654 ingångna, hvilket egentligen var riktadt mot Cromwells engelska motparti, och därför mindre kan komma i betraktande. Det andra var dansk-engelska traktaten af 1661, som dock snart ersattes med en annan (af 1670), hvari denna punkt ändrades till öfverensstämmelse med den allmänna uppfattningen. Det tredje var traktaten mellan Sverige och England, äfvenledes af 1661; häri nämnes *"commeatus"* (men icke skeppsmaterialier) såsom kontraband; såsom vi veta, ansågs denna traktat emellertid icke gällande under de första krigsåren. År 1689 fans således ingen enda gällande traktat, där krigskontrabandsbegreppet var utsträckt till mera än vapen och munition. Äfven den ofta omtalta franska marinordonnansen af 1681, som eljes var långt ifrån gynsamt stämd mot de neutrala, inskränkte kontraband till "les munitions de guerre" (*Wheaton*, 169, o. s. v.). Slutligen kan nämnas, att år 1674 Englands d. v. främsta praktiska auktoritet i offentlig sjörätt, sir Leoline Jenkins, uttryckligen förklarade, att "enligt folkens allmänna rätt endast de saker kunna anses för krigskontraband, hvaraf man direkt och omedelbart kan betjäna sig till krigsbruk, och icke andra varor". (*Wheaton*, s. 174). Men denna liberala teori motsvarades föga af praktiken. England, och äfven Holland plägade ofta vid krigens början utgifva edikter, hvaruti de förklarade för kontraband åtskilligt, som t. o. m. de själfva i sina traktater med andra magter uttryckligen fritagit. En sådan förordning utgåfvo de äfven, gemensamt, vid utbrottet af kriget 1689 (ehuru Holland, enligt *Sylvius*, III: XXVII: 61—64, just förut förklarat kontraband inskränkt till den vanliga uppfattningen); denna förordning gjordes emellertid snart öfverflödig, då de båda magterna i Augusti 1689 undertecknade konventionen, som förbjöd *all* handel på Frankrike. Men sjömagterna tvungos, såsom vi veta, att uppgifva denna plan; England framdrog då ånyo den fordran, att beck, tjära, hampa m. m. skulle vara kontraband. Danmark hade litet eller intet af dessa varor att utskeppa: det lät stämma sig till medgörlighet, ehuru dess eget gällande fördrag med England, som nämdt, erkände den liberala principen. Men Sverige var så mycket mera intresseradt: det hade visserligen endast allmän neutralitetsrätt att hålla sig till, eftersom England då ännu icke erkänt fortbeståendet af traktaten af 1661 (där, som nyss nämdes, dessa saker icke upptogos bland kontraband); likväl förmådde det genom sin fasthet England att gifva vika. Till Englands palliativförslag återkomma vi utförligt vid underhandlingarnas historia.

äfven under kriget af 1689, den fordran, att råmaterialier till skeppsbyggeri, såsom beck, tjära, hampa, trä m. m., skulle räknas dit. Men denna åsigt, som hade nästan alla fördrag emot sig, lyckades ännu icke göra sig gällande; den strandade hufvudsakligen på ett hårdnackadt motstånd från Sveriges sida, till hvars förnämsta exportartiklar dessa varor hörde. England fordrade då preemptionsrätt till all tjära m. m. på svenska skepp; dock ingick Sverige lika litet härpå [1]).

Angående *straffet* för handel med krigskontraband, var det allmänt faststäldt, att endast kontrabandsvarorna voro underkastade konfiskation, däremot såväl skeppet som den öfriga laddningen fria [2]). I Frankrike hade t. o. m.

En till Englands ståndpunkt motsatt ytterlighet försöktes af Danmark vid krigets början. Det förklarade nämligen, att då det ej hade någon gällande handelstraktat med Holland (utom den preliminära af 1688, som ej behandlade hithörande frågor), och sålunda inga vissa artiklar voro faststälda såsom kontraband, så hade holländarne ej heller rätt att på danska skepp konfiskera några varor, hvilka som helst, i egenskap af kontraband. Då Amerongen försvarade några företagna konfiskationer, därmed att skeppen innehållit kontraband, fick han till svar: "so wenig bisshero, zwischen Ihrer Königl. Mayt. und dem Staat aussgemacht, wassfür Waaren für Contrebande passiren sollen, so wenig hat dieses auch einen befugten Prætext geben können, Ihrer Königl. Mayt. Unterthanen Schiffe anzuhalten und aufzubringen". (**D. G.**, bil. till orig: dep. till C. Lenthe af $^{22}/_{11}$ 1690). Och verkligen finner man icke så alldeles få fördrag under sjuttonde seklet, som helt och hållet upphäfva bestämningen af kontraband och tillåta handel med alla möjliga varor, äfven vapen o. d., i krigstid. De, som jag funnit anförda, äro följande: 1642 och 1654, England och Portugal; 1647, Spanien och Hansestäderna; 1661, Holland och Portugal; 1662, Holland och Alger (se dels *Hautefeuille*, Droit marit. 163, dels *Ortolan*, II, 181). Det enda undantag, som i allmänhet göres i dessa fördrag, är, att vapnen ej få utskeppas från någon af de krigförandes hamnar.

[1]) Jfr. **S. R.**, till Leijonberg $^{25}/_{10}$ 1690, och till G. Oxenstjerna $^{5}/_{4}$ 1693. England fordrade 1693 preemptionsrätt äfven till säd, hvartill det enligt traktaten af 1661, som då gälde — den upptog *"commeatus"* såsom krigskontraband — kunde vara mera berättigadt. — Eljes förekom det visserligen icke så sällan under krigstid, att en krigförande magt lät mot betalning uppbringa spanmålslaster, på hvad för skepp de än anträffades. En dylik åtgärd hade svenska regeringen vidtagit under det senaste kriget i Pommern (*Ib.*, nyssn. dep. till Leijonberg). Under närvarande krig gaf kurfursten af Bayern, i egenskap af guvernör öfver spanska Nederländerna, år 1694 samma befallning till de spanska krigsskeppen där, hvaremot Sverige nu visserligen protesterade. (*Ib.*, till Lilljeroth, $^{2}/_{5}$ 1694.)

[2]) Vi sågo, att romerska rätten bestämde döden såsom straff för handel med krigskontraband, och påfvarne straff, som voro föga mindre. Här får man dock erinra sig, att i båda fallen förbudet uppfattades såsom i viss mån stäldt till egna undersåtar, nämligen af påfven såsom kristenhetens öfverhufvud. Basilikorna däremot fastställa såsom straff konfiskation af skeppet med hela laddningen. Därifrån inkom detta stadgande i åtskilliga lands inre lagar. Under sjuttonde seklet öfvergår det härifrån i åtskilliga fördrag, såsom 1646, Holland och Frankrike m. fl. Redan fördraget 1622, Holland och Alger, hade visserligen

ända till marinförordningen af 1681 krigskontraband, egendomligt nog, endast varit underkastadt preemptionsrätt [1]). England ensamt fordrade, mestadels i strid med sina fördrag, konfiskation ej blott af kontrabandet, utan äfven af skeppet och af hela dess öfriga laddning [2]).

Af senare datum än frågan om krigskontraband, ehuru likväl temligen gamla, voro de frågor, som uppstodo, då skepp och gods voro af motsatt natur: *fiendtligt gods på neutralt skepp* eller *vice versa*. Den äldsta bekanta bestämmelsen härom förkommer i den gamla *Consolato del Mare* och den lösning, som denna kompilation ger af problemet, är en naiv tillämpning af den högsta principen för allt rättsväsende: *suum cuique*. Det fiendtliga godset konfiskeras, men det neutrala skeppet går fritt; det neutrala godset går fritt och det fiendtliga skeppet konfiskeras [3]). Denna uppfattning kan alltså anses såsom uttryck för Medelhafsstäderna praxis under 13:de och 14:de seklerna, om ej förr; den synes äfven därefter hafva förblifvit den herskande bland dem under lång tid, och ej ens ansetts behöfva genom särskilda fördrag bekräftas. I norra Europa däremot, där det icke fans någon sådan gemensam rättsurkund som Il Consolato var för södra Europa, finna vi sedan 1400 fördrag mellan suveränerna häröfver; de äldsta bland dessa fördrag hafva adopterat Medelhafsstaternas stånd-

---

stadgat, att endast kontrabandet, men hvarken den öfriga laddningen eller skeppet, skulle konfiskeras. Men först från pyreneiska fördraget af 1659 mellan Frankrike och Spanien kunna vi datera denna uppfattnings afgjorda seger. Sedan dess förekommer den i nästan alla de fördrag, som inskränka kontraband till vapen och ammunition, hvilket, såsom vi sågo, var fallet med det öfvervägande flertalet. Men ännu svensk-engelska traktaten af 1661 tvekar icke att belägga kontrabandshandeln med straff, "qualis summis criminibus debetur." Dock var detta utan tvifvel det enda vid slutet af århundradet gällande fördrag, som intog en sådan ståndpunkt. Om den allmänna uppfattningen då afgifver, utom det föregående, äfven Amerongens förut omtalta memorial vittnesbörd, där han förklarar, att enligt "nationernas konstanta praxis" kontrabandsvaror voro förfallna, men icke fordrar konfiskation af skepp och öfrigt gods: med Holland hade Danmark, såsom vi veta, endast *jus gentium* att rätta sig efter. Samma princip följes af den förut nämda spanska proklamationen af den 23 Febr. 1692.

[1]) Denna ståndpunkt intog äfven den bekante publicisten Lampredi (1732—1793). Se *Cauchy*, II, 270. Egendomligt nog, synes Holland den $^{31}/_{7}$ 1691 hafva gjort Danmark ett liknande medgifvande: uppbragta kontrabandsvaror skulle säljas till Danmarks fördel, men Christian V straffa dem, som sökt drifva handel därmed. (*Chr. V:s Dagb.* i Nyt hist. Tidsskr. II, 220).

[2]) Detta framgår tydligen af dep. till G. Oxenstjerna af $^{5}/_{4}$ 1693 (S. R.).

[3]) Detta mycket omtalade ställe finnes hos *Pardessus*, II, 303—307: Cons. del M. Cap. CCXXI (276).

punkt [1]). Men från medlet af 1400-talet inträder en annan uppfattning: fördragen från senare hälften af århundradet bibehålla den ena af Il consolatos bestämmelser, nämligen att fiendtligt gods på neutralt skepp skulle vara förfallet, men ändra den andra regeln derhän, att äfven neutralt gods på fiendtligt skepp skulle vara förfallet. Visserligen äro nästan alla dessa fördrag ingångna mellan England och åtskilliga rebelliska franska vasaller (isynnerhet Brétagne och Burgund), och egentligen riktade mot den gemensamme fienden, Frankrike, hvadan de ej obetingadt borde kunna anses afgifva måttstocken för tidens allmänna uppfattning. Men icke för ty finna vi, att de (högst få) fördrag under 1500-talet, som vidröra denna sak, samtliga fasthålla denna samma stränga ståndpunkt. En ännu mindre liberal uppfattning finner sitt uttryck i Frankrikes marinordonnanser under samma århundrade (således likväl icke internationella, utan *inre* lagar), hvilka i fall af fiendtligt gods på neutralt skepp, befalde konfiskation ej endast af godset, utan äfven af det neutrala skeppet. Men under följande sekel inträdde en afgjord förändring till det bättre. Äfven om vi ej fästa afseende vid de fördrag, som Frankrike och Holland ingingo med Turkiet 1604 och 1612 resp., hvilka möjligen snarare äro att fatta såsom ensidiga och påtrugade inskränkningar än såsom handelsfördrag i vanlig mening, så står det dock fast, att från 1646 till århundradets slut, nästan alla fördrag, af hvilka det under denna tid finnes ett betydligt antal, proklamera regeln *fritt skepp, fritt gods* (d. v. s. fiendtligt gods på neutralt skepp är ej underkastadt konfiskation).[2]) Men i det man ansåg denna regel bero på ett öfverflyttande af skeppets juridiska karaktär till godset, ansåg man sig för konseqvensens skull böra bifoga: *förfallet skepp, förfallet gods*, d. v. s. neutralt gods på fiendtligt skepp är underkastadt konfiskation.[3]) I sin helhet var emellertid denna ståndpunkt ett stort framsteg, jämfördt med den närmast föregående, och äfven

[1]) Likväl med en skilnad: De tillerkände icke de neutrala ersättning för frakten af det fiendtliga godset, beräknad till destinationsorten, såsom *Il consolato* gör. Men vid slutet af sjuttonde seklet finna vi de neutrale åter göra anspråk på denna rättighet, enär de krigförande ej ville medgifva regeln fritt skepp, fritt gods. Det synes äfven, som om de i allmänhet häruti lyckats genomdrifva sin önskan. (Se t. ex. **S. R.**, $^{24}/_{5}$ 1690, till Palmqvist; Robins. protok. $^{14}/_{10}$ 1695 o. s. v.; jfr. *Chr. V:s Dagb.* $^{27}/_{10}$ 1691 i *Nyt hist. Tidsskr.* II, 238).

[2]) Endast *tre* af de mot slutet af århundradet gällande handelsfördrag följde den motsatta principen. Men bland dessa voro just den *svensk-engelska* 1661 (jfr o. s. 42, n. 3) och den *dansk-engelska* 1670; dessutom den *svensk-danska* 1670. Jfr ish. *Wheaton* I, 168 och *Ortolan* II, 114.

[3]) Den motsatta ståndpunkten intogs, utom af de nyssnämda, äfven af fördraget mellan Frankrike och Hansestäderna 1655, ehuru det följde regeln *fritt skepp, fritt gods*. (*Ortolan* II, 115 o. s. v.)

jämfördt med bestämmelsen i Consolato del Mare var det naturligtvis af vida större fördel för de neutrale att under kriget kunna med sina skepp i trygghet öfvertaga de krigförande partiernas fraktfart, än att kunna tryggt lasta sitt eget gods på fiendens skepp. Man kunde således vänta, att mot slutet af århundradet, denna åsigt skulle hunnit från traktaterna öfvergå i den allmänna åskådningen såsom en internationel princip, men till vår förvåning finna vi, att så icke var fallet. Sverige försökte väl i början, då svensk-engelska traktaten af 1661 ej ansågs gällande, att uppställa denna fordran gentemot England, men man måste låta den falla, och därtill vara nöjd, att ej England utförde sin hotelse att jämte det fiendtliga godset konfiskera äfven det neutrala skeppet. Längre fram under kriget finna vi de neutrale självfve uttryckligen erkänna, att man ej med rätta kunde göra anspråk på regeln fritt skepp, fritt gods, såvida man ej hade särskilda fördrag att beropa sig på [1]). Ja, till och med *neutralt* gods på ett *neutralt skepp af annan nation* ansågs ofta underkastadt konfiskation [2]).

Då alla de särskilda reglerna om krigskontraband, blokad, fiendtligt gods m. m. började stadfästas, var det en naturlig sak att den frågan måste uppstå,

[1]) Då de nordiska magterna utrustade konvojer (jfr. ned.), fingo dessa order att bl. a. ej försvara skepp med fiendtligt gods. Jfr **S. R.**, till G. Oxenstjerna, äfvensom till Leijonberg och med något tillägg till Palmqvist, $^{30}/_{11}$ 1689. Härmed öfverensstämmer Amerongens memorial till danska hofvet af $^{19}/_{29}$ Dec. 1690: "Dat verders de Heer Lenthe allegeert, dat U. Majt. Onderdanen door de Neutraliteit recht souden hebben, om in hunne schepen vyantlycke goederen te mogen laeden, is (onder reverentie) een abuys, dewyl U. Majt. geen Tractaet van Commercie met Haer Ho: Mog: heeft, ende derhalven syne Onderdanen allenlyck soodanige goederen vermogen te vervoeren, die sy konnen affirmeren haer eygen te syn, onder dewelcke de waren van Contrebande niet syn begrepen, alle 't welcke met de constante practycq van alle Natien kan bewesen werden". (**D. G.**, Bil. till dep. till C. Lenthe af $^{20}/_{12}$ 1690). Detsamma förklarade Brüssel-amiralitetet genom resolutioner af $^{15}/_{6}$ 1691 och $^{23}/_{2}$ 1692. (Enligt **S. R.**, till G. Oxenstjerna $^{9}/_{8}$ 1692: Svar att gifva guvernören öfver spanska Nederländerna, markis Gastañaga). Elucidationstraktaten mellan Danmark och Sjömagterna af $^{20}/_{30}$ Juni 1691 öfverensstämmer därmed. Men kort efter finna vi Danmark — förgäfves — anstränga sig att "restablere denne gamle So-regel, fri Skib, fri Gods". (Jfr t. ex. Chr. V:s Dagb. $^{23}/_{11}$ 1691, *Nyt Hist. Tidsskr.* II, 245.)

[2]) År 1694 hade ett svenskt skepp uppbragts till England. Det innehöll bl. a. en del danskt gods, men för öfrigt fans intet, som kunde gifva anledning till konfiskation. Skeppet frigafs, men det danska godset konfiskerades, och Sverige vågade ej utan vidare reklamera det, *eftersom dess traktat med England ej innehölle regeln fritt skepp, fritt gods*, utan befalde envoyén att under hand arbeta för dess restitution. (**S. R.**, till G. Oxenstjerna, $^{29}/_{12}$ 1694). — Någon tid dessförinnan hade ett annat svenskt skepp uppbragts till England: det var destineradt till Portugal och innehöll gods, som tillhörde konungen af Portugal. I trots af Portugals neutralitet gaf äfven detta anledning till tvister, och, då det skett mot passets bokstafliga lydelse, ville England konfiskera t. o. m. skeppet. (*Ib.*, Robinsonska protok. sub. d. $^{3}/_{12}$ 1694.)

huru de krigförande skulle hålla sig förvissade om, att dessa regler följdes. Sålunda uppstod s. k. *visitation* af neutrala skepp. Redan från början af 15:de seklet finna vi visitationsrätten antydd i fördragen [1]; i allmänhet fordrade dessa fördrag dock endast, att de neutrala på anfordran skulle göra "une bonne et juste confession", om de innehade fiendtligt gods eller icke; stundom fordrades bekräftelse med ed. Men efter handelns och kaperiets starkare utveckling blefvo närmare bestämmelser af visitationen nödvändiga. Från och med fördraget af 1632 mellan Frankrike och England finna vi sådana, ofta mycket utförliga. Under 1600-talet öfverensstämma de alla däri, att den krigförande vid visitationen bör inskränka sig till att granska det neutrala skeppets officiella papper för att öfvertyga sig, om skepp och laddning enligt pakterna skola gå fria. Stundom innehöllo fördragen utförliga bestämmelser, om hurudana *skeppspassen* skulle vara inrättade [2]), och obetydliga förseelser härutinnan kunde ofta medföra svåra följder för det neutrala skeppet. Sålunda förekom det, att skepp konfiskerades, emedan passets och konnossementets uppgifter voro stridiga i någon mån (utan att det var tal om krigskontraband eller något dylikt) [3]); emedan de hade dubbla konnossementer [4]); emedan de ändrat den i passet uppgifna kursen (utan att därför hafva gått till fiendtlig ort) [5]); emedan passet var utfärdadt af magistraten och icke äfven af kommerskollegium, eller tvärtom [6]);

---

1) Först i åtskilliga engelska fördrag med Burgund, Genua o. s. v.; det äldsta är fördraget mellan England och Burgund af 1406. (*Hautefeuille*, Droit des neutres III, 18).

2) Det mellan England och Sverige gällande formuläret var särskildt besvärligt för köpmännen. Det fordrade noggranna uppgifter om "quantitate et qualitate mercium" icke endast för ut-, utan äfven för återresan; följaktligen äfven passets förnyande för hvarje resa, hvilket blef så mycket olägligare, som det äfven ålade redarne att *personligen* inställa sig hos den passgifvande myndigheten (kommerskollegium). Borgareståndet beklagade sig häröfver vid riksdagen hos Kongl. Majt. dock förklarade konungen, att saken föga stode att hjälpa. Jfr **S. R.**, dep. till G. Oxenstjerna $^{5}/_{4}$ 1693, Carl XI:s skrifvelse till kanslikollegium $^{23}/_{4}$ 1694, och protok. öfver underhandlingarna med Robinson. Svensk-engelska traktaten af 1661, då den ändtligen af England erkändes, gjorde af dessa och andra skäl konungen mycket bekymmer: "alla de pretexter och invändningar", förklarade han i nämda bref till G. Oxenstjerna, "som af förbemälte traktat utspinnas, äro såsom förgift, hvilket af ett blomster utsuges".

3) **S. R.**, Robinsonska protokollen $^{3}/_{12}$ 1694.

4) Holl. förordn. af $^{9}/_{3}$ 1689 (*Sylvius*, III: xxvii, 61—64); holl. resol. af $^{16}/_{11}$ 1690 (Jfr. **D. G.**, till C. Lenthe $^{18}/_{11}$ 1690).

5) Enligt Generalstaternas resolution af $^{16}/_{11}$ 1690. Jfr **S. R.**, dep. till G. Oxenstjerna $^{24}/_{12}$ 1690.

6) Detta inträffade med skeppet "Karlshamns Vapen", som togs af dunkerkiske kapare, och konfiskerades. **S. R.**, till Palmqvist $^{20}/_{1}$ 1692; jfr äfv. svar till Béthune. Utr. reg. $^{22}/_{3}$ 1692.

emedan skeppet innehade mera gods än skeppet uppgaf [1]); emedan skepparen var en annan än den i passet uppgifne o. s. v. De krigförande magterna voro ej nöjda med de neutrala regeringarnas egna pass; de fordrade dessutom, att de neutrala skeppen skulle skaffa sig äfven deras egna. Detta skedde verkligen undantagsvis; då hände det, att sjömagternas kapare uppbragte skeppen, emedan de tagit franskt pass, under det att Frankrikes kapare uppbragte dem, emedan de tagit engelskt och holländskt. [2]) Detta, ehuru fördragen i allmänhet stadgade, att om passet var oklanderligt, ingen vidare visitation skulle företagas, och att, om i passet fans något oriktigt, ej ensamt på den grund konfiskation, utan till en början endast visitation skulle företagas [3]).

För att efter förmåga motverka dessa våldsamheter, förekom det, att en neutral magt under krigstid förenade sina handelsskepp och sände dem under s. k. *konvoj* af ett eller flere af sina krigsskepp. Detta bruk torde hafva tagit sin början redan samtidigt med att kaparväsendet nådde sin stora utveckling, således förmodligen redan i slutet af sextonde eller början af sjuttonde århundradet [4]). Härmed afsågs icke så mycket att med vapenmagt försvara dem mot kaparne, som att befria handelsskeppen från den besvärliga visitationen. Det var nämligen bruk att ej visitera krigsskepp; för dem plägade befälhafvarens ord vara tillräckligt, och i början lät man denna regel gälla äfven för de handelsskepp, som konvoyerades af krigsskepp, så att befälhafvarens ord utan vidare befriade dem alla. Men sedan konvoyeringen kommit allmännare i bruk, sökte de krigförande småningom tilltvinga sig visitation äfven af de konvoyerade skeppen. Då finner man från medlet af 1600-talet ansatser hos de neutrala att möta våld med våld. Kristina af Sverige befalde 1653, under kriget mellan England och Holland, utrustningen af konvojer, hvilka med våld skulle hindra visitationen; det kom emellertid, på grund af krigets afslutande, icke till stånd [5]). Senare utförde Holland sjelf denna tanke 1656 i Englands krig med

---

[1]) Jfr **S. R.**, Robins. protok. sub d. 19/11 1694.

[2]) Det inträffade bl. a. med skeppet "Påfogeln", som på grund af sitt franska pass af Holländarne förklarades för presumptiv lurendrejare och konfiskerades. Svenskarne gjorde starka argumentationer mot denna presumption. Se **S. R.**, till G. Oxenstjerna 24/12 1690, inneh. svar på nyssn. holl. resol. af 16/11 (n. st.) 1690. Jfr äfven **D. G.**, Danmarks svar på samma resolution, dep. till C. Lenthe 18/11 (g. st.) 1690.

[3]) Härom erinrade de neutrala magterna ständigt, men förgäfves. *Hautefeuille* (Droit mar. 199—200) gör af kaparnes "visitation" en skildring, hvilken akterna nogsamt bestyrka.

[4]) Se t. ex. *Hautefeuille*, Droit des neutres III, 113.

[5]) *Pufendorf*, De reb. suecic: XXV, § 41.

Spanien[1]). Men förgäfves sökte Holland förmå England att *fördragsmässigt* erkänna konvoyerade skepps frihet från visitation; det strandade på Cromwells hårdnackade motstånd [2]). Frågan förblef sväfvande under hela denna period; intet fördrag afgjorde den [3]). Emellertid befallde Carl XI och Christian V 1691 sina konvojer att ej tillåta visitation [4]). Svensk-Danska förbundet af 1691 var det första fall af en förening mellan neutrala magter för att konvoyera handelsskeppen.

Tillvägagåendet vid *uppbringningen*, då sådan med eller utan skäl företogs, synes i olika fall ha varit ganska olika [5]). Ofta tvang kaparen, under hvarjehanda hotelser, t. ex. att bränna skeppet m. m., det neutrala skeppet att utbetala en större eller mindre penningsumma såsom lösen (*"rançon"*), och detta förfaringssätt godkändes af de krigförandes amiralitetsdomstolar [6]). Redan *Il consolato del mare* innehåller bestämmelser, som visa, att detta gamla sjöröfvarbruk vid tiden för dess affattande ansetts auktoriseradt [7]), men därefter synes det hafva råkat i glömska under lång tid och först nu, mot slutet af sjuttonde århundradet, åter upplifvats [8]).

En särskild svårighet uppstod, om ett skepp, neutralt eller fiendtligt, uppbragtes af en kapare, och sedan fråntogs denna af ett skepp af motsatta partiet.

---

[1]) Ruyter konvoyerade i Maj 1656 med 7 krigsskepp en flotta af holländska handelsskepp, kommande från Cadiz. Han mötte en engelsk eskader, som måste nöja sig med hans förklaring, att han ej hade ombord något, som tillhörde konungen af Spanien. (*Wheaton,* I, 194—195).

[2]) Utförligt härom hos *Wheaton* I, ss. 193—196, efter *Thurloe's* State Papers.

[3]) Jfr *Cauchy,* II, 226 och *Hautefeuille,* Droit mar. 203.

[4]) Också få vi af det följande se, att sjömagterna stundom uppbragte både konvojer och handelsskepp.

[5]) I början af kriget företogo sig sjömagterna att vid anträffandet af neutrala skepp, destinerade till Frankrike, icke endast konfiskera skepp och gods, utan t. o. m. matroserna, hvilka de fördelade på sina krigsskepp. Liknande fall förekommo äfven sedan. Jfr **D. G.**, till C. Lenthe $^{9}{}_{7}$ 1689. Det var denna gång holländske vice-amiralen Allemonde, som företog sig en sådan våldshandling *före* engelsk-holländska konventionens underteckuande.

[6]) Detta passerade t. ex. med skeppet "Fyffhusen", som dock just genom hotelse att uppbrännas af kaparen tvungits till löfte om rançon. Det var franska amiralitetet, som fälde utslaget. Se **S. R.**, memor. till D'Avaux af $^{4}{}_{3}$ 1696 (i Utr. Reg.).

[7]) Se t. ex. *Il Consol. del M.* CLXXXV (230), hos *Pardessus,* II, 208.

[8]) Jfr *Martens,* 81 ff; *Hautefeuille,* Droits des neutres III, 262. *Franska* ordonnansen af 1681 var enligt *Martens* den första lag i senare tider, som uttryckligen tillät det; i *Holland* däremot förbjöds det genast (*Martens,* 82, b). I *England* synes det vid denna tid ännu ej hafva varit uttryckligen hvarken förbjudet eller tillåtet; senare förbjöds det mycket strängt: rançonnerande blef likställdt med sjöröfveri (*Martens,* 85, b).

Då uppstod den frågan, huruvida "*reprisen*", såsom det för andra gången eröfrade skeppet kallades, skulle återställas till sin ursprunglige egare eller tillfalla det återeröfrande skeppet. Enligt bestämmelser i *il Consolato*, hvilka egentligen stödde sig på romerska rätten [1]), var det regel, att eröfradt skepp blef eröfrarens tillhörighet, först sedan han fört det till en säker plats (*intra præsidium*) [2]); om återeröfringen skedde dessförinnan, så kunde således återeröfraren icke uppställa grundade anspråk på skeppet, som aldrig verkligen tillhört den förste eröfraren, utan skeppet borde då återställas till den ursprunglige egaren, mot lämplig ersättning åt återeröfraren [3]). Senare uppkom den åskådningen, att kaparen endast behöfde hafva innehaft prisen en viss tid, hvilken oftast bestämdes till 24 timmar; efter förloppet af denna tid räknades den såsom hans [4]), och vid en därefter följande återeröfring kom prisen, antingen helt och hållet, eller delvis, att tillfalla återeröfraren [5]). Dessa bestämmelser utsträcktes åtminstone under början af ifrågavarande krig af de krigförande magterna orättvisligen till neutrala skepp, äfven i sådana fall, där den förste kaparen af sin egen amiralitetsdomstol dömdes till böter för olagligt uppbringande af det neutrala skeppet, och den neutrale egaren således kunde antagas hafva återfått sitt skepp, om ej reprisen inträffat [6]). I fråga om repriser, såsom i alla andra fall, finna vi, att

---

[1]) Jfr t. ex. Fragm. 5, § 2, Dig., lib. 49, tit. 15.

[2]) Hufvudstället *Cons. del M.* CCXLV [290], hos *Pardessus*, II, 338—339.

[3]) Denna kallades senare *bärglön*, likasom vid skeppsbrott, ehuru fallet, som man finner, behandlades annorlunda än vid skeppsbrott.

[4]) Nämligen för afgörandet af repriser, ty i allmänhet hade kaparen ingen rätt till sin pris, förr än amiralitetets dom fallit.

[5]) *Franska* ordonnansen af 1681 tillerkänner återeröfraren, på nämda vilkor, *hela* reprisen. Likaså de vid denna tid gällande *Spanska* kaparförordningarna; jfr Brüssel-amiralitetets ofvannämda utslag. Men påståendet i samma utslag (se **S. R.**, till G. Oxenstjerna $^{9}/_{8}$ 1692), att denna uppfattning var allmän i hela Europa, håller ej streck. *Holland* hade ända sedan 1625 följt den motsatta principen, att tillerkänna återeröfraren endast en del af reprisen, hvars storlek berodde på den tid, hvarunder reprisen innehafts af den förste eröfraren. År 1689 förenade *England* och Holland sig om denna samma princip: den procent, som tillföll återeröfraren, varierade från $^{1}/_{8}$ till $^{1}/_{2}$ af skeppets värde. Denna bestämmelse upprepades för Englands räkning genom förordningen af 1692. (*Hautefeuille*, Droit marit. 224). *Sveriges* sjölag af 1667 tillerkände återeröfraren $^{2}/_{3}$ af reprisens värde, oafsedt tiden, hvarunder skeppet innehafts af den förste eröfraren; denna bestämmelse gälde t. o. m., om återeröfraren var ett krigsskepp. I *Danmark* gälde enligt Christian V:s lagbok ungefär samma bestämmelser som i Frankrike.

[6]) Jfr **S. R.**, till G. Oxenstjerna $^{17}/_{10}$ 1691. I början kräfde de neutrala af den förste eröfrarens regering ersättning för den "bärglön", som återeröfraren afdrog på reprisen (**S. R.**, Utr. reg. $^{16}/_{12}$ 1691); men senare finna vi, att åtminstone Holland (6 Maj 1692) utfärdade

de krigförande utsträckte sina våldsamheter långt öfver sina egna regler; ja, det inträffade, att skepp, som anhållits af kapare, och sedan frivilligt släppts af dessa, långt efteråt konfiskerades af det motsatta partiet, under förevändning, att de voro repriser från fienden [1]).

För att afgöra de mångfaldiga rättsfrågor, till hvilka kaperierna gåfvo anledning, hade, såsom ofvan nämdes, redan sedan lång tid tillbaka, inrättats s. k. *prisdomstolar*, uti hvilka vanligen en amiral förde ordet [2]). Äfvenså fans det vid denna tid i allmänhet en öfverdomstol öfver amiralitetet; i Frankrike konungen i "le conseil des finances", i England "the lords of appeal", i Holland en delegation af General-staterna själfva. Alla fördrag i sjuttonde seklet öfverensstämma däri, att priserna för att blifva kaparens lagliga egendom skulle tilldömas honom af sådan domstol [3]). För att ett neutralt skepp skulle frikännas, fordrades emellertid ej endast, att den neutrale egaren skulle bevaka sin rätt vid amiralitetet; man ville t. o. m. pålägga honom *onus probandi* [4]). För öfrigt följdes naturligtvis vid dessa processer olika former i de olika länderna; isynnerhet de engelska amiralitetsdomstolarne synas hafva gjort många svårigheter vid att låta de neutrala utfå sin rätt [5]).

---

en förordning, hvari befaldes, att sådana repriser skulle fråndömas kaparne (**S. R.**, svar till Gastañaga 9/8 1692). Det var Sveriges ideliga klagomål, som åstadkommit detta. Senare, då Frankrike skärpte sitt förfarande mot de neutrala, fick dock Sverige anledning att ångra sig.

[1]) Detta lär hafva inträffat t. ex. med skeppet "Tre laxar", enligt **S. R.**, till G. Oxenstjerna 17/10 1691. Å andra sidan fordrade Sverige ersättning af den förste kaparen t. o. m. i sådana fall, där skeppet af honom frivilligt lösgifvits, men därpå, till följd af uppehållet, råkat ut för vidriga vindar, och sålunda kommit i händerna på andra kapare af samma eller motsatt parti. Detta var fallet t. ex. med skeppet "Anna Maria", som först togs af en "Zeuw", och därefter "af konträr vind fördes till en spansk kapare", enl. **S. R.**, Carl XI:s instr. för "skeppskommissionen" af 10/9 1691, (i "Kommiss. ang. holl. Caper. åren 1691—94). Konungen befalde, att "Anna Maria" skulle uppsättas på pretentionslistan till v. Haren.

[2]) I början användes det från arabiskan lånade ordet *amiral* om chefen för privata sjöutrustningar; i denna betydelse förekommer ordet i *Il Consolato*. Sicilien var den första stat, som gaf denna titel åt befälhafvaren för sin flotta, 1142. I England förekommer benämningen amiral i denna mening sedan 1216, i Frankrike åtminstone sedan 1284. Då det senare blef vanligt att utdela *lettres de marque* åt privata skepp, fingo dessa amiraler högsta domsrätt öfver priser m. m. Sålunda finnes, ss. ofv. nämdes, en fransk förordning härom af 1400 o. s. v. Jfr isynnerhet *Martens*, 32, h. Äfven *Cauchy* I, 349.

[3]) Jfr *Hautefeuille*, Droit marit. 211.

[4]) Jfr t. ex. **D. G.**, Amerongens mem. 19/29 Dec. 1690 (bland dep. till C. Lenthe 1690).

[5]) Härpå lämna underhandlingarna med Robinson (**S. R.**) talrika bevis.

För den händelse, att prisen af domaren frånkändes kaparen, gaf *skadeersättningen* åt egaren anledning till åtskilliga invecklade frågor. De neutrala fordrade vanligen, att kaparens regering skulle vara ansvarig för skadan, och, såsom vi skola se, lyckades det delvis de nordiska rikena att af Holland genomdrifva ersättning genom formligt fördrag. Denna ersättning utgick ej blott för direkt skada på skeppet; för godset, beräknadt till försäljningspriset på destinationsorten, och för frakten, äfvenledes beräknad till destinationsorten, utan också för den s. k. lucrum cessans, d. v. s. den förtjänst, egaren hade kunnat hafva af skeppet, om han fått bruka det, samt för 6 % ränta på alla dessa summor, för det fall, att lucrum cessans var ovanligt stor och skeppets qvarstadstid 1 år eller mera [1]). Men de politiska påtryckningar, under hvilka dessa fördrag kommo till stånd, göra det högst otroligt, att de kunna anses gälla såsom norm för de vanliga förhållandena. Det allmännaste tyckes snarare hafva varit, att de mägtiga sjöstaterna lämnade de svaga neutralas anspråk nästan utan allt afseende. Väl egde de neutrala ett korrektiv i de ofta fördragsmässigt erkända *repressalierna* [2]), hvilka merändels bestodo i beslag af de skepp, tillhörande den fördragsbrytande magtens undersåtar, som befunno sig i den neutrala statens hamnar, eller eljes voro lätt åtkomliga. Detta medel försöktes verkligen med mer och mindre framgång under kriget af 1689 upprepade gånger af Danmark och Portugal [3]).

Sammanfatta vi i några ord hufvuddragen af ofvanstående redogörelse, så finna vi, att de neutralas ställning enligt gällande folkrätt och traktater icke var så ofördelaktig, jämfördt med nuvarande uppfattning, som man möjligen kunde förmoda. Fördragsmässiga *hjälpkårers* afsändande upphäfde ej neutraliteten. Det neutrala *farvattnet* gälde såsom okränkbart. För bindande *blokad* fordrades enligt den allmänna uppfattningen dels dess effektivitet, dels notifikation. Angående farten *mellan* icke blokerade krigförande hamnar var man tveksam; snarare böjd att tillåta den mellan hamnar af samma parti än mellan sinsemellan fiendtliga hamnar. *Kontraband* voro enligt gällande folkrätt endast vapen och saker, "apterade" för krigsbruk. Straffet för ertappadt kontraband var konfiskation af kontrabandsvarorna, men ej af skeppet och det öfriga godset.

---

[1]) För utförliga upplysningar härom, se isynnerhet S. R., akterna rörande satisfaktionsunderhandlingarna med Holland och England.

[2]) Därvid bestämdes vanligen, att den förfördelade parten först skulle anföra formliga klagomål och därefter under vissa månader afbida satisfaktion, innan repressalierna företogos.

[3]) Jfr ned.

Regeln *fritt skepp, fritt gods* hade väl ej hunnit att erkännas såsom egentligt internationel princip; dock var den införd i nästan alla fördrag; äfvenså den omvända regeln *förfallet skepp, förfallet gods. Visitationen* skulle enligt traktaternas vanliga lydelse inskränka sig till granskning af passen, och först om dessa befunnos oriktiga, utsträckas till varorna. I fråga om *repriser* gälde endast i Frankrike och Spanien den stränga uppfattningen, att de (under vissa förutsättningar) helt och hållet gingo förlorade för den ursprunglige egaren; enligt sjömagternas lagar kunde hans förlust ej komma att uppgå till mera än högst hälften af skeppets värde. Vidare funnos af gammalt särskilda *domstolar*, som hade att döma hvarje fall af uppbringning enligt alla dessa regler, och slutligen hade de neutrala i allmänhet i traktaterna förbehållit sig *repressalier* in casu denegatæ justitiæ. Sådan var ställningen vid krigets utbrott.

Hade dessa bestämmelser blott följts i praxis, så hade de neutrala ej haft skäl att beklaga sig. Men tyvärr var förhållandet helt annorlunda. Ofta förut hade det händt, att enstaka sjömagter vid krigets utbrott godtyckligt annullerat de gällande högtidliga traktaterna, och på ett eller annat sätt förändrat deras bestämmelser till de neutralas förfång. Men i sådan utsträckning, som det nu skedde genom engelsk-holländska konventionen af Augusti 1689, hade det hittills ej förekommit. Under förevändning af en blokad gingo de, såsom vi sett, ända derhän, att utan minsta restriktion förbjuda alla neutrala all handel med deras fiende. Deras förening gjorde denna våldsåtgärd fruktansvärd, och därtill var det så godt som afgjordt, att Frankrike ej skulle underlåta att vidtaga reciproka åtgärder och hindra all handel på England och Holland, hvartill dess flotta, som var lika stark som båda sjömagternas tillsammantagna, väl kunde sätta det i stånd. En gång denna praxis införd, var det föga tvifvel, att stormagterna skulle veta att bibehålla dem.

Att utförandet i början ej stannade under intentionerna, det finna vi, oberäknadt många andra bevis, af följande skildring af kaparnes framfart mot handelsskeppen, i ett bref från Carl XI till Gabriel Oxenstjerna: "Dhe beskiuta och bestijga dem, plundra dem, slå och fängsla folket, twinga dem till sig om Bord, försättia en dhel på sina caperskepp, och nödga dem till sådane förrättningar, uti hwilka dhe eij wilia wåga sina egne Båtzmän, så at dhe ock därigenom må råka om Lijf och lefwerne; dhe släpa dem och skeppen med sig kring wida hafwet i sine Courser och Caperijer, föra dem ifrån det ene landet och Konunga Rijket till det andra, försegla dem på grund och klippor, och när dhe enteligen föra skeppen hemm i General Staternes hamnar, då blijr och där allahanda egenwillighet

och wåldsamhet brukad emot dhem: Man tager bort alle Papper och Documenter, man insätter folket i svåra fängelser tillsammans med landsens fiender, spijsar dem med wattn, förmenar dem at tala wijd någon eller ock att skrifftel. communicera Kl. Maij:ttz Ministrer eller sine Redare och correspondenter sitt tillstånd; man tubbar och hootar dem at bekänna osanning och där med förråda skepp och gods, man twingar dem at i fängelset undergå interrogatorier och Inquisitioner, man chicanerar och oppehåller dem med swåre, långe och kostsamme Processer, man tager och Prätexter af eensidig Lag och Ordinantier att döma skepp och gods under Confiscation, sättiandes Pacterne afsijdes som rätte Lagen äre i slijka måhl. Det händer och, at om skönt General Staterne, då saken kommer för dem, resolvera för reclamanten, så vägra, opskiuta och eludera icke des mindre underdomarne och Caperinteressenterne Executionen: och då det händer at dhe see skeppet böra restitueras, wräkes det först afsijdes i sådane hamnar hwarest det fastnar och lijder skada: eij heller tillhålles Caparen at restituera det spolierade och gifwa satisfaction för skadestånd och injurier, fast mindre blijr han för sine Contraventioner och wåldsamheter med tillbörligit straff ansedd som Pacterne förmå, utan Skepparen, som är worden till sin och sitt Folks personer, till Skepp och Gods wåldsaml. och fientl. hanterader såssom förbemält, måste än ytterligare betala Caparn hans omak och præmiera honom för hans missgärning. - - Enär Wij desse procedurer betrakte, finne Wij hwar ock en particularitet där af, löpa twärt emot det som man i Commercie Tractaten slutit hafwer [1]).

I sanning måste man, med denna skildring för ögonen och i betraktande af de krigförandes öfverlägsna magt, instämma i Hautefeuilles yttrande: "En 1689, le commerce neutre fut sur le point d'être anéanti." Men samme författare fortsätter: "Lyckligtvis förenade sig tvänne skenbart svaga folk för att försvara sina rättigheter; Danmark och Sverige slöto den första väpnade neutralitetsalliansen och tilltvungo sig af de krigförande tillåtelsen att existera. Om sådana allianser en gång kunde komma att ingå i verldens sjörättsliga bruk, skulle de krigförandes tyranni snart omintetgöras och man skulle komma därhän att grundlägga ett jämvigtssystem på oceanen. . . .

Dessa tvänne folk började från denna stund det högsinnade motstånd mot de krigförandes despotism på hafvet, som vi skola se dem fortsätta ända till

[1]) **S. R.** Till G. Oxenstjerna $^{29}/_{8}$ 1690.

början af 19:de seklet, med en ihärdighet och ett mod, som alla folk borde beundra, men framför allt efterlikna; ett motstånd, som qväfdes i vågor af Danmarks blod, men för att pånyttfödas — jag hoppas det — större, starkare och mera i stånd att ändtligen upprätta en jämvigt på hafvet, hvars öfverhängande nödvändighet våra fäder alltför länge hafva misskänt [2]).

---

[2]) *Hautefeuille,* Droit mar., 182, 185.

III.

Den väpnade neutralitetens förberedelse genom defensivförbundet mellan Sverige och Danmark af den 1 Febr. 1690.

Då vi nu öfvergå till att framställa de underhandlingar mellan de nordiska rikena, hvarigenom den väpnade neutraliteten förbereddes och kom till utförande, torde det ej vara öfverflödigt att kasta en hastig blick på de personligheter, som vid denna tid ledde de båda länderna och särskildt deras utrikespolitik.

Om *Carl XI:s* allmänna inflytande på Sveriges utrikespolitik är det ganska svårt att bilda sig någon bestämd mening. Det häpnadsväckande omfånget af konungens arbete är bekant nog. Dag efter dag hela året om, steg han upp kl. 5, och knappt förflöt någon timme, då han var ledig från statsaffärer [1]; den enda "hvila", han unnade sig, bestod i dessa ytterligt forcerade ridter och resor, hvilka i hastighet uppdrefvos till det dubbla af en skicklig kurirs [2]. Likasom han i allmänhet icke lät någon regeringsåtgärd, från de största till de minsta, passera sig oåtspord, så synes han äfven för de utrikes angelägenheterna visserligen såtillvida hafva bibehållit afgörandet i sin hand, som han icke lät något beslut fattas, utan att särskildt hafva förehaft det och deltagit i öfverläggningarna. Men just hans ihärdiga fördjupande i de inre och krigsangelägenheterna gåfvo honom ständigt tankar i hufvudet, som ej läto honom hinna med att sätta sig in i alla enskildheterna af den högst invecklade europeiska diplomatien. Ej heller låg hans håg så mycket åt detta håll, riktad, som den var, i främsta rummet på de omedelbart handgripliga praktiska resultaterna. Därtill kom, att han hvarken af naturen hade den blick för den yttre politiken, som kunde satt honom i stånd att självständigt utstaka hufvuddragen för den utrikes ledningen, eller genom en särskild uppfostran den stränga för-

---

[1]) (Robinson), *An account of Sueden*, (Lond. 1738) s. 238.

[2]) Enligt *d'Avaux* var det dessa våldsamma ridter, som lade först nästan alla konungens följeslagare och slutligen äfven honom själf i en förtidig graf. (*De Wijnne* II, 57.)

beredande skola, som var oundgänglig för att på egen hand välja och besluta i utförandets detaljer. Det är nästan blott *en* gång, som vi finna konungen personligen hafva fasthållit och genomdrifvit en positiv politisk princip: det var i den holstein-gottorpska frågan och hans hållning däruti betingades uteslutande af familjehänsyn. Hans onekligen konseqventa motvilja mot Frankrike och Ludvig XIV kan ej i egentlig mening anses för en politisk princip: den betingades icke, såsom hos Oranien, af hänsyn till den europeiska jämvigtens intressen, utan hvilade på helt och hållet personlig grundval; dessutom mildrades den med tiden. Man kan därför säga, att Carl XI alltifrån Altonatraktatens undertecknande för den yttre politikens vidkommande inskränkte sig till den allmänna och negativa grundtanken att till det yttersta bevara freden, hvilken han behöfde för genomförandet och betryggandet af sina planer i det inre. Af utländska diplomater ansågs Carl XI i allmänhet otillgänglig. Härtill bidrog redan den omständigheten, att han af främmande språk talade endast tyska, ehuru visserligen detta lika väl som sitt modersmål. För franska, som redan nu var det allmännaste språket diplomater emellan, hyste han liksom sin son, en formlig aversion [1]. Men orsaken till hans svårtillgänglighet låg ännu mera i en viss tillbakadragenhet, man skulle nästan vilja säga inbundenhet, i hans natur, som gjorde, att han själf sällan direkt uppmuntrade försök att närma sig hans person. Likväl synes han, sedan en gång denna skorpa af blyghet genombrutits, hafva varit ganska umgängsam, såsom så ofta fallet är med detta slags karaktärer. Warwick, som af Carl II år 1680 sändes såsom envoyé till Sverige, lade från första stund ifrigt an på att vinna närmare tillträde till konungens person. Han lärde sig för detta ändamål litet tyska och underhöll därmed Carl XI, utan att låta sig stötas tillbaka af hans skenbara slutenhet; till en början undvek han omsorgsfullt att gå in på politiska frågor, och sysselsatte sig endast med hvardagliga samtalsämnen. Inom kort tid lyckades han vinna konungens synnerliga ynnest; konungen uppsökte Warwick, hvar han fann honom [2]. Äfven Jens Juel, då han 1693 såsom Danmarks ambassadör kom till Stockholm, lyckades genom liknande medel helt och hållet intaga konungen till sin fördel. I hvarje depesch gifver han ord åt sin förvåning öfver den allmänna uppfattningen af konungens person såsom sluten och otillgänglig; han finner honom tvärtom i hög grad sociabel, och förklarar

---

[1]) *Robinson*, s. 235.
[2]) *Ib.*

det gängse omdömet ur de främmande diplomaternas bristande menniskokännedom [1]).

Chefen för Sveriges utrikespolitik, presidenten i kanslikollegium, såsom han numera, efter riksämbetenas upphäfvande, kallades, var *Bengt Oxenstjerna*. Han var icke blott den formelle, utan äfven på det hela taget ända till Carl XI:s död, den verklige ledaren af den svenska diplomatien. Grefve Bengt var en alltigenom reflekterad natur, i långt högre grad, än vanligen förhållandet är inom den svenska nationaltypen; däremot hade han ett vida mindre mått af omedelbar begåfning. Hans statskonst utmärkte sig ingalunda för vidsträckt blick vid planernas uppgörande, lika litet som för djärfhet vid deras utförande [2]). Det är därför, som hans figur i fäderneslandets historia icke framträder med en relief, som motsvarar vigten och långvarigheten af hans ställning. Men de egenskaper, som så mycket mera karakterisera hans politik, äro besinningsfullhet, slug beräkning och utomordentlig ihärdighet. Hans naturliga anlag i dessa afseenden understöddes af en lång erfarenhet, samlad ända sedan westfaliska fredens tid [3]). Hans kunskaper gingo vida öfver statsaffärernas och statsvetenskapernas gränser; inom nästan alla den tidens discipliner hade han vidsträckt beläsenhet, och det säges, att vid de latinska orationer, som han stundom såsom universitetskansler höll i Upsala, han vida öfverglänste universitetets samtlige professorer [4]). Men vid allt, hvad han gjorde, var det för honom ett nödvändigt vilkor att vara väl förberedd; hvarje extemporeradt uppträdande låg honom emot. I öfverensstämmelse därmed var personligt mod ej hans starka sida, och allraminst handlingens omedelbara mod, "*le courage de deux heures après minuit*", för att använda Napoleons bekanta uttryck. Därför blef han nästan alltid förbryllad och försagd vid ett plötsligt hinder eller inför en mera oreflekterad naturs häftiga uppträdande. Själf opponerade han sig aldrig rakt och uttryckligt mot något, om det var honom aldrig så mycket emot; ofta påtog han sig en min af medgörlighet gent emot en fråga, just då han i hemlighet var som mest besluten att motarbeta den. Mot denna karaktärens läggning svarade hans yttre uppträdande. Han hade nedlagt ett otroligt

---

[1]) Enligt *Juels* relationer, **D. G.**

[2]) "I statssaker" yttrade han en gång i en rådsöfverläggning, "måste man alltid figurera sig *casum pessimum*, och sedan, om man den kan undgå, hålla sådant *pro lucro*". (**S. R.**, Rådsprot. $^2/_1$ 1691).

[3]) "*Diabolus multa scit, quia multae aetatis est*", citerade *Stockfleth* med allusion på honom. **D. G.**

[4]) Jfr. *d'Avaux* hos *de Wijnne.*

arbete på allt hvad som angick etiketten och de yttre maneren [1]), och hade uppnått mästerskapet, så långt det genom enträgen öfning kan vinnas. Men äfven här saknade han frihet och "abandon", och hade därför ej heller, i trots af all formernas fulländning, det personligen vinnande, som så sällan förekommer utom i förening med dessa egenskaper. Icke desto mindre visste han att i en alldeles ovanlig grad göra sig respekterad af de utländska diplomaterna och vid deras hof. Därtill bidrog framför allt, oberäknadt hans säkerhet i de yttre maneren, hvilket på denna tid betydde mera än någonsin, detta drag af genomtänkthet och sammanhang i hans natur, som i längden sällan förfelar att imponera på människorna. Han glömde sig aldrig, lät aldrig tungan löpa undan tankens tygel, visade aldrig spår af denna oroliga ifver, som är så utmärkande för de karaktärer, som sakna medelpunkt och fast jämvigt. I stället gjorde han intryck af en människa, som i hvarje minsta nerv var vaksam öfver sig själf och andra, som var beredd att med yttersta seghet försvara hvarje tum af sin ställning, och som på förhand tänkt ut de olika möjligheterna i alla detaljer och hade svar färdigt för allting. Endast genom plötsliga *coups de main* kunde han rubbas; dock hemtade han sig snart efter den första förskräckelsen och förstod vanligen att, sedan han fått tid att samla sig, lätt reparera den lidna skadan och t. o. m. göra sin position ännu starkare. Därför kommo de utländska diplomaterna snart nog till samma slutsats, som D'Avaux senare uttalade: *Il faut ou le perdre ou le gagner* [2]). Vid diplomatiska underhandlingar var han en mästare i att så lägga sina ord, att svaret hvarken blef afgjordt ja eller nej, men väl kunde låta sig utläggas på båda sätten, efter omständigheterna. Diplomaterna förtviflade, och gjorde hundratals försök att af honom framlocka *more matter with less art*, men resultatet blef raka motsatsen. Den fulländade form, hvari han förstod att kläda sitt uppträdande, gjorde honom oantastlig; det var omöjligt att nalkas honom med förebråelser eller öfverhufvud komma honom nära in på lifvet.

Dock låg Oxenstjernas säkraste stöd hvarken i hans egen erfarenhet eller hans anseende inom den diplomatiska verlden: det utgjordes af öfverensstämmelsen mellan den försigtiga karaktären af hans politik och konungens alltbeherskande tanke i den yttre politiken: fredens upprätthållande *quand même*. Striden mellan Oxenstjerna och hans motståndare var ej blott en strid mellan

---

[1]) "Han er en mand fuld af ceremonier och pointiller", säger Jens Juel om honom (D. G., Juels rel. af $^{22}/_{4}$ 1693).

[2]) *D'Avaux* hos *de Wijnne*, I, 82.

det ena och andra europeiska partiet: för konungen var det framför allt en strid mellan den lugna, betänksamma politiken å ena sidan, och de äfventyrliga, vidtutseende planerna å den andra. T. o. m. d'Avaux, som snarare än någon annan kunde väntas vara partisk för hans motståndare, karakteriserade dem alla såsom *étourdis* [1]); det fattades dem en man af Oxenstjernas slag. En annan omständighet, som stärkte Oxenstjernas ställning, var konungens antipati för Frankrike. I trots af sin reflekterade natur, tillhörde nämligen Oxenstjerna det fåtal af politiker, som lifvet i ända fasthålla samma sympatier: han var och förblef en afgjord anhängare af huset Habsburg och motståndare till Frankrike.

Motpartiet, om något sådant fans, gaf ännu inga lifsyttringar. Det fattades dem organisation och sammanslutning. Ej heller hade de ännu de hållpunkter i den yttre politiken, som senare uppstodo: sjömagternas handelstvång och Sveriges mediationstillbud.

I en helt annan anda gick ledningen af det danska kabinettet. Detta stod i samband med Danmarks inre förhållanden. *Christian V:s* mesta håg låg åt det militära; han underhöll en för sitt lands storlek och för denna tid högst betydlig krigsmagt till lands och sjös. Det minsta antalet af detta folk var Danskar; i allmänhet utgjordes de af värfvade äfventyrare från alla länder [2]): Tyskland, Polen, Holland, Skottland, Irland o. s. v. Att i fredstid underhålla denna massa folk — vid tiden för Altonakongressen utgjorde hären föga under 40,000 man [3]) — måste naturligtvis i högsta grad betunga det lilla landet [4]). Därför finna vi Danmark under denna tid så ifrigt erbjuda sina stridskrafter än åt det ena, än åt det andra partiet. Att bortlega trupper var för Danmark icke ett umbärande, utan en fördel. Det egde då en i krigsfall disponibel härstyrka, som det slapp att i fredstid underhålla, och som dessutom inbragte "hyra" eller subsidier. Under det att Carl XI, som hade en fast synpunkt i de inre förhållandenas omge-

---

[1]) D'Avaux hos *de Wijnne*, I, 83.

[2]) Om värfningssystemets inträde i danska arméväsendet efter kriget med Sverige, jfr *Holm*, I, 430 ff.

[3]) Härom se *Holm*, I, 431—432. Enligt *Molesworth* (s. 78 ff.) synes styrkan ännu 1692 hafva utgjort 32,000 man utom de 7,000 som lämnades till Wilhelm III enligt fördraget $^{15}/_{8}$ 1689, hvarom se ned. Därtill kom en sjömagt af 32 större krigsskepp (26—100 kanoner) och nära 13,000 matroser. *Ib.* s. 89.

[4]) *Molesworth* anslår konungens årliga inkomst till c. 2,222,000 Rdr. (*Ib.*, 77). "Whether the Income", säger han, "bears proportion to all these Expences, and would be sufficient without the Assistance of foreign Money, is left to the Determination of such as are skill'd in calculating" (s. 93).

staltning, ej afskydde någonting så mycket som krig och med största förtrytelse såg sitt folk "till slacktebänk föhras," [1]) var Christian V ej långt ifrån att göra spekulationer i sina arméer.

I olikhet med Carl XI, var konung Christian, som sagdt, föga lagd för statsaffärer; likväl sysselsatte han sig, att döma af de s. k. dagböckerna, icke så litet just med diplomati. Dock är det väl troligt, att *geheimekonseljens* inflytande äfven häri var öfvervägande [2]). Bland dessa var *Gyldenlöve*, naturlig son till Fredrik III, och således Christian V:s halfbror, den främste i rang. Han hade varit den vackraste karl i Danmark och gälde ännu för att vara den utan jämförelse främste "Levemand" i konungariket, men blandade sig numera föga eller intet i affärerna. Fredrik III hyste stor ömhet för honom och säges t. o. m. hafva varit betänkt på att göra honom till *konung* i Norge. Han fick nu nöja sig med titeln af vicekonung. — Med mera skäl skulle man kunna betrakta den senare storkanslern, d. v. öfverhofjägmästaren *Reventlov*, såsom Danmarks utrikesminister: till honom vände sig de utländska diplomaterna alltid i främsta rummet. Han var född Holsteinare, och liksom Gyldenlöve, af stor yttre begåfning; till inre begåfning och kunskaper däremot medelmåttig. Sedan han emottagit sin ställning, förstod han emellertid att upparbeta sig öfver förväntan. — Geheimerådet *Jens Juel*, bror till den berömde amiralgeneralen, hade äfven stort inflytande på den yttre politiken. Juel var en liten och mycket korpulent man; under en flegmatisk, fåordig och skenbart rättframs yta dolde han en betydlig portion list och behändighet, framför allt i diplomatiska, men äfven i andra angelägenheter. Han var lika skicklig i att locka ut hemligheter af andra som i att själf dölja sådana [3]). Såsom en man af gammal adel, misstänktes han att i sitt hjärta vara emot den nya regimen i Danmark. Emellertid kunde man ej undvara honom "where there was such a scarcity of good heads", efter hvad Molesworth påstår, och "han användes därför i alla särskildt svåra saker, dem han behandlade med stor skicklighet och framgång." — Men den, som ansågs hafva största inflytandet i danska geheimerådet var *Ehren-*

---

[1]) S. R., Carl XI:s bref till B. Oxenstjerna $^{15}/_{7}$ 1690.

[2]) Enligt *Molesworth* (104—105), till hvilken äfven *Holm* (I, kap. 2, not 32) ansluter sig, voro år 1692 endast *fem* af geheimeråden medlemmar af konseljen: *Gyldenlöve, Reventlov, Juel, Ehrenschild* och *Plessen*. (Den sistnämde befann sig 1689 i England, där han tillhörde prins Georgs hofstat; senare öfvertog han ledningen af Christian V:s finanser). Samtlige geheimerådens antal gick eljes ofta upp mot 20 (aflönade).

[3]) Jfr *Vaupel*, I, 63.

schild. Han var född Elsassare och hette ursprungligen Biermann, men adlades af Christian V. Han var af svag konstitution och uppehöll sig nästan ständigt i Hamburg, under förevändning att Hamburgs luft vore nödvändig för hans helsa, men i verkligheten för att sköta Danmarks affärer i denna stad. Härifrån sände han hvarje vecka sina råd till de öfriga geheimeråden i Köpenhamn, hvarefter desse i allmänhet inrättade alla sina öfverläggningar. Han var en mycket slug man, men hade ej högt anseende för redlighet [1]); han var utomordentligt skicklig i att draga en underhandling ut på tiden. De utländske diplomaterne kallade honom *pater difficultatum* och påstodo, att han var en mästare i att finna *nodum in scirpo.* "Man kunde aldrig förmå honom att säga, att något var så eller så, vore det ock klart som solen, utan "*cela peut être*", hvarmed han alltid lämnade ett hål öppet att krypa ut igenom." — Oberäknadt de nämda geheimeråden, fans det ännu en annan person, som utöfvade stort inflytande på utrikes angelägenheterna. Det var öfversekreteraren i det tyska kansliet, *Balthazar von Jessen.* Genom hans hand gick hela den diplomatiska korrespondensen, han uppsatte alla projekter o. d., och var alltid en af de kommitterade vid underhandlingar med främmande magter. Han var ännu icke 40 år, i sitt uppträdande mycket höflig och undfallande, ända till affektation; han talade åtskilliga språk "very well and very much", genom hvilket senare han ofta gaf dem, som underhandlade med honom, fördelar i händerna. Enligt Molesworth hade han "endast ett medelmåttigt anseende såväl för karaktär som för begåfning"; icke desto mindre lät Reventlov, hvilken, såsom nämdt, till formen var att anse såsom den danska utrikespolitikens ledare, sig i hög grad påverkas af Jessen. Denne åter i sin ordning styrdes af Ehrenschild, som var hans svärfar [2]).

Såsom vi sågo, hade, under tiden före Altonafördraget, den holstein-gottorpska restitutionsfrågan legat som en dämpare på såväl Sveriges som Danmarks allmänna europeiska politik, i det den i lika hög grad absorberat båda de nordiska kabinettens alla tankar. I Altona afslutades denna fråga åtminstone på papperet; de båda konungarnes politiska krafter höllo icke längre hvarandra bundna; hvardera af dem kunde ånyo lägga sin tyngd i den stora politikens vågskål. Vi sågo också, att detta ingick i de allierades beräkningar. Ännu fortforo emellertid efterdyningarna af den holstein-gottorpska striden att

---

[1]) Utom *Molesworths* omdöme jfr *Vaupel* I, 20 och passim.

[2]) Det ofvanstående till största delen efter *Molesworth,* 97—106.

under någon tid drifva åtminstone det svenska statsskeppet fram i samma kurs. Det gällde *utförandet* af traktaten: Danmark skulle nu utrymma de inkräktade platserna och öfverlämna dem åt hertigen. Det var nästan otänkbart, att det icke härvid skulle uppstå tvistigheter [1]). Sverige vidtog också omedelbart efter traktatens undertecknande åtgärder för att betrygga hertigens intressen. Det uppfordrade kejsaren och sjömagterna att utfärda en garantiakt till Holstein-Gottorps förmån, och förklarade, att inga svenska trupper kunde sändas till de allierades bistånd, så länge Danmark ej utrymt hertigens hela territorium [2]). Samtidigt fortsatte det de gamla insinuationerna mot Danmark hos de allierade: Danmark vore i botten franskt sinnadt, "fast konjunkturerna tvunge dem att temporisera." Sverige inskränkte sig emellertid ej till tomma ord, utan sände 500 man till Holstein-Gottorp, hvilka skulle svärja hertigen trohetsed och användas till fästningsbyggeri m. m. [3]). Till Danmark, som ängslades redan häröfver, framstälde svenska kabinettet förtäckta hotelser om utkräfvande af ersättning för alla omkostnader, som stode i sammanhang med restitutionsfrågan, rustningar m. m., då det märkte, hvad man själfmant "å danska sidan finner sig efter samvetet skyldig till" [4]).

Danmark åter, som under Altonaunderhandlingarna tillräckligt funnit faran af en isolerad och sväfvande ställning i en tid af starka politiska brytningar, skyndade nu att skaffa sig försänkningar. Vi hafva redan sett, att Danmark, under restitutionsunderhandlingarnas fortgång, gjorde åtskilliga försök såväl att förbinda sig med de allierade som att ställa sig väl med Sverige. Båda dessa planer återupptogos nu på allvar. Knappt hade Altonafördraget undertecknats, förrän Danmark erinrade Holland, att Generalstaterna hittills icke låtit dess allianstillbud föranleda till någon åtgärd [5]). Samtidigt erbjöd det kejsaren sin hjälp, men erinrade honom därvid om sina ersättningspretentioner sedan förra kriget, hvarför det nu åter begärde Elbetullen såsom ersättning [6]).

---

[1]) **S. R.** Till Wellingk (Celle) $^{3}/_{7}$ 1689.

[2]) *Ib.* Till Dohna (Wien), Leijonberg (London) och G. Oxenstjerna (Haag) $^{10}/_{7}$ s. å. Till desamma $^{31}/_{7}$.

[3]) *Ib.* Till Bjelke $^{10}/_{7}$. Jfr till Wellingk $^{17}/_{7}$.

[4]) *Ib.* Till Bjelke $^{13}/_{7}$. [5]) **D. G.** Till C. Lenthe $^{9}/_{7}$.

[6]) **D. G.** Till Piper (Wien) $^{6}/_{7}$. Jfr till H. Lenthe (Berlin) s. d. Från dansk sida framställes förhållandet med denna tull så, att den redan under förra kriget föreslagits såsom satisfaktion åt Danmark, på grund af dess förtjänst att ensam hafva afhållit nästan hela svenska magten och befriat Riket "von der ob dieser Seiten besorgten gefährlichen invasion"; meningen hade då varit, att den skulle fortfara, till dess Danmark upptagit 600,000

Från England väntade Danmark med det snaraste en beskickning, såsom svar på de la Forests ofvan omtalta sändning. I Danmarks förhållande till Frankrike visade sig en motsvarande kyla: Danmark klagade öfver att Frankrike hvarken ville betala de resterande subsidierna eller kunde förmås att höja sina subsidieanbud för framtiden [1]; Christian V lät t. o. m. undfalla sig hotelser om att revocera Meyercron [2].

Danmarks beräkning med denna manöver är tydlig nog. Först och främst verkade behofvet att någonstädes placera den öfverflödiga krigsmagten, och då naturligtvis helst på den starkare sidan. Därtill kom utsigten att genom de allierades magt, hvars styrka Danmark lärt känna under holstein-gottorpska tvisten, vinna någon kompensation för hvad det i Altona förlorat; om ej annat, så åtminstone subsidier, handelsförmåner o. d. Dunklare är frågan, hvad som kan hafva föranledt Danmark att på samma gång med så stor ifver påyrka ett svenskt-danskt förbund. Utgången af Altonaunderhandlingen kan dock ej hafva alstrat några särskildt välvilliga känslor mot Sverige i det danska kabinettet. Det låter svårligen antaga sig, att Danmark denna gång kan hafva haft någon bestämdare plan på en svensk-dansk anslutning till Frankrike; detta är åtminstone icke förenligt med gången af dess diplomati under Juli och Augusti. Icke heller synes det troligt, att tanken på handelns skyddande varit den allra första anledningen till detta Danmarks närmande. Konventionen mellan England och Holland slöts d. 22 Augusti; visserligen hade Holland dessförinnan förklarat franska handeln förbjuden, men denna förklaring blef ej bekant i Köpenhamn förr än efter medlet af Juli; i Mars hade Holland utfärdat en helt annan proklamation, som förbjöd handeln på Frankrike endast i de fall, då det öfverensstämde med den tidens folkrättsliga åsigter. Det finnes ingenting i instruktionerna för Stockfleth, som antyder, att Danmark redan de första dagarna i Juli, då framställningen till Sverige gjordes, hade någon afsigt att vidtaga särskilda mått och steg för handelns skull, eller ens med någon säkerhet hade kännedom

---

Rdr, den öfverenskomna ersättningssumman. Endast genom Nijmegerfredens afslutande, äfvensom staden Hamburgs opposition, hade "den verkliga koncessionen" den gången icke kommit till stånd. Därom D. G., till C. Lenthe $^{26}/_{7}$ 1690.

[1]) *Ib.* Till Meyercron $^{9}/_{7}$ 1689.

[2]) "Falss nun über Verhoffen dem Martangis keine mehr zureichende Ordres zukommen und Wir folglich genöthiget werden solten, wieder unsere Zuneigung andere mesures zu ergreiffen, mithin auch dich von Frankreich zu revociren, so wollen wir schon in Zeiten dahin bedenkt sein, wie dem respect und securitet deines caracters, auch Persohn und domestiquen dabey gehöriger massen prospiciret werden möge". *Ib.*, till Meyercron $^{16}/_{7}$ 1689.

om sjömagternas förestående våldsåtgärder. Det sannolikaste är, att Danmarks försök att närma sig till Sverige skett i preventivt syfte. Å ena sidan förelåg nämligen möjligheten, att Sverige skulle öfvergå till Frankrikes öppna fiender och sålunda blifva en integrerande del af koalitionen. Danmark hade redan under de holstein-gottorpska underhandlingarna funnit, att de allierade af hänsyn till svenske konungen, hvilken de då likväl blott *in spe* kunde räkna såsom en af de sina, förmåtts att visa sig döfva för Danmarks tillbud; så mycket mera var detta att förmoda nu, om Sverige verkligen uppfylde deras förhoppning. Detta hinder för Danmarks öfvergång till de allierade kunde naturligtvis lämpligast undanrödjas genom en föregående anslutning till Sverige. Å andra sidan var det icke omöjligt, att Sverige, för den händelse att Danmark på fullt allvar gjorde ett med de allierade, af den gamla afunden och misstänksamheten skulle kunna drifvas öfver till Frankrikes intressen och kullkasta alla Danmarks beräkningar genom att falla det i ryggen. Äfven för en sådan eventualitet kunde Danmark bäst trygga sig genom ett föregående förbund med Sverige. Oberäknadt förbundet framstälde Danmark äfven till Sverige redan från början proposition om en gemensam svensk-dansk bemedling i kriget. Vi erinra oss, att Danmark ända sedan krigets början, visserligen förgäfves, erbjudit de krigförande *sin egen* mediation [1]). Omöjligt är icke, att Danmark nu beräknat, att Sveriges deltagande i mediationen skulle förmå de allierade att lyssna därtill, under det att Danmarks deltagande skulle vinna Frankrike, och att öfverhufvud det samfälda uppträdandet skulle gifva mera vigt åt förslaget. Dock synes det knappast troligt, att Danmark på allvar kan hafva väntat, att Sverige skulle omfatta *denna* tanke; snarast har Danmark väl härmed endast velat utforska Sveriges allmänna sympatier och finna en förevändning för sitt närmningsförsök, i det att det framstälde den gemensamma mediationen och de däraf härflytande fördelarne såsom det närmaste resultatet af förbundet.

Hvilka nu än det danska kabinettets planer må hafva varit — förutsatt, att det verkligen leddes af bestämda planer, hvilket stundom synes tvifvelaktigt nog — säkert är, att under de första dagarna af Juli en formlig framställning i nyssnämda syften gjordes från dansk sida, såväl i Stockholm genom Stockfleth som i Köpenhamn till Leijonkloo. Angående förbundet lät man förstå, att Danmark gärna skulle se, att den allians, hvari de nordiska rikena sedan 1679 befunno sig, och som snart skulle utslockna, förnyades.

---

[1]) Jfr o. s. 20 ff.

Leijonkloo svarade endast "med generalia och komplimenter", emedan han saknade instruktioner för detta fall. Däremot var Bengt Oxenstjernas svar till Stockfleth mera förekommande. Mediationsförslaget undvek han visserligen med den allmänna anmärkningen, att detta berodde på de krigförande partiernas egen mening, hvilken man därför först och främst måste utfinna. Men hvad beträffade den andra frågan, förklarade han, att en "renovation och förbättring af den förra defensivalliansen" äfven för Sverige skulle vara önskvärd; talade vidare om de "emolumenter" och den säkerhet för båda rikena, som en sådan allians skulle medföra; om konungarnes svågerlag, som förband dem till vänskap m. m. [1]).

Visserligen var svenska regeringens stämning mot Danmarks avancer i verkligheten mindre gynsam än efter detta svar att döma. Isynnerhet var mediationsförslaget föga välkommet. Svenska kabinettet hade alltsomoftast under föregående tid och senast för några dagar sedan varnat de allierade för att antaga Danmarks mediation, hvilken det ständigt tyckte sig se hängande såsom ett damokles-svärd öfver sitt hufvud. Då nu Danmark för bättre framgångs skull sökte få Sverige med sig, ville Carl XI "icke tuller utslå sådant, på det Danmark icke måtte den misstankan till oss fatta, likasom hade Vi ännu något vidrigt emot det i sinnet", men till sina ministrar vid de allierade hofven förklarade han sig "besynnerligen tvifla, om det ock skulle kunna vara oss anständigt, att Danmark den samma (mediationen) antingen ensamt eller tillsammans med oss om händer bekomma skulle, såsom Vi och hafve orsak att tvifla om ock våra allierade skole vilja anförtro Danmark ett sådant verk, efter det är bekant, huru det har stått och kanske ännu står med Frankriket, och det mycket likt är, att dessa förslag af Frankriket härkomma". Emellertid skulle envoyéerna "af sig själf och diskursvis" utröna de allierades tankar om en mediation, men därvid sorgfälligt afhålla dem från den föreställningen, att Sveriges uppsåt vore att under förevändning af mediationen undandraga sig den åt de allierade utfästa hjälpen [2]). Som man finner, gick Danmarks antydan ej spårlöst förbi det svenska kabinettet, ehuruväl intrycket blef ett annat, än Danmark afsett. — Men äfven den föreslagna alliansen upptogs i Stockholm ej mycket bättre än mediationsanbudet: man vet ej, skref svenska regeringen, hvartåt den syftar, eller om den sker "af Danmarks eget behag eller någon annans"; därför

---

[1]) **D. G.**, till Stockfleth $^{4}/_{7}$ 1689; d:o $^{25}/_{7}$ s. å.

[2]) **S. R.**, till Dohna, Leijonberg och Wellingk $^{17}/_{7}$.

"ärna Vi därmed oss ej förhasta", och ingenting göra utan kommunikation med Holland och de öfrige allierade [1]).

Stockfleth inberättade emellertid till sin regering det emottagande, som hans anbud rönt. I Christian V:s svar börjar redan en differens skymta fram, som sedan genomgick den följande underhandlingen. Defensivalliansen af 1679, "*welche in hoc passu nicht zu verbessern*", borde endast genom en formel akt, sådan som i dylika fall vore bruklig, prolongeras, för att sedan utgöra en basis för närmare öfverenskommelse och förening. Likväl borde de sekreta artiklarne, som tillhörde denna allians, lämnas därhän, eller uppskjutas till den följande närmare underhandlingen [2]).

Förslaget gick sålunda helt enkelt ut på förlängning af hufvudalliansen af 1679. I Stockholm gjorde man icke officielt någon svårighet för att låta underhandlingen börja; den 8 Augusti utfärdades fullmagt för de tre vanliga underhandlarne: Bengt Oxenstjerna, Lindschöld och Gyldenstolpe [3]). Men i enlighet med den förklaring, som vi nyss sågo Carl XI göra till sina utländska ministrar, brådskade icke Oxenstjerna med att börja konferenserna. Öfverhufvud låg, såsom vi redan antydt, styrkan af hans stridssätt icke så mycket i att genom öppna anfall träda sina motståndare in på lifvet, som att långsamt utmatta dem genom att draga ut på tiden med underhandlingarna, småningom uppsöka oväntade svårigheter och tiga ihjäl misshagliga förslag. Stockfleth ville ogärna drifva på, på det att ej Svenskarne af hans "anxietet" skulle draga ofördelaktiga slutsatser. Men då omkring 3 veckor förgått sedan fullmagternas utfärdande, och ännu alltjämt intet afhördes från Oxenstjerna, började han beklaga sig. Oxenstjerna undskylde sig som vanligt med sjuklighet, denna gång med sin hustrus [4]). Emellertid utsatte han nu konferensen till ett par dagar därefter.

---

[1]) Jfr härmed konungens bref till Bjelke: "Angående de contestationer, som hertigen af Ploen hos Eder och Cantzleren Bretznou (Breitenau) hoos hertigens af Hollstens Rådh Vederkopf, giort hafver om en närmare förtrolighetz inrättande begge Nordiske Cronerne emellan, så förnimme Vij samma vijsa och så qvädas i Kiöpenhambn, der Reventlo och Öfversecreteraren Jessen hafve enkannerl. till den ända trädt på konungens befallning uthi conference med Vår Envoyé Leijonkloo. Men hvadh troo till sådane sincerationer sättias må, äre Vij uti lijka tvifvelsmåhl med Eder, så länge man intet finner det kännetecknet af hår in i händerne, som i ett gemeent ordspråk sägas plägar". **S. R.**, till Bjelke $^{13}/_{7}$ 1689 (Utr. Reg.).

[2]) **D. G.**, till Stockfleth $^{25}/_{7}$ 1689. Om dessa sekreta artiklar, se *Weibull*.

[3]) **S. R.**, Utr. Reg. $^{8}/_{8}$ s. å.

[4]) **D. G.**, Stockfleths rel. $^{21}/_{8}$.

Under tiden hade den danska politiken fullbordat sin frontförändring. Oranien hade nu afsändt Molesworth till Köpenhamn för att fortsätta underhandlingen om Danmarks genom De la Forest gjorda anbud. Molesworth ankom i Juli [1]), och den 6 Augusti hölls den afgörande geheimekonseljen i Köpenhamn: det gälde alternativet, huruvida Danmark skulle förbinda sig med Frankrike eller definitivt öfvergå till de allierade, och man beslöt sig för det senare [2]). Därmed bekräftades således den riktning, som Danmarks diplomati på sista tiden inslagit. Redan den 15 Augusti undertecknades fördraget mellan Danmark och England. Danmark förband sig att till Wilhelm III öfverlåta 6,000 man fotfolk och 1,000 ryttare, och öfversända dem till England, Skottland eller Irland. Om Danmark anfalles, sänder England dem strax tillbaka på egen bekostnad och bistår därefter Danmark till lands och sjös [3]). Efter ratifikationen, som skall utvexlas inom 1 månad, skola kontrahenterna ofördröjligen underhandla om ett närmare förbund [4]).

Då detta fördrag undertecknades, hade redan den tvistefråga framfödts, som under de följande åren tryckte sin stämpel på de nordiska rikenas politik och isynnerhet på deras förhållande till sjömagterna. Redan i Juli utsläppte nämligen Holland såsom en förebådande stormsvala sin proklamation, att sjömagterna ämnade gemensamt hindra all handel på Frankrike [5]). Trots sina förbindelser och pågående underhandlingar opponerade sig Danmark och framhöll

---

[1]) **D. G.** Bref från sekret. Joh. Moth (enligt sigillet; dessa bref, af hvilka icke så få finnas, sakna alla underskrift) till Meyercron (bland orig.-dep. till denne) $^{17}/_{7}$ 1689.

[2]) Protokollerna öfver danska geh. konseljerna vid denna tid finnas i allmänhet ej i behåll. Det anförda efter Christian V:s "Dagbøger" sub d. $^{6}/_{8}$ 1689 (Nyt hist. Tidsskr. I, 498).

[3]) Om trupperna komma att användas i England eller Skottland, betalar Wilhelm III till danske konungen en summa af 240,000 Hamburg. Rdr. B:co, men om de användas på Irland, en summa af 325,000 Rdr.; dessutom till trupperna samma sold, som till engelska trupper, eller, om engelske konungen öfverför dem till Holland eller Tyskland, den sold, som är vanlig i dessa länder. England skall antingen återställa samma antal, eller ersätta hvarje fotsoldat med 18 Rdr., hvarje ryttare med 60 Rdr.

[4]) Enl. membr. i **D. G.** Sannolikt är, att Reventlov haft en betydlig andel i detta fördrags afslutande. I **D. G.** finnes ett stycke af ett bref från Molesworth och troligen till Reventlov. Det har tydligen ledsagat den penninggåfva, som på denna tid alltid erlades åt de kommitterade vid en underhandling, och innehåller följande passage: "Ce n'est que les prémices de Sa bienveillance, qui croiteront de jour en jours, a proportion que les obligations que nous allons recevoir s'augmentent". (*Ib.*, Rg. XXIV, 191).

[5]) *Ib.*, till C. Lenthe $^{27}/_{7}$ 1689 och densammes rel. af $^{20}/_{30}$ Juli. **S. R.**, till Leijonberg $^{20}/_{7}$ s. å.

det folkrättsvidriga i företaget. Ännu framträdde emellertid denna opposition icke med fullt medveten skärpa: Lenthe skulle *isynnerhet* framhålla orättvisan i att detta beslut tillämpades på skepp, som utseglat före dess bekantgörande, äfvensom underrätta, att Frankrike genast hotade Meyercron med ett reciprokt förbud, om England och Holland fullföljde sitt uppsåt [1]).

I början tycktes det, som om Sverige med mera afgjordhet än Danmark skulle uppträda mot sjömagternas tilltag. De omständigheter, som hade dikterat det ofvan anförda undfallande yttrandet af svenska kabinettet i handelsfrågan [2]), funnos ej mera. Efter Altonafördragets afslutande hade Sverige börjat att draga tillbaka sina framskjutna positioner och närma sig den strängt neutrala ståndpunkt, som det med så stor omsorg under kriget lade an på att bevara. Då Holland önskade lega de genom fördraget af 1688 öfverlåtna svenska trupperna äfven för följande år, afslog Sverige detta: det kunde ha sina skäl i vintras, skref konungen till Bjelke, men de funnos ej nu [3]). Emellertid lät Sverige underhandlingen med England och Holland om sättet för konjunktionen af svenska hjälpeskadern med sjömagternas flotta taga sin början strax efter Altonafördraget, men denna underhandling gick ytterst långsamt framåt [4]). Då inträffade i Juli den nämda holländska förklaringen mot franska handeln. Sverige uppträdde däremot i bestämda ordalag. Förklaringen vore Sverige *mäkta oförmodad* (!). Handeln med Frankrike vore i enlighet med *jus gentium*, då den ej omfattade krigskontraband, eller ginge till verkligt blokerade orter; därutöfver kunde man på sin höjd medgifva sjömagterna rätt att förbjuda införandet af franska varor i England och Holland. Men med obestridlig rätt kunde Sverige fordra att på svenska skepp få föra svenska varor till Frankrike och ej mindre att på svenska skepp få föra *franska* varor till Sverige och till andra orter, där de ej vore förbudna. Vi finna, att Sverige nu uttryckligen postulerade regeln *fritt skepp, fritt gods* [5]). Några få dagar därefter förklarade eller åtminstone insinuerade Sverige, att det för i år redan vore för sent att sända hjälpen; det vore sjömagternas eget fel, som dragit för länge ut på tiden med de inledande konferenserna [6]).

---

[1]) D. G., till C. Lenthe 27/7, 6/8, 10/9 1689.
[2]) Jfr. o. s. 22, n. 1.
[3]) S. R., till Bjelke 13/7.
[4]) S. R., till Leijonberg och G. Oxenstjerna 10/7 etc.
[5]) *Ib.*, till Leijonberg 20/7.
[6]) *Ib.*, till G. Oxenstjerna 9/8.

Men om Sverige för egen del intog en strängt afvisande hållning gentemot sjömagternas kontinentalsystem, så var det lika angeläget att aflägsna den tanken från de allierade, att dess opposition hade något att göra med det ifrågasatta svensk-danska förbundet. "Skulle I och förmärka", skrifver konungen till Leijonberg och Gabriel Oxenstjerna, "att General-Staterna skulle göra sig den tanke, som sökte begge Kronorna härunder någon fördel i Commercien så kunnen I dem försäkra, att däruti icke något skall influera, som dem kunde lända till men och nackdel" [1]). Till yttermera visso sökte Sverige öfvertyga de allierade, att det företoge underhandlingen med Danmark egentligen för deras skull. Till Leijonkloo, som i detta syfte skulle bearbeta de allierades ministrar i Köpenhamn, skrifver konungen: "Vi hafva väl varit på de tankar, att det torde vara nog, om allenast freden emellan oss och Danmark försäkrades, efter som ett Förbund kunde kanske gifva några misstankar. Men efter Vi förmärkt hafve, att Våra allierade äre om vänskapen emellan oss och Danmark mycket sorgfällige, så hafve Vi ej heller velat visa oss obenägne till denna vänskapsbekräftelsen med Danmark" [2]).

Under sådana auspicier sammanträdde den *första konferensen* med Stockfleth i Stockholm den 22 Augusti. Där yppade sig strax den omtalade skiljaktigheten, i det Stockfleth ville utan vidare förnya alliansen af 1679, men Svenskarne först granska dess särskilda punkter. Oxenstjerna inledde denna granskning med den betydelsefulla anmärkning, att Carl XI alltid vore högst "exakt" i uppfyllandet af sina fördrag och löften. Då nu, fortsatte han, Sverige sedan 1679 slutit åtskilliga allianser, som kräfva eventuella hjälptrupper, är det nödvändigt att minska den i förra svensk-danska förbundet utfästa kontingenten till 4,000 man och 6 skepp, för att vara säker om att under alla omständigheter verkligen kunna utgöra den. Sedan kan man, existente casu, öfverenskomma om fördubbling, om förhållandena så kräfva och Sveriges krafter vid det tillfället medgifva det. Stockfleth sökte parera genom att hänvisa på uttrycket "omnibus viribus" i den förra alliansen, hvilket egentligen borde göra hvarje bestämning af hjälptruppernas antal öfverflödigt. Svenskarne åter förklarade dessa ord för en blott fras utan betydelse; dessutom gälde denna bestämning endast ett nytt och kraftigare förbund, hvilket, om det af omständigheterna påkallades, först genom en särskild underhandling kunde komma till stånd.

---

[1]) S. R. Till Leijonberg, Wellingk och G. Oxenstjerna $^{3}/_{8}$ 1689.

[2]) S. R., till Leijonkloo $^{5}/_{8}$ s. å.

Därpå anmärkte Lindschöld, att förra defensivalliansen innehöllc "något aggressivt", hvarmed han sade sig isynnerhet åsyfta dess 19 artikel, som stadgade, att, om endera af kontrahenterne för detta fördrags skull angrepes, den andre skulle bl. a. hindra och skada den anfallande magtens handel. Stockfleth ville i det längsta vindicera en rent defensiv karaktär åt denna bestämmelse, hvari han dock misslyckades. Svenskarne gingo rakt på sak och utdrogo konseqvenserna för den närvarande ställningen, såsom de uppfattade den: "Vill då Danmark", frågade Lindschöld, "att Sverige vid ett eventuelt krig mellan Danmark och de allierade skall stänga sina hamnar för engelska och holländska handelsskepp?" I förra fördraget vore med denna artikel endast krigsskepp afsedda, fastän uttrycket blifvit vilseledande. Stockfleth sökte då att visa fördelen af det generella uttryck, som artikeln haft i förra fördraget, hvarigenom illasinnade magter lättare skulle afskräckas från att genom allehanda förolämpningar utmana de nordiska rikena. Men alla Stockfleths argumenter voro ur stånd att inverka på Svenskarne. I stället riktade de samma anmärkning äfven mot en annan bestämmelse i det gamla fördraget, nämligen § 9, hvilken innehöll, att de båda konungarne eventuelt skulle uppträda med all sin magt och ej sluta fred utan att hafva uppnått fullkomlig satisfaktion. Emellertid sträckte sig Stockfleths instruktion ej längre än till att "simplement renovera". Detta ville han likväl ej låta Svenskarne förstå och åtnöjde sig därför med en begäran, att de kommitterade skulle söka genom personlig inverkan omstämma konungen, särskildt i fråga om hjälptruppernas antal. Därtill nekade de: det vore fruktlöst, emedan i denna sak möjlighet, ej vilja fattades. Men på hans enträgna böner lofvade de till slut att göra ett försök, mot att Stockfleth å sin sida lofvade att söka förmå Christian V till eftergift. Stockfleth gjorde så, i det han anförde sitt löfte, med den anmärkningen, att han "denna gång ingen ond eller konträr vilja" kunde finna hos Svenskarne [1]).

Hvad nu än Danmark kan hafva haft för skäl att vilja "simplement renovera" fördraget — då det visade sig motvillighet på Sveriges sida, gaf det genast efter och beslöt att åtnöja sig med hvad Sverige självmant ville gå in på. Med en omtänksamhet, som helt visst var öfverdrifven, tillade Christian V, att "om Oxenstjerna af sig själf skulle komma på någon sådan

[1]) Det ofvanstående enligt **S. R.**, Protok. öfver konferensen med Stockfleth $^{22}/_{8}$ 1689, och **D. G.**, Stockfleths rel. $^{24}/_{8}$ s. å.

tanke, som syftade att göra defensivalliansen mera speciel", Stockfleth ej borde undandraga sig och ej förhala tiden med att inhemta nya instruktioner [1]).

Under tiden hade de stora händelserna gått vidare. England och Holland hade utfärdat sin konvention ($^{22}/_{8}$) [2]) och började konseqvent utföra den. Hos Danmark framträder då en märkbar tillbakadragenhet mot de allierade. Det återkom med fördubblad styrka till sin gamla tanke, att göra upprättandet af handelstraktater till föregående vilkor för förbunden med sjömagterna. Denna kyla utbredde sig äfven till förhållandet mellan Danmark och Riket. I medlet af Augusti hade Danmark till Brandenburg uttalat en önskan att inträda i ett tilltänkt Brandenburg-Münsterskt förbund [3]). Då nu Brandenburg framstälde

---

[1]) **D. G.**, till Stockfleth $^{31}/_{8}$ 1689, Stockfleths rel. $^{11}/_{9}$.

[2]) Jfr o. s. 49. De särskilda bestämmelserna i denna konvention voro följande: i *inledningen* förklarade de kontraherande magterna att de, för att tvinga konungen af Frankrike till en billig fred, befalt sin flotta att *spärra alla franska hamnar*. Sedan följde konseqvenserna af denna fiktion. — § 1: Kontrahenterna förbjödo *sina undersåtar*, vid vite af skeppets och godsets konfiskation, att med skepp af deras egen eller någon annan nationalitet, föra något slags varor mellan Frankrike och England, Holland eller något annat land. — Än vidare i *§ 2:* om *något annat lands undersåtar* skulle "fördrista sig" att drifva handel med franska undersåtar, gå med sina skepp till Frankrikes hamnar, eller lasta dem med varor därifrån, så skulle dessa skepp med sitt gods uppbringas och vara god pris. — Rättsgrunden för detta påbud lämnades i oklarhet. Meningen var väl, att den skulle ligga i den i inledningen proklamerade fiktiva blokaden, och så uttolkade sjömagterna sedan, såsom vi sett, själfve sin konvention. Men denna omständighet anföres ej i § 2; i stället åberopas där, egendomligt nog, såsom orsak det faktum, att äfven *några andra* "af kristenhetens konungar, furstar och stater äro i krig med den allrakristligaste konungen", och antingen redan hafva förbjudit, eller snart skola förbjuda all handel på Frankrike. — Därefter följde bestämmelser af mera tillfällig natur: neutrala skepp, som *före* notifikationen af denna konvention seglat ut för att begifva sig till Frankrike med varor, skulle tvingas att vända om (men ej konfiskeras); de, som under enahanda omständigheter begifvit sig ut från en fransk hamn, skulle äfvenledes visas tillbaka till afseglingsstället för att utlossa varorna; alla *efter* notifikationen afseglade, skulle däremot, enligt den föregående bestämmelsen, tillika med godset konfiskeras. — De båda magterna gäfvo hvarandra i en separat art. garantier mot eventuella angrepp för konventionens skull o. s. v.

För sammanhangets skull erinra vi, att de i det föregående ofta berörda handelstraktater, ingångna af de nordiska rikena med sjömagterna, som vid denna tid gälde, voro den *svensk-holländska af 1679* och den *dansk-engelska af 1670*. Om det särskilda förhållandet med *svensk-engelska* handelstraktaten af 1661 är i det föregående ofta taladt (jfr t. ex. s. 42 n. 3). Den *dansk-holländska* preliminära handelstraktaten af 1688 befattade sig ej med neutralitetsfrågorna. Med *Frankrike* hade ingendera af de nordiska kronorna någon gällande handelstraktat; icke heller med *Spanien*. Hufvudvigten kom sålunda att ligga på den *allmänna neutralitetsrätten*, sådan den vid denna tid uppfattades, hvarom se ofvan, kap. II.

[3]) **D. G.**, till H. Lenthe $^{27}/_{8}$ 1689.

ett häråt syftande förslag, nämligen att hvardera af de tre staterna skulle utrusta en mindre härstyrka i afsigt att ockupera westfaliska kretsen [1] (för att skaffa sig qvartér), svarade Danmark temligen undvikande: det ville låta Brandenburg få de trupper, som lofvats till England, om Wilhelm III möjligen ej behöfde dem; det tillade att Brandenburg skulle erhålla dem *mot mindre betalning* än Wilhelm III skolat erlägga [2]). Det undanbad sig mera bestämdt än förr såväl hos kejsaren som hos Brandenburg utdelandet af qvartér i Oldenburg och Delmenhorst; bifogade, att i vidrigt fall dessa qvartér skulle afdragas på grefskapernas rikskontingenter o. s. v. [3])

Detta aflägsnande i Danmarks hållning mot de allierade finner sitt komplement i dess samtidiga starkare närmande åt Sveriges sida. I medlet af September synes hos danska kabinettet första tanken hafva uppstått om en gemensam svensk-dansk politik till den neutrala handelns upprätthållande. Det första vidrörandet af denna sträng förekommer i instruktionen för Stockfleth af den 14 Sept. Häri förständigades denne emellertid endast att helt lätt och samtalsvis sondera Sverige i afseende på handelsfrågan; han borde uttrycka sin förvåning öfver att ej Sverige (efter Danmarks förmenande), likasom Danmark och äfven Polen redan gjort, inlämnat en protest emot engelsk-holländska konventionen. Men han skulle noga akta sig att icke redan nu synas uttrycka någon önskan om ett aktivt gemensamt uppträdande af Sverige och Danmark [4]). Stockfleth gick emellertid faktiskt något längre än denna instruktion efter bokstafven kunde anses sträcka sig, i det han den 26 Sept. efter litet löst tal fram och tillbaka föreslog en förklaring till England och Holland af de båda nordiska rikena såväl angående de faktiska våldsgärningarna som det pretenderade rättsstödet därför, nämligen sjömagternas inbördes konvention. Oxenstjerna svarade undvikande, att Carl XI, då han fick kännedom om sjömagternas förehafvande, beslöt att göra en höflig, men allvarsam förklaring genom sin minister i Haag, och att en sådan verkligen afgifvits, likasom det skett från Danmarks sida. Holländarne hade då relaxerat några [före notifikationen?] uppbragta skepp. Då Oxenstjerna vidare försäkrat dem, att franska varor vore alldeles

---

[1]) **D. G.**, H. Lenthes rel. $^{22}/_{8}$ och $^{23}/_{8}$ 1689. [2]) *Ib.*, till H. Lenthe $^{3}/_{9}$.

[3]) *Ib.*, till H. Lenthe $^{7}/_{9}$.

[4]) Man hade nämligen i Köpenhamn blifvit varnad af Oxenstjernas beteende ett par månader sedan, då danska regeringen framstälde sitt förslag om förnyande af defensivalliansen: Oxenstjerna hade då framstält saken så för de allierades ministrar i Stockholm, som om Danmark ville avancera något i Sverige till sjömagternas "préjudice". Danmark fick kännedom härom genom sin sekreterare Mencken i Celle. Jfr **D. G.**, Menckens rel. af $^{17}/_{8}$.

oumbärliga för Sverige, hade de tröstat honom med den upplysningen, att i Holland funnes nog varor äfven för Sveriges behof under de två närmaste åren [1]). En indifferens sådan som denna erbjöd just icke de bästa utsigter för defensivförbundet. Stockfleth framhärdade efter detta förslag i sin tystnad, förgäfves väntande, att Svenskarne skulle taga första steget; han uttömde sig i gissningar, hvad det kunde vara, som uppehöll Oxenstjerna [2]) alltunder det Bengt Oxenstjerna tyckes hafva öfvertygat Carl XI, att Danmark numera vore föga angelägen om alliansen med Sverige. [3]) Oxenstjerna understöddes emellertid af en särskild omständighet. Vi sågo, att Altonakongressen fått en efterbörd i en underhandling i Gottorp mellan Holstein och det danska geheimerådet Ehrenschild. Danskarne förklarade visserligen, att de med denna underhandling endast åsyftade grundläggandet af "eine ewige, unzertrennliche Freundschaft" mellan konungen och hertigen, [4]) men Sverige och hertigen hade en helt annan mening därom, i det de ansågo, att Danmark derigenom ville taga med ena handen tillbaka, hvad det i Altona gifvit med den andra. Danskarne anslogo härvid gentemot hertigen en ganska hotfull ton, hvilket hade till följd, att Leijonberg enligt order besvärade sig i Köpenhamn i "hårda och ovanliga termer". Stockfleth ansåg detta såsom förnämsta orsaken till stillaståendet af underhandlingen i Stockholm; i hvarje fall gaf det Bengt Oxenstjerna en ypperlig anledning att hålla tillbaka konferenserna, enär Carl XI, såsom vi veta, icke var så ömtålig i någon punkt, som i den holstein-gottorpska.

Emellertid företogs, under denna uppehållstid, handelsfrågan i svenska rådet i en märkvärdig öfverläggning den 9 Oktober 1689, der partiernas ställning tydligt nog framträdde. — *Bengt Oxenstjerna* började med att omtala modifikationen af engelsk-holländska konventionen. Han tillade, att det föreföll "sällsamt", att sjömagterna föregåfvo sig hålla Frankrike blokeradt. — *Wrede* frågade, om detta vore enligt med svensk-holländska traktaten [5]), hvarpå Oxen-

---

[1]) D. G. Stockfleths rel. af $^{28}/_{9}$ 1689. [2]) D. G., Stockfleths rel. $^{5}/_{10}$, $^{16}/_{10}$ etc.

[3]) Jfr S. R., till Dohna $^{30}/_{9}$. [4]) D. G., till Stockfleth $^{26}/_{10}$.

[5]) Vi hafva i det föregående ofta berört denna traktat, som var af år 1679. Likasom det allra största antalet af handelsfördrag under denna tid (jfr o. s. 48 n. 2), innehåller den inga uttryckliga bestämningar om *blokaders effektivitet*. Därigenom funno Holländarne en utväg att kringgå den, ehuru den i öfrigt var af en mycket frisinnad hållning; det var, såsom vi sett, ej nog att den uppstälde regeln *fritt skepp, fritt gods*; den frigaf äfven (§ 13) den neutrala farten *a loco hostili ad hostilem*, uppräknade uttryckligen skeppsbyggerimaterialier bland de varor, som *icke* voro krigskontraband o. s. v. Men under de första krigsåren blefvo alla dessa fördelaktiga bestämmelser utan betydelse, enär Holländarne eluderade dem genom den nämda förevändningen.

stjerna svarade nej. — *Lindschöld* inföll då häftigt: det är ett öfvermåttan insolent tilltag och mot jus gentium; Sveriges handel och kommercier skola härigenom totalt ruineras. — Men *konungen* replikerade honom: "Hvad skall man göra? Inte kan man strax fara till och brouillera sig med dem, ty aldrig skulle vi göra Frankrike bättre tjänst än därmed". — *Oxenstjerna* kände sig stärkt och talade nu sin mening mera rent ut: om det "vore slutet allenast i regard af Sverige, så vore det mycket, men nu är det generelt, och med England hafva vi ingen traktat".[1] — *Wrede* och *Lindschöld* gåfvo emellertid ej så lätt efter. Ingen, sade Wrede, lärer mera skadas däraf än Sverige. Både bärgsbruk och skeppsbyggeri varda härmed liggande öfver ända. Lindschöld hoppades, att de öfriga neutrala magterna skulle "taga häri, ty det är den största insolence i verlden." — Vid denna antydan nämde *Oxenstjerna*, att Stockfleth gjort sådana hänsyftningar, och sagt, att man aldrig borde tåla något dylikt; men, tillade kanslipresidenten, "Danmark skall gärna söka, att härigenom något brouillerie uppkomme, som kunde troublera det goda förstånd som är mellan Sverige och dess allierade." — *Konungen* bistod honom alltjämt: "ja, så är det, sade han, och har Frankrike gjort så stor insolence mot oss och större än detta; dess comportement mot oss i Nimwegen hafva vi ännu intet glömt." Men *Wrede* försvarade sin ståndpunkt. Gärna, sade han, må man skada Frankrike, "men detta medel att försvaga Frankrike är det skadligaste, som vara kan för Sverige." Det är tvärt emot Sveriges traktat med Holland. Han sade sig frukta, att "när de göra detta, då de hafva krig och Sverige till allierad, lära de gå längre efter freden, och kanske sluta alldeles kanalen för oss. Kanske detta endast är ett prof på hvad Sverige kan tåla." — *Oxenstjerna* föll undan, såsom alltid, då han mötte häftigt motstånd. Det var väl diskurreradt, förklarade han. Man kunde gärna inlägga en protest till sjömagterna, men i varsamma termer. — *Wrede* fortsatte sin argumentation. Han tog fasta på Oxenstjernas förslag om protest: möjligen *tro* sjömagterna, sade han, att Sverige ingen särdeles skada skall taga häraf. Visserligen gå också endast 4—5 skepp från Sverige direkt på Frankrike. Men likväl konsumeras en stor mängd svenska varor i Frankrike; de gå nämligen *via Holland*. Då nu emellertid handeln emellan Frankrike och Holland måste upphöra, och varorna ej heller, enligt engelsk-holländska konventionen, få gå direkt på Frankrike, komma de att blifva liggande och sakna afsättning. Dessutom, fortsatte han, vore det högst sannolikt, att Frankrike skulle svara med ett förbud mot all handel på Eng-

[1] Om den saken jfr o. s. 42, n. 3 etc.

land och Holland.[1]) Af allt detta kunde ingenting annat blifva följden, än att Sveriges kommercier öfverallt hämmades, dess bärgsbruk ruinerades och *konungen toge stor skada på sin tull* och isynnerhet "otroligh skada på de lijflenske tullar". — *Oxenstjerna* fortsatte sin undfallenhet: Wredes förmodan om Frankrikes "reciproka" åtgärd vore utan tvifvel riktig. Likväl hade Holland remonstrerat England, att man borde hafva "en annan regard på Sverige härvid". Men *Wrede* ville ej stanna vid dylika lösa suppositioner: åtminstone vissa bestämda vilkor måste man betinga sig af sjömagterna. Dessutom borde man med det första *utrusta konvojskepp*, eljes komme de svenske trafikanterne ingen väg. — *Oxenstjerna* föreslog nu innehållet af den tilltänkta protesten. Man borde remonstrera sjömagterna dels hvad skada Sverige skulle komma att lida af deras konvention, hvilket de förmodligen ej känt, dels framhålla att den strider mot svensk-holländska handelstraktaten; dels erinra dem "*att de söka hjälp och succurs af oss*". Han trodde, att de då "alldeles lära beqväma sig". Wilhelm III hade redan befalt lösgifvande af alla hittills till England uppbragta skepp[2]). — *Wrede* vågade nu ett djärft steg. Borde man ej, frågade han, tala *conjunctim med Danmark* härom? — Men *konungen* afklippte tvärt denna tanke: "Nej, vi vilja ingen gemenskap härutinnan hafva med Danmark." — *Oxenstjerna* tillade mildrande: det vore att frukta, att Danmark af det ringaste tager sig anledning att förolämpa Sverige hos dess allierade[3]).

Beslutet fattades i öfverensstämmelse med Bengt Oxenstjernas förslag: svenska envoyéerna i Haag och London skulle "remonstrera" mot konventionen, "fuller lämpeligen och *munteligen,* men lijkawist med alfwarsamste och krafftigste skiähl, som skiee kan," såsom det heter i deras instruktion[4]). Man måste beundra Wredes kraftiga och klara argumentation, men nästan ännu mera Oxenstjernas klokhet, som utan tvifvel hade kunnat ernå ett för sin politik mera gynsamt resultat, om han så velat. Vi sågo, huru benägen konungen var att blunda för sjömagternas våldshandling; ännu vid slutet af diskussionen tycktes han vara af den meningen, att man kunde inskränka sig till att säga England och Holland, att de bort kommunicera detta med Sverige innan de afslutat konventionen. Men Oxenstjerna aktade sig väl att allt för mycket stöta motståndarne för hufvudet; dessutom såg han i framtiden och fann, att en allt för

---

1) Jfr o. s. 43 n. 2.

2) Troligen skepp, som uppbragts eller afseglat före konventionens notifikation. Jfr o. s. 82. n. 2.

3) **S. R.**, Rådsprotokoll $^{9}/_{10}$ 1689.

4) *Ib.*, till Leijonberg och G. Oxenstjerna $^{12}/_{10}$ s. å.

ytterlig undfallenhet af Sverige lätt skulle kunna slå om till så mycket ytterligare reaktiva åtgärder, om det motsatta partiet en gång skulle lyckas vinna konungen för sin mening, då däremot det påbörjade systemet af remonstrationer o. d. utan svårighet skulle kunna uttänjas efter behof. Sålunda fann han för godt att i viss mån intaga en medlande ställning mellan konungen och Wrede, och framtiden visade, att han från sin synpunkt tänkt riktigt.

Så stodo sakerna vid svenska hofvet, då den *andra konferensen* med Stockfleth kom till stånd den 17 Oktober. Denna ingick nu genast på hjälptruppernas nedsättande till 4,000 man, då Oxenstjerna förklarade detta vara konungens oföränderliga vilja. Beträffande den förut omtalade 19 artikeln, vidhöll Oxenstjerna, att man, "under nuvarande konjunkturer måste undvika soupçon hos andra", hvarpå äfven denna ändring medgafs af Stockfleth. Sedan kom man öfverens, att Svenskarne skulle uppsätta och meddela Stockfleth ett projekt till alliansen, sådan den skulle lyda i sin nya gestalt [1]). Detta projekt lämnades till Stockfleth redan den 22 Oktober, och skilde sig från fördraget af 1679 icke endast i de tvänne redan bekanta punkterna. — I *inledningen* hade man, förmodligen för att "soulagera England och Holland", infört en försäkran, att "Deras Majestäter ämna troligen och uppriktigt hålla de fredsfördrag och förbund, som de med andra slutit hafva". Härtill anmärker Stockfleth i sin relation till danska hofvet: "suprema regula er salus regni, og ingen er pligtig at gjøre en anden Regnskab for, hvorledis han det nu eller fremdelis vil forstaae". — I *§ 1* förklarades upphäfdt "hvad en eller annan kan hafva förehaft mot hvarannan, och särdeles under varande tvistigheter i den holstein-gottorpska saken, efter desse äro nu Gudi lof väl och uti vänlighet bilagda". Härmed åsyftade man väl hvad som antydes genom Stockfleths anmärkning i samma relation: "Eders Majestät har hittills ej velat tillstå Sveriges konung någon rätt att befatta sig med de holsteinska sakerna; vet ej, om Eders Majestät härefter sådant vill tillåta". — I *§§ 1, 2 och 3* nämndes i alliansen af 1679 "undersåtars, högheters, rättigheters, kommerciers och inkomsters skada och minskning", såsom casus foederis; Svenskarne borttogo nu ordet kommercien. Meningen härmed var tydlig nog. — I *§ 2* hade Svenskarne ändrat det allmänna uttrycket "angrepp på Deras Majestäters länder" till "angrepp på de länder i Europa, som Deras Majestäter efter allmänna fredsfördrag eller eljes med rätta innehafva, ega och be-

[1]) S. R., protok. i konfer. med Stockfleth $^{17}/_{10}$ 1689. D. G., Stockfleths rel. $^{19}/_{10}$ s. å. "Vi begegnede hinanden", säger han, "paa begge sider med contester oc sincerationer, saa der var Guds glæde udi".

sitta". Stockfleth fruktar, att "af denna insertion kunde till detta förbunds inexekution sökas en latebra i framtiden". Angående orden "i Europa" anmärker han, att därigenom undantoges det fall, att man råkade i tvist för en utom Europa belägen ort och dock angrepes hemma. Tydligen låg denna inskränkning i Sveriges intresse, emedan väl Danmark, men ej Sverige, vid denna tid hade utomeuropeiska besittningar. — Till *§ 4* hade Svenskarne, i någon mån i strid med sitt uttalande i första konferensen, gjort undantag från hjälpsändningen ej blott för det fall, att requisitus själf vore angripen af någon fiende, utan äfven "om han mot samma fiende afsändt hjälp till andre sine nu vid tiden varande bundsförvandter". Härvid yttrade Stockfleth förtrytsamt: "det pleyer hellers at hæde: Animi vicinorum arctius, etiam quasi naturæ vinculo copulari debent ad mutuum auxilium et defensionem". — I de närmast *följande §§* bestämdes hjälptruppernas minskning på sätt som ofvan nämts. — Vidare hade Svenskarne alldeles strukit *§ 8* i fördraget af 1679, hvilken innehöll, att, om reqvirenten ej vore hulpen med den lämnade hjälpen, requisitus skulle vara skyldig att på egen bekostnad inom 3 månader fördubbla både manskap och skepp. Detta blef af så mycket större betydelse, som hjälpkontingenten ju redan var betydligt nedsatt. — *§ 9*, som bestämde, att kontrahenterne eventuelt skulle inträda i ny öfverläggning om medlen att motstå fienden och understödja hvarandra med all magt, hade af Svenskarne ändrats därhän, att man skulle underhandla om att "förhöja hjälpen, eftersom nöden kan fordra". — Slutligen ändrades *§ 19* enligt den förstnämda öfverenskommelsen så, att den offensiva bestämmelsen mot den anfallande magtens handel borttogs [1]).

Mot samtliga dessa förändringar, med undantag af de förut öfverenskomna, opponerade sig Stockfleth i de anmärkningar öfver det svenska projektet, hvarmed han kort efter inkom. Men han befann sig i en ofördelaktig ställning; det låg så mycket mindre i Oxenstjernas intresse att göra Danmark några medgifvanden, som han helt visst helst skulle sett, att hela fördraget blifvit om intet.

Föga fattades, att denna hans önskan gått i full uppfyllelse, i följd af de politiska tvistefröna mellan Sverige och Danmark, som alltjämt grodde. Ehrenschilds underhandling i Gottorp pågick och syntes ännu ej leda till något resultat. Å motsatta sidan fortsatte Sverige sina sträfvanden att förmå kejsaren och sjömagterna till att öfvertaga garantien för Altonatraktatens utförande och därigenom tvinga Danmark att utan vidare foga sig. Därtill hade kommit nya svårigheter. Danmark bemödade sig att utom den nämda Elbetullen äfven er-

[1]) **D. G.**, Stockfleths rel. $^{23}/_{10}$ 1689, med bilagor.

hålla en tull på Weser, den s. k. Elfsflethertullen, och Sverige var nu lika ifrigt att motarbeta Danmark häruti [1]), som senare att motarbeta dess önskan att upptaga Glückstadttullen på Elbe, då det fick kännedom därom. En omständighet, som hotade att ännu mera aflägsna de nordiska rikena, var en af dessa så ofta återkommande arfstvister inom tyska riket, hvilken just nu uppstod. Hertig Julius Franz af Sachsen-Lauenburg, den siste ättlingen af askanska stammen, afled den 19 Sept. 1689 [2]). Därpå uppställde sig, som vanligt, ett stort antal pretendenter [3]), bland hvilka Sverige gynnade sin trogne bundsförvandt i holstein-gottorpska striden, Lüneburg-Celle; Danmark åter kurfursten af Sachsen, konungens svåger. Lüneburg förekom de öfriga pretendenterna med ett raskt grepp; det ockuperade helt enkelt landet Lauenburg, under förevändning, att det såsom kretsöfverste i nedersaxiska kretsen toge landet i seqvester tills saken blifvit lagligen undersökt. Sverige uppträdde ifrigt för Celle hos kejsaren [4]); Danmark åter ännu häftigare däremot; det sökte förbinda sig med Brandenburg, i afsigt att med våld förjaga Lüneburg ur lauenburgska landet. Brandenburg synes ej hafva saknat benägenhet härtill; dock blef det betänksamt vid kejsarens, Englands och Sveriges hållning. Emellertid pågingo under Oktober och November, och äfven senare, vidlyftiga underhandlingar härom mellan Danmark och Brandenburg [5]). Det senare hofvet hade med mycken misstänksamhet varseblifvit hotande framtidsutsigter af en svensk-dansk förening [6]); nu hade det den tillfredsställelsen, att se en afgjord kyla inträda mellan de nordiska rikena.

Under tiden hade det stora kriget utvecklat sig. Utsigterna hade mörknat för de franska vapnen. I Augusti företog marskalk Humières, som förde befälet öfver arméen i Flandern, en misslyckad stormning af Waldecks läger i Valcourt;

---

[1]) S. R., till Snoilsky $^{19}/_{10}$ 1689. I denna opposition hade Sverige en kraftig hjälpare i Lüneburg.

[2]) Jfr S. R., till Horn (kansler i Bremen) $^{9}/_{10}$ 1789, m. m.

[3]) Sverige själf gjorde af det lauenburgska arfvet anspråk på "landet Hadelen, som ligger uti hertigdömet Bremen och är ett essentielt stycke däraf" (S. R., ib.) Danmark uppställde i början, på grund af en s. k. Erbverbrüderung sedan 1500-talet, anspråk på hela Lauenburg, hvilka det likväl snart uppgaf. Jfr D. G., bil. till orig.-instr. för Lilieneron (Wien) $^{19}/_{11}$ 1689. Om hela saken jfr *Pütter*, Entw. der heut. Staatsverf. des teutsch. Reichs. 1786, II, p. 323 ff.

[4]) S. R., till Dohna (Wien) $^{12}/_{10}$ 1689 etc.

[5]) Utförligt material till dessa underhandlingars historia, hvilka emellertid ej ledde till något resultat, i D. G., Dep. till och från H. Lenthe under denna tid.

[6]) D. G., till H. Lenthe $^{24}/_{9}$ 1689.

han afslogs, och fick med 1,000 döda umgälla sin oklokhet och envishet. I September kapitulerade Mainz af brist på krut, efter en för den tiden utomordentligt häftig belägring och ett lysande försvar. I Oktober rönte Bonn, som belägrades af kurfursten af Brandenburg, samma öde. Allt detta gjorde stört intryck i Europa; t. o. m. Louvois började känna sig orolig, isynnerhet som åter ryktet gick, att Turkiet, trött af sina nederlag, skulle sluta fred med kejsaren till nästa vår, och sålunda stridskrafterna vid Rhen ansenligt förökas. Därtill sades det, att Oranien skulle komma öfver till Flandern med en engelsk här, utan att låta sig qvarhållas af Jakobs uppträdande på Irland. Denne senares ställning hade visserligen sedan September, då hans factotum, den oduglige Melford, lämnade Irland, väsentligen förbättrats, och Schomberg, som kort efter kommit öfver till Irland i spetsen för Oraniens trupper, hade hållit in med sitt anfall. Men detta enstaka drag kunde icke, lika litet som påfven Innocentii död och den för Frankrike mera gynsamt stämde Alexander VIII:s uppstigande på Petri Stol [1]), hindra, att totalintrycket af händelsernas förlopp var ett afgjordt försvårande af Frankrikes ställning [2]).

Danmark fick häruti åter en påminnelse att hålla sig väl med de allierade, hvilka tydligen utgjorde det starkare partiet. Martangis framstälde åtskilliga förslag till en förening mellan Frankrike och Danmark: de undvekos. Däremot fortskred Danmarks underhandling med Holland. Heinsius föreslog att tillgrund för det blifvande dansk-holländska förbundet, hvilket borde vara offensivt för krigstiden och för den följande tiden defensivt, lägga ett projekt till allians mellan Danmark och England sedan 1681 [3]). Danmark sökte, ehuru utan framgång, att göra sig sin förtrolighet med Holland till godo i den holsteingottorpska saken, äfvensom att motverka Hollands intimitet med Lüneburg, hvarmed Danmark såsom ofvan nämdes, befann sig i permanent oenighet [4]).

---

[1]) Det var icke utan, att Ludvig haft sin hand med vid valet. Knappast hade kardinal Ottoboni blifvit vald, förr än Ludvig återskänkte Avignon åt påfvestolen och därjämte förklarade sig afstå från den ödesdigra asylrätten i Rom. "Il est certain", säger Rousset, "que le rapprochement des cours de France et de Rome fut, pour la politique de Louis XIV, un de ces succès qu' un gouvernement ne saurait payer trop cher, et pour les alliés un échec dont ils ne cherchèrent pas à dissimuler l'importance, ni l'inquiétude qu' ils en avait". *Rousset*, ib. s. 247.

[2]) *Rousset*, IV, 214—247.

[3]) **D. G.**, Bref från Jessen till C. Lenthe $^{5}/_{10}$ 1689. Enligt detta projekt skulle England hafva utgjort 10,000 man och 20 skepp, Danmark 6,000 man och 12 skepp. Projektet finnes i kopia bland orig.-dep. till C. Lenthe för 1689.

[4]) **D. G.**, Jessens nyssn. bref.

Därefter blef Danmark betänkt på att utsträcka den närmare förbindelsen äfven till kejsaren. Geheimerådet Liliencron sändes till Wien för att underhandla om en kår på 15—16,000 man; det förnämsta vilkoret var, att Danmark skulle erhålla tillstånd att upptaga den efterlängtade Glückstadttullen på Elbe [1]).

Under det att dessa tankar fylde det danska kabinettet, inträdde en paus i underhandlingen med Sverige. Men de alltmera tilltagande våldsamheterna på hafvet riktade ånyo Danmarks tankar på en väpnad neutralitet mellan de nordiska rikena. Den 21 November instruerades Stockfleth att åter med "circonspection" planera för en svensk-dansk navigationsförening. Han skulle börja med att framställa förslaget under den blygsamma formen af en underhandling om gemensam konvoyering af de svenska och danska handelsskeppen.

Redan den 28 November vågade han försöket i ett samtal med Bengt Oxenstjerna. Det kan naturligtvis icke vara tal om att icke denne genast fattade hela betydelsen af ett sådant förslag. I och med det, att handelsskeppen på Frankrike konvoyerades, hade de nordiska rikena fortskridit från "remonstrationer" mot sjömagternas konvention till aktuel opposition, hvilken, ehuru i sig själf af svagaste slag, lätt genom eventuella sammanstötningar och öfvervåld från sjömagternas sida skulle kunna få en mycket akut karaktär. Förslaget, då det fattades olimiteradt, innehöll således i grund och botten ingenting mindre än en sammansättning mellan Sverige och Danmark till den fria handelns upprätthållande. Men icke förty syntes Oxenstjerna, till Stockfleths rättvisa förvåning "amplektera denna materia" helt annorlunda än förra gången. Huru detta skall förklaras, är ej lätt att säga. Att Oxenstjernas tillmötesgående ej kom af uppriktigt hjärta, kan man väl utan tvekan påstå. Möjligen har det varit betänkligheter öfver Danmarks närmande till de allierade som förmådde honom till denna hållning. Troligare är dock att det hela varit en fint. Oxenstjerna har fruktat, att med sjömagternas tilltagande kaperier omsider den punkt skulle komma, då Wrede och hans anhängare, bland hvilka nästan hela rådet befann sig, häri skulle vinna gehör hos konungen; därvid har han beräknat, att själf bättre bli herre öfver situationen, om han från början visade sig inse nyttan och nödvändigheten af en anslutning mellan Sverige och

---

[1]) De öfriga vilkoren voro, att goda qvartér tillförsäkrades dess trupper, samt att koadjutoriet i Lübeckerkapitlet tillerkändes en af konungens söner med upphäfvande af den förut omtalade traktaten mellan kapitlet och Holstein-Gottorp. Äfven skulle Liliencron motarbeta Lüneburg såväl i dess planer på Sachsen-Lauenburg, som i dess sträfvan att erhålla kurvärdigheten. D. G., Instr. för Liliencron af $^{19}/_{11}$ 1689.

Danmark, men efterhand inskränkte dess resultat till det minsta möjliga genom att låta allehanda betänkligheter träda i vägen. Var detta den taktik, han följde — och hans uppförande i det följande skall visa sannolikheten af detta antagande — så kan man ej neka, att planen var anlagd med omisskänneligt raffinement.

Alltnog, på Stockfleths inledande klagomål svarade Oxenstjerna med att i häftiga ordalag uttrycka sin förbittring öfver det tilltagande oskicket från sjömagternas sida. Frankrike hade hotat, sade han, att om dylika kaperier tillätes sjömagterna, själf vidtaga liknande mått och steg för att hindra de neutrala makternas handel på England och Holland. Visserligen hade Holland börjat att något slå sig till rätta, men provinsen Zeeland, som var det egentliga stamhållet för dessa kaparskepp, vore fortfarande "viderligt". Så småningom "kommo då Oxenstjerna och Stockfleth att förtro hvarandra" (såsom Stockfleth uppfattade saken), att båda konungarna hvar för sig i hemlighet tänkt på att utrusta konvojer, för att följa och skydda handelsskeppen. Stockfleth uttalade då den tanken, att Sverige och Danmark skulle förena sina konvojer, såsom första steget till ett gemensamt uppträdande. Oxenstjerna visade sig ej obenägen och föreslog, att man skulle taga de algeriska sjöröfvarnes ofog till förevändning. Då Stockfleth sedan begärde ett bestämdt svar om Sveriges ställning i hela denna sak, förklarade likväl Oxenstjerna, att man först måste afvakta depescher från England. Stockfleth begärde då att åtminstone få veta Sveriges "provisoriska sentiment" för att derom underrätta sin konung, och Oxenstjerna lofvade honom detta [1]).

Detta svar erhöll Stockfleth icke så genast; däremot hölls följande dag, den 29 November, en *tredje konferens* med honom om defensiv-förbundets förnyande, där man framstälde sina skäl för och emot ändringarna. Den nyssnämda försäkran i svenska projektets inledning om respekterande af andra fördrag hade enligt Oxenstjerna ditkommit endast för att "betaga andra potentater misstroende", hvilket Stockfleth ansåg onödigt och ej "ex dignitate regum". Härom tvistades något; dock hade Stockfleths fasthet i denna punkt, enligt hans egen förklaring till sitt hof, egentligen till afsigt blott att icke vänja Svenskarna att "kullkasta hans soutenuer" tills man komme till holsteinska frågan, den han ansåg vara af stor vigt. Då denna nu företogs, började Svenskarne att tala om sina ansträngningar för Holsteins skull o. s. v. Stockfleth vågade, såsom

---

[1]) D. G., Stockfleths rel. $^{30}/_{11}$ 1689.

han uttryckte sig, "ej säga sin mening rent ut, att denna sak ej anginge Svenskarne, emedan de då sannolikt skulle hållit absolut derpå"; i stället förklarade han, att det tjänade till intet, om det blott skulle hafva sensum narrativum; skulle det åter betyda något mera, så vore det olämpligt att inblanda en främmande sak, som redan vore afhandlad genom en högtidlig akt. Dessutom vore det vanligt att i allianser förbigå sådant, som rörde förutvarande misshälligheter. — Därefter kom ordningen till Svenskarnes borttagande af ordet "kommercier" i 1—3 §§. De undskylde sig därmed, att det var en "onödig specifikation, som lätt kunde gifva anledning till forcerade explikationer". Stockfleth vågade ej hålla därpå för att ej "i förtid afgöra navigationsfrågan". Han förklarade alltså i likgiltig ton, att han önskade bibehållandet af denna term endast "in majorem speciem", och emedan den stått i förra alliansen. — Därefter talades för och emot Svenskarnes ofvannämda ändringar i §§ 2 och 4; de visade sig emellertid äfven häri fasta. Den af Svenskarne utelämnade artikeln om kontingentens eventuella ökande utan föregående underhandling, voro de ej böjde att återupptaga: de ville ej lofva mer, än de säkert kunde hålla. Stockfleth måste gifva efter, ehuru med det förbehåll, som för öfrigt gälde alla punkterna, att han därmed ej ville hafva bundit sin konung till någonting; han hade nämligen ännu ej mottagit bestämda instruktioner angående ändringarna. I själfva verket var det af de vigtigare skiljaktigheterna endast insertionen om Holstein, hvari Stockfleth ännu visade sig fast [1]).

Det "provisoriska sentiment" angående konvojerna, som Oxenstjerna lofvade Stockfleth, meddelades honom en vecka därefter. Oxenstjerna underrättade honom då, att konungen med nöje upptagit Danmarks närmande i navigationsfrågan och medgifvit en underhandling om konvojernas förening [2]). Men därpå lät han några anmärkningar följa, hvilka helt svagt antyda begynnande betänkligheter och gifva en försmak af hvad som skulle komma. *Under första tiden*, sade han, borde man för att lämna England och Holland tid att betänka sig, ej gifva det blifvande förbundet full verkställighet; man borde nämligen ej konvoyera de skepp, som gingo på Frankrike, endast dem på Portugal och Spanien; detta så mycket mer, som sjömagterna redan på åtskilliga sätt hade uttryckt sin önskan att gå Sverige till mötes, erbjudit sig att anskaffa varor (jfr. o. s. 84) etc. Vidare ansåg han, att man strax borde notificera England och

---

[1]) **S. R.**, Protokoll vid konfer. med Stockfleth $^{29}/_{11}$ 1689; **D. G.**, Stockfleths rel. $^{30}/_{11}$ s. å.
[2]) **D. G.**, Stockfleths rel. $^{7}/_{12}$.

Holland beslutet om konvojerna och erbjuda dem att medsända sina skepp under samma konvoj (!). Äfvenså ville han, att de båda rikenas konvojer skulle förenas först i Nordsjön och icke i Sundet, hvilket skulle göra "för mycken éclat". För Stockfleth var naturligtvis allt detta tal föga välkommet. Emellertid vågade han icke låta Oxenstjerna märka sitt missnöje och uttalade blott den fruktan, att en sådan undfallenhet skulle göra sjömakterna styfvare.

Oxenstjernas manövrering under den närmast följande tiden bidrog att för Stockfleth göra hans uppriktighet misstänkt. Efter en veckas stillatigande föreslog han nämligen, att i stället för den först åsyftade föreningen af de båda ländernas konvojer, låta de svenska konvojerna medtaga äfven de danska skeppen och vice versa. Detta var en vidare utveckling af hans förra tanke, att föreningen borde uppskjutas från Sundet till Nordsjön. Tydligen ansåg han, att en öppen *förening* af de båda magternas krigsskepp skulle gifva förhållandet utseende af mera intimitet och mera stöta sjömagterna än en *ömsesidig* konvoyering. Stockfleth vågade som vanligt ej motsätta sig, af fruktan, att det hela skulle gå öfver styr, men han föreslog att man redan i den förevarande defensivalliansen skulle intaga någon på navigationsföreningen syftande bestämmelse. Därom ville Oxenstjerna i början ej höra talas: "allt sådant vore *consilio* utelämnadt för att förekomma all *ombrage*". Dock uttryckte han sig sedan, sin vana likmätigt, något mera sväfvande; det vore svårt, sade han, för honom att ensam påtaga sig afgörandet af en så vigtig sak; Stockfleth borde framställa sin mening på nästa konferens i de andra underhandlarnes närvaro [1]). Stockfleth fick af dessa yttranden det intryck, att Oxenstjerna verkligen ämnade ingå på *denna* begäran. Men danska regeringen lät ej lika lätt dupera sig: den gaf visserligen Stockfleth fullmakt att samtidigt afsluta navigationsfrågan (d. 16 Dec.) men uttalade temligen tydligt i nästföljande instruktion såsom sin mening, att Svenskarne i detta afseende till slut skulle draga sig undan. Stockfleth instruerades, att, om så skedde, ej vidare hålla på intagandet, men i stället, om möjligt, söka få bort den af Svenskarne insatta förklaringen om Holstein-Gottorp [2]).

Några dagar senare, den 25 December, framförde Oxenstjerna nya betänkligheter. Han upplyste Stockfleth, att engelske envoyén varnade för konvoyeringen, som lätt skulle kunna förorsaka oreda, så mycket mer som Englands

---

[1]) D. G., Stockfleths rel. $^{18}/_{12}$ 1689.

[2]) *Ib.*, till Stockfleth $^{28}/_{12}$ s. å.; jfr d:o $^{7}/_{12}$ och $^{16}/_{12}$.

skepp nu vore så spridda, att det skulle vara omöjligt för engelska regeringen att nu tillställa dem några order, om den än själf önskade det. Vidare utbredde Oxenstjerna sig vidlyftigt öfver Englands allmänt bekanta "betänksamhet och rättvisa" och förklarade sig hafva säkra underrättelser, att såväl England som Holland hade beslutat att gifva ersättning och i godo afhjälpa saken [1]).

I åtskilliga följande samtal under de första dagarna af 1690 uttryckte Oxenstjerna ännu svårare bekymmer. Han klagade öfver att Christian V begärt ett sjöpass af holländska regeringen för ett skepp, som skulle föra franska varor till hofvets bruk; detta innebure ett erkännande af kaparsystemet. Ännu värre vore, sade han, hvad sjömagternas ministrar försäkrade, nämligen, att inför deras regeringar hade Danmark, med långt mindre skärpa än Sverige, betygat sitt missnöje öfver kaperierna, hvilket tillsammans med Danmarks min af att vilja ansluta sig till österrikisk-holländska förbundet väl vore egnadt att stämma Sverige till försigtighet gentemot dess anbud; tilläfventyrs hade detta till ändamål blott att isolera Sverige från dess förbundna. Stockfleth förtrodde honom då, att Englands och Hollands ministrar i Köpenhamn sade alldeles samma saker om Sverige, ja t. o. m. läto förstå, att svenske ministern i England snarare "solliciterade till fortsättande af oroligheterna på sjön än remonstrerade däremot". Det hela vore alltså endast en list af dem för att utså oenighet bland de nordiska kronorna och själfve få fortfara med sitt tyranni [2]).

Samtidigt hade Oxenstjerna fortsatt sin skenpolitik och kunde vid samma tillfälle ex officio underrätta Stockfleth, att underhandlarne i konvojfrågan blifvit utnämda, nämligen de tre föregående, jämte Wrede såsom särskild kännare i kommersangelägenheter. Af egen drift föreslog Oxenstjerna att redan nu afgöra eventuella åtgärder för den händelse, att sjömagterna skulle besluta att upprätthålla och konsequent utföra sin konvention och följaktligen gå aggressivt till väga mot konvojerna. Men Stockfleth vädrade häri ett försök att fördröja de blifvande underhandlingarna och afböjde det; Oxenstjerna syntes då ej särdeles hålla därpå.

Vid detta tillfälle vidrörde Stockfleth åter frågan om gemensam mediation. Sverige och Danmark, sade han, borde begagna sig af det gynsamma tillfället, som kanske ej så snart återkomme, och uppträda såsom medlare i kriget, hvaraf

---

1) D. G., Stockfleths rel. $^{25}/_{12}$ 1689.
2) *Ib.*, Stockfleths rel. af $^{8}/_{1}$ 1690 o. s. v.

de självfve skulle kunna skörda betydlig vinst. Oxenstjerna svarade såsom alltid undfallande, utan att uttala någon bestämd mening i saken; att det skulle vara honom högeligen emot, är naturligt, och bekräftades äfven i det följande. Det är också ganska sannolikt, att denna inblick i Danmarks vidare planer än mera stärkt hans uppsåt att, så mycket på honom berodde, hålla tillbaka anslutningen mellan de båda rikena.

De krigförande partierna hade ingendera uppgifvit hoppet om att vinna de nordiska rikena på sin sida. Det stolta beslut, som Ludvig XIV fattat i slutet af 1688, att "lämna de svenske statsmännen åt sin förblindelse" fullföljde han ej länge. Redan kort efter den stora koalitionens bildande synas från fransk sida försök hafva företagits att vinna Oxenstjerna [1]). Men då detta misslyckades, fattade Frankrike i stället den planen att göra en systematisk propaganda för sin sak bland andra inflytelserika personer vid hofvet, hvilket blef så mycket lättare, som redan ett stort parti mer eller mindre uppenbart voro gynsamt stämda därför. La Picquetière arbetade ifrigt i denna riktning och redan i början af December 1689 berättar Stockfleth, att La Picquetière vunnit tre personer af hög ställning. Kort efter hitsände Louvois såsom agent under hand en viss öfverstelöjtnant Bidal, som till förevändning för sin resa tog vissa pretentioner på ett gods i Bremen, efter hvilket han kallade sig baron *d'Asfeld*. Denne skulle småningom "retablera vänskapen mellan Oxenstjerna och Croissi", men ämnade först omsorgsfullt organisera det franska partiet och visade häri stor talang och skicklighet. Han anlände till Stockholm vid nyåret 1690. Enligt Stockfleth lade han an på att visa "fierté och spotskhet" mot Danmark, troligen för att härigenom bättre introducera sig hos åtskilliga personer vid svenska hofvet [2]).

Icke mindre ifrigt arbetade Frankrike vid danska hofvet. Redan i början af Augusti, då det började frukta, att Danmark skulle besluta sig för förbundet

---

[1]) Jfr. t. ex. Heemskercks bref till Heinsius af $^{6}/_{16}$ Sept. 1689 (*V. d. Heim* I, 168). På hösten 1689, berättar Stockfleth, förklarade La Picquetière för Bengt Oxenstjerna, att han hade Louvois' order att erbjuda de bästa möjliga vilkor, om Sverige åter ville blifva vän med konungen af Frankrike. Men Oxenstjerna låtsade sig, om man får tro Stockfleth, ej ens veta "hvad person det var under det namnet Louvois". Därmed hade Frankrikes underhandling med Oxenstjerna för den gången en ända. (**D. G.**, Stockfleths rel. $^{5}/_{10}$ 1689.)

[2]) Det ofvanstående enligt Stockfleths relationer af $^{5}/_{10}$ och $^{4}/_{12}$ 1689, $^{1}/_{1}$ och $^{11}/_{1}$ 1690 m. fl.

med England, höjde Martangis sitt subsidietillbud för ett neutralitetsfördrag [1]), och sedan Danmark afslutat nämda förbund, fick Martangis order att erbjuda Danmark den summa, som det själf förut fordrat för ett neutralitetsfördrag med Frankrike (200,000 R. S. pr år), på det vilkor, att det skulle uppsöka någon förevändning att inhibera utförandet af förbundet med England. Härpå ville Danmark naturligtvis icke gå in. Martangis begärde då, att Danmark åtminstone skulle utfästa sig att ej gå vidare i sina förbindelser med de allierade, och lofvade, att det i så fall skulle behålla Frankrikes vänskap, utan att närmare förklara sig öfver det sätt, hvarpå vänskapen skulle visa sig mer eller mindre "reel". För ögonblicket reflekterade Danmark ej stort härpå; det svarade Martangis "i tvifvelaktige, mens dock noget angajante termer, mens ey formelig forbindelig", såsom Christian V i sin dagbok uttrycker sig [2]). Svaret innehöll i själfva verket endast några allmänna häntydningar på möjligheten af ett svenskt-danskt-franskt förbund och därjämte en påminnelse till Frankrike att betala de resterande subsidierna [3]).

Vi erinra oss, att Danmark framstält åtskilliga vilkor för sitt förbund med Holland: afslutandet af ett danskt-holländskt handelsfördrag; uppgörandet af Danmarks gamla pretentioner af Holland sedan förra kriget; subsidier under pågående krig och Hollands hjälp i holstein-gottorpska frågan. På uppfyllandet af den sistnämda fordran var ej att tänka; det hade för Holland varit att alldeles "brouillera" sig med Sverige. Sveriges täta anmaningar tvungo fastmera kejsaren och sjömagterna att utfärda den omtalade garantien af Altonatraktatens utförande. Danmark utrymde då ändtligen hertigens områden; Sverige drog sina trupper ur Holstein-Gottorp, och det blef för den gången slut med holstein-gottorpska frågan. Men äfven Danmarks öfriga vilkor voro för Holland föga kärkomna. För att undgå dem, utfärdade det i December en inbjudning samtidigt till Sverige och Danmark att formligen *ansluta sig till den stora alliansen*, hvarigenom ett specielt danskt-holländskt förbund skulle för Holland blifvit öfverflödigt [4]).

Hollands förslag utgjorde i viss mån äfven svaret på Sveriges och Danmarks protester mot engelsk-holländska konventionen. Genom de nordiska ri-

---

[1]) **D. G.** Bref från en sekr. Jensen till Meyercron $^{6}/_{8}$ 1689 (bland orig:dep. till Meyercron).

[2]) *Christ. V:s Dagb.* sub d. $^{26}/_{10}$ (Nyt hist. Tidsskr. I, 504).

[3]) **D. G.** Geh. Rg. sub d. $^{29}/_{10}$.

[4]) **S. R.**, till G. Oxenstjerna $^{18}/_{12}$. **D. G.**, till C. Lenthe $^{7}/_{12}$.

kenas inträdande i alliansen skulle naturligtvis svårigheten bortfalla, enär deras handel med Frankrike då af sig själf måste upphöra. Sverige hade i de första dagarne af December gjort en ny "remonstration" mot konventionen. Det hade verkligen beslutat att utrusta konvojer — dock endast för handeln på *Portugal*, men då detta beslut notificerades till sjömagterna, nämdes det ej, *hvarthän* konvojerna skulle gå; det lämnades sålunda öppet åt sjömagterna att antaga, att de skulle beskydda handeln på Frankrike. Emellertid förklarades det i notifikationen, att konvojerna hvarken skulle försvara fiendtligt skepp eller skepp med kontrabandsvaror, *icke heller skepp med fiendtligt gods;* Sverige hade sålunda gjort ett vigtigt medgifvande, jämfördt med dess första protest. Men på den öfriga handeln skulle envoyéerna insistera: t. o. m. "af sig själfve" antyda möjligheten af att Sverige kunde taga "andra mesures". Protesten skedde med stor moderation: "Wij wehle fuller icke, att I änteligen påstå, att dhe sin tractat upphäfwa skohle, på det dhe icke må finna det anstöteligit, men att man kunde låta något lijtet der med anstå, till dess man får see, huru sakerna och conjuncturerna sig skicka eller om någre sådane *expedienter* kunde oss föreslås, som kunde hämma och förekomma den skadan, som Wij och Wårt Rijke elliest deraf lijda skulle" [1]).

Hollands framställning upptogs på helt olika sätt af svenska och danska kabinetten. Det var Sveriges fulla "intention och mening" att icke inlåta sig i kriget, — "för att skona näringar och handel och få fördel af mediationen", skref regeringen till G. Oxenstjerna [2]); möjligen likväl ännu mera för att obehindradt kunna fullfölja den inre omgestaltningen och spara pengar och soldater. Likväl aktade Sverige sig noga för att gifva Holland rent afslag. Det fruktade nämligen, att de allierade då skulle ensidigt förbinda sig med Danmark, och att Danmark därvid skulle betinga sig vilkor, som kunde lända Sverige till "préjudice" — i främsta rummet någonting beträffande Holstein-Gottorp. Därför svarade Sverige på den holländska propositionen, att det ej insåge, hvad särskild fördel de allierade väntade sig af en uttrycklig svensk krigsförklaring mot Frankrike framför det understöd, som nu enligt defensivtraktaterna skulle komma dem till godo af Sverige; det önskade veta, om de allierade därvid påtänkt några särskilda vilkor, "som kunde lämpa ett sådant steg till Sveriges intresse". Svenskarne bifogade en tillräckligt tydlig vink: Om de allierade

---

1) **S. R.**, till Leijonberg och G. Oxenstjerna $^{30}/_{11}$ 1689.

2) *Ib.*, till G. Oxenstjerna $^{18}/_{12}$ s. å.

medgifva Danmark något, som kan blifva till förfång för hertigen af Holstein-Gottorp, "så lära de mista både vår och Danmarks hjälp" [1]).

Danmark såg det holländska tillbudet från en helt annan synpunkt. Det begärde ingenting bättre än ett aktivt förbund med de allierade, om det blott ordnades så, att tillräcklig pekuniär fördel däraf tillskyndades Danmark. Men det tviflade icke ett ögonblick på Hollands afsigt att med detta förslag undvika eller uppskjuta dess fordringar vid underhandlingen om det specielt dansk-holländska förbundet. Chr. Lenthe fick därför order att förklara, att Danmark gärna skulle ansluta sig till den stora alliansen, men att Danmark funne det nödvändigt att *först* afsluta det särskilda förbundet med Holland, för att uppgöra de sväfvande frågorna: handelsfördraget, de gamla pretentionerna och subsidierna [2]). Endast i *en* punkt gaf det vika. Hittills hade Holland påyrkat, att underhandlingen borde föras i Haag, under det att Danmark ville ha den i Köpenhamn, för att mera "sekretera" den, isynnerhet mot Frankrike och Sverige; nu medgaf Danmark, att Haag blefve stället, och gaf d. 14 Dec. sin envoyé där, den nyssnämde C. Lenthe fullmagt att underhandla, på de ofvannämda vilkoren. Det erinrade honom emellertid om att iakttaga den största hemlighet: han skulle aldrig lämna något skriftligt ifrån sig, tillse, att projekterna författades på holländska och alltid låta Holland först föreslå de speciella bestämmelserna, subsidiebeloppen o. d. [3]).

Vi erinra oss, att Danmark äfven till kejsaren gjorde ett anbud om 16,000 man mot åtskilliga fördelar. Geheimerådet Liliencron, som hade sig anförtrott denna beskickning, kom ej att afresa förr än i slutet af November (ehuru saken beslutits i danska konseljen redan under September) [4]); det dröjde därför någon tid, innan denna underhandling tog sin början. Samtidigt förberedde Danmark en alldeles liknande underhandling med England genom Ahlefeldt, som för detta ändamål sändes som envoyé till Wilhelm III. Danmark erbjöd England samma antal som åt kejsaren, 16,000 man, men på vilkor, att England betalte årliga subsidier af 7—800,000 R. S., och inginge ett handelsfördrag med Danmark [5]). Det är icke annat möjligt, än att Danmark härmed afsåg de samma 16,000 man, som det ville sända kejsaren, hvilka sålunda från

---

[1]) **S. R.**, till G. Oxenstjerna 18/12 1689.
[2]) **D. G.**, till C. Lenthe 7/12 och 14/12.
[3]) *Ib.*, nyssn. dep. till C. Lenthe af 14/12.
[4]) *Christ. V:s Dagb.* sub d. 29/9. (Nyt hist. Tidsskr. I. 501.)
[5]) **D. G.**, Instr. f. Ahlefeldt, Gh. Rg. sub d. 17/12.

ena hållet skulle inbringa Danmark Elbetullen, Lübeckskoadjutoriet m. m., från det andra årliga subsidier.

Under tiden spridde sig emellertid ryktet om Danmarks försök att åstadkomma en svensk-dansk förening till kullstörtande af engelsk-holländska konventionen, och sjömagterna gåfvo icke otydligt tillkänna sina tankar om detta förehafvande. Nottingham förklarade till Molesworth, att om Danmark förenade sina konvojer med Sveriges i afsigt att beskydda handelsskepp på Frankrike, så skulle England däri ej kunna finna annat än ett mycket dåligt förebud för det dansk-engelska förbundet [1]). Holland visade sig efter Danmarks svar på dess anbud om formlig allians så pass likgiltigt, att Danmark förklarade sig frukta, att Holland hade för afsigt endast att "brouillera" Danmark med Frankrike; Danmark hade då redan börjat hota Holland med beslag på dess handelsskepp, om det fortfore att utföra sin konvention med England [2]). Äfven till Sverige gjorde sjömagterna liknande föreställningar: konvoyeringen på Frankrike vore farlig och skulle lätt kunna förorsaka oreda [3]). Holland gjorde genom sin resident i Stockholm Rumpf en framställning, hvari det ville bevisa fördelen af engelsk-holländska konventionen för Sverige själf, på den grund, att ju förr Frankrike, genom förstörandet af dess handel, tvunges till fred, desto förr blefve Sverige qvitt sin förpligtelse att underhålla hjälptrupper i de allierades tjänst. Men Sverige svarade, att det vore i ännu högre grad de allierades fördel, att Sveriges handel ej toge skada, hvarigenom "succursen kunde få svårt att afgå" [4]).

För ögonblicket hade emellertid sjömagterna föga skäl att vara oroliga öfver en sammanslutning mellan Sverige och Danmark för handelns beskydd; ännu voro Carl XI och Oxenstjerna långt ifrån att på allvar förlika sig med en dylik tanke. Äfven underhandlingarna om förnyandet af defensivfördraget hade stått stilla. De tycktes ej vidare intressera någon af parterna, sedan Svenskarne omsorgsfullt uteslutit allt, som kunde gifva de allierade någon "ombrage". Men oafsedt den ofvannämda beräkningen, att detta förbund förr eller senare skulle kunna bilda en basis för närmare förstånd mellan Sverige och Danmark, väntade väl Danskarne att det i alla fall, såsom ett handgripligt resultat, skulle göra något intryck på

---

[1]) Bref från Nottingham till Molesworth af $^{17}/_{1}$ 1690, i *Danske Saml.*, II Række, IV Bd, s. 204.

[2]) **D. G.**, till C. Lenthe $^{14}/_{1}$ 1690.

[3]) Jfr *Ib.*, Stockfleths rel. $^{25}/_{12}$ 1689 m. m.

[4]) **S. R.**, projekt till ett muntligt svar till Rumpf, Utr. reg. $^{24}/_{1}$ 1690.

sjömagterna och Stockfleth begärde därför i medlet af Januari en ny konferens, där defensivtraktaten erhöll sin definitiva form. De sväfvande punkterna afgjordes då, den 17 Januari 1690, till allra största delen efter Svenskarnes önskan. I inledningen mildrade man något den kompliment mot sjömagterna, som Oxenstjerna velat införa. Det försäkrades blott att fördraget ej skulle lända "någon oskyldig potentat till mehn". Men förklaringen i § 1 om den holsteinska tvistens biläggande fick i trots af Stockfleths bemödanden qvarstå. I enlighet med det svenska projektet beslöts vidare, att i 4:de artikeln det uttryckligen skulle anföras såsom casus exceptionis, att reqvisitus redan sändt hjälp mot samme fiende till någon annan nuvarande allierad. Dock medgafs det, att om det sända antalet vore mindre än det i närvarande fördrag stipulerade, resten skulle utgå enligt detta. Därefter företogs en längre diskussion angående upptagandet eller uteslutandet af det omtvistade ordet "kommercier" i §§ 1, 2 och 3. Gyldenstolpe förklarade att det nu skulle vara en högst illa vald tidpunkt att reta sjömagterna genom en så tydlig insinuation, enär man med sista posten fått tillmötesgående underrättelser från England. Engelska regeringen hade lofvat både för sin egen och för Hollands räkning att fullkomligt tillfredsställa Sverige: det hade aldrig varit deras mening att gifva saken den vändning, som den fått. De erbjöde sig nu att själfve konvoyera de svenska skepp, som ginge på Spanien; befallning vore redan utfärdad till alla engelska skepp att ej antasta någon svensk, vare sig konvoj eller "kommissiefarare". Stockfleth fann från början allt detta något misstänkt, men svarade föga; han uttalade endast sin förhoppning, att England skulle visa samma tillmötesgående emot Danmark. Slutet blef, att ordet kommercier utströks ur defensivalliansen. Äfven i alla öfriga punkter blef det vid Svenskarnes ändringar.

Men sedan väl alliansfördraget blifvit genomgånget och afslutadt, tog Oxenstjerna till ordet och föreslog att man nu skulle företaga navigationssaken till behandling, ehuru Wrede var hindrad för tillfället. Stockfleth visade sig helt förvånad, eftersom man för några minuter sedan tyckts betrakta frågan såsom bilagd. Svenskarne bekände då att de ej ansågo sig kunna lita på Englands löften, men likväl ej ville reta dem i förtid, innan man visste hvilket man skulle tro. Stockfleth framställde då hufvudpunkterna af det blifvande fördraget, sådant han tänkte sig det. För att försvara sina kommercier inrätta Deras Majestäter konvojer, som taga alla svenska och danska handelsskepp i beskydd, med undantag af dem som gå till blokerade orter. Om konvojen visiteras, uppbringas eller skadas på något sätt, begäres satisfaktion; om sådan vägras,

förena de båda konungarne sig de modo satisfactionis. Fördraget meddelas sjömagterna. Dessutom uttalade Stockfleth den önskan, att det hela måtte göras färdigt med det första möjliga, ty ju längre man droge ut på tiden, desto mera skulle England och Holland stärkas i sitt våldsamma uppsåt, då de sågo att de nordiska rikena ej kunde komma till någon enighet. Därefter diskuterades några punkter, i hvilka åsigterna voro olika. Svenskarne ville i den blifvande traktaten intaga en bestämmelse, om hvad som skulle anses för kontraband, hvilket Stockfleth ville undvika, enär det vore att gifva sjömagterna "ansam till visitation". Af samma skäl borde man enligt Stockfleths åsigt ej uttryckligen nämna något om främmande varor. Stockfleth föreslog att man, utom konvojerna, skulle inrätta 3 mindre skepp till kryssare i Nordsjön, hvilket Bengt Oxenstjerna fann öfverflödigt. Däremot instämde Oxenstjerna af fullt hjärta, då Stockfleth förklarade det nödvändigt att intaga en bestämmelse mot Frankrike angående Algerernes framfart, "hvilke nu (på Frankrikes bedrifvande) äre komne i Oceanen"; det var "en vacker punkt", mente Oxenstjerna [1]).

Stockfleths upprepade önskan att få navigationsfördraget färdigt samtidigt med defensivalliansen mötte alltjämt samma svar från Oxenstjerna: det vore nödvändigt att först se, om England och Holland gjorde allvar af sina löften. Det halp ej, att Stockfleth inskränkte sig till att begära, att navigationsfördraget gjordes färdigt och tillsvidare hölles hemligt för att vid behof användas; han erinrade att navigationstiden ryckte allt närmare, men förgäfves [2]). Likväl anade han ännu icke det spel, som Oxenstjerna dref med honom, utan tyckes hafva väntat, att denne, med eller mot sin vilja, inom en jämförelsevis kort tid skulle komma att underteckna äfven navigationsfördraget.

För undertecknandet af defensivförbundet stod nu intet hinder i vägen; akten utvexlades den 1 Februari 1690 och bär detta datum.

---

[1]) Det ofvanstående enligt **S. R.**, protok. vid konfer. med Stockfleth $^{17}/_{1}$ 1690; **D. G.**, Stockfleths rel. af $^{18}/_{1}$.

[2]) **D. G.**, Stockfleths rel. af $^{29}/_{1}$.

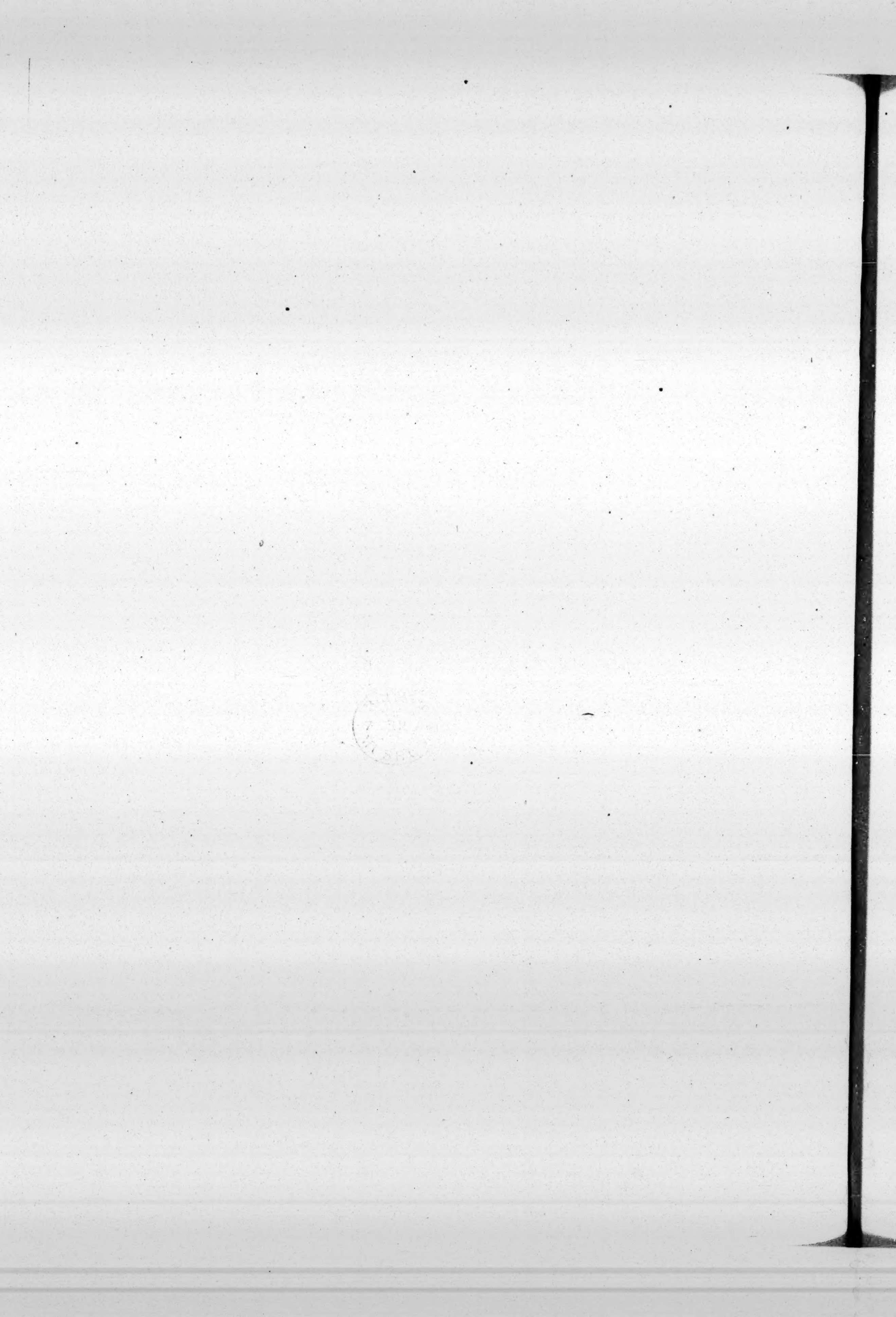
(Forts. i nästa årgång.)

Tryckfel och rättelser.

S. 4 r. 15 o. Ej nöjd med etc. bör begynna nytt stycke.

„	6	„	14	„	står	deras	läs	dess
„	16	„	18	„	„	Hessen	„	Hessen-Kassel.
„	18	„	3	in marg.	„	Wahremberg	„	Wahrenberg.
„	21	„	9	o.	„	men ära man	„	ära, men man
„	„	„	6	n.	„	manad	„	manadt
„	25	„	12	o.	„	obenägen	„	obenäget
„	28	„	8	„	„	På	„	Vid
„	29	„	6	„	„	Pless	„	Plessen
„	31	„	4	„	„	Vühren	„	Wührden (Wühren).
„	38	„	11	in marg.	„	Ett annat exempel	„	En annan dylik
„	„	„	12	„	„	organiseradt	„	organiserad.
„	49	„	16	o.	„	ingå eller	„	ingå i eller
„	73	„	16	„	„	hvad	„	huru litet
„	84	„	9	„	„	fått en efterbörd i	„	fått en efterbörd. Denna utmynnade i
„	„	„	17	„	„	Leijonberg	„	Leijonkloo
„	89	„	1	„	„	Elfsflethertullen	„	Elsflethertullen
„	96	„	14-15	„	„	voro gynsamt stämda	„	var gynsamt stämdt
„	99	„	10	n.	„	anförtrott	„	anförtrodd
„	101	„	6	„	„	dem	„	det.

Smärre tryckfel, som ej kunna störa meningen, äro icke anförda.

FÖRELÄSNINGAR

OCH

ÖFNINGAR

VID

KONGL. UNIVERSITETET I LUND

HÖST-TERMINEN

1884.

Canceller:

Friherre LOUIS DE GEER,

J. U. D., f. d. Justitie-Statsminister, En af de 18 i Sv. Akademien, L. K. V. A., R. och C. K. M. O. samt Ordens v. Canceller, Stk. S:t O. O.

Pro-Canceller:

WILHELM FLENSBURG,

Th. o. Ph. D., Biskop i Lunds Stift,
C. m. st. k. N. O.

RECTOR:

GUSTAF LJUNGGREN,

Ph. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de 18 i Sv. Akad., L. K. V. A., C. N. O. 1:a Kl., C. D. D. O. 1:a Gr.

Pensionerade Professorer.

ADAM WILHELM EKELUND, *Ph. Jub. D., f. d. Professor i Physik, L. K. V. A., R. N. O.*

CARL JOHAN SCHLYTER, *J. U. o. Ph. Jub. D., f. d. Professor i Laghistoria, L. K. V. A., C. st. k. N. O., C. D. D. O. 1:a Gr., C. Würt. Fredr. O. 1:a Kl., C. Meckl. O. Wend. Kr., C. Sachs. Alb. O. 2:a Kl.*

EMANUEL MATHIAS OLDE, *Ph. D., f. d. Norbergsk Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, R. N. O., R. N. S:t O. O., R. S. E. O., Ärekors af H. H. O.*

JACOB AGARDH, *M. o. Ph. D., f. d. Professor i Botanik, L. K. V. A. C. N. O. 1:a Kl.*

CARL FREDRIK NAUMANN, *M. o. Ph. D., f. d. Professor i Anatomi, C. W. O. 1:a Kl., R. N. O.*

Pensionerad Adjunct.

MATHIAS NATHANAEL CEDERSCHIÖLD, *Ph. D., f. d. Adjunct i Grekiska Språket.*

Theologiska Faculteten.

Professorer.

CARL OLBERS, *Th. o. Ph. D., Professor i Kyrkohistoria och Symbolik, Förste Theologiæ Professor och Domprost, L. N. O.,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 11 f. m. Andra seklets kyrkohistoria och leder öfningarne på seminariet.

CARL WILHELM SKARSTEDT, *Th. o. Ph. D., Professor i Exegetisk Theologi, Prost och Kyrkoherde i St. Uppåkra och Flackarp, L. N. O.,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 9 f. m. Månd. och Tisd. Apostla-

gerningarne, sedan Pastoralbrefven, Thorsd. och Fred. Nya testamentets bildspråk.

CLAS WARHOLM, *Th. o. Ph. D., Professor i Dogmatik och Moraltheologi Kyrkoherde i Kärrstorp och Glostorp, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 10 f. m. Eskatologi.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN GABRIEL ROSENIUS, *Th. o. Ph. D., e. o. Professor i Exegetisk Theologi, Kyrkoherde i Stångby och Wallkärra, Decanus*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 8 f. m. Månd. o. Tisd. De mindre profeterna, Thorsd. o. Fred. Hagiographa.

PER GUSTAF EKLUND, *Ph. D., Th. C., e. o. Professor i Moraltheologi och Symbolik, Kyrkoherde i Husie och W. Skreflinge*, förestår professionen i Praktisk Theologi, föreläser å lärosalen N:o 2 kl. 1 e. m. Månd. och Tisd. Homiletik, Thorsd. och Fred. Liturgik, samt leder de homiletiska och liturgiska öfningarne.

Docenter.

OTTO NATHANAËL THEOPHILUS AHNFELT, *Th. C., V. D. M., Docent i Systematisk Theologi*, förestår e. o. professionen i Moraltheologi och Symbolik, föreläser å lärosalen N:r 2 kl. 12 m. Moraltheologiens system, leder författandet af veckopredikningarne, samt biträder vid de kateketiska öfningarne.

ANDERS MAGNUS MALMSTRÖM, *Ph. Dr, Th. C., V. D. M. Lector, Docent i Medeltidens kyrkohistoria*, biträder vid de homiletiska och kateketiska öfningarne, meddelar enskild undervisning i sitt ämne och föreläser å lärosalen N:o 2 Onsd. och Lörd. kl. 11 f. m. Svenska psalm- och evangelii-bokens historia.

Juridiska Faculteten.

Professorer.

GUSTAF BROOMÉ, *J. U. o. Ph. D., Professor i Stats- och Process-rätt, R. N. O., R. D. D. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 10 f. m. Processrätt.

Grefve GUSTAF KNUT HAMILTON, *J. U. D., Professor i Administrativrätt och Nationalekonomi, R. N. O., R. N. S:t O. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 9 f. m. Finansrätt.

PHILIBERT HUMBLA, *J. U. D., Professor i Civilrätt, R. N. O., Decanus,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 11 f. m. Sveriges gällande Sakrätt.

PER ASSARSSON, *J. U. o. Ph. D., Professor i Kriminalrätt och Juridisk Encyklopedi,* föreläser å lärosalen N:o 3 kl. 12 midd. Svenska Straffrättens speciella del jemförd med den norska och danska.

Extraordinarie Professor.

ALFRED OSSIAN WINROTH, *J. U. C., e. o. Professor i Romersk Rätt och Rättshistoria,* föredrager offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 1 e. m. Sveriges inre rättshistoria.

Docenter.

JOHN ADOLF ASK, *J. U. C., Docent i Svensk Civilrätt,* meddelar enskild undervisning.

ERNST FREDRIK NICOLAUS v. SYDOW, *J. U. C., Docent i Svensk Civilrätt.* Tjenstledig.

JOHAN HJELMERUS, *J. U. C., Docent i Administrativ Rätt,* föreläser enskildt å lärosalen N:o 3 Tisd., Thorsd. och Lörd. kl. 4 e. m. *Näringsrätt.*

Medicinska Faculteten.

Professorer.

CARL JACOB ASK, *M. o. Ph. D., Chir. M., Professor i Chirurgi och Obstetrik, Föreståndare för Chirurgiska och Obstetriska Kliniken, K. W. O. 1:a Kl., R. N. O.,* meddelar offentligen på lazarettet Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 10 f. m.—12 m. klinisk undervisning i Chirurgi och Obstetrik.

MAXIMILIAN VICTOR ODENIUS, *M. o. Ph. D., Professor i Theoretisk och Rättsmedicin, L. K. V. A., R. N. O.,* föredrager å pathologiska instit., under terminens första hälft Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 12 m. Allmän pathologi, med tillhörande mikroskopiska öfningar, under senare hälften kl. 12 midd. samma dagar Speciel pathologisk anatomi, samt leder de rättsmedicinska obduktionerna.

JOHAN LANG, *M. o. Ph. D., Professor i Medicinsk och Physiologisk Kemi, L. K. V. A., R. W. O.,* föreläser å med.kemiska lärosalen kl. 2 e. m. Månd. Tisd. och Thorsd. Physiologisk kemi samt Fred. Allmän Pharmakodynamik och leder öfningarne å det med.kemiska laboratoriet.

HJALMAR OSSIAN LINDGREN, *M. D., Professor i Anatomi,* föredrager å anatomiska anstalten kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Deskriptiv Anatomi,

Thorsd. och Fred. Histologi i förening med praktiska öfningar, samt leder arbetena på den anat. och hist. institutionen.

GUSTAF SVEN TRÄGÅRDH, *M. D.*, *Professor i Praktisk Medicin, Decanus*, Föreståndare för Medicinska kliniken, *R. W. O.*, håller å Lazarettet Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 8—10 f. m. samt Onsd. och Lörd. kl. 8—9 f. m. kliniska föreläsningar öfver de Invärtes sjukdomarne och leder öfningarne på den Med. afdelningen.

Professionen i Physiologi och Embryologi är ej tillsatt.

Extraordinarie Professorer.

SEVED RIBBING, *M. D., e. o. Professor i Pediatrik*, håller å Lazarettet Onsd. och Lörd. kl. 12 midd.—2 e. m. Pediatrisk poliklinik och föreläsningar i ämnet, samt undervisar Tisd. kl. $^1/_2$ 7—8 e. m. i Laryngoskopi.

MICHAËL KOLMODIN LÖWEGREN, *M. D., e. o. Professor i Opthalmiatrik*, håller kliniska föreläsningar öfver Ögonsjukdomar å lazarettet Onsd. och Lörd. kl. 10—12 f. m., och anställer på särskildt derför afsedda timmar Ophthalmoskopiska öfningar.

Extraord. professionerne i anatomi och histologi samt i pathologisk anatomi äro ej tillsatte.

SVANTE ÖDMAN, *M. L., R. N. O. Öfverläkare vid Lunds Hospital*, leder den psychiatriska undervisningen vid nämnde Hospital.

Docenter.

AXEL OTTO LINDFORS, *M. D., Docent i Gynekologi och Obstetrik*, meddelar enskild undervisning.

HANS BENDZ, *M. D., Docent i Pathologi, t. f. laborator i Pathologi*, leder å lazarettet Månd. och Thorsd. kl. $^1/_2$ 12 f. m. förekommande pathologiska obduktioner med demonstration kl. 1 e. m. samt å hospitalet vid förekommande fall kl. $^1/_2$ 1 e. m.

ADOLF NORDENSTEDT, *M. L., t. f. Prosektor*, leder de dagliga dissektionsöfningarne å Anatomisalen.

Philosophiska Facultetens Humanistiska Section.

Professorer.

AXEL NYBLÆUS, *J. U. och Ph. D., Professor i Praktisk Philosophi, L. K. V. A., K. N. O. 1:a kl., Decanus,* tjenstledig.

GUSTAF LJUNGGREN, *Ph. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de 18 i Sv. Akademien, L. K. V. A., C. N. O. 1:a Kl., C. D. D. O. 1:a Gr., Univ:s n. v. Rector,* tjenstledig.

ALBERT THEODOR LYSANDER, *Ph. D., Professor i Romersk Vältalighet och Poesi, R. N. O., Decanus,* tolkar offentligen å lärosalen N:o 8 kl. 12 midd. Ciceros Verrinska tal.

THEODOR WISÉN, *Ph. D., Professor i Nordiska Språk, En af de aderton i Sv. Akademien, R. N. O., Univ:s n. v. Pro-Rector,* föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 9 f. m. Månd. och Tisd. Valda Sånger i Sämunds Edda, Thorsd. och Fred. Östgötalagen.

JOHAN JACOB BORELIUS, *Ph. D., Professor i Theoretisk Philosophi, R. N. O.,* föreläser å lärosalen N:o 9 kl. 9 f. m. Månd., Tisd. och Thorsd. Filosofiens historia efter Aristoteles, Fred. Spinozas "Ethica ordine geometrico demonstrata". Håller ensk. öfn. Onsd. kl. 6 e. m.

CLAS THEODOR ODHNER, *Ph. D., Professor i Historia, R. N. O.,* föreläser å lärosalen N:o 1 kl. 12 m. Preussiska rikets historia.

CHRISTIAN CAVALLIN, *Ph. D., Professor i Grekiska Språket och Literaturen,* L. K. V. A., föreläser å lärosalen N:o 10 kl. 11 f. m. Månd. och Tisd. Homerisk Grammatik, Thorsd. och Fred. Aristophanes' Getingar.

VOLTER EDVARD LIDFORSS, *Ph. D., Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, C. Sp. O. Isab. Cat., R. Sp. K. C. III:s O.,* föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 11 f. m. Månd. och Tisd. Fornfranska (Choix d'anciens textes français), Thorsd. o. Fred. Renaissanceperiodens franska (Darmesteter och Hatzfelds Chrestomathie).

ESAIAS TEGNÉR, *Ph. D., Professor i Österländska Språk, En af de 18 i Svenska Akademien, R. N. O.,* tjenstledig.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN WEIBULL, *Ph. D., e. o. Professor i Historia och Statskunskap,* föreläser å lärosalen N:o 1 kl. 1 e. m. Europas och Nordamerikas Geografi och Statskunskap.

ARON MARTIN ALEXANDERSON, *Ph. D.*, *e. o. Professor i Klassiska Språk*, föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 10 f. m. Månd., Tisd. och Thorsd Lysias tal mot Agoratos och leder å phil. Sem. Fred. kl. 5 e. m. öfningar i Antiphons Tetralogier.

Adjuncter.

MAGNUS FREDRIK BRAG, *Ph. D.*, *Adjunct i Österländska språk*, förordnad att förestå professionen i Österländska språk, föreläser å lärosalen N:o 5 kl. 1 e. m. Jesaja.

PER JOHAN HERMAN LEANDER, *Ph. D.*, *Adjunct i Philosophi*, förordnad att förestå professionen i praktisk philosophi, föreläser å läros. N:o 9 kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Philosophiens historia samt Thorsd. och Fred. Ethik.

KNUT FREDRIK SÖDERVALL, *Ph. D.*, *Adjunct i Nordiska språk*, föreläser å lärosalen N:o 10 kl. 8 f. m. Onsd. och Lörd. Speculum regale.

Docenter.

HANS HENRIC HALLBÄCK, *Ph. D.*, *Docent i Æsthetik och Literaturhistoria*, *Bibliotheks-Amanuens*, meddelar enskild undervisning.

CARL MAGNUS ZANDER, *Ph. D.*, *Docent i Latinska språket*, *Lector*, meddelar Onsd. kl. 11 f. m. å lärosalen N:o 8 enskild undervisning i Latinsk Stilskrifning.

FREDRIK AMADEUS WULFF, *Ph. D.*, *Docent i Franska språket och literaturen*, *f. d. Lector*, leder å phil. seminariet, Thorsd. kl. 5—7, öfningar i *Praktisk Fonetik*. Meddelar å lärosalen N:o 10 Onsd. kl. 12 enskild undervisning i Allmän ljudlära och fransk stilskrifning.

KARL REINHOLD GEIJER, *Ph. D.*, *Docent i Praktisk Philosophi*, föreläser enskildt å lärosalen N:o 9 kl. 8 f. m. Månd., Tisd., Thorsd., Fred. Philosophisk Propedeutik.

SAMUEL JOHAN CAVALLIN, *Ph. D.*, *Docent i Grekiska Språket*, leder å Phil. Sem. Tisd. kl. 6 e. m. kritiskt-exegetiska öfningar vid tolkningen af Andra boken af Livius samt meddelar enskild undervisning i Latinsk och Grekisk stilskrifning samt Grekisk syntax.

SVEN WÄGNER, *Ph. D.*, *Docent i Theoretisk Philosophi*, meddelar enskild undervisning å lärosalen N:o 10 kl. 5 e. m. Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. i den Theoretiska philosophiens historia.

EMIL PETERSON, *Ph. D.*, *Docent i Tyska språket och literaturen*, föreläser offentligt å läros. N:o 9 Tisd., Fred. kl. 5 e. m., öfver Fornbulgariska

(kyrkoslaviska, Leskiens handbok) samt meddelar enskild undervisning Th. o. Fr. i *Fornhögtyska* samt Onsd. i tysk *Stilskrifning*.

AXEL KOCK, *Ph. D.*, *Docent i Nordiska språk*, meddelar enskild undervisning.

SVEN SÖDERBERG, *Ph. D.*, *Docent i Nordisk språk- och fornforskning*, genomgår enskildt en förberedande kurs i *Fornisländska*.

AXEL FRIEDLANDER, *Ph. D.*, *Docent i Æsthetik*, förordnad att förestå professionen i Aesthetik, Literatur- och Konsthistoria, föreläser å lärosalen N:o 4 Månd. och Tisd. kl. 12 m. Taines Philosophie de l'art. samt Thorsd. och Fred. Öfversigt af 19:de århundradets bildande konst.

CARL JUSTUS FREDRIK AF PETERSENS, *Ph. D.*, *E. o. Amanuens vid Bibl.*, *Docent i Nordiska Språk*, meddelar enskild undervisning samt leder i Phil. Sem. Månd. kl. 5 e. m. tolkningen af Konráðs rímur.

HJALMAR EDGREN, *Ph. D.*, *Docent i Sanskrit*, genomgår offentligt å lärosalen N:o 10 Onsd. och Lörd. kl. 4 e. m. en elementarkurs i Sanskrit samt meddelar enskild undervisning i språkets läsning.

PONTUS ERLAND FAHLBECK, *Ph. D.*, *Docent i Allmän Historia*, genomgår enskildt i lärosalen N:o 1 Månd., Tisd., Onsd., Thorsd., och Fred. kl. 4 e. m. en kurs i Svensk Historia.

SVEN LINDE, *Ph. D.*, *Docent i Grekiska språket*, meddelar enskild undervisning i grekisk och latinsk stilskrifning.

JOHAN CARL WILHELM THYRÉN, *Ph. D.*, *Docent i Theoretisk Philosophi*, föreläser enskildt Månd., Onsd., Thorsd. och Lörd. å lärosalen N:o 4 kl. 4 e. m. en kurs i Theoretisk Philosophi samt Tisd., Onsd., Fred. och Lörd. kl. 3. e. m. Kant, Kritik d. reinen Vernunft.

Friherre HUGOLD v. SCHWERIN, *Ph. D.*, *e. o. Amanuens vid Bibl.*, *Docent i Geografi och Statskunskap*, meddelar enskild undervisning.

Philosophiska Facultetens Mathematiskt Naturvetenskapliga Section.

Professorer.

CHRISTIAN WILHELM BLOMSTRAND, *Ph. D.*, *Professor i Kemi och Mineralogi*, *L. K. V. A.*, *R. N. O.*, *R. D. D. O.*, föreläser å kem. läros. kl. 9 f. m. Oorganisk kemi.

AXEL MÖLLER, *Ph. D.*, *Professor i Astronomi*, *L. K. V. A.*, *R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 5 e. m. Theorien för planeternas rörelse.

CARL FABIAN EMANUEL BJÖRLING, *Ph. D., Professor i Mathematik, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 1 e. m. Om högre plana kurvor.

KARL ALBERT HOLMGREN, *Ph. D., Professor i Physik*, föreläser å Phys. läros. kl. 8 f. m. Om Värmet, samt leder de Physiska laborationerna.

FREDRIK WILHELM CHRISTIAN ARESCHOUG, *Ph. D., Professor i Botanik, L. K. V. A., Decanus*, föreläser å bot. läros. kl. 1 e. m. öfver De högre växternas Anatomi och Fysiologi och leder Tisd. och Fred. kl. 8 f. m.—11 f. m. de Fytotomiska öfningarne å bot. museet.

AUGUST WILHELM QVENNERSTEDT, *Ph. D., Professor i Zoologi*, föreläser å zool. läros. kl. 12 m. Månd. och Tisd. Utvecklingshistoria, Thorsd. och Fred. Vertebraternas tandbyggnad.

Extraordinarie Professorer.

OTTO MARTIN TORELL, *Ph. D., M. C., e. o. Professor i Zoologi och Geologi, Chef för Sveriges Geologiska undersökning, L. K. V. A., K. N. O. 1:a kl., Off. fr. H. L., Off. fr. Instr. publ.*, vistas i Stockholm.

ALBERT VICTOR BÄCKLUND, *Ph. D., e. o. Professor i Mekanik och Mathematisk Physik*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 7 kl. 12 m. Tilllämpning af Potentialtheorin på elektricitetsläran.

BERNHARD LUNDGREN, *Ph. D., e. o. Professor i Geologi*, föreläser å Zool. lärosalen kl. 8 f. m. Allmän Geologi.

SVEN BERGGREN, *Ph. D., L. K. V. A., e. o. Professor i Botanik*, föreläser å Bot. lärosalen Månd. och Thorsd. kl. 11 f. m. öfver de högre cryptogamernas morphologi och systematik och demonstrerar på tider, som särskildt tillkännagifvas, i bot. trädgården blommande växter.

Adjuncter.

VICTOR VON ZEIPEL, *Ph. D., Adjunct i Mathematik*, föreläser Onsd. och Lörd. å läros. N:o 7 kl. 9 f. m. Analytisk Geometri.

NILS CHRISTOPHER DUNÉR, *Ph. D., Adjunct i Astronomi och Observator*, L. K. V. A., begagnar sig under detta läsår af den honom medgifna frihet från föreläsningar.

CARL GUSTAF THOMSON, *Ph. D., Adjunct i Entomologi*, föreläser å entom. museet kl. 1 e. m. Onsd. Coleoptera, Lörd. Hymenoptera.

Docenter.

JOHAN PETER CLAESSON, *Ph. D., Docent i Organisk Kemi*, t. f. Laborator, föreläser enskildt alla söckendagar kl. 11 f. m. å kem. aud. *Allmän Kemi.*

JULIUS MÖLLER, *Ph. D., Docent i Mathematik*, leder å math. semin. öfningarne hvarannan Onsdag kl. 5 e. m.

JOHANNES ROBERT RYDBERG, *Ph. D., Docent i Physik*, håller å zool. lärosalen Månd., Onsd., Thorsd. och Lörd. kl. 4—$^1/_2$6 e. m. enskilda föreläsningar i Physik samt anställer Månd. och Thorsd. kl. 1 e. m. Physikaliska räkneöfningar.

BENGT JÖNSSON, *Ph. D., Docent i Botanik*, meddelar enskild undervisning och biträder vid de fytotomiska öfningarne.

FOLKE AUGUST ENGSTRÖM, *Ph. D., Docent i Astronomi*, meddelar enskild undervisning.

JOHAN MARTIN LOVÉN, *Ph. D., Docent i Kemi*, tjenstledig.

CHRISTIAN CARL FREDRIK EICHSTÄDT, *Ph. D., Docent i Geologi*, tjenstledig.

SVEN LEONARD TÖRNQUIST, *Ph. D., Lector, Docent i Geologi*, meddelar enskild undervisning.

KRISTIAN OSKAR MATS WEIBULL, *Ph. D., Docent i Mineralkemi*, genomgår enskildt en elementärkurs i Speciel Mineralogi och meddelar enskild undervisning i Kemi och Mineralogi.

DAVID BERGENDAL, *Ph. D., Docent i Botanik*, leder de zootomiska öfningarne samt meddelar enskild undervisning.

ERNST LEOPOLD LJUNGSTRÖM, *Ph. D., Docent i Botanik*, medddelar enskild undervisning.

ANDERS ROSÉN, *Ph. D., Docent i Mathematik*, meddelar enskild undervisning.

Exercitie-Mästare.

WILHELM THEODOR GNOSSPELIUS, *Capellmästare, R. W. O.*, leder Musikaliska öfningar på capellsalen Onsd. o. Lörd. kl. 3—5 e. m.

CARL ANDERS HENRIK NORLANDER, *Fäktmästare och Gymnastiklärare, Kapten, R. Belg. Leop. O., Off. Fr. Instr. publ.*, leder Gymnastik- och fäktöfningar på Universitetets gymnastiksal söknedagar kl. 8—9 f. m. samt 6—7 e. m.

Kl. 12 m.—1 e. m. är gymnastiklokalen upplåten för fria öfningar i gymnastik och fäktning, då gymnastikläraren eller någon hans ställföreträdare är närvarande.

AXEL HJALMAR LINDQVIST, *Ritmästare*, undervisar i Ritkonst å ritsalen Onsd. och Fred. kl. 9 f. m.

Universitetets Bibliothek hålles öppet till utlåning alla söknedagar kl. 12—1 e. m. samt till begagnande på stället dels Onsd. o. Lörd. kl. 10—1, dels öfriga söknedagar kl. 11—1.

Universitetets Cancelli och *Räntekammaren* hållas öppna Tisd., Onsd., Fred och Lörd. kl. 11 f. m.—12 midd.

Universitetets öfriga Institutioner hållas tillgängliga efter anhållan hos Institutionsföreståndarne.

FÖRELÄSNINGAR

OCH

ÖFNINGAR

VID

KONGL. UNIVERSITETET I LUND

VÅR-TERMINEN

1885.

Canceller:

Friherre **LOUIS DE GEER,**

J. U. D., f. d. Justitie-Statsminister, En af de 18 i Sv. Akademien, L. K. V. A.,
R. och C. K. M. O. samt Ordens v. Cancelier, Stk. S:t O. O.

Pro-Canceller:

WILHELM FLENSBURG,

Th. o. Ph. D., Biskop i Lunds Stift,
C. m. st. k. N. O.

RECTOR:

GUSTAF LJUNGGREN,

Ph. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de 18 i Sv. Akad., L. K. V. A., C. N. O. 1:a Kl., C. D. D. O. 1:a Gr.

Pensionerade Professorer.

ADAM WILHELM EKELUND, *Ph. Jub. D., f. d. Professor i Physik, L. K. V. A., R. N. O.*

CARL JOHAN SCHLYTER, *J. U. o. Ph. Jub. D., f. d. Professor i Laghistoria, L. K. V. A., C. st. k. N. O., C. D. D. O. 1:a Gr., C. Würt. Fredr. O. 1:a Kl., C. Meckl. O. Wend. Kr., C. Sachs. Alb. O. 2:a Kl.*

EMANUEL MATHIAS OLDE, *Ph. D., f. d. Norbergsk Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, R. N. O., R. N. S:t O. O., R. S. E. O., Ärekors af H. H. O.*

JACOB AGARDH, *M. o. Ph. D., f. d. Professor i Botanik, L. K. V. A C. N. O. 1:a Kl.*

CARL FREDRIK NAUMANN, *M. o. Ph. D., f. d. Professor i Anatomi, C. W. O. 1:a Kl., R. N. O.*

Pensionerad Adjunct.

MATHIAS NATHANAEL CEDERSCHIÖLD, *Ph. D., f. d. Adjunct i Grekiska Språket.*

Theologiska Faculteten.

Professorer.

CARL OLBERS, *Th. o. Ph. D., Professor i Kyrkohistoria och Symbolik, Förste Theologiæ Professor och Domprost, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 11 f. m. Andra och tredje seklens Kyrkohistoria och leder öfningarne på seminariet.

CARL WILHELM SKARSTEDT, *Th. o. Ph. D., Professor i Exegetisk Theologi, Prost och Kyrkoherde i St. Uppåkra och Flackarp, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 9 f. m. Månd. och Tisd. Apostla-

geruingarne, sedan Pastoralbrefven, Thorsd. och Fred. Nya testamentets bildspråk.

CLAS WARHOLM, *Th. o. Ph. D., Professor i Dogmatik och Moraltheologi Kyrkoherde i Kärrstorp och Glostorp, L. N. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 10 f. m. Läran om Gud.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN GABRIEL ROSENIUS, *Th. o. Ph. D., e. o. Professor i Exegetisk Theologi, Kyrkoherde i Stångby och Wallkärra, Decanus*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 2 kl. 8 f. m. Månd. o. Tisd. De mindre profeterna, Thorsd. o. Fred. Hagiographa.

PER GUSTAF EKLUND, *Ph. D., Th. C., e. o. Professor i Moraltheologi och Symbolik, Kyrkoherde i Husie och W. Skreflinge*, förestår professionen i Praktisk Theologi, föreläser å lärosalen N:o 2 kl. 1 e. m. Månd. och Tisd. Homiletik, Thorsd. och Fred. Liturgik, samt leder de homiletiska och liturgiska öfningarne.

Docenter.

OTTO NATHANAËL THEOPHILUS AHNFELT, *Th. C., V. D. M., Docent i Systematisk Theologi*, förestår e. o. professionen i Moraltheologi och Symbolik, föreläser å lärosalen N:r 2 kl. 12 m. Moraltheologiens system, leder författandet af veckopredikningarne, samt biträder vid de kateketiska öfningarne.

ANDERS MAGNUS MALMSTRÖM, *Ph. Dr, Th. C., V. D. M. Lector, Docent i Medeltidens kyrkohistoria*, biträder vid de homiletiska och kateketiska öfningarne, meddelar enskild undervisning i sitt ämne och föreläser å lärosalen N:o 2 Onsd. och Lörd. kl. 11 f. m. Svenska psalm- och evangelii-bokens historia.

Juridiska Faculteten.

Professorer.

GUSTAF BROOMÉ, *J. U. o. Ph. D., Professor i Stats- och Processrätt, R. N. O., R. D. D. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 10 f. m. Processrätt.

Grefve GUSTAF KNUT HAMILTON, *J. U. D., Professor i Administrativrätt och Nationalekonomi, R. N. O., R. N. S:t O. O.*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 9 f. m. Finansrätt.

PHILIBERT HUMBLA, *J. U. D., Professor i Civilrätt, R. N. O., Decanus,* föreläser offentligen å lärosalen N:o 3 kl. 11 f. m. Sveriges gällande Sakrätt.

PER ASSARSSON, *J. U. o. Ph. D., Professor i Kriminalrätt och Juridisk Encyklopedi,* föreläser å lärosalen N:o 3 kl. 12 midd. Svenska Straffrättens speciella del jemförd med den norska och danska.

Extraordinarie Professor.

ALFRED OSSIAN WINROTH, *J. U. C., e. o. Professor i Romersk Rätt och Rättshistoria,* föredrager offentligen å lärosalen N:o 3 Månd., Tisd., Onsd. och Fred. kl. 1 e. m. Sveriges inre rättshistoria.

Docenter.

JOHN ADOLF ASK, *J. U. C., Docent i Svensk Civilrätt,* meddelar enskild undervisning.

ERNST FREDRIK NICOLAUS v. SYDOW, *J. U. C., Docent i Svensk Civilrätt.* Tjenstledig.

JOHAN HJELMERUS, *J. U. C., Docent i Administrativ Rätt,* föreläser enskildt å lärosalen N:o 3 Tisd., Thorsd. och Lörd. kl. 4 e. m. *Näringsrätt.*

Medicinska Faculteten.

Professorer.

CARL JACOB ASK, *M. o. Ph. D., Chir. M., Professor i Chirurgi och Obstetrik, Föreståndare för Chirurgiska och Obstetriska Kliniken, K. W. O. 1:a Kl., R. N. O.,* meddelar offentligen på lazarettet Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 10 f. m.—12 m. klinisk undervisning i Chirurgi och Obstetrik samt föreläser särskildt derunder om Urinvägarnes sjukdomar.

MAXIMILIAN VICTOR ODENIUS, *M. o. Ph. D., Professor i Theoretisk och Rättsmedicin, L. K. V. A., R. N. O.,* föredrager å pathologiska instit., under terminens första hälft Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 12 m. Speciel pathologisk anatomi, samt under senare hälften Allmän pathologi, med tillhörande mikroskopiska öfningar, och leder de rättsmedicinska obduktionerna.

JOHAN LANG, *M. o. Ph. D., Professor i Medicinsk och Physiologisk Kemi, L. K. V. A.,* R. N. O., *R. W. O.,* föreläser å med.kemiska lärosalen kl. 2 e. m. Månd. Tisd. och Thorsd. Physiologisk kemi samt Fred. Allmän Pharmakodynamik och leder öfningarne å det med.kemiska laboratoriet.

HJALMAR OSSIAN LINDGREN, *M. D., Professor i Anatomi*, föredrager å anatomiska anstalten kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Deskriptiv Anatomi, Thorsd. Histologi i förening med praktiska öfningar, samt leder arbetena på den anat. och hist. institutionen.

GUSTAF SVEN TRÄGÅRDH, *M. D., Professor i Praktisk Medicin, Decanus*, Föreståndare för Medicinska kliniken, *R. W. O.*, är på grund af sjuklighet tills vidare tjenstledig.

Professionen i Physiologi och Embryologi är ej tillsatt.

Extraordinarie Professorer.

SEVED RIBBING, *M. D., e. o. Professor i Pediatrik*, förestår tills vidare professionen i Praktisk Medicin, och håller å lazarettet Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. kl. 8—10 f. m. samt Onsd. och Lörd. kl. 8—9 f. m. kliniska föreläsningar öfver de Invärtes sjukdomarne och leder öfningarne på den Medicinska afdelningen, samt undervisar Tisd. kl. $^{1}/_{2}$ 7—8 e. m. i Laryngoskopi.

MICHAËL KOLMODIN LÖWEGREN, *M. D., e. o. Professor i Opthalmiatrik*, håller kliniska föreläsningar öfver Ögonsjukdomar å lazarettet Onsd. och Lörd. kl. 10—12 f. m., och anställer på särskildt derför afsedda timmar Ophthalmoskopiska öfningar.

Extraord. professionerne i anatomi och histologi samt i pathologisk anatomi äro ej tillsatte.

SVANTE ÖDMAN, *M. L., R. N. O. Öfverläkare vid Lunds Hospital*, leder den psychiatriska undervisningen vid nämnde Hospital.

Docenter.

AXEL OTTO LINDFORS, *M. D., Docent i Gynekologi och Obstetrik*, meddelar enskild undervisning.

HANS BENDZ, *M. D., Docent i Pathologi, t. f. laborator i Pathologi*, leder å lazarettet Månd. och Thorsd. kl. $^{1}/_{2}$ 12 f. m. förekommande pathologiska obduktioner med demonstration kl. 1 e. m. samt å hospitalet vid förekommande fall kl. $^{1}/_{2}$ 1 e. m.

ADOLF NORDENSTEDT, *M. L., t. f. Prosektor*, leder de dagliga dissektionsöfningarne å Anatomisalen.

Philosophiska Facultetens Humanistiska Section.

Professorer.

AXEL NYBLÆUS, *J. U. och Ph. D., Professor i Praktisk Philosophi, L. K. V. A., K. N. O. 1:a kl.*, tjenstledig.

GUSTAF LJUNGGREN, *Ph. D., Professor i Æsthetik, Literatur- och Konsthistoria, En af de 18 i Sv. Akademien, L. K. V. A., C. N. O. 1:a Kl., C. D. D. O. 1:a Gr., Univ:s n. v. Rector*, föreläser å lärosalen N:o 4 kl. 12 m. Månd. o. Thorsd. öfver De under det sista årtiondet upptäckta antika konstverk.

ALBERT THEODOR LYSANDER, *Ph. D., Professor i Romersk Vältalighet och Poesi, R. N. O., Decanus*, tolkar offentligen å lärosalen N:o 8 kl. 12 midd. Ciceros Verrinska tal.

THEODOR WISÉN, *Ph. D., Professor i Nordiska Språk, En af de aderton i Sv. Akademien, R. N. O., Univ:s n. v. Pro-Rector*, föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 9 f. m. Månd. och Tisd. Valda Sånger i Sämunds Edda, Thorsd. och Fred. Östgötalagen.

JOHAN JACOB BORELIUS, *Ph. D., Professor i Theoretisk Philosophi, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 9 kl. 11 f. m. Månd., Tisd. och Thorsd. Filosofiens historia under kristna tiden, Fred. Spinozas "Ethica ordine geometrico demonstrata". Håller ensk. öfn. Onsd. kl. 6 e. m.

CLAS THEODOR ODHNER, *Ph. D., Professor i Historia, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 1 kl. 12 m. Preussiska rikets historia från 1740.

CHRISTIAN CAVALLIN, *Ph. D., Professor i Grekiska Språket och Literaturen, R. N. O.*, L. K. V. A., föreläser å lärosalen N:o 10 kl. 1 e. m. Månd. och Tisd. Homerisk Grammatik, Thorsd. och Fred. Herodotus (valda ställen ur de 2 sista böckerna) och leder Phil. Sem. Fred. kl. 5 e. m. öfningar i Aristophanes' "Getingar".

VOLTER EDVARD LIDFORSS, *Ph. D., Professor i Nyeuropeisk Linguistik och Modern Literatur, C. Sp. O. Isab. Cat., R. Sp. K. C. III:s O.*, föreläser å lärosalen N:o 8 kl. 11 f. m. Månd. och Tisd. Fornfranska (Choix d'anciens textes français), Thorsd. o. Fred. Renaissanceperiodens franska (Darmesteter och Hatzfelds Chrestomathie).

ESAIAS TEGNÉR, *Ph. D., Professor i Österländska Språk, En af de 18 i Svenska Akademien, R. N. O.*, föreläser Torsd. och Fred. å lärosalen N:o 5 kl. 1 e. m. Delbrücks Vedische Chrestomathie.

Extraordinarie Professorer.

MARTIN WEIBULL, *Ph. D., e. o. Professor i Historia och Statskunskap*, åtnjuter tjenstledighet.

ARON MARTIN ALEXANDERSON, *Ph. D., e. o. Professor i Klassiska Språk*, tolkar å lärosalen N:o 8 kl. 10 f. m. *Horatii Satirer.*

Adjuncter.

MAGNUS FREDRIK BRAG, *Ph. D., Adjunct i Österländska språk*, föreläser å lärosalen N:o 5 kl. 10 f. m. Onsd. och Lörd. Psaltaren.

PER JOHAN HERMAN LEANDER, *Ph. D., Adjunct i Philosophi*, förordnad att förestå professionen i praktisk philosophi, föreläser å läros. N:o 9 kl. 10 f. m. Månd. och Tisd. Philosophiens historia samt Thorsd. och Fred. Ethik.

KNUT FREDRIK SÖDERVALL, *Ph. D., Adjunct i Nordiska språk*, föreläser å lärosalen N:o 10 kl. 8 f. m. Onsd. och Lörd. Speculum regale.

Docenter.

HANS HENRIC HALLBÄCK, *Ph. D., Docent i Æsthetik och Literaturhistoria, Bibliotheks-Amanuens*, meddelar enskild undervisning.

CARL MAGNUS ZANDER, *Ph. D., Docent i Latinska språket, Lector*, meddelar Onsd. kl. 11 f. m. å lärosalen N:o 8 enskild undervisning i Latinsk Stilskrifning.

FREDRIK AMADEUS WULFF, *Ph. D., Docent i Franska språket och literaturen, f. d. Lector*, leder å phil. seminariet, Thorsd. kl. 5—7, öfningar i *Praktisk Fonetik.* Meddelar å lärosalen N:o 10 Onsd. kl. 12 enskild undervisning i Allmän ljudlära och fransk stilskrifning.

KARL REINHOLD GEIJER, *Ph. D., Docent i Praktisk Philosophi*, föreläser enskildt å lärosalen N:o 9 kl. 1 e. m. Månd., Tisd., Thorsd., Fred. Philosophisk Samhälls- och Statslära.

SAMUEL JOHAN CAVALLIN, *Ph. D., Docent i Grekiska Språket*, leder å Phil. Sem. Tisd. kl. 6 e. m. kritiskt-exegetiska öfningar vid tolkningen af

Plauti Miles Gloriosus samt meddelar enskild undervisning i Latinsk och Grekisk stilskrifning.

SVEN WÄGNER, *Ph. D.*, *Docent i Theoretisk Philosophi*, meddelar enskild undervisning å lärosalen N:o 10 kl. 5 e. m. Månd., Tisd., Thorsd. och Fred. i den Theoretiska philosophiens historia.

EMIL PETERSON, *Ph. D.*, *Docent i Tyska språket och literaturen*, föreläser offentligt å läros. N:o 9 Tisd., Fred. kl. 5 e. m., öfver Fornbulgariska (kyrkoslaviska, Leskiens handbok) samt meddelar enskild undervisning Th. o. Fr. i *Fornhögtyska* samt Onsd. i tysk *Stilskrifning*.

AXEL KOCK, *Ph. D.*, *Docent i Nordiska språk*, meddelar enskild undervisning.

SVEN SÖDERBERG, *Ph. D.*, *Docent i Nordisk språk- och fornforskning*, föreläser enskildt å lärosalen N:o 5 kl. 5 e. m., Onsd. och Lörd. öfver Beówulf och Anglosaxisk grammatika.

AXEL FRIEDLANDER, *Ph. D.*, *Docent i Æsthetik*, tjenstledig.

CARL JUSTUS FREDRIK AF PETERSENS, *Ph. D.*, *E. o. Amanuens vid Bibl.*, *Docent i Nordiska Språk*, meddelar enskild undervisning samt leder i Phil. Sem. Månd. kl. 5 e. m. tolkningen af Konráðs rímur.

HJALMAR EDGREN, *Ph.D.*, *Docent i Sanskrit*, meddelar enskild undervisning.

PONTUS ERLAND FAHLBECK, *Ph. D.*, *Docent i Allmän Historia*, genomgår enskildt i lärosalen N:o 1 Månd., Tisd., Thorsd., och Fred. kl. 5 e. m. en kurs i Svensk Författnings-Historia.

SVEN LINDE, *Ph. D.*, *Docent i Grekiska språket*, meddelar enskild undervisning i grekisk och latinsk stilskrifning.

JOHAN CARL WILHELM THYRÉN, *Ph. D.*, *Docent i Theoretisk Philosophi*, meddelar enskild undervisning.

Friherre HANS HUGOLD v. SCHWERIN, *Ph. D.*, *e. o. Amanuens vid Bibl.*, *Docent i Geografi och Statskunskap*, förordnad att förestå e. o. professionen i Historia och Statskunskap, föreläser å lärosalen N:o 1 Månd. Tisd. Thorsd. och Fred. kl. 9 f. m. Europas Geografi och Statskunskap.

Philosophiska Facultetens Mathematiskt Naturvetenskapliga Section.

Professorer.

CHRISTIAN WILHELM BLOMSTRAND, *Ph. D.*, *Professor i Kemi och Mineralogi*, *L. K. V. A.*, *R. N. O.*, *R. D. D. O.*, föreläser å kem. läros. kl.

9 f. m. Månd., Tisd. och Torsd. Oorganisk kemi och Fred. Organisk kemi.

AXEL MÖLLER, *Ph. D., Professor i Astronomi, L. K. V. A., R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 5 e. m. Theorien för planeternas rörelse.

CARL FABIAN EMANUEL BJÖRLING, *Ph. D., Professor i Mathematik, R. N. O.*, föreläser å lärosalen N:o 7 kl. 1 e. m. Plan geometri.

KARL ALBERT HOLMGREN, *Ph. D., Professor i Physik*, föreläser å Phys. läros. kl. 8 f. m. Elektricitet samt leder de Physiska laborationerna.

FREDRIK WILHELM CHRISTIAN ARESCHOUG, *Ph. D., Professor i Botanik, L. K. V. A., Decanus*, föreläser å bot. läros. kl. 1 e. m. öfver De högre växternas Anatomi och Fysiologi och leder Tisd. och Fred. kl. 8 f. m.—11 f. m. de Fytotomiska öfningarne å bot. museet.

AUGUST WILHELM QVENNERSTEDT, *Ph. D., Professor i Zoologi*, föreläser å zool. läros. kl. 12 m. Månd. och Tisd. Utvecklingshistoria, Thorsd. och Fred. Vertebraternas tandbyggnad.

Extraordinarie Professorer.

OTTO MARTIN TORELL, *Ph. D., M. C., e. o. Professor i Zoologi och Geologi, Chef för Sveriges Geologiska undersökning, L. K. V. A., K. N. O. 1:a kl., Off. fr. H. L., Off. fr. Instr. publ.*, vistas i Stockholm.

ALBERT VICTOR BÄCKLUND, *Ph. D., e. o. Professor i Mekanik och Mathematisk Physik*, föreläser offentligen å lärosalen N:o 7 kl. 12 m. Tillämpning af Potentialtheorin på elektricitetsläran.

BERNHARD LUNDGREN, *Ph. D., e. o. Professor i Geologi*, föreläser å Zool. lärosalen kl. 10 f. m. Allmän Geologi.

SVEN BERGGREN, *Ph. D., L. K. V. A., e. o. Professor i Botanik*, föreläser å Bot. lärosalen Månd. och Thorsd. kl. 11 f. m. öfver de högre Cryptogamernas morphologi och systematik och derefter öfver Phanerogamernas morphologi, samt demonstrerar på tider, som särskildt tillkännagifvas, i bot. trädgården blommande växter.

Adjuncter.

VICTOR von ZEIPEL, *Ph. D., Adjunct i Mathematik*, föreläser Onsd. och Lörd. å läros. N:o 7 kl. 9 f. m. Analytisk Geometri.

NILS CHRISTOPHER DUNÉR, *Ph. D., Adjunct i Astronomi och Observator*,

L. K. V. A., begagnar sig under detta läsår af den honom medgifna frihet från föreläsningar.

CARL GUSTAF THOMSON, *Ph. D.*, *Adjunct i Entomologi*, föreläser å entom. museet kl. 1 e. m. Onsd. Coleoptera, Lörd. Hymenoptera.

Docenter.

JOHAN PETER CLAESSON, *Ph. D.*, *Docent i Organisk Kemi*, t. f. Laborator, meddelar enskild undervisning.

JULIUS MÖLLER, *Ph. D.*, *Docent i Mathematik*, leder å math. semin. öfningarne hvarannan Onsdag kl. 5 e. m.

JOHANNES ROBERT RYDBERG, *Ph. D.*, *Docent i Physik*, håller å zool. lärosalen Månd., Onsd., Thorsd. och Lörd. kl. 4—$^1/_2$6 e. m. enskilda föreläsningar i Physik samt anställer Månd. och Thorsd. kl. 1 e. m. Physikaliska räkneöfningar.

BENGT JÖNSSON, *Ph. D.*, *Docent i Botanik*, meddelar enskild undervisning och biträder vid de fytotomiska öfningarne.

FOLKE AUGUST ENGSTRÖM, *Ph. D.*, *Docent i Astronomi*, meddelar enskild undervisning.

JOHAN MARTIN LOVÉN, *Ph. D.*, *Docent i Kemi*, tjenstledig.

CHRISTIAN CARL FREDRIK EICHSTÄDT, *Ph. D.*, *Docent i Geologi*, tjenstledig.

SVEN LEONARD TÖRNQUIST, *Ph. D.*, *Lector*, *Docent i Geologi*, meddelar enskild undervisning.

KRISTIAN OSKAR MATS WEIBULL, *Ph. D.*, *Docent i Mineralkemi*, föreläser enskildt Qualitativ analys och meddelar enskild undervisning i Kemi och Mineralogi.

DAVID BERGENDAL, *Ph. D.*, *Docent i Botanik*, leder de zootomiska öfningarne samt meddelar enskild undervisning.

ERNST LEOPOLD LJUNGSTRÖM, *Ph. D.*, *Docent i Botanik*, meddelar enskild undervisning.

ANDERS ROSÉN, *Ph. D.*, *Docent i Mathematik*, meddelar enskild undervisning.

Exercitie-Mästare.

WILHELM THEODOR GNOSSPELIUS, *Capellmästare*, *R. W. O.*, leder Musikaliska öfningar på capellsalen Onsd. o. Lörd. kl. 3—5 e. m.

CARL ANDERS HENRIK NORLANDER, *Fäktmästare och Gymnastiklärare, Kapten, R. Belg. Leop. O., Off. Fr. Instr. publ.*, leder Gymnastik- och fäktöfningar på Universitetets gymnastiksal söknedagar kl. 8—9 f. m. samt 6—7 e. m.

Kl. 12 m.—1 e. m. är gymnastiklokalen upplåten för fria öfningar i gymnastik och fäktning, då gymnastikläraren eller någon hans ställföreträdare är närvarande.

AXEL HJALMAR LINDQVIST, *Ritmästare*, undervisar i Ritkonst å ritsalen Onsd. och Fred. kl. 9 f. m.

Universitetets Bibliothek hålles öppet så väl till utlåning som till begagnande på stället alla söknedagar kl. 10 f. m.—2 e. m.

Universitetets Cancelli och *Räntekammare* hållas öppna Tisd., Onsd., Fred. och Lörd. kl. 11 f. m.—12 midd.

Universitetets öfriga Institutioner hållas tillgängliga efter anhållan hos Institutionsföreståndarne.
